

TÜRKÇEYE BİR IŞIK

FEYZİYE
MEKTEPLERİ
VAKFI • 1885 •

FMV IŞIK OKULLARININ 134.KURULUŞ YILI ARMAĞANIDIR.

TÜRKÇEYE BİR IŞIK

FEYZİYE MEKTEPLERİ VAKFI YAYINLARI, 2019

Kapak ve Grafik Tasarım: Titrifikir

ISBN: 978-605-69669-0-3

FMV Yayınları Sertifika No: 42643

1. Basım: Aralık, 2019

© FEYZİYE MEKTEPLERİ VAKFI YAYINLARI 2019

Bu kitabın her türlü basım hakları Feyziye Mektepleri Vakfı Yayınları'na aittir. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının izni olmaksızın hiçbir şekilde kopyalanamaz, elektronik veya mekanik yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Baskı: OPTİMUM BASIM SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

Tevfik Bey Mahallesi, Dr. Ali Demir Cad. NO:51/1, 34295 Küçükçekmece/İstanbul

FMV Yayınları

Teşvikiye Cad.No:6 Nişantaşı 34365 İstanbul

Tel: 0 212 233 1203

Faks: 0 212 24085 91

www.fmv.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Sunuş	1-2
Ön Söz.....	4-5

Birinci Bölüm

Doğrusu Varken...	
Yazışmalarla İlgili Genel Kurallar	8-20
Noktalama İmleri	20-25
Birleşik Sözcüklerin Yazımı.....	25-33
Düzeltilme İminin Kullanıldığı Sözcükler	34
Nispet Eki	35-36
Yazımı Karıştırılan Sözcükler.....	37-38
Oyunlarla Öğrenelim.....	39-40

İkinci Bölüm

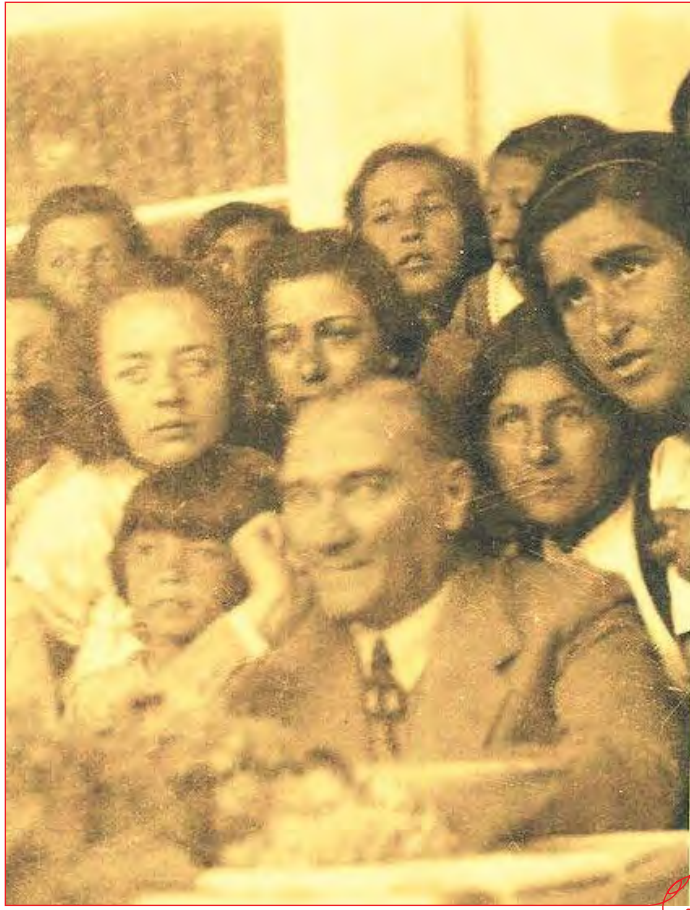
Türkçesi Varken...	
Türkçe Terimler Sorunumuz	42-47
Işık Okulları Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü	48-193
Kaynakça ve Öneriler	194-195

“Türk dili zengin, geniş bir dildir. Bütün kavramları anlatma yeteneği vardır. Yalnız, onun bütün varlıklarını aramak, bulmak, toplamak, onlar üzerinde işlemek gereklidir. Öyle istiyorum ki Türk dili bilimsel yöntemlerle kurallarını ortaya koysun. Bütün dallarda yazı yazanlar; bütün terimleriyle çoğunluğun anlayabileceği, güzel, uyumlu dilimizi kullansınlar.”

Mustafa Kemal ATATÜRK, 1931

SUNUŞ

“Her Őeye rađmen kesin olarak bir aydınlıđa dođru yűrűmekteyiz. Bende bu inancı yařatan kuvvet, yalnız aziz memleket ve milletim hakkındaki sonsuz sevgim deđil, bugűnűn karanlıkları [...] içinde sırf vatan ve gerçek ařkıyla ıřık serpmeye ve aramaya çalıřan bir gençlik gűrmemdir.”

Mustafa Kemal ATATűRK, 24 Mayıs 1918

TÜRKÇEYE BİR IŞIK SUNUŞ

“Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sevip onu yükseltmek için çalışır. Bir de Türk dili, Türk milleti için kutsal bir hazinedir çünkü Türk milleti geçirdiği sonsuz felaketler içinde ahlâkın, göreneklerin, anıların, çıkarların kısacası; bugün kendisini millet yapan niteliğinin, dili sayesinde korunduğunu görüyor. Türk dili, Türk ulusunun yüreğidir, beynidir.”

Mustafa Kemal ATATÜRK

İŞIK OKULLARI TÜRKÇE BİLİNCİ BİLDİRİSİ

1. Atatürk'ün mirasına sahip çıkarım.
2. Türk Dil Devrimi'ni sürdürmek benim görevimdir.
3. Bağımsızlık dilde başlar.
4. Türkçem, toplumu ayırıştırmakta değil, birleştirmekte bir araçtır.
5. Türkçem, kimliğimdir ve kültürümün taşıyıcısıdır.
6. Türkçenin dününü bilir, bugününe sahip çıkar, yarınını hazırlarım.
7. Türk dili zengin ve ileri bir dildir.
8. Türkçe, bilim ve kültür terimlerini karşılamaya uygundur.
9. Türkçem, zengin bir edebiyata kaynaklık eder.
10. Türkçenin geliştirilmesinde ve doğru kullanımında öncü olurum.

Işıklı Gençler,

- Türkçeyi özenle kullanır.
- Türkçe düşünür, konuşur, yazar.
- Türkçenin yazım kurallarına uymanın dile duyulan saygının bir parçası olduğunu bilir.
- Türkçeleri varken yabancı sözcükleri yeğlemez.
- Türkçenin yozlaşmasının önünde durur.
- Türkçenin yanlış kullanılmaması için savaşı.
- Türkçenin zenginliklerini bilir, bu zenginlikleri yansıtacak biçimde Türkçeyi kullanır.
- Türk edebiyatını iyi bilir, okuma alışkanlığına sahiptir.
- Yazma becerisini geliştirme yolunda çabalar, yazılı anlatımı niteliklidir.
- Atatürk'ün Türk Dil Devrimi'ne verdiği önemin bilincindedir ve bu devrimi tüm topluma aşılama görevi bilir.

Ulu Önderimiz Mustafa Kemal Atatürk Türk dilinin gelişimine büyük önem vermiştir. Türkçenin zenginleştirilmesi, korunması ve doğru kullanılmasının gerekliliğini her fırsatta vurgulamıştır. Dil ile bağımsızlık arasında güçlü bir bağ olduğunu çevresine aşılama çalışmış ve ömrünün son gününe değin Türk dili için yapılan çalışmalarla ilgilenmiştir.

Yolunu Atatürk ilke ve devrimlerinin ışığıyla ve onun manevi mirasına sahip çıkarak aydınlatmayı ilke edinmiş Işık Okulları olarak Türkçe bilinci hedef ve felsefemizin temelinde yer almaktadır. Türkçe, dünyaya açılan pencereimizdir. Ulusal varlığımızı korumak ve uluslararası alanlara daha öz güvenle açılmak için Türkçede yetkin bireyler yetiştirmenin gerekliliğini savunmaktayız. Türkçeyi her alanda –bilimde, sanatta, kültürde, sporda, üretimde ve yaratımda- öz benliğine uygun biçimde kullanmak eğitimciler olarak hepimizin en önemli görevidir ve Ata'mızın bizlere vasiyetidir.

Işık Okulları Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenleri olarak yaptığımız tüm çalışmalarda kurum toplumumuzu bilinçlendirmeyi hedeflemekteyiz. Bu amaçla;

- Atatürk'ün dil çalışmalarına verdiği önemi vurgulamak üzere "Atatürk ve Türk Dil Devrimi" kitabı "Feyziye Mektepleri Vakfımızın 133.Kuruluş Yılı Armağanı" olarak yayımlanmış ve tüm öğrencilerimize dağıtılmıştır.
- Türkçeyi korumak ve geliştirmek amacıyla "Işık Okulları Türkçe Çalıştayı" düzenlenmiştir.
- Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı öğretiminde terim birliği sağlamak amacıyla aynı düşüncede birleşerek seçtiğimiz terimler belirlenmiş ve bir sözlük hazırlanmıştır.
- Kurumumuzun "Ortak Okuma Kültürü" çizgileri belirlenmiştir.
- Öğrencilerimizdeki eleştirel okuma yetisini geliştirmek amacıyla metin inceleme üzerine danışmanlık desteği alınmıştır.
- Yeni bir katkı olarak "Türkçeye Bir Işık" adını verdiğimiz bu çalışma hazırlanarak okul toplumumuza sunulmuştur.

"Türkçeye Bir Işık" kurum içi yazışmalarda ve gündelik hayatta sıkça karşılaştığımız dil sorunlarına çözüm üretmek amacıyla oluşturulmuş bir kılavuzdur. Hazırlanan bu kılavuzun;

- Türkçenin özenle kullanılmasına,
- Yazım kurallarına uymanın öneminde farkındalık uyandırılmasına,
- Günlük dilin yozlaşması ile savaşılmamasına,
- Ata'mızın Türk Dil Devrimi'ne verdiği önemin bilincine bir kez daha
- varılmasına araç olmasını umuyor, bu kitabın Türkçeyi doğru ve güzel
- kullanmada öğrencilerimize yararlı olmasını diliyoruz.

Işık Okulları Türkçe Komitesi

“Gençler,
Benim Gelecekteki Emellerimi Gerçekleştirmeyi Üstlenen Gençler,
Bir gün bu memleketi sizin gibi beni anlamış bir gençliğe bırakacağımdan
dolayı çok memnun ve mesudum. Buna gerçekten sevinmekteyim. Fakat
beraber yaşadığımız sürece benim hedefime yürümenizi hepinizden istemek,
geçerli bir hakkım olarak tanınmalıdır.”

Mustafa Kemal ATATÜRK, 1937

ÖN SÖZ

“Türk dilinin sadeleştirilmesi, zenginleştirilmesi ve kamuoyuna bunların benimsetilmesi için her yayın vasıtasından faydalanmalıyız. Her aydın hangi konuda olursa olsun yazarken buna dikkat edebilmeli, konuşma dilimizi ise ahenkli, güzel bir hâle getirmeliyiz.”

[Mustafa Kemal Atatürk, 1938]

6. yüzyılda yazılı ilk edebiyat örnekleri görülmeye başlanan Türkçemiz, dünyanın en eski ve köklü dillerinden biridir. Atalarımız, Orta Asya’dan dünyaya yayılırken dilimizi de adım attıkları her bölgeye taşımışlardır.

Günümüzde yeryüzünde toplam 6 bin 912 dil konuşuluyor ve Türkçe bu diller arasında en çok konuşulan ilk 5 dil arasında yer alıyor. Dünyada yaklaşık 220 milyon kişi Türkçe konuşuyor. Bu da dünya nüfusunun ortalama yüzde 3’üne denk geliyor.

Binlerce dilin içinde 15 yüzyıldır kültür dili olarak da varlığını sürdüren bu hazineyi, dilimizi, korumak için 19. yüzyılın sonlarına kadar belirgin bir çaba içinde değildik. Farklı dillerden alınan pek çok sözcük ve dil bilgisi kuralı ile neredeyse Türkçemizi yok ediyorduk.

Cumhuriyet’in ilanıyla Atatürk, Kurtuluş Savaşı’ndan sonra asıl savaşı kültür ve dil konusunda vermişti.

Atatürk ölüm döşeğindeydi, üç gün komada kalmıştı. Kendine geldi, son nefesinde, “Arkadaşlara selâm, dil çalışmalarını sakın gevşetmeyin.” dedi ve kendinden geçti. Türkiye’nin üzerine eğildiği bütün meseleleri arasında, dünyanın büyük savaşın eşiğinde olduğu bir sırada, Atatürk’ün son nefesinde bile üzerinde duracağı bu mesele ne olabilirdi?

Bu, Atatürk’ün ikinci Kurtuluş Savaşı’ydı. Atatürk Kurtuluş Savaşı’ndan hemen sonra bu sefer de Türk dilinin yabancı boyunduruktan kurtarılması ve nereden gelirse gelsin, yabancı boyunduruklarından kendini koruyabilmesi çalışmalarına önder oldu.

Atatürk özellikle 1928 -1938 arasındaki on yılda en büyük enerjisini bu işe verdi. Bir mektubunda yazdığı gibi geceleri dil meseleleri ile uğraşüyor, gündüzleri ise kendi başına iki üç saatini bu işe ayırıyordu. Neden? Çünkü Türk demek; dil demektir. Türklüğün en temel taşı Türkçedir. Türk, Türk’üm diyen ve her yönüyle, her şeyden önce Türkçe konuşandır. Türk dili kalmazsa Türk dili parçalanırsa Türklük kalır mı?

Atatürk kendi sözleriyle bunu defalarca ifade ediyordu: “Türk demek dil demektir. Milliyetin en bariz vasıflarından biri dildir. Türk her şeyden önce ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır.” 2 Eylül 1930’da kendi el yazısı ile: “Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî hissin gelişmesinde başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir, yeter ki bu dil şuurla işlensin.

Ölkelerini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.” diye yazıyordu.

Atatürk’ün Türk dili ve eğitim üzerine yaptığı en büyük çalışmalardan biri de Türkçe Terimler Sözlüğü hazırlamak olmuştur. Atatürk vasiyet olarak şu sözleri halkına bıraktı:

“Bakınız arkadaşlar, ben belki çok yaşamam fakat siz ölene dek Türk gençliğini yetiştirecek ve Türkçenin bir kültür dili olarak gelişmeye devamı yolunda çalışacaksınız çünkü Türkiye ve Türklük, uygarlığa ancak bu yolla kavuşabilir.” Dil felsefesine önemli katkıları bulunan Ludwig Wittgenstein’in dediği gibi, “Dilimin sınırları dünyanın sınırlarıdır.” Dilin anlam zenginliği ve anlam derinliği gelişmedikçe o dil ile yapılan iş sayısı sınırlı kalacaktır.

Özetle; insanlık, eşi benzeri görüşmemiş bir değişim içindedir. Okullar akademik eğitimin yanı sıra, genel amaçlı yaşam becerilerini öğretmeli; değişimle başa çıkabilme, yeni şeyler öğrenebilme, psikolojik olarak dengeli olmaya çalışma becerilerini kazandırmalıdır.

Sevgili Işıklılar,

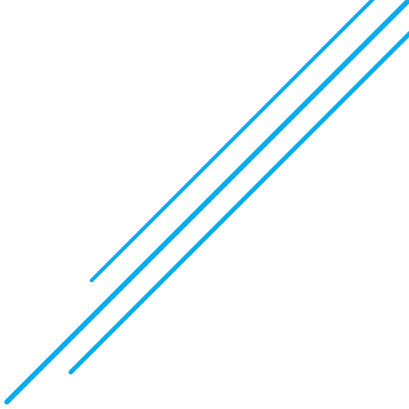
Bu sözlerin dil ile ilişkisine gelince yukarıda sayılan yetkinlikler, ana dil ile düşünme becerisine bağlantılı yetkinliklerdir. Felsefe, kişisel gelişim, yaratıcılık, dönüşüm ve değişim...

Siz de dünyanızı geliştirmek istiyorsanız önce Türkçemizi en iyi şekilde kullanmayı öğrenmeli ve Işık Okullarından aldığınız kültür ve becerileri dilinize ve iletişiminize yansıtmalısınız. Değişen ve dönüşen dünyada “yaşama katkı ve dönüşüm sağlayan iyi insan” olmalısınız.

Bu kitabın hazırlanmasında emeği geçen Feyziye Mektepleri Vakfı Yönetim Kurulu Üyemiz Sayın Prof. Dr. İlhami Çetin’e, FMV Işık Okullarının Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanlarımıza teşekkürlerimizi sunarım.

Av. A. Akın Süel

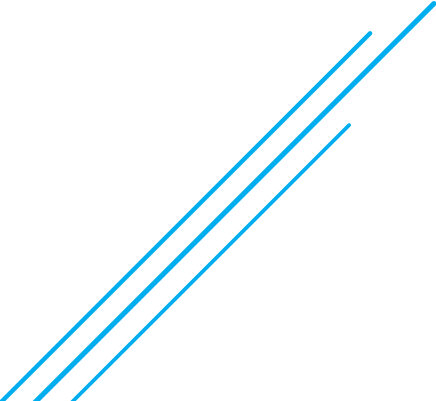
Feyziye Mektepleri Vakfı
Yönetim Kurulu Başkanı

Birinci Bölüm

Doğrusu Varken...

Yazışmalarla İlgili
Genel Kurallar

Yazıda/yazışmalarda Türkçeyi kullanmak ve dilde birlik sağlamak amacıyla aşağıda belirlenen başlıkların/sözcüklerin yazımı, ilgili örneklerdeki gibi olmalıdır.

1] “Yerleşke” ve “Kampüs” Sözcüğü

“Kampüs” sözcüğü Türkçe değildir. Bu sözcüğün yerine “Yerleşke” sözcüğünü kullanmak Türkçe özleştirme çalışmaları açısından önemli bir adımdır.

- Kurum, kuruluş, iş yeri vb. anlamına geliyorsa gelen ekler kesme imi ile ayrılmaz:

Işık Yerleşkesinin öncü olduğu proje...

.....Kampüsünün gerçekleştirdiği etkinlikte...

- Yer [mekân] anlamında kullanılıyorsa gelen ekler kesme imi ile ayrılır:

..... Kampüsü’nde gerçekleşen turnuva...

Işık Yerleşkesi’nde gerçekleşen Dil Bayramı etkinlikleri. ..

Uyarı: Kurum adlarının kısaltılmış kullanımlarında, özel ada gelen çekim ekleri ayrılır:

Işık’ta

2] “Eğitim Öğretim Yılı” Kullanımı

- Konu ile ilgili doğrudan bir kural olmamakla birlikte tarihlerin ve dönem adlarının özel kabul edilip ilk harfinin büyük yazılmasına dayanılarak bu ifade aşağıdaki gibi kullanılır:

2019-2020 Eğitim Öğretim Yılı’nda gerçekleşen etkinlikler...

Uyarı: Eğitim Öğretim sözcüklerinin arasına kısa çizgi [-] konmaz.

3] “İnternet” ve “Web” Sözcükleri

- “İnternet” sözcüğü Türk Dil Kurumu Kılavuzu’nda özel ad olarak belirlenmiştir.

Bu nedenle sözcüğün ilk harfi büyük yazılır ve sözcüğe gelen ekler kesme imi ['] ile ayrılır:

İnternet'te karşımıza çıkan bilgide...

- “Web” sözcüğü Türk Dil Kurumu tarafından özel ad olarak belirlenmiştir ancak “İnternet / Genel Ağ” anlamını karşıladığı için özel ad olarak kabul edilip ilk harfi büyük yazılmalıdır:

Web'de yer alan bilgi...

Genel Ağ'dan yararlanılıp...

- “İnternet” ve “Web” sözcükleri Türkçe değildir. “Genel Ağ” sözcüğünü kullanmak hem bu tür karışıklıkları önleyecek hem de sözcüğün yerleşmesini sağlayacaktır.

4] “Yarıyıl” ve “Dönem” Sözcükleri

- “Yarıyıl” sözcüğü ayrı yazılmaz. Özel ad olmadığından tek başına kullanıldığında ilk harfi büyük yazılmaz:

I. yarıyılda gerçekleştirdiğimiz bu çalışma...

Uyarı: “I. yarıyıl” kullanımında olduğu gibi sıra sayı sıfatlarından sonra gelen sözcüğün ilk harfi küçük yazılmalıdır.

- “Yarıyıl” sözcüğü başlıkta dönem adı olarak geçtiğinde başlık yazım kuralları dikkate alınır:

2019-2020 Eğitim Öğretim Yılı I. Yarıyıl Etkinlikleri...

- “Dönem” sözcüğü belli bir zaman dilimi için kullanıldığında ilk harfi büyük yazılır:

2019-2020 Eğitim Öğretim Yılı I. Dönemi'nde...

- “Dönem” ve “Devir” sözcüğünün belli bir zaman dilimi için kullanıldığı örnekler:

Tanzimat Dönemi'nde

Cahiliye Dönemi

Buzul Dönemi

Lale Devri

Millî Mücadele Dönemi'nin

5] Unvanların Yazılışı

- Kişi adlarından önce ve sonra gelen unvanların ilk harfi büyük yazılır ve bunlara gelen ekler kesme imi (') ile ayrılır:

FMV Özel Erenköy Işık Lisesi Müdür Yardımcısı ...
Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı'nın...
Ahmet Bey'in programı...
Öğretmen Ayşe Hanım...

- Unvanlar çokluk eki {-lar/-ler} aldığı anda kesme imi (') kullanılmaz:

Türkçe Bölüm Başkanlarının bir araya geldiği toplantıda...
Okullarımızın Matematik Bölüm Başkanları...

6] Etkinlik ve Proje Adları

- Belli bir alana ait etkinlikler ile ulusal ve uluslararası nitelikteki projelerde, özel adların yazım kuralları dikkate alınır:

Rauf Mutluay Şiir ve Öykü Yarışması'na katılım koşulları
12. Eğitimde Edebiyat Semineri'nin açılışında söz alan...
Uluslararası Sıfır Atık Projesi'ne destek veren kuruluşlar...

7] Ders Adları

- Dil dersleri dışındaki ders adları özel ad değildir ve bu adların ilk harfi küçük yazılmalıdır:

Türkçe [büyük harf]
Almanca [büyük harf]
matematik [küçük harf]
biyoloji [küçük harf]

- Dil dersleri, özel addır ancak türemiş yapılı olduklarından bu adlara gelen ekler kesme imi ile ayrılmaz:

Fransızcanın...
Türkçedeki...
Almancaya...

8] Özel Adlara Gelen Kimi Yapım ve Çekim Ekleri

- Özel adlara gelen yapım ekleri kesme imi ile ayrılmaz:
[Özellikle -lı /-li yapım ekinin yazımına dikkat edilmelidir.]

İstanbullu ozanlar...
Amerikalı yapım takımı...

- Yapım eklerinden sonra gelen çekim ekleri de kesme imi ile ayrılmaz:

Türkçenin yazım kuralları...
Meltemciğim...
İstanbulunun...

- Özel adlara gelen iyelik ekleri kesme imi ile ayrılır:

Türkiye'miz
Atatürk'üm
* Başkan'ım
* Hoca'm
* Sayın Müdür'üm

* Bu kullanımlarda ilgili unvan sahibi kişi belirtilmiştir. Bu belirtme nedeniyle özel ad yazma kuralları gereği büyük harf ile başlayıp kesme imi ile ayrılır.

Uyarı: Sonunda iyelik eki bulunan özel ada bu ekin dışında bir iyelik eki daha gelirse ilk ek düşer ve kesme imi kullanılmaz:

Boğaz Köprüsü - müz : Boğaz Köprümüz

[İyelik yığılması adı verilen bu kurala göre "-sü" iyelik eki düşer, kesme imi kalkar.]

9] Hitapların Yazılışı

- Mektuplarda ve yazışmalarda hitaplar büyük harfle başlar ve bu hitaplardan sonra virgül [,] kullanılır:

Değerli Işıklılar,
Sevgili Kardeşim,
Değerli Dinleyiciler,
Sayın Okul Müdürü,
Sayın Müdür Yardımcıları,
Sayın Rektör,

10] Kurum, Kuruluş ve Kurul Adlarının Yazılışı

- Kurum ve kuruluş adları özel addır, her sözcüğün ilk harfi büyük yazılır. Ancak bu adlara gelen ekler kesme imi (') ile ayrılmaz:

Türk Dil Kurumunun...

Millî Kütüphaneye...

Çocuk Esirgeme Kurumunda...

Bakanlar Kurulunun...

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı...

FMV Özel Ayazağa Işık Okullarının

Can Yayınlarının

11] Kanun-Yönetmelik Adlarının Yazılışı

- Kanun ve yönetmeliklerin her sözcüğü büyük harfle başlar. Bunlara gelen ekler kesme imi (') ile ayrılır:

Medeni Kanun'a göre...

Geçen yıl yayımlanan Yönetmelik'in...

12] Tarihlerin Yazılışı

- Belirli bir tarih bildiren gün ve ay adlarının ilk harfi büyük yazılır:

14 Aralık'ta kutlanan...

29 Nisan 2019 Salı günü...

- Belirli bir tarih bildirmiyorsa gün ve ay adlarının ilk harfi küçük yazılır:

Önümüzdeki yıl eylülde başlayacak...

Haftaya perşembe toplantı yapacağız.

13] Sayıların Yazılışı

- Birden fazla sözcükten oluşan sayılar ayrı yazılır:

iki yüz

üç yüz altmış beş

Uyarı: Lakap, oyun adı biçimindeki sayılar bitişik yazılır:

Yedisekiz Hasan Paşa
Ellibir oyunu

- Üleştirme sayılarında rakam değil, yazı kullanılır:

üçer [3'er değil]
yedişer [7'şer değil]
yüzer [100'er değil]

- Sıra sayıları yazıyla ya da rakamla gösterilebilir:

birinci
sonuncu
15.
15'inci

- Ondalık sayılar yazılırken tam sayıdan sonra Türkiye ve Avrupa'da ABD'de; nokta konur.

Endonezya'da 6,8 büyüklüğünde deprem

- Saatler yazılırken saat ve dakika arasına sadece nokta (.) konur. Saatlere ek getirilirken benzeşme kuralı dikkate alınır:

17.30'da
16.40'ta...

- Tam saatlere ek getirilirken sıfır [0] rakamı dikkate alınmaz:

17.00'de...
15.00'te...

14] Satır Sonuna Sığmayan Sözcüklerin Yazılışı

- Kesme imi satır sonuna denk geldiğinde kısa çizgi kullanılmaz:

.....Edirne'
de

.....1996'
da

Uyarı: Satır sonunda ya da satırın başında tek ünlü bırakılmaz.

..... i- [yanlış]
rade

- Bileşik sözcüklerin satır sonuna sığmaması durumunda ayırım heceye göre [ulamaya] yapılır.

.....ilk- [yanlış]
okul

.....il- [doğru]
kokul

15] Başlıkların Yazılışı

- Kitap, bildiri, makale vb.nde ana başlıktaki sözcüklerin tamamı, alt başlıktaki sözcüklerin yalnızca ilk harfleri büyük olarak yazılır:

TÜBİTAK ÖDÜLÜ
BİLİM VE KÜLTÜR ŞENLİĞİ
Lise Öğrencilerinin Büyük Başarısı

- Alt başlık yazılışlarında ve, ile, ya, veya, yahut, ki, da, de sözleriyle mı, mi, mu, mü soru eki küçük harfle yazılır:

Ortaokul ve Lise Öğrencileri

Para mı, Mutluluk mu?

Ayrılık da Sevdaya Dâhil

- Başlıkların yazımında soru imi dışında noktalama imi kullanılmaz.
İstanbul'u Dinliyorum
Vatan yahut Silistre
Desem ki
Turfanda mı yoksa Turfa mı?
- Kitap, dergi vb.nde bulunan resim, çizelge, tablo vb.nin altında yer alan açıklayıcı yazılar büyük harfle başlar. Açıklayıcı yazı, tümce niteliğinde değilse sonuna nokta konmaz.

16] Kısaltmaların Yazılışı

- Kuruluş, ülke, kitap, dergi ve yön adlarının kısaltmaları her sözcüğün ilk harfinin büyük olarak yazılmasıyla yapılır:

TBMM [Türkiye Büyük Millet Meclisi]
TDK [Türk Dil Kurumu]
ABD [Amerika Birleşik Devletleri]
B [batı], D [doğu], G [güney], K [kuzey]

Uyarı: Gelenekleşmiş olan T.C. [Türkiye Cumhuriyeti] ve T. [Türkçe] kısaltmalarının dışında büyük harflerle yapılan kısaltmalarda nokta kullanılmaz.

- Küçük harflerle yapılan kısaltmalara ve simgelere getirilen eklerde sözcüğün okunuşu esas alınır: Bu kısaltmalar ve simgeler uluslararası anlaşmalarca kabul edilmiştir.

cm'yi
kg'dan
kg'ın
mm'den

- Büyük harflerle yapılan kısaltmalara getirilen eklerde kısaltmanın son harfinin okunuşu esas alınır:

TDK'den
THY'de
TRT'den
TL'nin

- Kısaltması büyük harflerle yapıldığı hâlde bir sözcük gibi okunan kısaltmalara getirilen eklerde kısaltmanın okunuşu esas alınır:

ASELSAN'da

BOTAŞ'ın

NATO'dan

- Sonunda nokta bulunan kısaltmalarla üs imli kısaltmalara gelen ekler kesmeyle ayrılmaz. Bu tür kısaltmalarda ek noktadan ve üs iminden sonra, kelimenin veya üs iminin okunuşuna uygun olarak yazılır:

vb.leri

Alm.dan

İng.yi

cm³e [santimetreküpe]

m²ye [metrekareye]

Uyarı: Numara sözünün kısaltması da sözcük gibi okunduğundan getirilecek olan ek okunuşa göre getirilecektir: No.lu, No.suz

KURUMSAL YAZIŞMALARDA UYULMASI GEREKEN KURALLAR

Kurumsal yazışmalarda [resmî nitelikli yazılar, elektronik iletiler, Genel Ağ yazıları vb.] aşağıdaki kurallara özen gösterilmelidir:

- Tek bir yazı tipi [arial, times new roman, tahoma, calibri olabilir] kullanılmalıdır.
- Yazılarda noktalama imlerinden sonra mutlaka bir boşluk bırakılmalıdır.
- Metnin iki yana yaslanması sayfa düzeni ve görsellik açısından önemlidir.
- Türkçe abece [Türkçe klavye] kullanılmalıdır.
- Elektronik iletilerde konu kısmı boş bırakılmamalı, metne hitapla başlanmalı ve metin, iyi dilek / saygı belirten sözlüklerle bitirilmelidir.
- Elektronik iletilerde ad-soyad ve kurumsal görev tanımı bölümü varsa yazının sonunda kullanılan ve tümce niteliğinde olmayan iyi dilek / saygı sözcükleri virgül ile bitirilmelidir. [saygılarımla, iyi çalışmalar, iyi haftalar vb.]
- Elektronik iletilerde ad-soyad ve kurumsal görev tanımı bölümü yoksa yazının sonunda kullanılan ve tümce niteliğinde olmayan iyi dilek/saygı sözcükleri üç nokta [...] ile bitirilmelidir.
- Yazışmalarda yazım ve noktalama kurallarına dikkat edilmelidir. Özellikle kurum dışına gönderilen yazıların yazım ve noktalama kurallarına uygunluğunun kurumumuzun dışa yansması olduğu unutulmamalıdır.

Uyarı: Yazışmanın sonunda bulunan bitiriş/iyi dilek ifadesi, yazının ilgisine göre farklılık gösterir. Üst makama iyi dilekler, “Saygılarımla” ifadesiyle bitirilmelidir. Diğer yazışmalar, “İyi çalışmalar” vb. dileklerle sonlanabilir.

Uyarı: Yazışmalarda alt makama “rica”, üst makama “arz” edilir.

- Elektronik postalarda ad-soyad ve imza yeri, yazılı metnin sol alt köşesidir.
- Diğer yazılarda ad-soyad ve imza yeri, yazılı metnin sağ alt köşesidir.
- Dilekçe yazımları için örnek metinden yararlanabilirsiniz.

[Tarih sağ üst köşeye ya da
imzanın üstüne yazılır.]

İlgili [Kurum/Makam] büyük harflerle veya
her sözcüğü büyük harfle ortalananarak yazılır.

FMV ÖZEL AYAZAĞA IŞIK LİSESİ MÜDÜRLÜĞÜNE [virgül yok.]

Okulunuz 9-A sınıfı 123 numaralı öğrencisi Ali Deniz'in velisiyim.
Öğrenciniz 06.06.2019'da rahatsızlığı nedeniyle bilgim dâhilinde
okula gelmemiştir. Öğrencinizin belirtilen tarihte izinli sayılması
konusunun gereğini arz ederim.

[İletişim bilgileri
Sol alt köşeye yazılır.]

Atatürk Caddesi, Yüce Sokak, No:5/1
Sarıyer/İstanbul

08.06.2019
İmza
Ayşe Deniz

[Varsa ek, iletişim bilgilerinin altına yazılır.]
EK 1

DE / Kİ / Mİ' NİN YAZIMI

Bağlaç Olan da / de'nin Yazılışı

- Bağlaç olan "da / de" ayrı yazılır ve kendisinden önceki sözcüğün son ünlüsüne bağlı olarak büyük ünlü uyumuna uyar:

Öğrencilerin sosyal açıdan da hazır olmalarını sağlamalıyız.

Uyarı: Ayrı yazılan "da / de" hiçbir zaman "ta / te" biçiminde yazılmaz:

Gidip de gelmemek var, gelip de görmemek var.

[Gidip te gelmemek var, gelip te görmemek var değil!]

Uyarı: "Ya" sözüyle birlikte kullanılan "da" ayrı yazılır: "ya da"

Bulunma Durumu Eki -da / -de / -ta / -te'nin Yazılışı

- Bulunma durumu eki getirildiği sözcüğe bitişik yazılır:

1800'lü yılların sonunda Selanik'te yaşayan bir grup aydın tarafından...

Okul tarihinde pek çok önemli isim yer alır. Nakiyye Elgün de bunlardan biridir.

Bağlaç Olan ki'nin Yazılışı

- Bağlaç olan ki ayrı yazılır: bilmem ki, demek ki, kaldı ki vb.

Türk dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin. [Atatürk]

Geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer.

Uyarı: Birkaç örnekte ki bağlacı kalıplaşmış olduğu için bitişik yazılır:

belki, çünkü, hâlbuki, mademki, meğerki, oysaki, sanki, illaki

Ek olan -ki'nin Yazılışı

a) Sıfat Yapan -ki

- Her zaman eklendiği sözcüğe "bitişik" yazılır: okuldaki yarışma, dünkü oyun...
- Bulunma hâl eki olan "-de, -da" ekleriyle "-deki, -daki" şeklinde kalıplaşmış kullanımları da vardır: bahçedeki çiçek, kapıdaki misafir...
- Eklendiği sözcüğe göre ses değişimine uğrayabilir: sokaktaki gösteri, kiptaki şiir...

b) İlgili Eki Olan -ki

- Eklendiği sözcüğe "bitişik" yazılır: seninki, bizimki...

Soru İlgeci [Edatı] mı / mi / mu / mü'nün Yazılışı

- Bu ilgeç gelenekleşmiş olarak ayrı yazılır ve kendisinden önceki sözcüğün son ünlüsüne bağlı olarak ünlü uyumlarına uyar:

Kaldı mı?

Sen de mi geldin?

Olur mu?

İnsanlık öldü mü?

- Soru ilgecinden sonra gelen ekler, bu ilgece bitişik olarak yazılır:

Verecek misin?

Okuyor muyuz?

Çocuk muyum?

Gelecek miydi?

Güler misin, ağlar mısın?

NOKTALAMA İMLERİ

Duygu ve düşünceleri daha açık ifade etmek, tümcenin yapısını ve duraklama noktalarını belirlemek, okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak, sözün vurgu ve ton gibi özelliklerini belirtmek üzere noktalama imleri kullanılır.

Noktalama imlerinden nokta, virgöl, noktalı virgöl, iki nokta, üç nokta, soru, ünlem, tırnak, ayraç ve kesme imleri ait oldukları sözcüklere bitişik olarak yazılır ve kesme dışındaki imlerden sonra bir harf boşluğu ara verilir.

Nokta [.]

- Tümcenin sonuna konur:
Mısır'dan Selanik kentine göç etmiş Osmanlı Türklerinden Zeki Efendi, hep böyle bir okul açmayı düşledi.

- Kimi kısaltmaların sonuna konur:

Dr. [doktor]

Yrd. Doç. [yardımcı doçent]

Prof. [profesör]

Cad. [cadde]

- Sayılardan sonra sıra bildirmek için konur:

3. [üçüncü]

15. [on beşinci]

II. Mehmet

XV. yüzyıl

- Arka arkaya sıralandıkları için virgülle ya da çizgiyle ayrılan rakamlardan yalnızca sonuncu rakamdan sonra nokta konur:
3, 4 ve 7. maddeler; XII – XIV. yüzyıllar arasında...

- Bir yazının maddelerini gösteren rakam ya da harflerden sonra konur:

I.	1.	A.	a.
II.	2.	B.	b.

- Tarihlerin yazılışında gün, ay ve yılı gösteren sayıları birbirinden ayırmak için konur:

29.5.1453, 29.X.1923 vb.

Uyarı: Tarihlerde ay adları yazıyla da yazılabilir. Bu durumda ay adlarından önce ve sonra nokta kullanılmaz: 29 Mayıs 1453, 29 Ekim 1923 vb.

- Saat ve dakika gösteren sayıları birbirinden ayırmak için konur:

Tören 17.30'da, hükûmet daireleri kapandıktan yarım saat sonra başlayacaktır.
[Tarık Buğra]

- Kitap, dergi vb.nin künyelerinin sonuna konur:

Levent, Ağâh Sırrı; Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, TDK Yayınları, Ankara, 1960.

- Genel Ağ adreslerinde kullanılır:

<http://tdk.org.tr/>

Virgül [,]

- Birbiri ardınca sıralanan eş görevli sözcük ve sözcük gruplarının arasına konur:

Fırtınadan, soğuktan, karanlıktan ve biraz da korkudan sonra bu sıcak, aydınlık ve sevimli odanın havasında erir gibi oldum. [Halide Edip Adivar]

- Sıralı tümceleri birbirinden ayırmak için konur:

Umduk, bekledik, düşündük. [Yakup Kadri Karaosmanoğlu]

- Uzun tümcelerde yüklemden uzak düşmüş olan özneyi belirtmek için konur:

Saniye Hanımefendi, merdivenlerde oğlunun ayak seslerini duyar duymaz, hasretlisini karşılamaya atılan bir genç kadın gibi koltuğundan fırlamış ve ona kapıyı kendi eliyle açmaya gelmişti. [Yakup Kadri Karaosmanoğlu]

- Tümce içinde ara sözleri veya ara tümceleri ayırmak için ara sözlerin veya ara tümcelerin başına ve sonuna konur:
Zemin bu kadar koyu bir kırmızıya dönüşünce, bir an için de olsa, belirginliğini yitiriverdi sivilceleri. [Elif Şafak]

- Anlama güç kazandırmak için tekrarlanan sözcüklerin arasına konur:
Akşam, yine akşam, yine akşam,
Göllerde bu dem bir karniç olsam! [Ahmet Haşim]

- Tırnak içinde olmayan alıntı tümcelerden sonra konur:
Adana'ya yarın gideceğim, dedi.

- Konuşma çizgisinden sonraki alıntı tümcesinin bitimine konur:
– Bu akşam Selanik'e gidiyor musunuz, diye sordu.

- Kendisinden sonraki tümceye bağlı olarak ret, kabul ve teşvik bildiren hayır, yok, evet, peki, pekâlâ, tamam, olur, hayhay, başüstüne, öyle, haydi, elbette gibi sözcüklerden sonra konur:

Peki, gideriz. Olur, ben de size katılırım. Hayhay, memnun oluruz. Haydi, geç kalıyoruz.

- Bir sözcüğün kendisinden sonra gelen sözcük veya sözcük gruplarıyla yapı ve anlam bakımından bağlantısı olmadığını göstermek ve anlam karışıklığını önlemek için kullanılır:

Bu, tek gözlü, genç fakat ihtiyar görünen bir adamcağızdır. [Halit Ziya Uşaklıgil]

- Hitap için kullanılan sözcüklerden sonra konur:
Efendiler, bilirsiniz ki hayat demek, mücadele, müsademe demektir. [Atatürk]
Sayın Başkan,
Sevgili Öğrenciler,

- Sayıların yazılışında kesirleri ayırmak için kullanılır:
38,6 [otuz sekiz tam, onda altı], 0,45 [sıfır tam, yüzde kırk beş]

- Metin içinde art arda gelen zarf-fiil eki almış sözcüklerden sonra konur:
Ancak yemekte bir karara varıp, arkadaşına dikkatli dikkatli bakarak konuştu.
Uyarı: Metin içinde zarf-fiil eki almış sözcüklerden sonra virgül konmaz:
Meydanlığa varmadan bir iki defa İsmail kendisini gördü mü diye kahveye baktı.
[Necati Cumalı]

- Özne olarak kullanıldıklarında bu, şu, o adillerinden sonra konur:

Bu, benim gibi yazarlar için hiç kolay olmaz.

O, eski defterleri çoktan kapatmış, Osmanlıya kucağını açmıştı. [Tarık Buğra]

- Kitap, dergi vb.nin künyelerinde yazar, eser, basımevi vb. maddelerden sonra konur: Atay, Falih Rıfkı, Tuna Kırıları, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1938.

Uyarı: Metin içinde ve, veya, yahut, ya ... ya bağlaçlarından önce de sonra da virgül konmaz.

Uyarı: Tekrarlı bağlaçlardan önce ve sonra virgül konmaz:

Hem gider hem ağılar.

Ya bu deveyi gütmeli ya bu diyardan gitmeli.

Gerek nesirde gerek nazımda yeni bir söyleyişe ulaşılmıştır.

Siz ister inanın ister inanmayın, bir gün bile durmam.

Ne kız verir ne dünürü küstürür.

Uyarı: Şart ekinden sonra virgül konmaz:

Gör gözlerinle de aklın yatarsa anlatıver millete. [Tarık Buğra]

İki Nokta [:]

- Kendisiyle ilgili örnek verilecek tümcenin sonuna konur:

Millî Edebiyat akımının temsilcilerinden bir kısmını sıralayalım: Ömer Seyfettin, Halide Edip Adivar, Ziya Gökalp...

- Kendisiyle ilgili açıklama verilecek tümcenin sonuna konur:

Bu kararın istinat ettiği en kuvvetli muhakeme ve mantık şu idi: Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. [Atatürk]

- Karşılıklı konuşmalarda, konuşan kişiyi belirten sözlerden sonra konur:

Bilge Kağan: Türklerim, işitin!

Üstten gök çökmedikçe,

alttan yer delinmedikçe

ülkenizi, törenizi kim bozabilir sizin?

Koro: Göge erer başımız

başınla senin!

[A. Turan Oflazoğlu]

- Genel Ağ adreslerinde kullanılır:

<http://tdk.org.tr/>

Tırnak İmi [“ ”]

- Başka bir kimseden ya da yazıdan olduğu gibi aktarılan sözler tırnak içine alınır:

Türk Dil Kurumu binasının yan cephesinde Atatürk'ün “Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir.” sözü yazılıdır. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin ön cephesinde Atatürk'ün “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.” vecizesi yer almaktadır. Ulu önderin “Ne mutlu Türk'üm diyene!” sözü her Türk'ü duygulandırır.

Uyarı: Tırnak içindeki alıntının sonunda bulunan im [nokta, soru imi, ünlem imi vb.] tırnak içinde kalır:

“İzmir üzerine dünyada bir şehir daha yoktur!” diyorlar. [Yahya Kemal Beyatlı]

- Özel olarak vurgulanmak istenen sözler tırnak içine alınır:

Yeni bir “barış taarruzu” başladı.

- Tümce içerisinde eserlerin ve yazıların adları ile bölüm başlıkları tırnak içine alınır:

Bugün öğrenciler “Kendi Gök Kubbemiz” adlı şiiri incelediler.

“Yazım Kuralları” bölümünde bazı uyarılara yer verilmiştir.

Tek Tırnak İmi [‘ ’]

- Tırnak içinde verilen tümcenin içinde yeniden tırnağa alınması gereken bir sözü, tanıımı belirtmek için kullanılır:

Edebiyat öğretmeni “Şiirler içinde ‘Han Duvarları’ gibisi var mı?” dedi ve Faruk Nafiz'in bu güzel şiirini okumaya başladı.

Kesme İmi [‘ ’]

- Özel adlara getirilen iyelik, durum ve bildirme ekleri kesme imiyle ayrılır:

Kurtuluş Savaşı'nı

Atatürk'üm,

Türkiye'mizin,

Resmî Gazete'de

Millî Eğitim Temel Kanunu'na,

Telif Hakkı Yayın ve Satış Yönetmeliği'ni

Eski Çağ'ın,

Yükselme Dönemi'nin

- Yer bildiren özel adlarda kısaltmalı söyleyiş söz konusu olduğu zaman ekten önce kesme imi kullanılır:

Hisar'dan, Boğaz'dan...

- Ek getirildiğinde Avrupa Birliği kesme imiyle kullanılır:
Avrupa Birliği'ne üye ülkeler...

Uyarı: Kurum, kuruluş, kurul, birleşim, oturum ve iş yeri adlarına gelen ekler kesme imiyle ayrılmaz:

Türkiye Büyük Millet Meclisine

Türk Dil Kurumundan

Yürütme Kuruluna

Uyarı: Özel adlar yerine kullanılan "o" adlı tümce içinde büyük harfle yazılmaz ve kendisinden sonra gelen ekler kesme imiyle ayrılmaz.

BİRLEŞİK SÖZCÜKLERİN YAZIMI İLE İLGİLİ KURALLAR

Belirtisiz ad tamlamaları, sıfat tamlamaları, isnat grupları, birleşik eylemler, ikilemeler, kısaltma grupları ve kalıplaşmış çekimli eylemlerden oluşan ifadeler yeni bir kavramı karşıladıklarında birleşik sözcük olurlar. Birleşik sözcükler belirli kurallar çerçevesinde bitişik veya ayrı olarak yazılır.

Ayrı Yazılan Birleşik Sözcükler

1. Etmek, edilmek, eylemek, olmak, olunmak yardımcı eylemleriyle kurulan birleşik eylemler, ilk sözcüklerinde herhangi bir ses düşmesi veya türemesine uğramazsa ayrı yazılır: alt etmek, arz etmek, azat etmek, dans etmek, el etmek, göç etmek, ilan etmek, kabul etmek, kul etmek, kul olmak, not etmek, oyun etmek, söz etmek, terk etmek, var olmak, yok etmek, yok olmak vb.

2. Birleşme sırasında sözcüklerden hiçbiri veya ikinci sözcüğü anlam değişikliğine uğramayan birleşik kelimeler ayrı yazılır.

a. Hayvan türlerinden birinin adıyla kurulanlar:

ada balığı, ateş balığı, dil balığı, fulya balığı, kedi balığı, kılıç balığı, köpek balığı, ton balığı, yılan balığı; acı balık, bıyıklı balık, dikenli balık vb.

ardıc kuşu, arı kuşu, çalı kuşu, deve kuşu, muhabbet kuşu, saka kuşu, tarla kuşu, yağmur kuşu; alıcı kuş, boğmaklı kuş, makaralı kuş vb.

ağustos böceği, ateş böceği, cırcır böceği, hamam böceği, ipek böceği, uçuç böceği, uğur böceği; ağılı böcek, çalgıcı böcek, sümüklü böcek vb.

at sineği, et sineği, meyve sineği, sığır sineği, su sineği, uyuz sineği vb.

deniz yılanı, ok yılanı, su yılanı; Ankara keçisi, dağ keçisi, yaban keçisi;

findık faresi, tarla faresi; dağ sıçanı, tarla sıçanı; Beç tavuğu, dağ tavuğu; ada tavşanı, yaban tavşanı; kaya örümceği, şeytan örümceği; bal arısı, yaprak arısı; Pekin ördeği, deniz ördeği; Ankara kedisi, bozkır kedisi; Afrika domuzu, yer domuzu vb.

b. Bitki türlerinden birinin adıyla kurulanlar:

ayrık otu, beşparmak otu, çörek otu, eğrelti otu, güzelavrat otu, kelebek otu, ökse otu, pisipisi otu, taşkıran otu, yüksük otu; acı ot, sütlü ot vb.

ateş çiçeği, çuha çiçeği, güzelhatun çiçeği, ipek çiçeği, küpe çiçeği, lavanta çiçeği, mum çiçeği, yayla çiçeği, yıldız çiçeği; ölmez çiçek vb.

avize ağacı, ban ağacı, dantel ağacı, kâğıt ağacı, mantar ağacı, öd ağacı, pelesenk ağacı, tespih ağacı vb.

altın kök, eğir kök, helvacı kök, meyan kök; ek kök, saçak kök, yumru kök vb.

dağ elması, yer elması; çalı diken, deve diken; köpek üzümü, kuş üzümü; çakal armudu, dağ armudu; at kestanesi, kuzu kestanesi; can eriği, gövem eriği; kuzu mantarı, yer mantarı; su kamışı, şeker kamışı; dağ nanesi, taş nanesi; ayı gülü, Japon gülü; Antep fıstığı, çam fıstığı; sırık fasulyesi, soya fasulyesi; Amerikan bademi, taş bademi; Afrika menekşesi, deniz menekşesi; Japon sarmaşığı, kuzu sarmaşığı; Hint inciri, kavak inciri; armut kurusu, kayısı kurusu; kaya sarımsağı, köpek sarımsağı; şeker pancarı, yaban pancarı vb.

kuru fasulye, kuru incir, kuru soğan, kuru üzüm vb.

UYARI: Çiçek dışında anlamlar taşıyan baklaçiçeği [renk], narçiçeği [renk], suçiçeği[hastalık]; ot dışında anlamlar taşıyan ağızotu [barut], sıçanotu [arsenik]; ses düşmesine uğramış olan çöreo ve yazımı gelenekleşmiş olan semizotu, dereotu bitişik yazılır.

c. Nesne, eşya ve alet adlarından biriyle kurulan birleşik sözcükler:

alçı taşı, bileği taşı, çakmak taşı, Hacıbektaş taşı, kireç taşı, lüle taşı, Oltu taşı, sünger taşı, yılan taşı; buzul taş, damla taş, dikili taş, kayağan taş, yaprak taş vb.

arap sabunu, el sabunu; kahve değirmeni, yel değirmeni; kahve dolabı, su dolabı; müzik odası, oturma odası; duvar saati, kol saati; duvar takvimi, masa takvimi; kriz masası, yemek masası; itfaiye aracı, kurtarma aracı; masa örtüsü, yatak örtüsü; el kitabı, okuma kitabı; Frenk gömleği, İngiliz anahtarı, İngiliz sicimi; alt geçit, tüp geçit, üst geçit; çekme demir, çekme kat, dolma kalem, dönme dolap, kesme kaya, toplu iğne, vurmali çalgılar, vurmali sazlar, yapma çiçek vb.

afyon ruhu, katran ruhu, lokman ruhu, nane ruhu, tuz ruhu vb.

ç. Yol ve ulaşım ile ilgili birleşik sözcükler:

Arnavut kaldırımı; çevre yolu, deniz yolu, hava yolu, kara yolu, keçi yolu; köprü yol vb.

d. Durum, olgu ve olay bildiren sözlerden biriyle kurulan birleşik sözcükler:

açık oturum, açık öğretim, ana dili, Ay tutulması, baş ağrısı [hastalık], baş belası, baş dönmesi, çıkış yolu, çözüm yolu, dil birliği, din birliği, güç birliği, iş birliği, iş bölümü, madde başı, ses uyumu, yer çekimi vb.

e. Bilim ve bilgi sözleriyle kurulan birleşik sözcükler:

anlam bilimi, dil bilimi, edebiyat bilimi, gök bilimi, halk bilimi, ruh bilimi, toplum bilimi, toprak bilimi, yer bilimi; dil bilgisi, halk bilgisi, ses bilgisi, şekil bilgisi vb.

f. Yuvar ve küre sözleriyle kurulan birleşik sözcükler:

göz yuvarı, hava yuvarı, ısı yuvarı, ışık yuvarı, renk yuvarı, yer yuvarı; hava küre, ışık küre, su küre, taş küre, yarı küre, yarım küre vb.

g. Yiyecek, içecek adlarından biriyle kurulan birleşik sözcükler:

bohça böreği, talaş böreği; badem yağı, kuyruk yağı; arpa suyu, maden suyu; tulum peyniri, beyaz peynir; Adana kebabı, tas kebabı; İnegöl köftesi, İzmir köftesi; ezogelin çorbası, yoğurt çorbası; ırmık helvası, koz helva; acı badem kurabiyesi; Kemalpaşa tatlısı, yoğurt tatlısı; badem şekeri, kestane şekeri; balık yumurtası, lop yumurta vb.

burgu makarna, yüksük makarna; kakaolu kek, üzümlü kek; çiğ köfte, içli köfte; dolma biber, sivri biber; esmer şeker, kesme şeker; süzme yoğurt; yarma şeftali; kuru yemiş vb.

ğ. Gök cisimleri:

Çoban Yıldızı, Kervan Yıldızı, Kutup Yıldızı, kuyruklu yıldız; gök taşı, hava taşı, meteor taşı vb.

h. Organ veya organ yerine geçen sözlerden biriyle kurulan birleşik sözcükler:

patlak göz, süzgün göz; aşık kemiği, elmacık kemiği; serçe parmak, şahadet parmağı, yüzük parmağı; azı dişi, köpek dişi, süt dişi; kuyruk sokumu, safra kesesi; çatma kaş, takma diş, takma kirpik, takma kol; ekşi surat, kepçe surat; gaga burun [kimse], karga burun, kepçe kulak vb.

1. Benzetme yoluyla insanın bir niteliğini anlatmak üzere bitki, hayvan ve nesne adlarıyla kurulan birleşik sözcükler:

çetin ceviz, çöpsüz üzüm; eski kurt, sarı çıyan, sağmal inek; eski toprak, eski tüfek, kara maşa, sapsız balta, çakır pençe, demir yumruk, kuru kemik vb.

2. Zamanla ilgili birleşik sözcükler:

bağ bozumu, gece yarısı, gün ortası, hafta başı, hafta sonu vb.

3. -r / -ar / -er, -maz / -mez ve -an / -en sıfat-fiil ekleriyle kurulan sıfat tamlaması yapısındaki birleşik kelimeler ayrı yazılır:

bakar kör, çalar saat, çıkar yol, döner sermaye, güler yüz, koşar adım, yazar kasa, yeter sayı; çıkmaz sokak, geçmez akçe, görünmez kaza, ölmez çiçek, tükenmez kalem; akan yıldız, doyuran buhar, uçan daire vb.

4. Renk sözü veya renklerden birinin adıyla kurulmuş isim tamlaması yapısındaki renk adları ayrı yazılır:

bal rengi, duman rengi, gümüş rengi, portakal rengi, saman rengi; ateş kırmızısı, boncuk mavisi, çivit mavisi, gece mavisi, limon sarısı, safra yeşili, süt kırığı vb.

5. Rengin tonunu belirtmek üzere renkten önce kullanılan sıfatlar ayrı yazılır:

açık mavi, açık yeşil, kara sarı, kirli sarı, koyu mavi, koyu yeşil vb.

6. Yer adlarında kullanılan batı, doğu, güney, kuzey, güneybatı, güneydoğu, kuzeybatı, kuzeydoğu, aşağı, yukarı, orta, iç, yakın, uzak sözcükleri ayrı yazılır:

Batı Trakya, Doğu Anadolu, Güney Kutbu, Kuzey Amerika, Güneydoğu Anadolu, Aşağı Ayrancı, Yukarı Ayrancı, Orta Anadolu, Orta Asya, Orta Doğu, İç Asya, İç Anadolu, Yakın Doğu, Uzak Doğu vb.

7. Kişi adlarından oluşmuş mahalle, bulvar, cadde, sokak, ilçe, köy vb. yer ve kuruluş adlarında, sondaki unvanlar hariç şahıs adları ayrı yazılır:

Yunus Emre Mahallesi; Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, Ziya Gökalp Bulvarı; Nene Hatun Caddesi; Fevzi Çakmak Sokağı, Cemal Nadir Sokağı; Koca Mustafapaşa; Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Sütçü İmam Üniversitesi vb.

8. Dış, iç, sıra sözleriyle oluşturulan birleşik sözcük ve terimler ayrı yazılır:

ahlak dışı, çağ dışı, din dışı, kanun dışı, olağan dışı, yasa dışı; ceviz içi, hafta içi, yurt içi; akli sıra, ardı sıra, peşi sıra, yanı sıra vb.

9. Somut olarak yer belirten alt ve üst sözleriyle oluşturulan birleşik sözcük ve terimler ayrı yazılır:

deri altı, su altı, toprak altı, yer altı [yüzey]; böbrek üstü bezi, tepe üstü [en yüksek nokta] vb.

10. Alt, üst, ana, ön, art, arka, yan, karşı, iç, dış, orta, büyük, küçük, sağ, sol, peşin, bir, iki, tek, çok, çift sözlerinin başa getirilmesiyle oluşturulan birleşik sözcük ve terimler ayrı yazılır:

alt kurul, alt yazı; üst kat, üst küme; ana bilim dalı, ana dili; ön söz, ön yargı; art damak, art niyet; arka plan, arka teker; yan cümle, yan etki; karşı görüş, karşı oy; iç savaş, iç tüzük; dış borç, dış hat; orta kulak, orta oyunu; büyük dalga, büyük defter; küçük harf, küçük parmak; sağ açık, sağ bek; sol açık, sol bek; peşin fikir, peşin hüküm; bir gözeli, bir hücreli; iki anlamlı, iki eşeyli; tek eşli, tek hücreli; çok düzlemli, çok hücreli; çift ayaklılar, çift kanatlılar vb.

Bitişik Yazılan Birleşik Sözcükler

Birleşik sözcükler aşağıdaki durumlarda bitişik yazılırlar:

1. Ses düşmesine uğrayan birleşik sözcükler bitişik yazılır: birbiri [< biri biri], kaynana [< kayın ana], kaynata [< kayın ata], nasıl [< ne asıl], niçin [< ne için], pazartesi [< pazar ertesi], sütlaç [< sütlü aş] vb.

2. Özgün biçimleri tek heceli bazı Arapça kökenli sözcükler etmek, edilmek, eylemek, olmak, olunmak yardımcı eylemleriyle birleşirken ses düşmesine, ses değişmesine veya ses türemesine uğradıklarında bitişik yazılır: emretmek, menolunmak, cemetmek, kaybolmak; darbetmek, dercetmek, hamdetmek; affetmek, hissetmek, reddetmek vb.

3. Sözcüklerden her ikisi veya ikincisi, birleşme sırasında anlam değişmesine uğradığında bu tür birleşik sözcükler bitişik yazılır.

a. Bitki adları:

aslanağzı, civanperçemi, keçiboynuzu, kuşburnu, turnagagası, açikağzı, akkuyruk [çay], alabaş, altınbaş [kavun], altıparmak [palamut], beşbiyık [muşmula], çobançantası, karnıkara [börölce], katırtırnağı, kuşyemi, şeytanarabası, yılanıyastığı, akşamsefası, camgüzeli, çadıruşağı, ayşekadin [fasulye], hafızali [üzüm], havvaanaeli, meryemanaeldiveni vb.

b. Hayvan adları:

danaburnu [böcek], akbaş [kuş], alabacak [at], bağırkara [kuş], beşparmak [deniz hayvanı], çakırkanat [ördek], kababurun [balık], kamçıkuyruk [koyun], karnışkulak [at], karagöz [balık], karafatma [böcek], kızılkanat [balık], sarıkuyruk [balık], yeşilbaş [ördek], sazkeyası [balık], sırtıkara [balık], şeytaniğnesi, yalıçapkını [kuş], bozbakkal [kuş], bozyürük [yılan], karadul [örümcek] vb.

c. Hastalık adları:

itdirseği [arpacık], delibaş, karabaş, karabacak vb.

ç. Alet ve eşya adları:

balıkgözü [halka], deveboynu [boru], domuztırnağı [kanca], horozayağı [burgu], kargaburnu [alet], kedigözü [lamba], leylekgagası [alet], sıçankuyruğu [törpü], gagaburun [gemi], kancabaş [kayık], adayavrusu [tekne] vb.

d. Biçim, tarz, tür, motif vb. adlar:

ayıbacağı [yelken biçimi], balıksırtı [desen], civankaş [nakış], eşeksırtı [çatı biçimi], kazkanadı [oyun], kırlangıçkuyruğu [işaret], koçboynuzu [desen], köpekkuyruğu [yağlı güreş], sıçandışi [dikiş], balgümeci [dikiş], beşikörtüsü [çatı biçimi], turnageçidi [fırtına] vb.

e. Yiyecek adları:

hanımgöbeği [tatlı], kadınbudu [köfte], kedidili [bisküvi], dilberdudağı [tatlı], tavukgöğsü [tatlı], vezirparmağı [tatlı], bülbülyuvası [tatlı], kuşlokumu [kurabiye], alinazik [kebab] vb.

f. Oyun adları:

beştaş, dokuztaş, üçtaş vb.

g. Gök cisimlerinin adları:

Altıkardeş [yıldız kümesi], Arıkovanı [yıldız kümesi], Büyükaçı [yıldız kümesi], Demirkazık [yıldız], Küçükkaçı [yıldız kümesi], Kervankıran [yıldız], Samanyolu [yıldız kümesi], Yedıkardeş [yıldız kümesi] vb.

ğ. Renk adları:

baklaçiçeği, balköpüğü, camgöbeği, devetüyü, fildişi, gülkurusu, kavuniçi, narçiçeği, ördekbaşı, ördekgagası, tavşanağı, tavşankanı, turnagözü, vapurdumanı, vişneçürüğü, yavruağı vb.

h. Oğlu, kızı sözleri: çapanoğlu, eloğlu, hinoğluhin, elkızı vb.

3. -a, -e, -ı, -i, -u, -ü zarf-fiil ekleriyle bilmek, vermek, kalmak, durmak, gelmek ve yazmak eylemleriyle yapılan bileşik eylemler bitişik yazılır: düşünebilmek, sevebilmek; alırmak, gülüvermek; uyuyakalmak; gidedurmak, yazadurmak; çıkagelmek, süremek; düşeyazmak, öleyazmak vb.

4. Bir veya iki ögesi emir kipiyle kurulan kalıplaşmış birleşik sözcükler bitişik yazılır: albeni, ateşkes, çalçene, çalyaka, dönbaa, gelberi, incitmebeni, sallabaş, sallasırt, unutmabeni; batçık, çekyat, geçgeç, kaçgöç, kapkaç, örtbas, seçal, tutkal, veryansın, yapboz, yazboz vb.

5. -an/-en, -r/-ar/-er/-ir/-ir, -maz/-mez ve -mış/-miş sıfat-fiil ekleriyle kurulan kalıplaşmış birleşik sözcükler bitişik yazılır: alaybozan, cankurtaran, çöpçatan, dalgakıran, demirkapan, gökdelen, yelkesen; akımtoplar, altıpatlar, barışsever, basınçölçer, özezer, pürüzalır; baştanımaz, değerbilmez, etyemez, hacıyatmaz, kadirbilmez, karıncaezmez, kuşkonmaz, külyutmaz, tanrıtanımaz, varyemez; çokbilmiş, güngörmüş vb.

6. İkinci sözcüğü -dı [-di / -du / -dū, -tı / -ti / -tu / -tū] kalıplaşmış belirli geçmiş zaman ekleriyle kurulan birleşik sözcükler bitişik yazılır: albastı, ciğerdeldi, çıtkırıldım, dalbastı, fırdöndü, gecekondu, gündöndü, hünkârbeğendi, imambayıldı, karyagdı, külbastı, mirasyedi, papazkaçtı, serdengeçti, şıpsevdi, zıpçıktı vb.

7. Her iki sözcüğü de de -dı [-di / -du / -dū, -tı / -ti / -tu / -tū] belirli geçmiş zaman veya -r /-ar /-er geniş zaman eklerini almış ve kalıplaşmış bulunan birleşik sözcükler bitişik yazılır: dedikodu, kaptıkaçtı, oldubitti, uçtuuçtu; biçerbağlar, biçerdöver, göçerkonar, kazaratar, konargöçer, okuryazar, uyurgezer, yanardöner, yüzergezer vb.

8. Somut olarak yer bildirmeyen alt, üst ve üzeri sözlerinin sona getirilmesiyle kurulan birleşik sözcükler bitişik yazılır: ayakaltı, bilinçaltı, gözaltı [gözetim], şuuraltı; akşamüstü, ayaküstü, bayramüstü, gerçeküstü, ikindiüstü, olağanüstü, öğleüstü, öğleüzeri, suçüstü, yüzüstü; akşamüzeri, ayaküzeri vb.

9. İki veya daha çok sözcüğün birleşmesinden oluşmuş kişi adları, soyadları ve lakaplar bitişik yazılır: Alper, Birol, Gülnihal, Gülseren, Şenol, Varol; Abasıyanık, Adivar, Atatürk, Gökalp, Güntekin, İnönü, Karaosmanoğlu, Tanpınar, Yurdakul; Boynueğri Mehmet Paşa, Tepedelenli Ali Paşa, Yirmisekiz Çelebi Mehmet, Yedisekiz Hasan Paşa vb.

10. İki veya daha çok sözcükten oluşmuş il, ilçe, semt vb. yer adları bitişik yazılır:

Çanakkale, Gümüşhane; Acıpayam, Pınarbaşı, Şebinkarahisar; Beşiktaş, Kabataş vb.

Şehir, köy, mahalle, dağ, tepe, deniz, göl, ırmak, su, çay vb. sözcüklerle kurulmuş sıfat tamlaması ve belirtisiz isim tamlaması kalıbındaki yer adları bitişik yazılır: Akşehir, Eskişehir, Suşehri, Yenişehir; Atakent, Batıkent, Konutkent, Korukent; Çengelköy; Yenimahalle; Karadağ, Uludağ; Kocatepe, Tınaztepe; Akdeniz, Karadeniz, Kızıldeniz; Acıgöl; Kızılırmak, Yeşilirmak; İncesu, Karasu, Sarısu; Akçay vb.

11. Kişi adları ve unvanlarından oluşmuş mahalle, meydan, köy vb. yer ve kuruluş adlarında, unvan sözcüğü sonda ise gelenekleşmiş olarak bitişik yazılır: Abidinpaşa, Bayrampaşa, Davutpaşa, Gazi Osmanpaşa [mahalle]; Ertuğrulgazi [ilçe], Kemalpaşa [ilçe]; Mustafabey [cadde], Necatibey [cadde] vb.

12. Ara yönleri belirten sözcükler bitişik yazılır: güneybatı, güneydoğu, kuzeybatı, kuzeydoğu

13. Dilimizde her iki ögesi de asıl anlamını koruduğu hâlde yaygın bir biçimde gelenekleşmiş olarak bitişik yazılan sözcükler de vardır:

a. Baş sözüyle oluşturulan sıfat tamlamaları:

başarıklık, başbakan, başbayan, başçavuş, başeser, başfiyat, başhekim, başhemşire, başkahraman, başkent, başkomutan, başköşe, başmüfettiş, başöğretmen, başparmak, başpehlivan, başrol, başsavcı, başyazar vb.

b. Bir topluluğun yöneticisi anlamındaki başı sözüyle oluşturulan belirtisiz isim tamlamaları:

aşçıbaşı, binbaşı, çarkçıbaşı, çeribaşı, elebaşı, mehterbaşı, onbaşı, ustabaşı, yüzbaşı vb.

c. Ağa, baba, bey, efendi, hanım, nine vb. sözlerle kurulan birleşik sözcükler:

ağababa, ağabey, beyefendi, efendibaba, hanımanne, hanımefendi, hacıağa, kadinnine, paşababa vb.

ç. Biraz, birçok, birçoğu, birkaç, birkaçı, birtakım, herhangi, hiçbir, hiçbirisi belirsizlik sıfat ve zamirleri de gelenekleşmiş olarak bitişik yazılır.

14. Ev kelimesiyle kurulan birleşik sözcükler bitişik yazılır:

aşevi, bakımevi, basımevi, doğumevi, gözlemevi, huzurevi, kahvevi, konukevi, orduevi, öğretnenevi, polisevi, yayınevi vb.

15. Kanunda bitişik geçen veya bitişik olarak tescil ettirilmiş olan kuruluş adları bitişik yazılır: İçişleri, Dışişleri, Genelkurmay, Yükseköğretim Kurulu, Açıköğretim Fakültesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi vb.

YAZIŞMALARDA SIKÇA KULLANDIĞIMIZ KİMİ BİRLEŞİK SÖZCÜKLERİN YAZIMI

açık büfe	biraz	dil bilimi	öğleüzeri
açık oturum	birçok	gece yarısı	ön lisans
açık sözlü	birçoğu	gerçeküstü	ön söz
aklı sıra	birkaçı	hafta başı	ön yargı
akşamüstü	birtakım [belirsizlik]	hafta içi	öz veri
altyapı [soyut anlam]	bölümler arası	hafta sonu	yarıyıl
alt yazı	çağ dışı	herhangi	yanı sıra
ana dili	çevre yolu	hiçbiri	yıl dönümü
ardı sıra	dershane	iş birliği	yurt içi
basımevi	dil bilgisi	öğleüstü	yurt dışı

“Dil Derneği Yazım Kılavuzu” ve “Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu”nda aynı birleşik sözcüklerin farklı yazılışları ile karşılaşabilirsiniz.

Bu kitabın içeriğinde yer alan birleşik sözcüklerin yazımı kurallarında “Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu” kaynak alınmıştır.

Türkçemizin doğru ve güzel kullanımı için kısa zamanda bu iki kurumun bilimsel araştırmalar ve çalışmalar için bir araya gelmesini, bu farklı kullanımlarda birlik oluşmasını diliyoruz.

DÜZELTME İMİNİN KULLANILDIĞI SÖZCÜKLER (^)

Yazılışları Bir, Anlamları ve Söylenişleri Ayır Olan Sözcükler

adet [sayı]	âdet [gelenek, alışkanlık]
alem [bayrak]	âlem [dünya, evren]
aşık [eklem kemiği]	âşık [vurgun, tutkun]
dahi [de, da]	dâhi [üstün yeteneği ve yaratıcı gücü olan kimse]
dahil [karışma]	dâhil [iç, ... ile birlikte]
hal [sebze, meyve vb. satılan yer]	hâl [durum, vaziyet]; hâlbuki
hala [babanın kız kardeşi]	hâlâ [henüz]
şura [şu yer]	şûra [danışma kurulu]
mani [ruh hastalığı]	mâni [engel]
varis [hastalık]	vâris [mirasçı]
alim [bilen]	âlim [bilgin]

Arapça ve Farsçadan Dilimize Geçen Kimi Sözcükler

Bekâr	Mahkûm
Dükkân	Mekân
Güzergâh	Mükâfat
Hikâye	Nikâh
Hizmetkâr	Şikâyet
Karargâh	Tezgâh
Kârlı [kazançlı]	Vekâlet
Kâğıt	Yadigâr
Kâtip	Zekâ

Nispet Eki Nedir?

Mahall-î, mill-î gibi Arapça veya Farsça kökenli sözcüklerin sonuna gelen “-e, ait olan veya bir şey gibi olan” anlamı taşıyan -î yapım eki, nispet i’si olarak tanımlanır.

bu ekle oluşturulan sözcükler yerine günümüzde /-sel/, /-sal/, /-el/, /-al/ yapım ekleri kullanılmaya başlanmıştır.

Örn. millî > ulusal gibi...

nispet i’sinin, belirtme durumu ve iyelik ekiyle karışmasını önlemek için düzeltme imi kullanılır: Örn. [Türk] askeri ve askerî [okul], [Atatürk’ün] resmi ve resmî [kuruluşlar] vd.

Nispet Eki Alan Kimi Sözcükler

Hakkârî	ezelî
Kâmil	fıkrî
Elâzığ	haricî
askerî [okul]	hayalî
dinî [bilgiler]	keyfî
ilmî [tartışmalar]	mahallî
resmî [kuruluşlar]	merkezî
bedenî	millî
beşerî	nakdî
daimî	tarihî
edebî	

Nispet Eki Almayan Kimi Sözcükler

adli	medeni
akli	menfi
asgari	miladi
cari	nispi
hayati	tabii
idari	tıbbi
kanuni	ticari
kısmi	umumi

YAZIMI KARIŞTIRILAN SÖZCÜKLER

YANLIŞ	DOĞRU	YANLIŞ	DOĞRU
A		F	
acaip	acayip	faranjit	farenjit
acenta	acente	fasûlye	fasulye
adele	adale	filöresan	floresan
ahpap	ahbap	folklör	folklor
ahçı	aşçı	fülüt	flüt
aliminyum	alüminyum	G	
and	ant	gardolap	gardırop
antreman	antrenman	göz yaşı	gözyaşı
apandist	apandisit	gurup	grup
ard arda	art arda	gûpûr	[kupûr]gazete
atelye	atölye	H	
ayidat	aidat	hallüsinasyon	halüsinasyon
B		hemşeri	hemşehri
bilimum	bilumum	heralde	herhâlde
biryantın	briyantın	herkez	herkes
bisküvit	bisküvi	her hangi	herhangi
bodro	bordro	Her hangi bir	herhangi bir
bürüt	brüt	herşey	her şey
C		hiç bir	hiçbir
cimnastik	jimnastik	hiçkimse	hiç kimse
cûppe	cûbbe	hõparlör	hoparlör
Ç		I	
çağre	çare	ıskonto	iskonto
çarpraz	çapraz	ıstırap	ızdırap
çeğiz	çeyiz	İ	
çiy	[çığ]pişmemiş	iddaa	iddia
çukulata	çikolata	idooloji	ideoloji
çünki	çünkü	insiyatif	inisiyatif
D		işbirliği	iş birliği
dersane	dershane	K	
devriyaj	debriyaj	kanape	kanepa
deynek	değnek	kangiren	kangren
dinazor	dinozor	karekter	karakter
dinomo	dinamo	karnibahar	karnabahar
diyer	diğer	kirbit	kibrit
döküman	doküman	kiprik	kirpik
E		klavuz	kılavuz
egsoz	egzoz	kolanya	kolonya
elektirik	elektrik	kolestiröl	kolesterol
entellektüel	entelektüel	konservatuar	konservatuvar
espiri	espri	kontür	kontör
espiritüel	espritüel	kontaplak	kontrplak
eşkiya	eşkiya	komser	komiser
eşortman	eşofman	koperatif	kooperatif
eylence	eğlence	kurdela	kurdele

YANLIŞ	DOĞRU	YANLIŞ	DOĞRU
L		rezervasyon	rezervasyon
laboratuar	laboratuvar	rûtuş	rôtuş
lavballı	laubalı	S	
lavobo	lavabo	sandelye	sandalye
M		sandiviç	sandviç
madem ki	mademki	santraç	satranç
makina	makine	silahşör	silahşor
malesef	maalesef	sinama	sinema
metod	metot	sômestr	sômestir
meyva	meyve	stajer	stajyer
motorsiklet	motosiklet	sûpriz	sûrpriz
mônû	menû	sûvter	sûveter
mûsade	mûsaade	Ş	
mûsayit	mûsait	şarz	şarj
N		şevkat	şefkat
nacizane	naçizane	şohpen	şofben
nalet	lanet	şôfôr	şofôr
naturel	natürel	T	
O		tendürdiyot	tentürdiyot
orjinal	orijinal	traş	tıraş
orotoryo	oratoryo	U-Ü	
ortadoğu	Orta Doğu	uzakdoğu	Uzak Doğu
orta öğretim	ortaöğretim	ultimaton	ültimatom
Ö		usûl	usul
öğē	öge	usûlsûz	usulsûz
önsöz	ön söz	ünvan	unvan
önyargı	ön yargı	V	
ötenazi	ötanazi	vejeteryan	vejetaryen
özgeçmiş	öz geçmiş	Y	
özgüven	öz güven	yalnış	yanlış
P		yanlız	yalnız
palyanço	palyaço	Z	
pantolon	pantolon	zenaat	zanaat
pardesû	pardôsû	zerafet	zarafet
parelel	paralel	Oyunlara başlamanız için kare kodları kameraya doğru tutup okutmanız yeterlidir. Sağ tarafta yanlış yazımları verilen sözcüklerin doğru yazımlarını bulmaca içinden yakalamaya çalışıyoruz. 	
parentez	parantez		
parlemento	parlamento		
penbe	pembe		
pilaj	plaj		
poğça	poğaça		
prosûdür	prosedür		
prôfesör	profesör		
R			
radynosyon	radasyon		
raslantı	rastlantı		
ropörtaj	rôportaj		

OYUNLARLA ÖĞRENELİM

Bookwidgets uygulaması eşliğinde, basit oyunlarla belli konuların pekiştirme çalışmaları yapılmış. Bu uygulamalarla öğrencilerin dijital içeriklerle buluşması ve eğlenmesi amaçlanmıştır. Bulmaca, adam asmaca, hafıza oyunu gibi basit teknoloji tabanlı oyunlar kazanıma uygun olarak hazırlanmıştır. Uygulamayı; akıllı telefonunuzda, tabletinizde ve bilgisayarınızda kullanabilirsiniz. Oyunlara başlamanız için kare kodları kameraya doğru tutup okutmanız yeterlidir.

Atasözleri - Adam Asmaca

Ekranın üstünde anlamı verilen atasözünü, en az harfi kullanarak doğru tahmin etmeye çalışıyoruz.

Deyimler - Adam Asmaca

Ekranın üstünde anlamı verilen deymi, en az harfi kullanarak doğru tahmin etmeye çalışıyoruz.

Sıfatlar - Sözcük Avı

Sağ tarafta çeşitleri verilen sıfatlara uygun örnekleri bulmaca içinden yakalamaya çalışıyoruz.

Noktalama İşaretleri - Bulmaca

Açıklamalarda kullanım alanları verilen noktalama işaretlerini bulmacada doğru tahmin ederek hangileri olduklarını yazmaya çalışıyoruz.

Eş Sesli Sözcükler - Bellek Oyunu

Kapalı halde verilen eş sesli sözcükleri belleğimizde tutarak en kısa sürede birbiriyle eşleştirmeye çalışıyoruz.

Eş Anımlı Sözcükler - Bellek Oyunu

Kapalı halde verilen eş anlamlı sözcükleri belleğimizde tutarak en kısa sürede birbiriyle eşleştirmeye çalışıyoruz.

Zıt [Karşıt] Anımlı Sözcükler - Bellek Oyunu

Kapalı halde verilen zıt [karşıt] anlamlı sözcükleri belleğimizde tutarak en kısa sürede birbiriyle eşleştirmeye çalışıyoruz.

İkinci Bölüm

Türkçesi Varken...

**Işık Okulları Türkçe Dil ve Edebiyat
Terimleri Sözlüğü**

TÜRKÇE TERİMLER SORUNUMUZ

Dil bir iletişim, öğrenme ve düşünme aracıdır. Dilin bu işlevlerini kolay ve etkili bir biçimde yerine getirebilmesi için sözcükleri, özellikle terimleri kolay anlaşılabilir olmalıdır.

Şimdi 1929 yılında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinin yayımladığı Tecribî Fizik Manipülasyonları kitabının ilk cümlesini okuyalım: “Mikroskop iki mukarrip adese hey’etlerinden teşekkül etmiştir ki bunlardan cisme müteveccih kısa mihraklısına adesei şahsiye; göze tatbik edilen ve daha uzun mihraklı olan diğerine de adesei aynıye denir.” Aynı fakültede 1939 yılında şu unvanı kullanılıyordu: Tamami ve Tefazuli Hesap ve Yüksek Riyazi Tahlil Profesörü. Böyle bir dil ile çağdaş bir eğitim yapılabilir mi? Türk ulusunun yüzyıllarca geri kalmasının nedenleri arasında matbaayı 300 yıl gecikme ile kullanmamız ve Arapçaya, Farsçaya dayanan bu Osmanlıcanın aklımızı perdelemesi sayılabilir. Şimdi Osmanlıcaya özlem duyanlar, acaba verilen örneklerle ne derler?

Bu sorunun da ulus için yaşamsal önemini herkesten önce, herkesten çok Atatürk anlamıştı. 13 Kasım 1937 günü Sivas’ı son kez ziyaretlerinde, Sivas Lisesinde geometri dersine girmiş ve bir kız öğrenciyi tahtaya kaldırmıştır. Öğrencinin, iki koştur doğruyu kesen bir doğrunun oluşturduğu açıların Arapça adlarını söylemekte zorluk çekmesi ve yanlışlar yapması üzerine Atatürk, “Bu anlaşılmaz Arapça terimlerle, öğrencilere bilgi verilemez. Dersler Türkçe yeni terimlerle anlatılmalıdır.” demiş ve örnek olarak kendisi bazı geometri konularını anlatmıştır. Ayrıca ilgililerden, Türkçe terimlerin kullanıldığı yeni ders kitaplarının birkaç ay içinde hazırlanmasını ve tüm okullara dağıtılmasını istemiştir. Bu çalışmalara örnek olarak kendisi de bir geometri kitabı hazırlamış ve bastırmıştır. Onun burada önerdiği boyut, uzay, yüzey, çap, yarıçap, kesit, yay, çember, teğet, açı, açıortay, içters açı, dışters açı, taban, eğik, yatay, düşey, yondeş, konum, üçgen, dörtgen, beşgen, köşegen, eşkenar, ikizkenar, artı, eksi, eşit, toplam, oran, orantı, türev, alan... gibi matematik terimlerini günümüzde de aynen kullanıyoruz.

Yazdığı Geometri kitabında “Müsellesin mesaha-i sathıyyesi, kaidesiyle irtifainin hâsıl-ı darbinin nısfına müsavidir.” yerine “Üçgenin alanı, tabanı ile yüksekliğinin çarpımının yarısına eşittir.” demiş ve bugün de aynen kullandığımız geometri terimleri ile Türkçe terim bulacaklara örnek olmuştur. Böyle bir mucize dil dönüşümünü gerçekleştiren, 129 Türkçe matematik terimi türeterek yepyeni bir geometri kitabı yazan başka bir devlet adamı tarihte herhalde yoktur. Terim sözcüğünü bile Fransızcasına dayanarak öneren odur.

Ortaöğretimde belli bir terim denetiminin uygulanmasına karşın, yükseköğretimde böyle bir denetimin olmaması, terimlerin seçimini genellikle onları kullanan öğretim üyelerinin takdirine bırakmaktadır ki bu yüzden hem bir terim kargaşası oluşmakta hem de Türkçe terimler yerleşmemekte ve gelişmemektedir. Bir öğretim üyesi Türkçe terim kullanmaya ve bulmaya özen gösterirse onun yakın meslektaşları bile çok kez bu çabaları desteklememektedir. Örneğin bir öğretim üyesinin kitaplarında kullandığı birincil, ikincil, akı yoğunluğu, elektriksel, doğrusal, doğrusal olmayan, eksenel, yarı çapsal, anma, etkin, tepkin, tepki, sinüs biçimli, devir hızı, oluk, kafesli rotor, manto tipi yerine primer, sekonder, endüksiyon, elektriki, lineer, nonlinear, aksiyal, radyal, nominal, aktif, reaktif, reaksiyon, sinüsoidal, devir sayısı, ankuş, sincap kafesli rotor [yıllarca önce sincap kaldırıldı], mantel [Mantonun Almancası] tipi demeyi yeğleyebiliyorlar. Böyle bir davranışın sonucunda bazı terim yanlışları sürüp gitmektedir. Örneğin güç elektroniği dersini verenler bile yarı iletken, tiristör, yonga yerine yarı iletken, tristör, çip veya chip yazmayı sürdürebiliyor.

Tiristörü doğru yazmayı bile öğrenemeyenler onun elektrik mühendisliğindeki önemli ve yaygın uygulamalarını nasıl öğretebilirler? Öğrencilerimiz de terim konusunda bilinçsiz olduğundan terim yanlışları kolayca yayılabilmektedir.

Toplumumuzda yaygın görülen yabancı hayranlığı yalnız yabancı mallara değil, yabancı sözcüklere de yayılıyor. Hiçbir dil disiplini tanımayan tuhaf bir davranış sergileniyor. Bu ilkel davranışı yayınlarda, konuşmalarda kolayca saptayabilirsiniz. Hiç gereği yokken bir terimin İngilizcesi kullanılır veya İngilizce yazılır. Örneğin kimi yayınlarda “üstel [exponential], uygulama [application ya da apps], chip’ler, terabayt, bit veya compromise [uzlaş], yurttaş [citizen]...” ile karşılaşılıyorsunuz. Anlamını bilmeden, söylenmesi zor föniküler [Lâtincede Funiculus: sicim] sözcüğünü kullanacağımıza, Almanlar gibi halatlı yol, halatlı araç diyebiliriz.

Türkçe güzel karşılıkları varken bile takat, kaplin, rezistans, voltaj, limit, çip, debi, irtifa, santrifüj, şaft, vibrasyon, izolasyon, form, promil, teori, sensör, monofaze, trifaze, disjonktör, sürat diyenlere ne kadar hayret etsek azdır. Ancak daha da ileri gidenler var ve bunlar yıllardan beri Türkçede yerleşmiş yabancı kökenli azot, silisyum, tungsten, kondansatör, enfraruji, jiroskop, döndürme momenti vb. sözcükleri yerine İngilizcelerini nitrojen, silikon, volfram, kapasitör, infrared, cayroskop, tork vb. diyorlar.

Teknik dile önemli katkıları olan İstanbul Teknik Üniversitesinde yaklaşık 70 yıldan beri kullanılan ve ortaöğretimde de benimsenen döndürme momenti yerine şimdi piyasaya “tork” sözcüğü sürülüyor. Bunu kullananların bu sözcüğün

anlamını bildiğinden kuşku duyulabilir. Her terimin kavramı az çok açıklaması beklenir. Döndürme momentinin temel özelliği döndürme etkisi yapmasıdır. Tork deyince bu etki hiç anlaşılıyor mu? Türkçemiz Arapça bağımlılığından kurtuldu ama şimdi de Amerikan bağımlılığından kaçamıyor.

Sonuç

Türkçeyi bir bilim ve teknoloji dili yapmak istiyorsak her şeyden önce Türkçe terim kullanmayı benimsemeli ve savunmalıyız. Toplumsal statüsünü yabancı mal kullanarak artırmayı uman görgüsüzler gibi, yabancı sözcükler kullanarak kendimizi yücelttiğimizi asla sanmayalım. Hüner, yabancı terimlerle Türkçenin bir bilim dili olmasını önlemek değil, tersine Türkçeyi bu aşamaya getirecek katkılarda bulunmak ve bulunanları desteklemektir. Burada görev üniversitelere, mühendis odalarına, Türk Standartlar Enstitüsüne ve tüm bilinçli yurttaşlara düşer. Kararlaştırılan terimlerin kullanılması zorunlu olmalıdır. Almanya'da elektrik terimleri normlar ile saptanmıştır. Örneğin alternatif akım için DIN 40110'daki terimler kullanılır ve herkes bu tür normlara uyar. Prof. Dr. Macit Gökberk [1908-1993] ve arkadaşlarının felsefe terimlerini Türkçeleştirmeleri ilgilenenlere başarılı bir örnek olabilir.

Yabancı terimlerin Türkçe karşılıklarının bulunması hafife alınacak bir iş değildir ve öğrenilmesi gereken önemli bir uğraşıdır. Macarcayı yabancı sözcüklerden arındırmayı amaçlayan Macar Dil Devrimi'ni de muhakkak incelemeliyiz. Bu devrimle üniversite, fakülte, tren, tramvay, metro, gar, istasyon, lokanta, restoran, pardesü, makine, flüt, piyano, vals, lâbirent vb. sözcükleri bile macarlaştırmak başarılmıştır. Bilim ve teknoloji terimlerini Türkçede geliştiremezsek, ana dilimizde öğrenme, düşünme, yaratıcı olma ve yenilik yapma süreçlerinde verimli olamayız. Sonuçta Türkçe ikinci sınıf bir dil, Türkiye ikinci sınıf bir ülke olur. Bunu önlemek istiyorsak Türk Dil Devrimi'ne sahip çıkalım ve Türkçenin tekrar yabancı diller boyunduruğu altına girmesine tepki vermek için yavaş ısıtılan suya atılmış bir kurbağa gibi canımızın yanmasını beklemeyelim.

Prof. Dr.Y. Müh.İlhami Çetin
Feyziye Mektepleri Vakfı
Yönetim Kurulu Üyesi

Kaynaklar

- İ.Çetin: Türkçe Neden, Nasıl Yozlaştırılıyor? Cumhuriyet BT 8 Mart 2013.
- İ.Çetin: Türkçede Mandacılık Tehlikesi. Cumhuriyet BT 5 Nisan 2013.
- İ.Çetin: X-Işınları yerine X-Ray Diyenler Türkçeyi Yozlaştırıyor. Cumhuriyet BT 19 Temmuz 2013.

“Dil kurumu, en güzel ve verimli bir iş olarak türlü bilimlere ait Türkçe terimleri belirlemiş ve bu suretle dilimiz yabancı dillerin etkisinden kurtulma yolunda esaslı adımını atmıştır.”

Mustafa Kemal ATATÜRK

Bir dilin, çağın gereksinimlerini karşılayabilecek düzeyde bir gelişim gösterebilmesi, o dilin yapısının ve türetme olanaklarının işlek ve yaratıcı olmasına bağlıdır. Bilindiği üzere, Türkçe, çok çeşitli türetme olanaklarına sahip bir dildir.

Türk dili bugün temel özellikleri dolayısıyla hem edebiyat, sanat, bilim ve felsefe alanlarını temsil edebilen bir kültür dili hem de bir dünya dili özelliklerine sahip bulunmaktadır.

Türk dilinin incelenmesi ve öğretilmesi sırasında yüksek bir anlatım düzeyine sahip olması; kullanılan terimlerin açık, net ve anlaşılır olmasına bağlıdır çünkü bir bilim dalının terimleri o bilim dalının temeli sayılır. Bir bilimsel kavrama birden çok ad vermek anlaşmayı zorlaştırdığı gibi bilimsel gelişmeyi de engeller.

1930 yılına kadar terimlerimiz Doğu kökenli sözcük ve eklere dayanmaktaydı. Cumhuriyet Dönemi’nde yabancı kelimelere dayanan bu terimlerin yerine Türkçe terimlerin kullanılması konusunda hızlı ve radikal adımlar atılmıştır. 26 Eylül – 5 Ekim 1932 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı’nda yapılan Birinci Türk Dil Kurultayı’ndan hemen sonra Lügat İstilah Kolu kurulmuş, ikinci kurultaydan sonra ise terimlerin çokluğu ve yaygınlığı düşünülerek terim [istilah] Kolu, sözlük [lügat] Kolu’ndan ayrılmıştır. 1936’da toplanan üçüncü Türk Dil Kurultayı’ndan sonra terim devriminde başlıca iki ilke ortaya atılmıştır:

- Köklü kültür dünyasında ortak olan “elektrik, dinamo, metre, gram” gibi terimleri olduğu gibi almak.
- Bunların dışındaki terimlerin elden geldiğince, Türk çocuğunun kolayca anlaması için, Türkçenin köklerinden yine Türkçe eklerle türetilmesini sağlamak.

Bunun sonucunda çeşitli bilim dallarıyla ilgili olarak hazırlanan terimler, Türk Dili [Belleten] dergisinin 1937 tarihli sayısında yayımlanmıştır. 1941’de Türkçe Terimler Cep Kılavuzu, 1963’te de Ortaöğretim Terimler Kılavuzu çıkarılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk bilim dilinin Türkçeleşmesi ve öğretimde Türkçe terimler kullanılması amacıyla bir geometri kitabı yazarak Türkçeye şahsen katkı sağlamış ve bu alandaki gereksinime dikkatleri çekmiştir.

Bugün Türk dili alanında ciddi çalışmalar yapılmış olsa da çözüm bekleyen kimi sorunların olduğu bir gerçektir. Bugün çözüm bekleyen sorunlardan biri de terim sorunudur. Günümüzde sürekli gelişen bilim, sanat, kültür, teknoloji ve sanayi karşısında pek çok dil, sözcük ve terim sıkıntısı yaşamaktadır. Ancak Türkçenin yapısından gelen özellikleri, türetme ve birleştirme açısından işlevliliği ile zenginleşmeye ve bilim ve kültür dili hâline gelmeye çok uygundur.

Bu çalışmayla; dil bilgisi ve yazın alanında yükseköğretimde karşımıza çıkan terim farklılıklarında birliktelik sağlama ve belli terimlerde birleşme çalışmalarına yardımcı olmak amaçlanmaktadır.

Işık Okulları Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü hazırlanırken Sayın Yusuf Çotuksöken'in "Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü"nden yararlanılmıştır.

Bu çalışmayla; Türkçe, Türk dili ve edebiyatı derslerinde kullanılan terimlerde birliktelik sağlamak amaçlanmaktadır.

Aa

abartma: [ed.] -1. Duyguların yoğunluğunu yansıtmak ve anlatımı etkili kılmak için bir şeyi olduğundan büyük ya da küçük gösterme sanatı. Eşanl. **mübalağa**. Örn. Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer; / O ne müthiş tipidir: Savrulur enkazı beşer. [Mehmet Akif Ersoy], dizelerinde [göklerin ölüm indirmesi, yerin püskürmesi], bu sanatı görüyoruz. -2. bk. **tumturak**.

abece ~~~ alfabe [dil.: yazım b.] -1. Bir dilin yazıya aktarılmasını sağlayan her türlü yazılı biçimler dizgesi, özellikle ünlüler ile ünsüzleri belirten ve saymaca bir düzen içinde sunulan harflerin tümü. Eşanl. **alfabe**. Türk halkları tarih boyunca siyasal, kültürel nedenlerle *Göktürk [Runik], Uygur, Sağd, Çin, Tibet, Brahmi, Paspa, Arap, Ermeni, Yunan, Latin, Kiril* abecelerini kullanmışlardır. [Ayrıca bk. **sesçil abece**] -2. Bir dilin harflerini tanıtarak okuma ve yazmayı öğretme amacıyla hazırlanan kitap. -3. Klasik abeceler dışında iletişim sağlamak amacıyla oluşturulan biçim, simge vb.den oluşan dizge. Örn. *Mors abecesi*,

acıklı güldürü: [tiy.] (**acıklı komedi**) Acıklı bir durumu gülünç, gülünç bir durumu acıklı olarak gösteren oyun türü. Örn. Oğuz Atay'ın *Oyunlarla Yaşayanlar* (1985) adlı yapıtı bu türde bir oyundur.

acıklı oyun~~~ (melodram) -1. Aksiyonu ve duygusal etkiyi güçlendirmek amacıyla, konuşma ve sözün, ona eşlik eden müzikle birleştiği anlatım türü. -2. Gerilimin acıklı rastlantılarla artırıldığı, duygusallığı romantik müzikle desteklenen oyun türü.

açık eğretilme~~~(açık istiare) Bir varlığı kendi adıyla değil de herhangi bir yönden benzetildiği başka bir varlığın adıyla anma sanatı. Örn. *Yapraktan saçını yerlere yaymış/ Sonbahar ağlıyor ayaklarında*. [Necip Fazıl Kısakürek]. Bunun gibi «kurnaz kimse» yerine *tilki* sözcüğü kullanılırsa açık eğretilme yapılmış olur.

açıklama: [gen.] -1. Bir edebiyat metnini biçim ve içerik yönünden anlaşılır kılma. 2. Bir konunun, özdeyişin, atasözünün vb.nin yazılı anlatım ilkelerine uygun bir biçimde anlatılması.

açıklayıcı: [dil.: söz d.] Tümcede, özne, tümleç ya da yüklemden sonra gelerek bu birimleri açıklama işlevi gören sözcük ya da sözcük öbeği. Örn. *Atatürk, büyük önder, 1938 yılında öldü*. [özne açıklayıcısı] * *İstanbul'dan, çok sevdiğim bu kentten ayrılmak istemiyorum*. [tümleç açıklayıcısı] * *Gelen, Ali'dir, benim en yakın arkadaşım*. [yüklem açıklayıcısı]

açıklayıcı anlatım: [kom.] Belirli bir konuda bilgi veren, gerekçeli açıklamalarda bulunan anlatım biçimi. Genellikle bilimsel yazı, makale, köşe yazısı, gibi yazı türlerinde kullanılır.

açıklık: [kom.] Sözlü ya da yazılı kompozisyonda, anlamın kolayca kavranabilmesi için gereken kurallara uyulması [kısaca ve yalın tümceler kurma-, karmaşık anlatıma başvurmama, vb.].

açık mektup: [gen.] Herhangi bir kişiye ya da kuruma yazılmakla birlikte, kamuoyunu etkilemek amacıyla basın organlarında yayımlanan mektup türü. Açık mektuplardan kimileri yazınsal bir değer de taşımaktadır.

açık oturum: [gen.] Radyo, TV ya da salonda, izleyiciler ya da dinleyiciler önünde güncel, toplumsal, kültürel bir konuya açıklık getirmek amacıyla bir yönetici ve birkaç konuşmacının katılımıyla yapılan tartışmalı toplantı.

açıklama: [ed.] Bir edebiyat metnini belli bir eleştiri kuramına göre açıklama işlemi.

ad: [dil.: biçim b., söz d.] **-1.** Evrendeki bütün canlı ve cansız varlıkları, duyguları, düşünceleri, durumları, olayları, bunların birbiriyle olan ilişkilerini anlatan sözcük, sözcük öbeği. Örn. *acı, kulak, özgürlük, yüzme, Ankara, Atatürk* gibi. **-2.** [dil.] Belirleyici bir ögeden sonra gelen ve bu ögeyle birlikte bir dizim [ad dizimi] kuran anlam birim.

ad aktarması ~~~düz değişmece: [ed.] Benzetme amacı güdülmeyen yapılan değişmece. Eşanl. **miirselmeczaz, mecazımırsel.** “*Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal*” (M.A. Ersoy) dizesinde *hilal* «bayrak» anlamında kullanılarak düzdeğişmece yapılmıştır. Dil biliminde **ad aktarması** olarak geçer.

ad çekim eki: [dil.: biçim b., söz d.] Adın dizim kurma sürecinde öbür birimlerle ilişkilendirilmesini sağlayan eklerden her biri. Bu ekler, işlevlerine göre *iyelik ekleri, ad durumu ekleri* [yalın -eksiz-, *belirtme, yönelme, çıkma, kalma*], *çoğul eki, tamlayan eki, eşitlik eki, soru eki* adını alır.

ad çekimi: [dil.: biçim b., söz d.] Ad soylu sözcüklere dizimde ad çekim eklerinin getirilmesi. Söz gelimi: *okul-a, okul-da, okul-dan, okul-u, okul-lar-ı-mız* gibi.

addan türemiş ad: [dil.: biçim b.] Ad soylu sözcüklere, yapım ekleri getirilerek oluşturulan ad. Söz gelimi: *baş>baş-lık, Türk>Türk-çe, ben-lik, gözlük >gözlük-çü* gibi.

addan türemiş belirteç: [dil.: biçim b.] Ad soylu sözcüklere yapım ekleri getirilerek oluşturulan belirteç. Söz gelimi: *sabah>sabah-leyin, kış> kış-ı-n, şimdi>şimdi-lik, ben>ben-ci>bencileyin*, gibi.

addan türemiş eylem: [dil.: biçim b.] Ad soylu sözcüklere yapım ekleri getirilerek oluşturulan eylem. Söz gelimi: *ön>ön-er-mek, baş>baş-la-mak, ben>ben-i-mse-mek, ikircik>ikircik-len-mek, güncel-len-mek, yapı-lan-dır-mak* gibi.

addan türemiş sıfat: [dil.: biçim b.] Ad soylu sözcüklere yapım ekleri getirilerek oluşturulan sıfat. Söz gelimi: *tuz>tuz-lu, şeker>şeker-siz, gün> gün-cel, gözlük> gözlük-lü, ben>ben-cil*, gibi.

ad durumları: [dil.: biçim b., söz d.] Adların tümce içinde belli görevler yüklenerek belli ekler alması durumu. Türkçe başlıca ad durumları şunlardır: 1. *Yalın durum*, 2. *Belirtme* durumu*, 3. *Yönelme durumu*, 4. *Kalma durumu*, 5. *Çıkma durumu*. [Kimi bölümlerlemlerde şu durumlar da yer alıyor: 6. *Eşitlik durumu*, 7. *Tamlayan durumu*, 8. *İlgi durumu*, 9. *Çoğul durumu*, 10. *İyelik durumu*, 11. *Araç durumu*, 12. *Birliktelik durumu*.]

adeylem: [dil.: biçim b., söz d.] Tümcede ad gibi kullanılan ve tümleç alan eylem soylu sözcük. Eşanl. **isim fiil, eylemlik**. Söz gelimi, *dur-ma, eğlen-me, avla-mak, dinlen-mek, kapan-ış, izle-y-ış, vur-uş, yüz-üş* gibi.

adeylem eki: [dil.: biçim b., söz d.] Eylem tabanlarından ad türü sözcükler türeten ek. Türkçede, {-ma-}, {-mak-}, {-[y]ış-} ekleri, adeylem ekleri olarak adlandırılır. Söz gelimi, *al-ma, vur-ma, gel-me, düşünme; başarmak, kucakla-mak, iç-mek, yüzmek; al-ış, iç-ış, uç-uş, gör-üş*, gibi.

ad gövdesi: [dil.: biçim b.] Ad ya da eylem kökünden yapım ekleriyle türetilen ve ad olarak kullanılan gövde. Söz gelimi: *ip>ip -lik, sev->sev-gi* gibi.

adıl: [dil.: biçim b., söz d.] Varlıkları, kişi, özlük, soru, belirsizlik kavramları vererek karşılayan sözcük türü. Söz gelimi: *ben, sen; kendi; bu, şu, o; kim, ne, hangisi; kimse, herkes* gibi. [bk. **belgisiz adıl, dönüşlü adıl, gösterme adılı, kişi adılı, soru adılı.**]

ad kökü: [dil.: biçim b.] Ad soylu bir sözcüğün yapım ve çekim ekleri ayrıldıktan sonra geriye kalan anlamlı bölümü. Söz gelimi, *bir, el, kış, yaz* gibi.

adlama ~~~ Akrostiş [Fr.]: [ed.] Dizelerin ilk harfleri, yukarıdan aşağıya doğru okunduğu zaman konu olarak sözcük, ozanın ya da yapıtını adadığı kimsenin adı çıkacak biçimde düzenlenmiş şiir ya da şiir bölümü.

adlaşma: [dil.: söz d.] Bir sözcüğün ad olarak kullanılması. Söz gelimi *giysilerin yenisi* sözünde *yenisi* bir adlaşma örneğidir; *yenisi* sıfatken ad işlevinde kullanılmıştır.

adlaştırma: [dil.: söz d.] **-1.** Bir tümceyi ad dizimi biçimine sokma. Söz gelimi: “O gelecek.”+ “Ben istiyorum.” tümceleri “*Onun gelmesini ben istiyorum.*” biçiminde söylenebilir. “*Onun gelmesi*” birimi adlaştırma yoluyla oluşturulmuştur. **-2.** Eylem tabanını özel eklerle ad soylu sözcüğe dönüştürme. Örn. bas-> bas-kı, yay->yay-ı-n, ek->ek-i-m, kıs->kıs-kaç, gibi. **-3.** Ad ya da eylem tabanlarını adeylem ekleriyle {-ma-, {-mak-}, {-[y]ış-}} ad durumuna getirme. Örn. gül- me, danış-mak, söyleyiş, vb.

adlaştırma eki: [dil.: biçim b., söz d.] **-1.** Eylem tabanlarını adlaştıran ek. Örn. al->al-gı, sil->sil-ecek, çekin->çekin-ce, ısılda-: -ısıldak, vd. **-2.** bk. **adeylem eki**.

ad öbeği: [dil.: söz d.] Söz diziminde, ad soylu sözcüklerin oluşturduğu öbek. Örn. *benim kitabım, kocasının eve geç gelmesi, yakışıklı delikanlı, demir kapı*, vd. [bk. özne öbeği]

ad tamlaması: [dil.: söz d.] İki ya da daha çok ad soylu sözcükten kurulmuş olan tamlama türü. Örn. *evin kapısı, benim kardeşim, masa örtüsü, altın diş, sokak lambalarının ışığı*, vb. [Ayrıca bk. **belirtili ad tamlaması, belirtisiz ad tamlaması, ekli tamlama, eksiz tamlama, zincirleme ad tamlaması.**]

ad tümcesi: [dil.: söz d.] Yükleme ad soylu bir sözcükten ya da sözcük öbeğinden kurulan, genellikle ekeylem eki almış olan tümce türü. Esk. **isim cümlesi**. Söz gelimi, *Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’tür.* * *Yaşamda en gerçek yol gösterici bilimdir.* [Atatürk] * *Aramızda bu işi bilen tek kişi sensin.* * *O da senin gibiymiş* tümceleri yüklemeleri bakımından ad tümcesidir. [bk. **tümce**]

ağız: -1. [gen.] Başın yüz bölümünde, avurtlarla iki çene arasında yer alan, dudaklarla dışarıya açılan, yiyecek ve içecekleri çiğneme vb. işlemlerden sonra yemek borusuyla mideye gönderen, soluk alıp vermeye, sesleri çıkarmaya yarayan boşluk; bu boşluğun dudaklarla çevrildiği bölüm. **-2.** [dil.: ağız b., toplum dil.] Bir ana dilin sınırları içinde, bölgelere ve sınıflara göre birtakım söyleyiş farklılıkları gösteren küçük kollardan her biri. Örn. *Anadolu ağızları, İstanbul ağızı, Rumeli ağızları, esnaf ağızı, kûlhanbeyi ağızı* gibi. Kimi edebiyatçılar, yazınsal gerçekçilik sağlamak amacıyla kimi ürünlerinde ağız özelliklerini kullanmışlardır: Kemal Tahir, Bekir Yıldız, Ümit Kaftancıoğlu vd.

ahenk /a’henk/ [Osm. <Far.]: [ed.] bk. **uyum**.

akıcılık: [kom.] Sözlü ve yazılı anlatımda, tümcelerın özentisiz kurulması, anlam yönünden açık ve pürüzsüz olması, sözcüklerin kolay söylenişli nitelik taşıması.

akım: [gen.] **-1.** Düşünce, sanat dünyasında, amaçları, ilkeleri, savundukları değer ve görüşleriyle ortak olan ve birlikte davranan topluluk; bu topluluğun eylemleri.

aksiyon [Fr.]: [tiy.] **-1.** Bir oyuncunun sahnedeki hareketi, bu hareketten ortaya çıkan gelişim. **-2.** Oyunun temasının gelişmesinde etken olan olay, öykü vb.

aktarma: **-1.** [dil.: biçim bilim] 1. Başka bir. dilden öge alma. Başlıca aktarma türleri şunlardır: ödünçleme [*radio, hafta, tarih, çay, soba, domates, istavrit* vb.], anlam* çevirisi [*balayı, kapak kızı, gökdelen, serbest bölge* vb.], ek alma [Tr. *emek* ve Far. *-tar:* *emek-tar*, Tr. *atma* ve Fr. *-siyan> atmasyon*, Tr. *gümüş* ve Ar. *-i:* *gümüşü, altını* vb.] 2. Başka bir dilden alınmış öge. Söz gelimi: *gidişat* sözcüğünde {-at} eki Ar'dan aktarmadır. [Ayrıca bk. **melez sözcük.**] **-2.** [gen.] Bir metni aynı dil ailesinden başka bir [akraba] dile çevirme. Örn. *Cengiz Aytmatov'un Kırgızca romanlarını Türkiye Türkçesine aktarma ...*

aktarma sözcük: [dil.: biçim b.] bk. ödünç sözcük.

alan argosu~~~Jargon [dil.: toplum dil.] Belli bir çevreye, meslek topluluğuna özgü dil.

alan sözlüğü: [dil.: sözlük b., toplum dil.] Belli bir alana özgü söz varlığını içeren sözlük türü. *Argo, derleme, tarama, terim sözlükleri* bu kapsamda değerlendirilir.

alaylı: [gen.] [Edebiyat bağlamında] Belirli bir edebiyat eğitimi almamış, yaşadığı koşullar ve ilişkileriyle kendini yetiştirmiş edebiyatçılar için kullanılır. [Karş. **mektepli, okullu**] Edebiyatımızda, örgün eğitim içinde edebiyat öğrenimi görmeyenler arasında, Memduh Şevket Esendal, Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Muzaffer Buyrukçu, Ahmet Oktay, vd. anılabilir.

alegori [Fr.]: **-1.** [ed.] Bir görüntü, yaşantı ya da davranışın, daha iyi kavranmasını sağlamak için birtakım simgelerle göz önünde canlandırılması. Alegori kimi yazınsal yapıtların anlatımında kullanılan bir yöntemdir. Söz ve anlam sanatlarından değişmece, benzetme ve eğretileme alegorinin temelini oluşturur. Alegoride anlatılanlardan çıkarılan ilk temel anlamın dışında okuyucunun sezgiyle yorumlayarak bulabileceği gizli/saklı anlamlar da vardır. Alegorik anlatımlı metinlerde kişilerin genellikle ya kusurları ya da erdemleri öne çıkarılır, yani özellikle vurgulanır. Dante'nin *İlahi Komedyası*, George Orwell'in *Hayvan Çiftliği*, Jonathan Swift'in *Gülvir'in Gezileri*; Yusuf Has Hacıb'in *Kutadgu Bilig'i*, Şeyhi'nin *Harname'si*, Şeyh

Galip'in *Hüsn ü Aşk'ı*, Yaşar Kemal'in *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* vb.. adlı yapıtları alegoriktir. -2. [tiy.] Bir oyunda, belirli bir kavram, düşünce ya da ahlak ilkesinin kişileştirme yoluyla verilmesi.

alıntı: [gen.] Sözlü ya da yazılı metinlerde, başka bir kaynaktan ya da yazardan aktarılan ve tırnak ya da ayraç [parantez] içinde sunulan tümce ya da bölüm. Esk. **iktibas**. Bilimsel araştırmalarda, sanat yapıtlarında başka kişi ve yapıtlardan yapılan alıntıların adları ve kaynakları belirtilmemişse bu genel olarak *çalıntı* [intihal] olarak adlandırılır.

alt anlamlı: [dil. anlam b.] Alt anlamlılık ilişkisinde, anlamca içerilen sözcük için kullanılır. Örneğin, *meyve-çilek* çiftinde çiçek alt anlamlı birimdir. [Ayrıca bk. üst anlamlı]

alt anlamlılık: [dil.: anlam b.] Sözcükler arasında içerme ve içerilme yönünden kurulan ilişki. Örneğin kuş-serçe-bülbül-saksağan sözcükleri arasında alt anlamlılık ilişkisi vardır; kuş, üst anlamlı, öbürleri bunun alt anlamlılarıdır. [Ayrıca bk. üst anlamlılık]

amaç dil: [dil., ed., tiy.] Bir metnin çevrildiği dil. [Karş. **kaynak dil**]

amaçlılık: [dil, metin dil] Metnin iletişimsel amaçlarına uygun biçimde bağlaç ve tutarlı kılınması.

amaç metin: [ed., dil., tiy.] Çeviri işleminde, kaynak metinden yola çıkılarak oluşturulan metin [düzyazı, şiir, oyun]. [Karş. **kaynak metin**]

ana bölüm: [ed.] Bir yapıtı oluşturan büyük bölümlerden her biri.

ana başlık: [ed., kom.] bk. **başlık**.

ana dil~~~kök dil. [dil. toplum bilim] Bir ya da birçok dilin [lehçenin] türemiş olduğu dil. Söz gelimi, Latince Roman dillerinin; Ana [Genel] Türkçede bütün Türk dil ve lehçelerinin ana dilidir. [UYARI: *Ana dil* ve *ana dili* terimleri Türkçede karıştırılıyor, *ana dili* yerine zaman zaman *ana dil* terimi kullanılıyor. Karışmayı önlemek için *ana dil* yerine *kök dil* ya da *ata dil* terimleri yeğlenebilir.]

ana dili: [dil.: toplum b.] Bireyin doğup büyüdüğü aile ya da toplum içinde öğrendiği ilk dil.

ana dili konusu: [dil.: toplum dil.] Ana dili olarak öğrendiği dili konuşan kimse. Ana dili konuşurunun; dil duyarlılığı ve sezgisi, sesletim tutarlılığı, söz varlığı zenginliği gibi ayırıcı özellikleri vardır.

ana duygu: [ed.] Bir edebiyat yapıtı aracılığıyla okura iletilmek istenen sevgi, üzüntü, nefret, acıma gibi temel duygu.

ana düşünce: [gen.] Sözlü ya da yazılı metinde ya da bir yapıtta, birtakım yardımcı düşüncelerle desteklenen ve metnin temelini oluşturan düşünce.

anahtar sözcük [**anahtar** (<Yun.)]: [kom.] **-1.** Bir metnin, sözün anlamsal örgüsünü kuran, kavram niteliğindeki sözcüklerin her biri. Söz gelimi. *Açma sırrını dostuna (dostunun dostu vardır), o da söyler dostuna* atasözünde anahtar sözcük “sır”dır. **-2.** Bilimsel bildirilerde, metnin çatısını kuran temel kavramlara da **anahtar sözcükler** denir. Bildiri metninin başında özetten sonra yer alır.

ana motif: [ed.] Bir edebiyat yapıtında, bir yöne, duruma dikkati çekmek, bir duygulanımı vurgulamak vb. amaçlarla yinelenen motif. Örneğin, Peyami Safa’nın *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*’nda Nüzhet’in kahkahaları, Oğuz Atay’ın *Tutunamayanlar* romanında, Turgut’un “bat dünya, bat!” sözü, Yusuf Atılgan’ın *Aylak Adam* ’ında “bıyık” ana motif örneği olarak gösterilebilir.

ananim [Fr.]: [ed.] bk. çevirmece.

ana olay dizisi: vaka [tiy.] Bir oyunun temel yapısını belirleyen ana olayın gelişimi.

ana tümce~~ temel tümce [dil.] bk. **temel tümce**.

anı ~~~ [ed.] **hatırat -1.** Bir kimsenin kendi başından geçen iyi ya da kötü olayları, yaşadığı dönemde tanık olduğu önemli olguları genellikle yazınsal bir dille anlattığı edebiyat türü. Esk. **hatıra, hatırat. -2.** Bu türde yazılmış yapıt, yazı. Türk edebiyatında yazılmış başlıca anı kitapları: Babür Şah [*Babürname*], Ahmet Mithat Efendi, Falih Rıfkı Atay [*Zeytin Dağı*], Yakup Kadri Karaosmanoğlu [*Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*], Halide Edip Adıvar [*Türkün Ateşle İmtihanı*], Halikarnas Balıkcısı [*Mavi Sürgün*], Şevket Süreyya Aydemir [*Suyu Arayan Adam*], Kazım Karabekir [*İstiklal Harbimiz*], Sabiha Sertel [*Roman Gibi*], Mina Urgan [*Bir Dinozorun Anıları*], vd.

anma yazarı~~~ nekrolog [Fr.]: [gen.] Ölen kimsenin ardından yazı yazan kimse.

anma yazısı~~~nekroloji /nek.ro.lô.'ji/ [Fr.]: [gen.] Ölen bir kimsenin ardından gazete ve dergilerde yayımlanan ölenin yaşamı, kişiliği ve yapıtları hakkında, anılara da değinerek bilgi veren yazı.

anıştırma ~~~telmiş [ed.] Söz arasında, ünlü bir olayı, bir atasözünü, bir şiir parçasını, bir özdeyişi anımsatma sanatı. Söz gelimi, *Gökyüzünde İsa ile, Tur Dağında Musa ile / Elimdeki asa ile, çağırayım Mevlam seni.* (Yunus Emre).

anjanbıman [Fr.]: [ed.] bk. **ulanti**.

anket [Fr.]: [gen.] bk. **sormaca**.

anlam ~~~mana [gen] **-1.** Bir dilsel birimin (sözcük, söz öbeği, söz dizimi) zihinde uyandırdığı kavram, tasarım, düşünce.

anlama: [gen.] Okunan, izlenen, görülen, dinlenen bir şeyin (metin, simge, kavram, olay, olgu, yer vd.) ne olduğunu, nasıl olduğunu, bağlamına uygun biçimde kavrama. Dil öğretiminde iki önemli beceriden söz edilir: [a] okuma/izleme anlama, [b] anlatma [konuşma ve yazma].

anlam aykırılığı: [ed., komp.] Karşıt anlamlı sözcüklerin, sözlerin bir araya gelmesi.

anlam bilim: [dil.: anlam b.] Dilsel birimlerin anlam bakımından gösterdiği özellikleri; geçirdiği değişimleri inceleyen dil bilim dalı. Eşanl. **semantik**.

anlam daralması: [dil.: anlam b.] Geniş anlamlı kimi sözcüklerin dar [tek, özel] anlamda kullanılması olayı. Örn. *yemiş* sözcüğü geniş anlamda "bütün meyveler", dar anlamda da "incir" için, *oğlan* [Esk. Tr.] geniş anlamda "çocuk, evlat", dar anlamda "erkek çocuk", *erik* geniş anlamda "erik, kayısı gibi çekirdekli meyve" dar anlamda "erik", için kullanılır.

anlam değişmesi: [dil.: anlam b.] Bir sözcüğün anlamında dil içi ve dil dışı nedenlerle ortaya çıkan değişme. [bk. **anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam kayması**]

anlam genişlemesi: [dil.: anlam b.] Bir sözcüğün zaman içinde başka anlamlar yüklenmesi [dar anlamdan daha genel anlama geçmesi] olayı. Söz gelimi: *dal* [ağacın dalı] sözcüğü anlam genişlemesine uğrayarak, “kol, şube” anlamında da kullanılır olmuştur. Son dönemlerden bir örnek: *cep* “pantolon ve cekette torba”, *cep* [< cep telefonu] vb.

anlam iyileşmesi: [dil.: anlam b.] Bir sözcüğün kullanım sürecinde daha iyi bir anlamı yansıtır durma gelmesi. Örn. *yabız>yavuz* “*kötü*”>*yavuz* “yiğit, kahraman”, *emgek* “zahmet”> *emek* “bir iş için harcanan çaba” örneklerinde anlam iyileşmesi görülür.

anlam kayması: [dil.: anlam b.] Yeni bir anlam oluşturmak üzere sözcüklerin gerçek anlamlarının kayarak kalıplaşması olayı. Örn. *tütün*, eskiden “duman” anlamına geliyordu, sonradan anlam kaymasına uğrayarak “bir yıllık bir bitki ve o bitkinin kurutulmuş yaprakların üretilen keyif verici madde” anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca, *başdöğretmen*, *göz koymak*, *vezirparmağı*, *dilberdudağı* gibi bileşik sözcüklerde ve deyimlerde [gözüne girmek, eli kulağında, yazboz tahtası, zülfüyâre dokunmak vb.] anlam kayması olayı görülür. Anlam kayması olayına, kimi bilim terimlerinde de rastlanmaktadır. Kimi sözcükler Türkçede alıntılı olduğu dildeki anlamlarından çok başka anlamlarda kullanılmaktadır. Örn. *vapur* [Fr. “su buharı”, “duman”] Tr.’de “gemi” anlamında, *apartman* [Fr. “bina”] Tr.’de “daire, kat” anlamında yaygınlaşmıştır

anlam kötüleşmesi: [dil.] Bir sözcüğün temel anlamını yitirip daha kötü bir anlamı yansıtır duruma gelmesi. Örn. *harif* [Ar. “meslek adamı”] >*herif* “güven vermeyen, kaba, saygısız erkek”, *canaver* [Far. “canlı, yaratık”] > *canavar* “yırtıcı, vahşi hayvan”, *bayakı* [Tr. “önceki”] >*bayağı* “sıradan, değersiz, basit”, *ukala* [Ar. “akıllı kimseler”] > *ukala* “bilgiçlik taslayan kimse” vd. örneklerde anlam kötüleşmesi görülür.

anlam sanatları: [ed.] bk. söz ve **anlam sanatları**.

anlatı: [ed.] -1. Bir olayı, olay dizisini yazınsal [edebi] bir dille anlatma, öyküleme. Esk. **tahkiye**. -2. Bu yolla oluşturulan metin. * Kay. Kemal Bek, *Anlatıdan Eleştiriye* [2005].

anlatılan geçmiş zaman: [dil.] bk. **belirsiz geçmiş zaman**.

anlatım: -1. [dil.: anlam b.] 1. Söylemin gösteren bölümü. [bk. **gösteren, içerik**] 2. Dil göstergeleri aracılığıyla bildiri oluşturma, bildirinin aldığı dilsel biçim. **-2. ifade** [ed., kom.] Bir duyguyu, düşünceyi, tasarıyı, bir konuyu, olayı sözle ya da yazıyla dile getirme.

anlatım biçimi: [kom.] Söylemin ve yazı türünün içeriğine göre biçimlenen anlatım. Söylemde şu anlatım biçimleri kullanılır: açıklayıcı anlatım, betimleyici anlatım, öyküleyici anlatım, tartışmacı anlatım.

anlatım bilim: [ed.] bk. **değiş bilim.**

anlatımcılık: [ed.] bk. **dışavurumculuk.**

anlatım işlevi: [dil.] Dilin kullanımında, bilgi verme, açıklama yapma vb. durumlarda belirginleşen işlevi.

anlatı türleri: [ed.] Roman, öykü, masal, oyun gibi öykülemeye dayanan edebiyat türlerine verilen genel ad.

anlatma: [gen.] Okunan, izlenen, dinlenen, görülen, tasarlanan şeylerle [durum, nesne, olay, olgu vb.] ilgili, gözlem, izlenim, duygu, düşünce vb.yi sözlü ve yazılı olarak dile getirme. Dil öğretiminde iki ana beceriden söz edilir: [a] anlama becerileri, [b] anlatma becerileri [konuşma, yazma].

anonim [Fr.]: [ed.] Yaratıcısı [söyleyeni, yazanı] belli olmayan mani, bilmece, atasözü, türkü, masal, efsane, ninni gibi halk edebiyatı örnekleri için kullanılır.

anonim halk edebiyatı: [ed.] Yaratıcıları bilinmeyen, halkın ortak malı sayılan *mani, bilmece, türkü, atasözü, halk hikâyesi, masal, efsane* gibi edebiyat ürünlerini içeren sözlü gelenek.

anonim oyun: [tiy.] **-1.** Yazarının adı kesin olarak belirlenemeyen oyun. **-2.** Yazılı metni olmayan, oyuncuların sahnede birlikte [doğaçtan] oluşturdukları oyun.

anti kahraman: [gen.] Edebiyat ve sinema başta olmak üzere günümüzün popüler kültüründe idealleri, amaçları ve kişiliği alışlageldik kahramanlarım tam zıddı olan başkarakterler.

ara: [tiy.] Tiyatro gösterisi sırasında izleyicilerin dinlenmesi için verilen kısa süre. Eşanl. **antrakt.**

ara başlık: [gen.] Bir edebiyat yapıtında ya da yazıda, ana bölümlerin her birinin baş kısmına o bölümün konusuyla ilgili olarak konulan başlık.

araç durumu: [dil.: biçim b., söz d.] Tümcede yüklem (eylemin) belirttiği olayın, oluşun hangi araçla yapıldığını anlatan ad durumu. Araç durumu tümcede araç tümleci olarak işlev görür. Araç durumu ad soylu sözcüğe "ile" [-la: -la, -le] getirilerek kurulur: *Ekmeği bıçakla kesiniz. / Biz otobüsle gideceğiz, onlarsa trenle gidecekler.*

ara söz~~~ ara tümce.

araştırma: [gen.] **-1.** Bilim, sanat, kültür vb. alanlarda kimi bilinmeyen, eksik ya da yanlış bilinen konuları, noktaları belgelere dayanarak gün ışığına çıkarma, düzeltme amacıyla yapılan çalışma. **-2.** Bu araştırmanın sonuçlarını içeren yazı ya da kitap.

ara tümce: [dil.: söz d.] Yalın ya da bileşik tümcelerde, anlatılanlarla ilgili bir duyguyu, bir düşünceyi belirtmek için ana tümcenin öğeleri arasına sıkıştırılan cümle. Eşanl. **Ara cümle.** Söz gelimi: *Bu gece, pek canım istemiyor ya, sizinle sinemaya gidebilirim.*

argo /'ar.gol [Fr.]: [dil.: toplum dil.] **-1.** Bir toplumda geçerli genel dilden ayrı ama ondan türemiş olan, yalnızca belli çevrelerce kullanılan, toplumun her kesimince anlaşılmayan, kendine özgü sözcük, deyim ve deyişlerden oluşan özel dil. Argo, hemen her toplumda ortak dili besleyen özel dillerden biridir. [bk. **alan argosu**] **-2.** Kaba konuşma, argo sözlerle konuşma. **-3.** [esk.] Külhanbeyi dili.

arı dil: [dil.: toplum dil.] İçinde hemen hiçbir yabancı dil ögesi, özellikle yabancı sözcük, öge vb. bulunmayan dil. Uzmanlara göre hiçbir dil an değildir. Çevre halklarla çeşitli düzeylerde kurulan ilişkiler nedeniyle her dile yabancı dil öğeleri [özellikle sözcükler] girer. Ama her dilde arıtıcı denilen duyarlı kimseler dilin yabancı dil öğelerinin boyunduruğundan kurtulması için uğraş verirler. Az da olsa başarılı olurlar.

arıkayı: [dil., ed.] Bir düşünceyi az sözle, özellikle karşıt anlatımdan yararlanarak anlatma. Eşanl. **litot.** Söz gelimi "iyi" yerine "fena değil!" denilmesi arıkayı örneğidir.

arılaştırma: [dil.: toplum d.] Bir dili hiçbir yabancı dil ögesi kalmayacak biçimde arı dil durumuna getirme. Esk. **tasfiye.** [Ayrıca bk. özleştirme]

arılaştırmacı: [dil.: toplum d.] Arılaştırmacılık yanlısı olan kimse. Esk. **tasfiyecici**.

arılaştırmacılık: [dil.: toplum dil] Dilde aşırı özeleştirme akımı. Esk. **tasfiyecilik**. Türkiye’de 1908’den sonra başlamış fakat fazla yandaş bulamadığı için yaygınlık kazanamamıştır.

arkaizm [Fr.]: [gen.] **-1.** Dildeki eskimiş sözcükleri ya da eski söz dizimindeki kimi biçimleri kullanma. Türk edebiyatında, Kemal Tahir, Behçet Necatigil [kısa oyunlarında], Attila İlhan kimi yapıtlarında arkaik bir biçem kullanmışlardır. **-2.** [dil.] Kullanıldığı dönemden öncesine ilişkin bir dil biriminin niteliğı, bu niteliğı taşıyan sözcük, yapı. [bk. **eski sözcük**]

artıklık derecesi: [dil.: biçim b., anlam b.] Bir niteliğın iki şeyden birinde daha çok bulunduğunu belirten karşılaştırma derecesi. Örn. *Bundan daha güzel kitap okumadım** *Bu olay senden çok beni üzdü.*

asıl sayı sıfatı: [dil.: biçim b.] Önüne geldiğı adın sayısını kesin olarak bildiren sıfat türü. Söz gelimi: *iki* [kitap], *on beş* [kişi] gibi.

asıl vurgu: [dil.: ses b.] Sözcüğün aslındaki vurgu. Söz gelimi, *oyun* / *o.’yun*/, *Ankara* /’an.ka. ra/, *kuşçuluk* /kuş.çu.’luk/ gibi. [’] imi vurguyu gösterir, vurgulu hecenin önüne konur. [bk. **ikinci vurgu, vurgu**]

aşırı abartma: [ed.] Abartmanın akıl ve mantığın alamayacağı nitelikteki türü. Esk. **gulüv**. Söz gelimi: *Ol kadar kan döktü şemşirin ki aksiyle anın / Kase-i yakuta döndü günbed-i nilüferi* [Nefi] [Çevirisi: “Kılıcın o denli kan döktü ki, onun aksiyle nilüfer ‘açık mavi’ renkli gökkubbe yakut ‘kırmızı renkli değerli taş’ kasesine döndü.”] dizelerinde aşırı abartma görülür.

aşırılık belirteci: [dil.: biçim b.] Bir niteliğın bir şeyde aşırı ölçüde bulunduğunu anlatan belirteç. Eşan. **aşırılık zarfı**. Ör. *pek*, *çok*, *fazla* gibi belirteçler: *Bu işe çok insan sevindi.* * *Çocuklar çok* güzel oynuyorlar. * *Fazla* tuzlu bir yemek.

aşırma: [gen.] **-1.** Başkalarının düzyazı ya da şiirlerinden birtakım bölümler alıp kendisinin gibi gösterme ya da başkalarının yapıtlarında işlediğı konuları, kavramları benimseyip değışik bir biçimde sunma. **2. çalıntı. 3. intihal.**

atasözü: [dil.: anlam b.] Bir toplumun uzun yaşam deneyimleri sonucu oluşan değer yargılarını kalıplaşmış bir anlatımla veren özlü söz. Eşanl. **atalarsözü.** Esk. **darbimesel.**

atışma: [ed.] Saz şairleri arasında, belli bir ayağa [uyağa, kafiye] uygun olarak yapılan sazlı sözlü yarışma. Eşanl. **beri, deyişme, karşı.**

aydın: [gen.] Gelişmiş bir bilinci, geniş ve kuşatıcı kültürü, sistemleşmiş bir düşünce yapısı olan, insan haklarını bilen, savunan ve koruyan, geçerli, çağdaş etik değerleri benimseyen ve savunan kimse. Esk. **münevver.**

aydınlanma, aydınlanmacılık: [gen.] Toplumsal yaşamda, aklın ve bilimin gösterdiği yolda maddi (üstyapı: ekonomi, sanayi, tarım vb.) ve manevi (bilim, sanat, vb.) yönlerden gelişme, çağdaşlaşma. Aydınlanma sürecini yaşamış toplumların tarihi incelendiğinde, aydınlanmanın ancak devrimci girişimlerin uygulandığı, ortak bilinç ve aklın egemen olduğu toplumlarda anlamlı ve yararlı sonuçlar verdiği gözlemlenir. Aydınlanmanın bir toplumda gerçekleşebilmesi için, o toplumun bireylerinin ve kurumlarının bilime inanması, bilimi kılavuz edinmesi, eğitimi yaşamın bütün kesimlerine yayması, en önemlisi de devrimci bir ruha sahip olması gerekir. Aydınlanmacılar, kendi toplumunun eski, artık işlevini yitirmiş, hatta zararlı sonuçları görülen gelenek, görenek, töre, ritüel vb.yi evrensel aklın ve bilimin süzgecinden geçirip ayıklar; insanı temel değer alır, insan haklarını, temel hak ve özgürlükleri savunur, korur ve geliştirir; baskıcı yöntem, tutum ve yönetimlere her zaman karşı çıkar. Kısacası, aydınlanmacılık sürekli yenilikçilik ve devrimcilikle eş anlamlıdır; temel insani konu, kurum ve değerler söz konusu olduğunda ise tutucudur, çağdaş ve işlevsel olanları korumayı görev bilir. Dil ve edebiyat alanında da gerçek atılımları aydınlanmacıların gerçekleştirdiği bilinmektedir. Siyasal ve dinsel ideolojilerin hizmetine girenler kısa ya da uzun vadede değersizleştiklerini görürler. Eski, yerel, dinsel gelenek ve göreneklere körü körüne bağlı olanların benimsedikleri sanat ve edebiyat alanında taklidin ötesine geçemedikleri, bu nedenle de çok da yaratıcı olamadıkları bilinmektedir. Onlardan kalıcı yapıtlar beklemek boş olsa gerek. Şunu da unutmuyorum, sanatta gelenekten yararlanmaların yine aydınlanmacılar olduğunu düşünüyorum. Sanat ve edebiyat da sürekli değişim ve devinim içindedir. Tutucu sanat ve edebiyat geleneğindeki, aydınlanmacılar gibi tutum takınamadıkları sürece sanatları kadük kalacaktır, diye düşünüyorum. Sanatın ve edebiyatın tutuculuğu besleyerek, ona dayanarak gelişebileceği tartışmalıdır. Önemli olan; çağın sanat ve edebiyat ruhunu kavrayabilmek, ona ayak uydurmak, onu yaratıcı ürünlerle desteklemek ve daha da iyiye, ileriye gitmesi için çaba harcamaktır.

aykırılık: [dil.: anlam b.] Bir sözcenin anlam açısından dilin olağan durum ve düzenine uymaması. Örneğin, *Yatak çocuğu dövdü*, tümcesi dil bilgisel olarak uygunluk ama anlam bilimsel olarak aykırılık içerir.

ayraç: [dil.: yazım b., kom.] Bir metinde, içine bir sözcüğün anlamının ya da yabancı karşılığının, alıntılanan bir tümcenin ya da konuyla ilgili başkaca bilgilerin yazıldığı yazım imi. Eşanl. **parantez**. İki türü var: *yay ayraç*, simgesi [[]]; *köşeli ayraç*, simgesi [{}].

ayrı basım: [gen.] Bir dergide yayımlanmış bilimsel bir yazının broşür haline getirilmiş biçimi.

ayrıntı: -1. [ed., kom.] Bir metnin temel yapısını oluşturan parçaların her biri. Söz gelimi: Bir şiirde imge, simge, uyak, ölçü, nazım biçimi, nazım birimi birer ayrıntıdır. **-2.** [tiy.] 1. Bir oyunda, ana düşünceyi pekiştiren sözcük, tümce ya da eşya. 2. Dekorun küçük bir parçası.

ayrışım: [dil., ses b.] Bir sözcükte, aynı ya da benzer seslerden birinin değişikliğe uğraması. Eşanl. **benzeşmezlik**. Söz gelimi: *attar* [ar.] > *aktar*, *muşamma* [ar.] > *muşamba* örneklerinde [-tt->-kt-] [-mm->-mb-] değişimleri, birer ayrışım örneğidir. [Ayrıca bk. **uzak ayrışım, yakın ayrışım**]

ayrışma: [dil., yazım b.] Aynı sözcüklerin farklı anlam kazanmaları nedeniyle, birinin ayrı, öbürünün bitişik yazılması. Örn. *baş vurmak/başvurmak* [müracaat etmek], *bir takım* [elbise]/ *birtakım* [insanlar], *fıs fıs* [konuşmak]/ *fısfıs, dır dır* [konuşmak] / *dırdır* [Bıktım bunun dırdırından.], *gır gır* [çalışmak]/*gırgır* [ile yerleri süpürmek]

azlık-çokluk belirteci: [dil.] bk. **nicelik belirteci**. 2. **azlık-çokluk zarfı:** [dil.] bk. **nicelik belirteci**.

Bb

bağdaştırma: [ed.] Şiirde belirli durum, görüntü, imge vb. yi daha vurgulu anlatmak için, günlük dilin sözcükleriyle alışılmış ya da yeni, alışılmamış söz öbekleri kurma. Genellikle alışılmış bağdaştırmaların [*buzlu cam, mavi gökyüzü, masal kitabı*, vb.] yanı sıra alışılmamış bağdaştırmalar [*buzlu ilişkiler, mavi felaket, masal meyvesi*, vb.] da kullanılır. [Ayrıca bk. **sapma**]

bağ fiil~~~ulaç.

bağ fiil eki ~~~ulaç eki.

bağımlı sıralı tümce: [dil., söz d.] Anlam bakımından birbirine bağlı ve özneleri, tümleçleri ya da yüklemeleri ortak olan tümce türü. Söz gelimi: “*Babam, her sabah erkenden kalkar, çiçekleri sular, kahvaltıyı hazırlar, sonra da bizleri uyandırır.*” tümcesi bağımlı sıralı tümceye örnek olarak gösterilebilir.

bağımsız dize~~~azade mısra [ed.] Divan şiirinde, tek dizelik şiir. Esk.

bağımsız sıralı tümce: [dil.: söz d.] Anlam bakımından birbirine bağlı olan, fakat özneleri, tümleçleri ya da yüklemeleri ayrı olan tümce türü. Söz gelimi: “*Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır.*” [Tevfik Fikret] bağımsız sıralı tümce örneğidir.

bağlaç: [dil.: biçim b.] Eş görevli ya da birbiriyle ilgili sözcükleri, sözcük öbeklerini, özellikle de tümceleri bağlamaya yarayan sözcük türü. Eşanl. **bağlama edatı**. Esk. **rabıt edatı**. Söz gelimi: *ve, ile, bile, de, ama, eğer, ki, sanki, şu halde, yani, halbuki, kimbilir, demek ki, hem, hem, ne... ne, veya, ya da...*

bağlaçlı bileşik tümce: [dil.: söz d.] Bir temel tümce ve «ki» bağlacıyla kurulmuş bir yan tümceden oluşan bileşik tümce türü. Eşanl. **ki’li bileşik cümle/tümce**. Söz gelimi: *Okumakta olduğum roman o kadar akıcı ki elimden bir türlü bırakamıyorum.*

bağlaçlı ikileme: [dil.: söz d.] Anlamı pekiştirmek için *ve, de* bağlaçlarıyla aynı sözcükten kurulan ikileme. Söz gelimi: *ancak ve ancak, koştu da koştu* vb.

bağlaçlı özne: [dil.: söz d.] Bir bağlaçla pekiştirilmiş olan özne. Söz gelimi: Sen ki *bizi en çok seven insandın... Onlar da bu işi biliyorlar mı»* gibi.

bağlaçlı tamlama: [dil.: söz d.] Tamlayanı ya da tamlananı oluşturan sözcüklerin arasına bağlaç alan ad ya da sıfat tamlaması. Söz gelimi: *Bulutlu ve yağmurlu bir hava* [sıfat tamlaması]; *Ahmet'in annesi ve halası* [ad tamlaması] gibi.

bağlaçlı yan tümce: [dil.: söz d.] Bağlaçlı bileşik tümcede *ki* bağlacıyla temel tümceye bağlanan yan tümce. Söz gelimi: *"Öyle sanıyorum ki bu lodosun arkasından kar gelecek."* tümcesinde altı çizili olan bölüm.

bağlam: [dil.] Bir dil birimini yapı, işlev ve anlam bakımından etkileyen birimlerin oluşturduğu çevre, çerçeve.

bağlamak: [ed.] Aşık edebiyatında, karşılaşma sırasında, saz şairi karşısındakinin sorduklarını bilememek ya da aynı uyakta yanıtlayamamak.

bağlanmacı: [ed.] Bağlanmacılığı benimseyen yazar, bağlanmacılıkla ilgili şey için kullanılır. Eşanl. **angaje**.

bağlaşıklık: [dil.: metin dil.] Bir metinde görülen dilsel, dil bilgisel uyum [gönderim, eksiltme ve değiştirme, bağlaç/belirteç/ilgeç kullanımı, sözcük yinleme, eş anlamlı ve karşıt anlamlı sözcükler kullanımı].

bağlı tümce: [dil.: söz d.] Yalın ya da bileşik birkaç tümcenin bir bağlaçla birbirine bağlanmasıyla oluşan tümce türü. Eşanl. **bağlı cümle**. Söz gelimi: *"Kirden dünyayı bağışlamışlar gibi sevindi ama çektiği korkunun acısını çıkarmak için belli etmedi."* [Kemal Tahir] tümcesi bu türdendir.

bakış açısı: -1. [gen.] Verilen bir konuyla ilgili olarak zihinde tasarlanan ana ve yan düşüncelere kesinlik kazandırmak için söz konusu konuya belirli bir yönden bakma biçimi. Eşanl. **görüş açısı. 2.** [ed.] Roman ve öyküde olayların okura aktaran anlatıcının tutumu, tercihi. Başlıca şu bakış açıları vardır: [a] her şeyi bilen anlatıcının [yazar anlatıcı] bakış açısı, [b] başkişi anlatıcının bakış açısı, [c] görgü tanığı anlatıcının bakış açısı, [ç] çoğul bakış açısı...

basım: [gen.] 1. Özel teknik ve araçlarla kitap, dergi vb. basma işi; böyle basılmış ürün.

basın: [gen.] Düzenli aralıklarla yayımlanan gazete, dergi vb. nin tümü. Esk. **matbuat**. [bk. **kitle iletişim araçları, yayın**]

basın toplantısı: [gen.] Bir devlet yöneticisinin ya da yetkili bir kimsenin, herhangi bir konu ya da sorun üzerinde bilgi vermek, açıklamalarda bulunmak amacıyla gazetecilerle düzenlediği toplantı.

baskı: [gen.] Basım işlemlerinin her biri.

baskın dil: [dil.: toplum dil.] **-1.** Bir ülkede çoğunluğu oluşturan halkın dili. [Ayrıca bk. **azınlık dili**] **-2.** [ruh dil.] İki dilli ya da çok dilli bir kimsenin bildiği diller arasında en çok kullandığı dil.

basmakalıp: [gen.] Herkesçe bilinen, bu nedenle de hiçbir etkileyciliği, özgünlüğü olmayan söz ya da tümce için kullanılır.

başkişi ~~~kahraman [ed.] Roman, öykü, oyun gibi anlatı türlerinde, olaylara yön veren ya da olup bitenlerden birinci derecede etkilenen kimse.

başlık: [gen.] Bir kitabın kapağına ya da bir yazının üstüne, bir gazetenin sayfalarına konu ve içeriği [en çarpıcı biçimde] yansıtmak için konulan bir ya da birkaç sözcüklük yazı. Söz gelimi: *Kıralık Konak* [roman, Yakup Kadri Karaosmanoğlu], *Bozkırdaki Çekirdek* [roman, Kemal Tahir], *Tutunamayanlar* [Öğüz Atay], gibi.

başyapıt: [gen.] Yazıldığı türde biçim ve içerik açısından, sanat değeri yönünden en yetkin olan, getirdiği değerler, düşünceler, yenilikler vb. ile çağlar boyu değerli sayılan yapıt. Eşanl. şaheser. Türk edebiyatının başyapıtları arasında *Orhon Yazıtları*, *Divanü Lugat-it-Türk*, *Kutadgu Bilig*, *Leyla ile Mecnun* [Fuzuli], *Seyahatname* [Evliya Çelebi], *Nutuk-Söylev* [M.K. Atatürk] anılabilir.

başyazar: [gen.] Gazete ve dergilerde başyazıları kaleme alan yazar. Esk. **başmuharriir, sermuharriir.** Türk basınında, *Falih Rıfki Atay*, *Ahmet Emin Yalman*, *Burhan Felek*, *Nadir Nadi*, *Abdi İpekçi*, *Oktay Ekşi*, tanınmış başyazarlardır.

başyazı: [gen.] Gazete ve dergilerde, güncel bir konuyu o yayın organının genel siyasal eğilimine ve bakış açısına uygun olarak işleyen ve çoğunlukla başyazarca kaleme alınan yazı türü. Eşanl. **başmakale.**

Batı Uygarlığı Etkisinde Gelişen Türk Edebiyatı: [ed.] Türkiye’de Tanzimattan günümüze süregelen edebiyat geleneği. **Tanzimat Edebiyatı, Ara Kuşak, Servetifünun Edebiyatı, Fecriatı Edebiyatı, Milli Edebiyat, Cumhuriyet Edebiyatı,** gibi dönemleri içerir.

beddua~~~kargış: [dil.] Değişik nedenlerle kızılan öfke duyulan bir kimseye, şeye vb. olumsuz durumlarla karşılaşması ve bunlardan zarar görmesi için söylenen kötü dilek sözleri. Karş. **alkış**. Söz gelimi, *Ağzında dilin yansın.* * *Ciğerin ağzına gele.* * İki gözün avucuna düşse. * *Ocağın söne ...*

beden dili: [gen.] İletişimde beden organları aracılığıyla iletileri gönderme temeli üzerine kurulan özel dil. Beden dilinin ayırıcı özellikleri arasında sözlü iletişim dışında kullanılması, uzlaşmalı ya da ayırıcı eylemler içermesi, farklı kültürü olan halklarda eylemlerin farklılık göstermesi vb. söylenebilir.

beğence: [ed.] Bir yapıtın başına konular, yetkili bir kişi tarafından yazılan övücü tanıtma yazısı. Esk. **takriz**.

beğeni: [gen.] Sanat [ve edebiyat] yapıtlarını güzel olup olmama, güzellik vb. açılardan değerlendirme ve bu konuda değer yargısı üretme yetisi. Eşanl. **zevk**.

beklenmezlik: [ed.] Sözü ya da yazıyı hiç beklenmedik bir sonuçla bitirme sanatı. Esk. **terdit**. Söz gelimi: *Neler yapmadık şu vatan içini Kimimiz öldük/ Kimimiz nutuk söyledik.* [Orhan Veli Kanık] dizelerinde bu sanatı görüyoruz.

beklenmezlik eylemi: [dil.: anlam b.] Olayın istenmeden, beklenmeden olduğunu [yapıldığını] anlatan bileşik eylem. Söz gelimi: *geleceği tutmak*, *öksüreceği tutmak*, *çıkagelmek*, gibi.

belgelik ~~~arşiv. [gen.] Bilim, kültür, sanat yönünden değerli belgeleri [kitap, dergi, broşür, fotoğraf, disket, CD vd.] derlenip saklandığı yer, kurum.

belgesel roman: [ed.] Konusunu yaşanmış olaylardan alan, gerçekliği belgelerle pekiştirilen roman türü. Oğuz Atay'ın, Prof. Mustafa İnan'ın yaşamını anlattığı *Bir Bilim Adamının Romanı* [1975], Betty Mahmoody' nin *Kızım Olmadan Asla* [çev. Hale Kuntay, Tr. çevirisi, 2008]. romanları belgesel romana örnek olarak gösterilebilir.

belgisiz adıl: [dil.: biçim b.] Belgisizlik kavramı taşıyan adıl. Eşanl. **belgisiz zamir**. Söz gelimi *başkası*, *herkes*, *çoğu*, gibi.

belgisiz sıfat: [dil., biçim b.] Bir adı nitelik, nicelik, benzerlik vb. açısından belgisiz olarak belirten sıfat türü. Söz gelimi: *birkaç* [kişi], *hiçbir* [zaman] gibi.

belirli geçmiş zaman~~~ görülen geçmiş zaman~~~di'li geçmiş zaman. (dil.: söz d.) Eylemin belirttiği kavramın geçmişte olup bittiğini kesin olarak anlatan bildirme kipi. Bu kip Türkçede {-dı- [-di-, -di- -du-, -dü-, -ti-, -ti-, -tu-, -tu-]} ekiyle kurulur. Çekimi şöyledir: *gel-dim, gel-di-n, gel-di, gel-di-k, gel-di-niz, gel-di-ler* gibi. Örnek kullanımlar: *Bu akşam trafik çok sıkıştı, eve zor geldim / Sen hâlâ akıllanmadın. / Yazık, sizi sahnede seyredemedik ...*

belirli geçmiş zaman eki: (dil.: biçim b.) Eylemlere kesin geçmiş zaman kavramı veren ek. Türkçede belirli geçmiş zaman eki {-dı- [-di-, -di-, -du-, -dü-, -ti-, -ti-, -tu-, -tü-]}'dır.

belirli geçmiş zamanın koşulu ~~~ şartı: (dil.: söz d.) {-dıysa-} ekiyle kurulan bileşik kip. Eylemin gerçekleşmesinin/ gerçekleşmiş olmasının, belirli geçmiş zamanla ilgili bir koşula bağlı olduğunu anlatırken kullanılır. Örn. *aldıysam, aldıysan, aldıysa, aldıysak, aldıysanız, aldıysalar ...* Örnek kullanımlar: *Çalıştıysanız mutlaka başarırınız. / Kitabı okuduysan bana verir misin? /*

belirli geçmiş zamanın hikâyesi: (dil.: söz d.) {-dıydı-} ekiyle kurulan bileşik kip. Eylemin geçmişte gerçekleştiğinin/gerçekleşmiş olmasının, şöyle böyle anımsandığı durumları anlatırken kullanılır. Örn. *aldıydım, aldıydın, aldıydı, aldıydık, aldıydınız, aldıydılar ...*

belirli geçmiş zaman söylentisi~~~ rivayeti: (dil.: söz d.) {-dıymış-} ekiyle kurulan bileşik kip. Genelde kullanımı yoktur.

belirli geçmiş zaman ortacı, ~~~ sıfat fiili: (dil.: biçim b., söz d.) Belirli geçmiş zaman kavramı veren ve ad, sıfat gibi kullanılan ortaç. Türkçede belirli geçmiş zaman ortacı {-dik [-dik-, -dik-, -duk-, -dük-, -tık-, -tik-, -tuk-, -tük-]} ekiyle kurulur: *içtiğim [su], aldıkları [para], okuduğu [kitap], gördüğünüz [ev]* gibi. Örnek kullanımlar: *Onunla içtiğimiz su ayrı gitmez. / Beni aldattılar. Aldıkları para haram olsun. / Şu karşıda gördüğünüz ev yaklaşık yüzyıllıktır.*

belirli geçmiş zaman sıfat fiili: (dil.) bk. **belirli geçmiş zaman ortacı.**

belirsiz geçmiş zaman: (dil.: söz d.) Belirttiği kavramın geçmiş zamanda olup bittiğini belirsiz olarak gösteren ya da başkasından duyulmuş gibi anlatan bildirme kipi. Eşanl. **anlatılan geçmiş zaman, -miş'li geçmiş zaman.** Bu kip Türkçede {-mış- [-mış-, -miş-, -muş-, -müş-]} ekiyle kurulur. Çekimi şöyledir: *al-mış-ım, al-mış-sın, almış; al-mış-ız, al-mış-sınız, al-mış-lar* gibi. Örneğin, *Bakkalda ekmek bitmiş. / Ben 1947 yılında Eskişehir'de doğmuşum. / ...*

belirsiz geçmiş zaman eki: (dil.: biçim b.) Eylemlere belirsiz geçmiş zaman kavramı veren ek. Türkçede belirsiz geçmiş zaman eki {-miş- [-miş-, -miş-, -muş-, -müş-]}’tır.

belirsiz geçmiş zamanın koşulu~~~ şartı: (dil.: söz d.) {-mışsa-} ekiyle kurulan bileşik kip. Eylemin gerçekleşmesinin/ gerçekleşmiş olmasının, belirsiz geçmiş zamanla ilgili bir koşula bağlı olduğunu anlatırken kullanılır. Örn. *almışsam, almışsan, almışsa, almışsak, almışsanız, almışsalar ...*- Örnek kullanımlar: *Biz bu iş için söz vermişsek mutlaka yaparız. / Sen malı zamanında teslim etmemişsen sonuçlarına katlanacaksın ...*

belirsiz geçmiş zamanın hikâyesi ~~~ öykülemesi: (dil.: söz d.) {-mıştı-} ekiyle kurulan bileşik kip. Eylemin geçmiş zamanda yapıldığını ve bunun da bir vesileyle anımsandığını anlatırken kullanılır. Örn. *almıştım, almıştın, almıştı, almıştık, almıştınız, almıştılar ...* -Örnek kullanımlar: *Onlarla geçen yıl bir yolculukta tanışmıştık. / Ben seni çok sevmiştim. Biliyor musun?*

belirsiz geçmiş zamanın rivayeti ~~~ söylentisi: (dil.: söz d.) {-mısmış-} ekiyle kurulan bileşik kip. Eylemin geçmiş zamanda yapıldığı varsayımını ya da buna pek inanılmadığını anlatırken kullanılır. Örn. *almışmışım, almışmışsın, almışmış, almışmışız, almışmışsınız, almışmışlar ...* Örnek kullanımlar: *Annemin anlattığına göre ben yazın köyde doğmuşmuşum. İddialara göre biz borcumuzu ödememişmişiz ...*

belirsiz geçmiş zaman ortacı~~~sıfat fiili: (dil.: biçim b. söz d.) Belirsiz geçmiş zaman kavramı veren ve ad, sıfat gibi kullanılan ortaç. Türkçede belirsiz geçmiş zaman ortacı {-miş- [-miş-, -miş-, -muş-, -müş-]} ekiyle kurulur: *çalınmış* [eşya], *eskimiş* [gelenekler], *küçültülmüş* [fotoğraf] gibi.

belirteç ~~~zarf (dil.: biçim b., söz d.) Bir eylemin/yüklemin, bir sıfatın ya da bir belirtecin anlamını zaman, yer, nicelik, nitelik, soru bakımlarından belirten sözcük türü. Belirteçler eylemlerin niteleyicileridir. Tümcedeki bilgi dağılımında önemli işlevi bulunmaktadır. Tümceye durum, nitelik, nicelik, zaman, soru, yer vb. yönlerden ek bilgi katkısı sunar. Söz gelimi: *Acele edin. Çok yavaş yürüyorsunuz. / İse geç gelince* müdürden azar işitti. * *Çok* güzel bir kız. / *Siz lütfen soldan aşağı* inin!...[Ayrıca bk. **nicelik belirteci, nitelik belirteci, soru belirteci, yer belirteci, zaman belirteci.**]

belirteç tümleci---zarf tümleci [dil.: söz d.] Tümcede yüklem anlamını zaman, yer, nicelik, durum, soru gibi yönlerden tamamlayan, sınırlayan tümleç türü. Belirteç tümleci yüklem öbeğinde yer alır. Söz gelimi: *Bu sırada, birdenbire aklıma Seher gelmişti.* [Refik Halit Karay], *Osmanlı dili sözünü pek de doğru görmüyoruz.* [Şemsettin Sami], *Zil çalınca, aşağı indi.* * *Kitapları niçin getirmedin?* * *Lütfen yukarı çıkın!* gibi.

belirtili ad tamlaması: [dil.: söz d.] Tamlayanı {-[n]ın- [-in-, -in-, -un-, -ün-, -nın-, -nin-, -nun-, -nün-]}, tamlananı {-[s]ı- [-ı-, -i-, -u-, -ü-, -sı-, -si-, -su-, -sü-, -lan -, -leri-]} eklerini alarak belirlilik kazanan ad tamlaması türü. Eşanl. **belirtili isim tamlaması** Söz gelimi: *Kitab-ın baskı-sı, Ahmet-in kuzular-ı, oyun-un son-u, çocuklar-ın oyuncakları, kapı-nın kol-u, uyku-nun tad-ı* gibi. Ayrıca *benim kitabım, senin evin, onun arabası, bizim okulumuz, sizin anlayışınız, onların beklentileri* yapısındaki öbekler de bu bağlamda değerlendirilir.

belirtili nesne: [dil.: söz d.] Tümcede belirtme durumunda bulunan ve yüklem gösterdiği eylemden etkilenen nesne tümleci. Eşanl. **ekli nesne.** Söz gelimi: *Ağlasam sesimi duyar mısınız mısralarımda?* [Orhan Veli Kanık] * *Kitabı verir misiniz?* * *Ödevlerinizi günü güne yapmalısınız.* gibi.

belirtisiz ad tamlaması: [dil.: söz d.] Tamlayanı ek almayan, tamlananı 3. kişi iyelik ekini {-[s]ı [-ı-, -i-, -u-, -ü-, -sı-, -si-, -su-, -sü-]} alan ad tamlaması. Söz gelimi: *Türkçe ders-i, televizyon sehpa-sı, üzüm su-y-u, armut ağaç- lar-ı,* gibi.

belirtisiz nesne: [dil.: söz d.] Tümcede yalın [eksiz] durumda bulunan ve yüklem gösterdiği eylemden etkilenen nesne tümleci. Eşanl. **eksiz nesne.** Söz gelimi: *"Bir kalem verir misiniz?", "Çocuklar yine cam kırdılar."* tümcelerinde altı çizili bölümler, belirtisiz nesneyi gösterir.

belirtme durumu: [dil.: söz d.] Tümcede yüklemden doğrudan etkilenen ve belirtme durumu ekini almış olan adın durumu. Eşanl. **akuzatif; -i hali, yüklem durumu.** Söz gelimi, *"Oğlum yeni okulunu çok sevdi."*, *"Lütfen çiçekleri koparmayınız."* gibi.

belirtme durumu eki: [dil.: biçim b.] Ad soylu sözcük ya da sözcük öbeklerine getirilip onları tümce içinde belirtili nesne tümleci durumuna sokan çekim eki. Eşanl. **akuzatif eki, -i hâlî eki.** Belirtme durumu eki {-[y]ı [-ı-, -i-, -u-, -ü-]}'dır. Söz gelimi: *Babasının el-i-n-i öptü.* * *Bu evden cıkma-y-ı düşünmüyorum* gibi.

belirtme sıfatı: [dil.: biçim b.] Adları gösterme, sayı, soru ve belgisizlik bakımlarından belirten sıfat türü. Söz gelimi: *bu* [kitap], *hangi* [çocuk], *bazı* [insanlar], *iki* [hafta] gibi. [Ayrıca bk. **niteleme** sıfatı]

ben romanı: [ed.] Anlatımda 1. tekil kişinin kullanıldığı roman türü.

benzeşme: [dil.: ses b.] Bir sözcükte yan yana gelen iki sestten birinin öbürüne benzemesi. Örn. *çarşanba>çarşamba* [$n>m$], *sünbiil>sümbül* [$n>m$], gibi. [Ayrıca bk. **gerileyici benzeşme**, **ilerleyici benzeşme**, **yakın benzeşme**, **uzak benzeşme**]

benzeşmezlik: [dil.] bk. **ayrışım**.

benzetilen: [ed.] Bir benzetmede, benzeyenle belirli bir ilişki içinde karşılaştırılan kimse, nesne vb. Söz gelimi “*Su buz gibi soğuktu.*” tümcesinde *buz* benzetilendir.

benzetme ~~~teşbiğ [ed., dil.: anlam b.] Şiirde ya da düz yazıda, bir nesneyi, şeyi zihinde daha etkili bir biçimde canlandırmak için, kimi ortak özelliklere sahip olduğu başka bir şeyle karşılaştırıp anlatma sanatı. Benzetmede “[kendisine] benzetilen, benzeyen, benzetme yönü, benzetme ilgeci” gibi bölümler bulunur. Söz gelimi: “*Su buz gibi soğuktu.*” tümcesinde *su*: benzeyen, *buz*: benzetilen, *soğuk*: benzetme yönü, *gibi*: benzetme ilgecidir. [Ayrıca bk. **yalın benzetme**]

benzetme yönü: [ed.] Bir benzetmede, benzeyen ile benzetilen arasında kurulan ilişki. [bk. **benzetme**]

benzeyen: [ed.] Bir benzetmede, benzetmeye konu olan kimse, nesne vb. Örn. *Bir masal meyvası gibi paylaştık mehtabı/Kırılmış dal uçlarından* [A.H. Tanpınar]. Burada *mehtap*, benzeyendir.

betim~~~tasvir [ed., kom.] Bir nesneyi, kişiyi, yeri ya da olayı betimleyen söz ya da yazı.

betimleme ~~~ tasvir etme -1. [ed., kom.] Bir nesneyi, kişiyi, yeri, bir olayın genel özelliklerini söz ya da yazıyla anlatarak göz önünde canlandırma işlemi. **2.** [dil.] Bir dil ya da bir dilin belirli bir dönemi üzerinde yapılan inceleme.

betimleyici anlatım: [kom.] Bir nesne, yer ya da kişinin belirleyici özelliklerini anlatmayı ilke edinen anlatım biçimi. Genellikle portre, yaşamöyküsü, öz yaşamöyküsü, roman, öykü, anı, gezi yazısı gibi anlatı türlerinde kullanılır.

bibliyofil [Fr.]: bk. **kitapsever**.

bibliyomani [Fr.]: bk. **kitapkurtluğu**.

biçem: -1. [dil.: metindil] Bir kişinin duygularını, düşüncelerini dile getirme tarzı, yazma ya da söyleme biçimi; bir metnin, söylemin diline ilişkin özelliklerin (dil bilgisel özellikler, sözcükleri seçim ve kullanımı: ölçünlü, argo, kaba, teklifsiz vb. metnin türü ve özelliği: anlatı, tartışma, gülmece, vb.) tümü. Eşanl. **üslup**, **tarz**, **stil**. -2. [ed.] Bir sanatçıya, bir çağa ya da bir ülkeye özgü anlatım tekniği, söyleyiş ve biçimlendirme özelliği. Eşanl. **üslup**, **stil**.

biçem bilim: [ed.] Yazınsal metinlerin ayırt edici dil kullanımlarını ve yapılarını ortaya çıkararak metinlerin anlam ve değerini belirlemeye yönelik çalışma. Eşanl. **Anlatım bilim**, **deyiş bilim**, **stilistik**. Çağdaş biçem bilim, yalnızca metin çözümlemesini değil, aynı zamanda okuyucu ile metin arasında kurulan iletişim ve okuyucunun metinleri nasıl anlamlandığı ile de yakından ilgilenmektedir.

biçim ~~~form, şekil. -1. [dil.] 1. Bir dil biriminin somut görünümü. 2. Dil birimleri arasındaki yapısal ilişkilerin oluşturduğu, hem içerik hem de anlatım düzlemlerinde ortaya çıkan düzen. - 2. [ed.] Bir edebiyat yapıtında, içeriğin en uygun biçimde anlatılmasını sağlayan biçimsel öğelerin tümü.

biçim bilim: [dil.: biçim b.] Sözcüklerin, biçim birimlerin yapısını ve işlevini, sözcük üretme yollarını, sözcüklerin yapım ve çekim süreçlerini, eklerin yapı ve işlevlerini inceleyen dil bilgisi dalı. Eşanl. **morfoloji**, **şekil bilgisi**, **yapı bilgisi**. Esk. **sarf** * Kay. Engin Uzun, *Biçim bilim* [Papatya Yayıncılık Eğitim, 2006]; Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* [2007].

bildirge: [dil.: ed., kom.] Bir kişi ya da topluluğun belirli bir konuda kamuoyuna yaptığı yazılı açıklama.

bildiri~~~beyanname 1. [gen.] 1. Devletin, herhangi bir yönetim biriminin bir kurumun ya da bir kimsenin, herhangi bir durumu kamuoyuna duyurmak için hazırladığı yazı. Eşanl. **beyanname**. 2. Bilimsel toplantılarda okunmak üzere hazırlanan, özgün araştırma ve inceleme sonuçlarını içeren yazı. Esk. **tebliğ**. -2. [dil.] Bildirişim eyleminde, konuşucunun dinleyiciye gönderdiği bilgi. Eşanl. **ileti**, **mesaj**. -3. [ed.] Bir edebiyat anlayışını, akımını kamuoyuna tanıtmak amacıyla kurucularının yaptığı kuramsal açıklama. Eşanl. **beyanname**, **manifesto**. *Fecriati Bildirisi*, *Gerçeküstücülük Bildirisi* gibi.

bildirim: [dil.: konuşucunun dinleyiciye bildiri göndermesi, bildirişim eyleminin tek yönlü görünümü.

bildirme kipi: [dil.: söz d., anlam b.] Yüklemin [çekimli eylemin] anlattığı kavramı [olayı, durumu, oluşu vb] yansı, nesnel, yorumsuz olarak sunan kip. Esk. **haber kipi**. Türkçede bildirme kipleri şunlardır: belirli geçmiş zaman, belirsiz geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman, şimdiki zaman. [Ayrıca bk. **tasarlama kipi**]

bildirme tümcesi: [dil.: söz d.] Bildirme kipinde kurulan tümce. Örnekler: *Dün gece çok iyi uyudum. / Babam ben doğmadan 3 yıl önce ölmüş. / Her gün işe toplu taşıma araçlarıyla gider. / Yarın ne yapacaksın? / Beni şimdi evde bekliyorlar.* Bildirme tümceleri olumlu, olumsuz ve soru [olumlu soru ve olumsuz soru] olabilir...

bileşik ad: [dil.: biçimb.] Bileşik* sözcük biçiminde kurulan ad. Eşanl. **bileşik isim**. Söz gelimi: *ana dil, dedikodu, dil bilim, eski varlık bilim, gırgır, kuşburnu, tanksavar* gibi.

bileşik adıl: [dil.: biçim b.] Bileşik sözcük biçiminde kurulmuş olan adıl. Eşanl. **bileşik zamir**. Örn. *birkaçı, birçoğu, birazı...*

bileşik bağlaç: [dil.: biçim b.] Bileşik sözcük biçiminde kurulan bağlaç. Söz gelimi: *a+ise>oysa, ne+ise>neyse, san+ki>sanki* gibi.

bileşik belirteç: [dil.: biçim b.] Bileşik sözcük biçiminde kurulmuş olan belirteç.

bileşik zarf. Örn. *bugün, biraz, ilkönce ...gibi.*

bileşik ek: [dil.: biçimb.] İki ya da daha çok ekin ayrı bir görev yüklenmek üzere bileşmesinden oluşan ek türü. Söz gelimi, -dık-ça [*aldıkça*], -mak-sız-ı-n [*konusmaksızın*] gibi.

bileşik eylem: [dil.: biçim b.] Ad ya da eylem soylu bir sözcükle bir yardımcı eylemin bileşmesinden oluşan eylem. Yazım gereği kimi bileşik eylemler bitişik, kimileri ayrı yazılır. Örn. *başvurmak, katetmek; hallolmak; alivermek, gelebilmek, bakakalmak, düşeyazmak; zikretmek, hiss olunmak, fark etmek, adam olmak, terk etmek, gider olmak, toplanmış bulunmak, gibi.*

bileşik sıfat: [dil.: biçim b.] Bileşik sözcük biçiminde kurulan sıfat. Söz gelimi, *alçakgönüllü [insan], dedikoducu [kadın] gibi.*

bileşik sözcük: (dil.: biçim b.) İki ya da daha çok sözcüğün yeni bir anlam kazanmak üzere bileşmesiyle oluşan sözcük. Eşanl. **bileşik kelime.** Söz gelimi: *dedikodu, dulavratotu, uçan daire, başvurmak, hoş görmek, katetmek, hissetmek, birkaç, birkaçı ... gibi.*

bileşik tümce: (dil.: söz d.) İçinde bir temel tümce ile bir ya da daha çok yan tümce [ler] bulunan tümce türü. Eşanl. **bileşik cümle.** Örnekler: *Ona artık içki içmemesi gerektiğini söylemelisiniz. Film o kadar güzeldi ki, hiç bitmesin istedik. İşlerinizi zamanında bitirerseniz sizi ödüllendireceğim.* [bk. **bağlaçlı bileşik tümce, girişik tümce, koşullu bileşik tümce**]

bileşik zaman: (dil.: söz d.) Yalın zamanlardan [kiplerden] birinde çekimlenmiş bir eylemin [yüklem, 3. tek. kişi], bileşik zaman eklerinden [{-dı}, {mış-}, {-[y]sa-}] birini alarak bildirdiği zaman. Örnekler: *Bütün soruları hepimizden önce yanıtlardı. / İsteseymiş, yapabilirmiş. / Bu dersi çok iyi öğrenmeliydiniz.* [bk. öyküleme bileşik zamanı, söylenti bileşik zamanı, koşul bileşik zamanı]

bileşik zaman ekleri: (dil.: biçim b.) Bileşik zamanların kuruluşunda yer alan zaman ekleri. Bileşik zaman ekleri yalın zamanlı ve çekimli bir eyleme getirilen {-dı-}, {-mış-}, {-sa-} ekleridir. [bk. öyküleme bileşik zamanı eki, söylenti bileşik zamanı eki, koşul bileşik zamanı eki.]

bileşme: (dil.: biçim b., söz d.) **-1.** İki ya da daha çok sözcüğün yeni bir anlam oluşturmak üzere yan yana gelmesi. **-2.** İki dilsel birimin birbirine eklenmesi

bileştirme: (dil.: biçimb.) İki ya da daha çok sözcüğü yeni bir anlam oluşturmak üzere birbirine ekleyerek sözcük üretme yolu. Her tür sözcük üretiminde sıkça kullanılan bir yoldur. Ör. *ayak+kap>ayakkabı, his+etmek>hissetmek, zikir+zikretmek, can+yelek>can yeleği, doğal+gaz>doğalgaz, dul+avrat+ot>dulavratotu, can+kurtarmak>cankurtaran.* * Kay. Sevgi Özel, *Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Bileştirme* [1977].

bilgilik~~~ansiklopedi [Fr.: (gen.) Her tür bilgiyi ya da belirli konulardaki bilgileri içeren, abecetlik ya da konularına göre düzenlenmiş, bir ya da birkaç ciltten oluşan yapıt. 2.bilgilik.

bilgisellik: (dil.: metin dil) Metnin, alıcısı için yeni bilgi içermesi. Yeni bilgi değeri taşımayan tümce yığınları metinsellik bakımından pek değerli sayılmaz, sadece bir söz kalabalığı olarak görülür.

bilgi şöleni~~~sempozyum [gen.] Bilim, kültür, sanat, siyaset, spor vb alanlarda düzenlenen bilim insanlarının özgün bildiriler sunduğu, değişik sayıda oturumdan oluşan, sonunda bilimsel açıdan bir değerlendirme oturumuyla sonuçlanan toplantı.

bilim dili: [dil.] Bilimsel yapıtlarda kullanılan, kendine özgü terminolojisi ve anlatım biçimi [bilimsel söylem] bulunan üst dil. Söz gelimi: *hukuk dili, kimya tipi, tıp dili* gibi. [bk. *kültür dili*].

bilim kurgu türü: [ed.] Düşsel geçmişte yapılan ya da gelecekte yapılacak olacak ve bugün için bilinenlerin ötesine geçen bilimsel buluş ve gelişmelerle ilgili konuları işleyen edebiyat türü. Bilim kurgu romanları arasında *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah* [Jules Verne, 1870], *Seksen Günde Devriale*m [Jules Verne, 1873], *Dr. Moreau 'nun Adası* [Herbert George Wells, 1896], *19.84* [G. Orwell, 1949], *Fahrenheit 451* [Ray Bradbury, 1953], *Sineklerin Tanrısı* [William Golding, 1954], vd. anılabilir.

bilimsel eleştiri: [ed.] Sanat ve edebiyat yapıtlarını bilimsel yöntemlerle değerlendirmeyi amaçlayan eleştiri türü. Batıda Hippolite Taine, Türkiye'de Mehmet Kaplan, Asım Bezirci bu eleştiri anlayışını benimsemişlerdir.

bilmece: [ed.] -1. Anonim halk edebiyatında, bir şeyin adını anmadan, niteliklerini üstü kapalı bir biçimde anlatarak ne olduğunun bilinmesini dinleyene ya da okuyana bırakan eğlenceli söz dizisi. Söz gelimi: *On beşinde genceler/Otuzunda kocalar*. [AY]* *Sıra sıra odalar/Birbirini kovalar* [TREN] * Adı var, kendi yok. [ŞEYTAN].

bilmezlikten gelme~~~tecahüliarîf, [ed.] Yazarın/şairin herhangi bir şeyi bilip de bir nükte yapmak için bilmez ya da başka türlü bilir görünerek anlatması sanatı. Söz gelimi: *Ey şuh Nedima ile bir seyrin işittik / Tenhaca varıp Gâksuya işret var içinde*. [Nedim]; *Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzi mahım / Kurbanın olam var mı bunda benim günahım*. [Nahifi] dizelerinde bu sanatı görüyoruz.

birinci kişi: -1. [dil.] Çekimli eylemlerde [yüklemlerde] ve adılarda konuşan kişi ya da kişiler. Çekimli eylemlerde [yüklem] tekil birinci kişi [*gel-di-m*], çoğul birinci kişi [*gel-di-k*] için özel ekler vardır. Adıllardaysa kişi adıları, tekil birinci kişi [*ben*], çoğul birinci kişi [*biz*] diye ikiye ayrılır. -2. [ed.] Bir anlatı türünde hem olayları anlatan, hem de olayların başkahramanı durumunda olan kişi.

birleşik sözcük: [dil.] Kimi yayınlarda bileşik sözcük [= ad, sıfat, eylem, zamir...] yerine kullanılmaktadır: *birleşik ad, birleşik eylem ...* gibi. [bk. *bileşik sözcük*.]

birlik: [kom.] Sözlü ve yazılı anlatımda, konuyla anlatılanlar arasında uygunluk bulunması, düşüncelerin birbirini bütünler biçimde gelişmesi durumu. Esk. **vahdet birliktelik durumu:** [dil.: biçim b., söz d.] Birliktelik anlatan ad durumu. Türkçede birliktelik durumu "ile" bağlacı veya {-[y]la} ekiyle oluşturulur. Örn. *Sinemaya arkadaşımla gittim. Ömrümü benimle geçirmek istiyordum. Ancak insanlarla mutlu olabiliriz.*

bitişim: [dil., biçim b.] **-1.** Sözdizimsel bağıntıları belirtmek üzere değişik eklerin bir kökle birleşmesi. **-2.** Kökenleri farklı iki ya da daha çok sözcüğün tek bir sözcük olarak kaynaşması. Örneğin, *cuma+ertesı>cumartesi*, *ne+erser+ne>ne-ise-ne>nesne* gibi.

bitişken dil: [dil.] Dillerin genel yapı özelliklerine dayanan sınıflandırmada, dil bilgisel bağıntıları köke getirilen eklerle belirtilen, sözcüklerin çekiminde ve türetilmesinde kök değişimi olmayan dil. Eşanl. **bitişimli dil, eklemeli dil.** Türkçe, bitişken dillerdendir. * Kay. A. Dilaçar, *Dil, Diller ve Dilcilik* [1968]; Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil* [3 cilt, 1979-1982].

bölümce: [gen.] Yen. Uzun bir yazı dizisinin gazetelerde, her gün yayımlanan parçası. Eşanl. **tefrika.**

bölümce romanı: [ed.] Yen. Gazetelerde her gün bir bölümü yayımlanan, sanat değeri genellikle gözetilmeyen, çeşitli kültür ve beğeni düzeyindeki okurlara seslenen roman. Eşanl. **tefrika romanı.**

bulanıklık: **-1.** [dil.: anlam b.] Sözcüğün anlamının birden çok yoruma açık olması nedeniyle anlamın kesin olarak anlaşıl[a]maması durumu. Bu durumdaki tümceler için bozuk, anlaşılmaz, bulanık, dil bilgisi-dışı gibi nitelemeler kullanılır. **-2.** [kom.] Sözlü ya da yazılı metinde, bir sözün, tümcenin ne demek istediğinin tam olarak anlaşıl[a]maması durumu. Bu durumdaki tümceler için bozuk, anlaşılmaz, bulanık gibi nitelemeler kullanılır.

bulmaca: [ed.] Saz ozanları arasında yapılan şiiirli bilmece.

bulunma durumu: [dil.: biçim b., söz d.] Yüklemin/eylemin anlattığı oluşun geçtiği yeri gösteren ad durumu Eşanl., **de hâli, lokatif.** Türkçe'de kalma durumu {-da- [-da, -de-, -ta-, -te-]} ekiyle kurulur. Tümcede yüklem öbeğinde yer alır; tümceye yer, bölüm, kaynak vb. bilgileri katar. Örnek kullanımlar: *Bugün tatil okulda ders yok. / Ben evde ders çalışacağım. / Kitapta ilgili bölüme bakınız. / Sözlükte bu sözcüğün anlamını bulabilirsin. gibi.*

Bulunma durumu eki [dil.] Kalma durumunu oluşturmak için ad soylu sözcüklere getirilen {-da- [-da-, -de-, -ta-, -te-]} eki; bulunma durumu eki. Eşanl. **-de hâli eki, lokatif eki**. Örn. okul-da, ev-de, sokak-ta, iş-te vb.

buluş: [ed., kom., tiy.] Sözlü ve yazılı anlatımda, konuyla ilgili o güne kadar söylenmemiş duygu, düşünce, imge, simge ve örnekler bulma. Esk. **icat**.

buyurma kipi~~~emir kipi [dil.: söz d., anlam b.] Eylemin yapılmasını ya da yapılmamasını kesin olarak buyuran tasarlama kipi. Eşanl. **buyruk kipi**. Buyurma kipinin bugün belirli bir eki yoktur; çekimde yalnızca kişi eklerini alır. Çekimi şöyledir: [ben] - [kullanılmıyor], [sen] *bak*, [o] *bak-sın*; [biz] - [kullanılmıyor], [siz] *bak-ın* [*bak-ınzz*], [onlar] *baksınlar* [*baksın*] gibi. Örnek kullanımlar: *Lütfen sadece kendi işlerinizle ilgilenin. / Söyleyin olara işlerini zamanında bitirsinler. / Sen çocuğum, gel bakayım buraya!*

buyurma tümcesi: [dil.: söz d., anlam b.] Yüklemleri buyurma kipinde olan tümce. Eşanl. **buyurma cümlesi, emir cümlesi**. Genellikle buyurma anlatır, ancak kimi kullanımlarda rica, uyarı, öğüt içermek üzere kullanıldığı da olmaktadır. Söz gelimi *Yarın herkes saat 8'de iş yerinde olsun! / Sen buraya gel bakayım. / Siz derhal burayı boşaltınız. / Onlar, bütün eşyalarını alıp gitsinler.* [buyurma] * *Lütfen biraz alçak sesle konuşun.* [rica] * *Aman! Karşıdan karşıya geçerken dikkat et!* [uyarı, öğüt]. Buyurma tümcelerinden sonra genellikle nokta [.], kimi zaman da özel vurgu amacıyla ünlem imi [!] kullanılır.

bütüncü: [dil.] Bir dili betimlemek, çözümlemek amacıyla derlenmiş sözlü ve yazılı veriler toplamı. Eşanl. **korpus**.

bütünlük: [kom.] Sözlü ve yazılı anlatımda, düşüncelerin, duyguların, verilen örneklerin birbiriyle tam bir uygunluk içinde olması durumu.

bütün yapıtları: [gen.] Bir yazarın ya da ozanın yapıtlarının tümünü içine alan bir ya da birkaç ciltlik dizi. Esk. bütün eserleri, külliyat.

büyük harf: [dil.: yazım b.] Tümceler ve özel adların başında kullanılan, büyük yazılan özel biçimli harf. Söz gelimi: Ak akça kara gün içindir. [atasözü], Atatürk, Türkiye, vb.

büyük ünlü uyumu: [dil.: ses b.] Bir sözcüğün ilk hecesinde kalın bir ünlü [/a/, /ı/, /o /u/] varsa, sonraki bütün hecelerde kalın ünlüler [/a/, /ı/o /u/]; ince ünlü [/e/, /i/, ö, /ü/] varsa, sonraki hecelerde ince ünlüler [e/, /i/, ö /ü/] bulunması kuralı. Söz gelimi: inceliklerinden [i-e-i-e-i-e], yuvarlaklaştığı [u-a-a-a-ı-ı] gibi Türkçede ikinci ve daha sonraki hecelerde /o/, /ö ünlüleri bulunmamaktadır. [Örn. horoz, otomobil, ozon, vb. örnekler yabancı kökenlidir.] **UYARI:** Şimdiki zaman eki {-ı}yor-} ile {-gil-}, {-leyin}, { ken} gibi kimi ekler bu kuralın dışında kalır. [Ayrıca bk. küçük ünlü uyumu]

Cc

canlandırma [*can* {Osm. <Far.}]: {dil.: toplum dil.} bk. **diriltme**.

canlı adı: {dil.: anlam b.} Canlı varlıkları gösteren ad. Söz gelimi *insan, fert, kedi, kiraz* canlı adıdır.

canlılık: {kom.} Yazılı ve sözlü anlatımda, tümcelerın duyuğu, düşünce vb. yönlerden etkili olması.

cansız adı: {dil.: anlam b.} Canlılar {bitkiler, hayvanlar} dışındaki varlıkları gösteren ad. Söz gelimi: *taş, su, kaşığ, kitap* gibi.

cılızlık: {kom.} Yazılı ve sözlü anlatımda, tümcelerın duyuğu, düşünce, imge vb. bakımlardan güçsüz olması, etki yaratamaması.

coşku işlevi: {dil.: anlam b.} Dilin kullanımda {reklam, propaganda vb.} coşkusıl anlamın ağırlıklı olduğu işlevi. Dinleyende duygusal izler, etkilenmeler bırakır.

Cumhuriyet Edebiyatı, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı: {ed.} Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından [1923] bugüne kadar geçen süre içinde roman, şiir, öykü, tiyatro vd. anlatı türlerinde gösterilen etkinliklerin tümü. Cumhuriyet Edebiyatı, Türk edebiyatının yerleşmesinin, ulusallaşmasının ve çağdaşlaşmasının gerçek biçimini aldığı dönemdir. Romanda ve öyküde [*Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kemal Tahir, Yaşar Kemal, Memduh Şevket Esenal, Sabahattin Ali*, vb], şiirde [*Niizem Hikmet, F. H Dağlarca, Cahit Sıtkı Tarancı, Orhan Veli Kanık, Necip Fazıl Kısakürek, Melih Cevdet Anday*, vd.], tiyatrodada [*Cevat Fehmi Başkut, Orhan Asena Turgut Özakman, Recep Bilginer, Turan Ofazoğlu, Memet Baydur, Ferhan Şensoy*, vd.], denemede [*N. Ataç, Sabahattin Eyuboğlu, Nermi Uygur, Vedat Günyol, Cemil Meriç*, vd.]

curcuna /*cur'* cu.na/ [Osm. <A.r.]: {tiy.} Geleneksel Türk tiyatrosunda {orta oyununda}, oyun başlamadan önce sunulan sözsüz seyirlik oyun türü

Ç Ç

çağ: [ed., tiy.] Edebiyatta ve tiyatrodaki belli bir akımın egemen olduğu dönem. Esk. **devir**. [Ayrıca bk. **dönem**]

çağdaş: [gen.] Aynı çağda yaşayan, çağa uygun; yeni, çağcıl, çağdaş.

çağdaşlaşma: [gen.] Bilimde, dinde, sanat ve düşüncede geçmişten kopup, eskiden ayrılıp yeni yaklaşım, yorum ve anlatım biçimleri arama ve geliştirme anlayışı; çağdaşlık, çağdaşlaşma.

çağırışım: [gen.] Bir nesnenin, kavramın, görüntünün vb benzerlik/karşıtlık ilişkisi içinde başkalarını anımsatması.

çağırışım alanı: [dil.] Kullanım bağlamları açısından birbiriyle ilişkili olan ve birbirini çağırıştıran kavramların kapsadığı alan. Söz gelimi *spor sözcüğü futbol, basketbol, voleybol, top, stat, spor salonu, oyun, maç, oyuncu, hakem, çalıştırıcı, gol, sayı, faul* vd. birçok kavramı çağırışım alanına çeker.

çağırışım sal anlam: [dil.: anlam b.] Bir sözcüğün dinleyende çağırıştırdığı anlamların tümü. Söz gelimi *güneş* sözcüğünün “ışık, beyazlık, gündüz, sıcaklık” gibi anlamları çağırıştırmak.

çalıntı: [gen.] Kaynak göstermeden başkasının yapıtından aynen ya da biraz değiştirilerek alınan parça. Bilimsel araştırmalarda sanat yapıtlarında başka kişi ve yapıtlardan yapılan alıntılarının adları ve kaynakları belirtilmemişse bu genel olarak çalıntı* [intihal] olarak adlandırılır. Çalıntı bir suçtur, etik açıdan da ciddi bir sorundur. Bu arada aşırı esinlenme, etkilenme ve metinler arasılık gibi durumları da unutmamak, bunları yeterince araştırmadan çalıntı olarak değerlendirmemek gerekir. [Ayrıca bk. **aşırma**]

çaprazlama~~~akis [ed.] Bir tümcede bulunan iki sözcük ya da tamlamayı aynı ya da başka tümcede yeri değiştirilmiş olarak yineleme sanatı. Söz gelimi: *Kalem böyle çalınmıştır yazıma / Yazım kışa uymaz kışım yazıma*. [Gevheri]

çapraz uyak: [ed.] Bir bendin ya da dörtlüğün birinci ile üçüncü, ikinci ile dördüncü dizelerinde görülen uyak türü. Söz gelimi: *Eşyaların azgınlığı, tamam: / Hepsi evlerden taraf / Kopar musluk, kırılır cam; / Hiç yoktan bir masraf* [Behçet Necatigil].

çatı: -1. [dil.: biçim b., söz d., anlam b.] Eylemle özne ve nesne arasındaki bağıntı türünü belirten, belirli eylem bükünleriyle gösterilen dil bilgisi ulamı. Esk. **bina**. [bk. **dönüşlü çatı, edilgen çatı, etken çatı, ettirgen çatı, geçişli çatı, geçişsiz çatı, işteş çatı.**] (Türkçede çatı konusuna yeni bakış ve yorumlar getiren bir çalışma: Ömer Demircan, *Türk Dilinde Çatı*, 2003) -2. [ed., tiy.] Tasarlanan bir edebiyat yapısında, olayların, kişilerin, yer ve zamanın aşağı yukarı belirlenmiş durumu -3. [kom.] Yazılması tasarlanan bir konunun, olay, kişi, durum örgüsünün aşağı yukarı belirlenmesi

çatı ekleri: [dil.: biçim b.] Eylem kök ve gövdelerinden dönüşlü, edilgen, işteş, geçişli, geçişsiz, ettirgen ve oldurgan çatılar kurmaya yarayan ekler. Başlıcaları şunlardır: {-[i] n-} [*al-i-n-mak*], {-[i]1-} [*i n-i-l- mek*], {-[i]ş-} [*göl-ü-ş-mek*], {-[i]t-} [*boşal-t-mak*], {-[i]r-} [*bit-i-r-mek*], {-dır-} [*kır-dır-mak*], gibi.

çatışma: -1. [ed.] Bir anlatı türünde, iç ya da dış etkenler yüzünden, kişinin duygu, düşünce, tavır bakımından kendine ya da öbür kişilere ters düşmesi. -2. [tiy.] Oyunda, aksiyon ile belirlenen ve aksiyona göre çeşitlilik kazanan içsel ve dışsal gelişmelerin ve karşıtlıkların savaşımlarının dramatik tiyatroya özgü biçimde anlatılması.

çekim: [dil.: biçim b.] -1. Ad soylu sözcüklere durum, iyelik, soru, eşitlik, çoğul gibi eklerin getirilmesi. Esk. **tasrif**. [bk. **ad çekimi**] -2. Eylem soylu sözcüklere kip [ve zaman] ve kişi [ve sayı] ekleri getirilmesi. Esk. **tasrif**. [bk. **eylem çekimi**]

çekim eki: [dil.: biçim b.] Ad ya da eylem soylu sözcükleri çekimli duruma getirmek için kullanılan ek. Eşanl. **işletim eki**. Esk. **tasrif eki**. Bu eklerle çekim **işlevli ekler** denmesi daha uygun olur. [bk. **ad çekim eki, eylem çekim eki**]

çekimli ad: [dil.: biçim b.] Ad çekim eklerinden bir ya da birkaçını alan ad soylu sözcük. Eşanl. çekimli isim. Söz gelimi: *kitap-lar-ın, çocuk-lar-ı-mız-a* gibi.

çekimli eylem: [dil.: biçim b., söz d.] Kök ve gövdesine kip, zaman, kişi ve sayı eki getirilmiş eylem.

çelişki: -1. [dil.: anlam b.] Sözcüde görülen anlamsal karşıtlık. 2. [kom.] Sözlü ve yazılı anlatımda duygu, düşünce ve örneklemede görülen aykırılık, tutarsızlık.

çelişme~~~paradoks [Fr.]: [gen.] Kökleşmiş inanışlara, kabul gören görüşlere aykırı olarak ileri sürülen düşünce; aykırı düşünce, yanıltmaç, çatışkı.

çengel imi: [dil.: yazım b.] Yazımda, ayrı maddeleri, ayrı konuları, değişik yazı bölümlerini ayırmak için kullanılan yazım imi; simgesi [§].

çeviri ~~~tercüme [gen.] **-1.** Bir bilim, sanat, edebiyat, kültür yapıtını bir dilden başka bir dile çevirme işi.

çeviri bilim: [dil.] Çevirinin kuram, betimleme ve uygulamasını konu alan bilim dalı.

çeviri yazı, çevriyazı: [dil.: ses b.] Bir metnin ses birim değerlerine göre saptanması amacıyla düzenlenen yazı sistemi. Eşanl. **transkripsiyon**.

çevirmece: [ed.] Bir yazarın adının tersinden okunması ya da kimi hecelerinin yerini değiştirerek oluşturduğu takma ad. Ör: İsmet Özel> Metis Elöz.

çevrim-roman: [ed.] Bir kimsenin, bir ailenin ya da toplumda aynı kuşaktan çeşitli kimselerin serüvenlerinin anlatıldığı roman türü. Söz gelimi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kıralık Konak* [1922] bu türe örnek gösterilebilir.

çığır: [gen.] Sanat, edebiyat, bilim, kültür vb.de köklü değişiklikler getiren anlayış, eğilim, vb.

çıkma durumu: [dil.: biçim b.] Ad soylu sözcüğün, ifade ettiği kavramdan ayrıldığını, uzaklaştığını gösteren durum. Eşanl. **ablatif, ayrılma durumu, -den hâli**. Türkçede bu durum {-dan [-dan, -den, -tan, -ten]} ekiyle kurulur. Söz gelimi: *baba-dan, siz-den, yurt-tan, ses-ten* gibi. Tümcede yüklem öbeğinde yer alır, tümceye öznenin ayrıldığı, uzaklaştığı, ilgilendiği, tuttuğu yer, konum vb. bilgisi ekler. Örnek kullanımlar: *Okuldan ne zaman çıkıyorsun?* / *Bu ev bize babamızdan kaldı.* / *Sizden bir ricada bulunabilir miyim?* / *Düşmesin diye çocuğun elinden tuttu.* / *Biz de şimdi senden söz ediyorduk ...*

çıkma durumu eki: [dil.: biçim b.] Çıkma durumunu oluşturmak için ad soylu sözcüklere getirilen -dan- [-dan, -den, -tan, -ten-] eki. Eşanl. *ablatif eki; ayrılma durumu eki*,

-den hali eki. Örn. *Av- dan [dönmek], ev- den [çıkma], uzak-tan [gelmek]* gibi.

çift uyaklı: [ed.] Dizelerinde ikişer uyak bulunan [şiiir].

çizgi-roman: [ed.] Olayları, durumları vb. yi kesintisiz olarak resimleme yöntemiyle sunan roman türü.

çocuk edebiyatı: [ed.] Çocukların düşünsel, duygusal ve toplumsal yönden gelişmelerine katkıda bulunmak, onların gizli yeteneklerini ortaya çıkarmak için yapılan yayın [özellikle yazınsal türdeki yayın] etkinliklerinin tümü.

çoğul: [dil.: biçim b.] **-1.** Ad soylu sözcüğün - lar- [-lar-, -ler-] ekini alarak girdiği durum-2. Çekimli eylemlerin çoğul kişi eklerini alarak girdiği biçim. **-3.** Ad soylu sözcüklerin çoğul iyelik eklerini alarak girdiği biçim. [bk. **çoğul eki**]

çoğul eki: [dil.: biçim b., söz d.] **-1.** Ad soylu sözcüklere çoğul kavramı veren ek. Türkçede çoğul eki {-lar- [-lar-, -ler-]}'dır. Söz gelimi: *kitap-lar, sevgi -ler* gibi. **-2.** Çekimli bir eyleme çoğul kişi kavramı veren ek. Söz gelimi {-k [gel-di-k], {-[y] ız} [bak-ar ız], {-niz} [a lsa-nız], {-[y]ın, -[y]ınız} [bak-ın, -bak-ınız, gör-ün, gör-ünüz], {-lar} [kalır-lar, içer-ler]; {-lım} [baka-lım, gidelim] gibi. **-3.** Ad soylu sözcüklere çoğul kişi kavramı veren iyelik ekleri. Söz gelimi {-[ı]mız-} [evi-miz, yurdu-muz], {-[i]niz-[e v-i-niz, kapı-nız], {-ları-} [ev-le-ri, kol-ları] gibi. UYARI: Yüklemelerde çoğul ekinin kullanımı seçimidir.

çoğulluk: [dil.] Adların çoğul durumu; adların çoğul durumunu belirleyen ulam. Türkçede çoğulluk, çoğul eki {-lar-} almış adlar [evler, kavramlar.], tür adları [*İnsan* ölümlüdür. * *Dünyayı* güldürdü yıllarca.] ve topluluk adlarıyla [*Ordu* kışlasına çekildi. * *Takım* antreman yapıyordu] anlatılır.

çoğunluk dili: [dil.: toplum dil.] Bir ülkede büyük çoğunluğun konuştuğu dil. Türkiye'de çoğunluk dili Türkiye Türkçesidir. [Ayrıca bk. **azınlık dili**]

çok anlamlı: [dil.:anlam b.] Birçok anlamı olan sözcük için kullanılır. Söz gelimi, *göz* sözcüğü çok anlamlıdır: "1. görme organı, 2. bakış, görüş, 3. kaynak, pınar, 4. delik, boşluk, 5. bölme, 6. çekmece, 7. sevgi" [Karş. **tek anlamlı**]

çok anlamlılık: [dil.: anlam b.] Bir göstergenin [sözcüğün] birçok gösterilen belirtmesi; anlamlı bir birimin birçok içerik kapsamı. Her bir varolana yeni bir sözcük üretilemeyeceği [ya da üretilemediği için] dillerde kullanımdaki sözcüklere yeni anlamlar [yan anlamlar] eklenerek sözcükler çok anlamlı duruma getirilmektedir.

çok dilli: [gen.] -1. Birçok dilde olan, birçok dilde düzenlenmiş olan. Örn. *çok dilli sözlük, yapıt, yazıt* 2. Birçok dili konuşabilen kimse, birçok dilin kullanıldığı topluluk, ülke için kullanılır. Söz gelimi, İsviçre’de Fransızca, Almanca ve İtalyanca (ve de Rumence) resmi dil konumundadır.

çözüm: [ed., kom., tiy.] Roman, öykü, oyun, masal gibi anlatı türlerinde düğümün çözüldüğü, gerilimin bittiği, olayın sona erdiği bölüm.

çözümleme: -1. [dil.] 1. Dil birimlerini yapı, işlev ve anlamlarını belirlemek için yapılan işlem. 2. Sözcükleri ek ve köklerine, tümceleri de öğelerine ayırma işlemi. Esk. **tahlil**. [bk. **sözcük çözümlemesi, tümce çözümlemesi.**] -2. [ed.] 1. Roman, öykü, oyun gibi anlatı türlerinde kişilerin ruhsal yapılarını, çevrenin etkilerine ve kişilerin tepkilerine dayanarak açıklama. Eşanl. **analiz**. Esk. **tahlil**. 2. Bir metni biçim ve içerik yönünden belirli eleştiri kuramlarına göre açıklama, yorumlama. Esk. **Tahlil**.

Dd

dadacılık: [**Dada** (<Fr.)] [ed.] Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra beliren yeni toplumsal yapıya tepki olarak ortaya çıkan, akıl dışı olanı, rastlantıyı, sezgiyi ve alaycılığı en son noktasında değin vardırıarak geleneksel toplum düzenini «asıl gerçek» adına yıkmayı amaçlayan sanat akımı [1918-1922]. Tristan Tzara başkanlığında bir öbek sanatçı, “Dada” bildirisi yayımladı. Başlıca sanatçıları *Tristan Tzara, Andre Breton, Philippe Soupault*, vd.

dağınıklık: [kom.] Yazılı ve sözlü anlatımda, duyuların, düşüncelerin, olayların, örneklerin, karşılaştırmaların vb.nin belirli bir düzen içinde ve birbirini bütünlükte sıralanmaması durumu.

daralma: [dil.: ses b.] Geniş ünlülerin, yanlarındaki inceltici ünsüzlerin etkisiyle darlaşması. Söz gelimi: *geymek>giy-mek* [e>i], *yemek>yiyor* [e>i], *başla mak>başlıyor* [a>ı] gibi.

değişim: [dil.] Bir dilin bir evresinden öbür evresine geçerken birimlerin ya da birim topluluklarının biçim ya da anlam bakımından başka duruma girmesi, kimi kez de yerlerini başka ögelere bırakması. Örneğin Eski Türkçede gelecek zaman eki {-taç} iken onun yerini Anadolu Türkçesinin ilk evresinde {-gay-}, daha sonraki evrelerinde ise {-[y]acak-} almıştır. Başka bir örnek daha verelim, *emgek* Eski Türkçede “zahmet, eziyet” anlamına geliyordu, daha sonra ise *emgek*>*emek* değişimini geçirdi, anlamı da “bir iş için harcanan çaba” oldu.

değişmece ~~~ mecaz [ed., anlam b.] Bir sözcüğün gerçek anlamından başka bir anlamda kullanılması. Söz gelimi: **dişli** [1. dişleri olan. 2. [Değişmeceli anlamı] istediğini yaptırabilen, sözünü geçiren kimse.]

dekadan [Fr.]: [ed.] **-1.** 20. yüzyıl Avrupası’nda, simgeciliği hazırlayan şairlere verilen ad. **-2.** Türk edebiyatında, Servetifünun Dönemi edebiyatçılarına, karşıtlarınca takılan ad. Tanzimat yazarlarından Ahmet Mithat Efendi, bu sözü ilk kez Servetifünun yazarları için kullandı [“Dekadanlar”, *Sabah*, 1 Mart 1897].

dekor [Fr.]: [tiy.] Oyunun sahneleme hazırlıkları sırasında, oyun yazar, yönetmen ve dekor sanatçısının birlikte oluşturdukları anlayış doğrultusunda hazırlanan, oyunun biçim ve içeriğine uygun eşya ve donatım; sahne dekoru.

demagoji [Fr.]: [gen.] Abartılı, gerçek dışı sözlerle dinleyenlerin duygularını kamçılayıp onların güvenini kazanmaya çalışma; laf cambazlığı.

deme: [ed.] Türk halk şiirinde, daha çok Alevi ozanlarının tasavvuf konularını işleyen şiirlerine [nefes] verilen ad.

deneme: [ed.] Bir konuyu özgürce işleyen, düşünsel boyutlarını derinliğine ve genişliğine açan düzyazı türü. Esk. **kalem tecrübesi**. Deneme sözcüğü edebiyata Fransız deneme yazarı Montaigne ile girmiştir. Denemenin içinde kurmaca olan ve olmayan değişik türde metinler geliştirilebilir. Bu nedenle kimi deneme yazarları [örn. Nermi Uygur] denemecinin sanatçı/yazıncı sayılması gerektiğini söyler. Hemen her konuda yazılabilen denemelerde özgünlük, yaratıcılık, canlı, kıvrak, “dişi” dil kullanımı ilgi çeker. Dünya edebiyatında, *F. Bacon, JP. Sartre, Alain, Saint-Exupery, B. Russel* vd.; Türk edebiyatında *Nurullah Ataç, Sabahattin Eyuboğlu, Cemil Meriç, Salah Bırsel, Melih Cevdet Anday, Vedat Günyol, Mehmet Kaplan, Nermi Uygur, Memet Fuat, Uğur Kökten, Enis Batur* vd. bu türün önde gelen adlarındandır.

denemeci: [ed.] Deneme yazarı.

denemecilik: [ed.] Deneme yazarlığı.

deneysel edebiyat: [ed.] Biçim, biçem, dil, gibi yazınsallığı sağlayan öğelerle oynayıp sınırları zorlayan ve yenilikler getiren edebiyat anlayışı. Ítalo Calvino, E.E. Cummings, Julio Cortazar, ... Bu edebiyat anlayışına giren çalışmalar yapmıştır. George Perec, *Kayboluş* [çev. Cemal Yardımcı, 2005] romanını, içinde "e" harfi bulunmayan sözcüklerle yazmıştır. [Türkçe çevirisinde de çevirmen yazarın bu yaklaşımını korumuştur.]

deneysel oyun: [tiy.] Yeni biçim ve anlatım olanaklarını denemek üzere hazırlanan oyun.

derin yapı: [dil.: söz d.] Üretici-dönüşümsel dil bilgisinde, yüzeysel yapıda sonuçlanan dönüştürümler uygulanmadan önce tümcenin alt düzlemdeki soyut düzeni. Bir tümcenin derin yapısı onun anlamını belirler. Anlamsal yorum derin yapıda devreye girer. [Ayrıca bk. **yüzeysel yapı**]

derkenar [Osm. <Far.]: Esk. [gen.] bk. çıkma.

destan /de.'tan, des.'ta: n/ [Osm. <Far.]: **[ed.]-1.** Büyük ve olağanüstü kahramanlık olaylarının uzun ve manzum olarak sergilendiği anlatı türü. İliada ve *Odiseus Destanları*, *Manas Destanı*, *Dede Korkut Destansı Öyküleri*, *Köroğlu Destanı* ...* Kay. Kemal Zeki Gençosman, *Türk Destanları: Bütün Eski ve Yeni Türk Destanları* [1972]; Kemal Üçüncü-Bilgehan Atsız Gökdağ, *Başlangıcından Günümüze Türk Destanları* [2007]; V.M. Jirmunskiy, *Türk Kahramanlık Destanları* [2 cilt, 2011]. -2. Halk edebiyatında, toplumda yankı uyandıran savaş, kıtlık, deprem vb. olayları ya da kimi güldürücü konuları, hece ölçüsünde ve koşma nazım biçimine uygun olarak işleyen şiir türü. Örn. *Mirasyedi Destanı*, *Tahtakurusu Destanı*. * Kay. Kemal Zeki Gençosman, *Türk Destanları: Bütün Eski ve Yeni Türk Destanları* [1972]; Doğan Kaya, *Sözlü Destanlar* [2011]. -3. Çağdaş edebiyatta, biçim ve içerik yönünden geleneksel destanlardan oldukça farklı, uzun kahramanlık şiiri. Eşanl. **destansı şiir**, **epik şiir**. Örneğin Nazım Hikmet [*Memleketimden İnsan Manzaraları*, *Kuvayı Milliye Destanı*], F.H. Dağlarca [*Üç Şehitler Destanı*], Cahit Külebi [*Atatürk Kurtuluş Savaşında*]

devimsel plan: [kom.] Olay anlatan yazıların hazırlanmasında, olayların zamana, yere ve kişilere bağlı olarak verilmesini ve birbirini izler biçimde olmasını öngören plan.

devrikleme: [dil.: söz d.] Vurgulama, önceleme vb. amaçlarla tümcenin yapısını devrik duruma getirme. Örn. *Buraya gel!> Gel buraya!*

devrik tümce: [dil.] Yükleme diğer öğelerden önce gelen tümce türü. Eşanl. **devrik cümle**. Söz gelimi: <<Ne mutlu Türk'üm diyene! >> [Atatürk]. Kimi yazarlar devrik tümceyi yanlış tümce olarak değerlendirmek eğilimindedir. Oysa devrik tümce, günlük konuşmalarda, şiirsel yazılarda, kimi düzyazı metinlerde belli bir canlılık ve kazandırmak için kullanılmaktadır. [Kimi yayınlarda devrik tümcenin **kuralsız tümce/cümle** olarak da terimlendiği de görülmüyor. Devrik tümcenin de kendine özgü oluşturulma kuralları vardır; yüklemi öne çekilen her tümce devrik olamamaktadır. Bu nedenle bu terim yanlış oluşturulmuştur.

deyim: [dil.] Genellikle öz anlamından farklı bir anlam içeren, iki ya da daha sözcükten oluşmuş, kalıplaşmış söz. Türkçe deyimlerden örnekler: *abayı yakmak; bardağı taşıran son damla; deve kini, ne alıp veremiyor? sabahın köründe, ucuz pahalı*, gibi.

deyim aktarması~~~ eğretileme.

dışavurumculuk: [ed.] 20. yüzyılın başlarında, izlenimciliğe tepki olarak Almanya'da doğan, insan ruhunun ve iç dünyasının dolaylaştırılmasını amaç edinen sanat ve edebiyat akımı. Eşanl. **anlatımcılık, ekspresyonizm**. Dünya edebiyatındaki temsilcileri arasında *James Joyce* [1882-1941], *Franz Kafka* [1883-1924], vb anılabilir. Türk edebiyatında da *Oğuz Atay* [1934-1977], *Tomris Uyar* [1941-2003], bu akımla ilgilenmişlerdir.

dibace /di.ba:ʻce/ [Osm.<Ar.]: [ed.] Divan edebiyatında, genellikle manzum yapıtların başına konuların, yapıtın yazılış nedenini, kimin için yazıldığını anlatan, içeriği hakkında bilgi veren sunuş yazısı. * Tahir Uzgör, *Türkçe Divan Dibaceleri* [1990].

didaktik [Fr.]: [gen.] öğretici.

didaktik oyun~~~öğretici oyun: [tiy.] İzleyiciye ya da okura, çeşitli konularda birtakım bilgiler, dersler, öğütler veren oyun.

didaktik roman~~~öğretici roman: [ed.] Okurlarına çeşitli dallarda bilgi, öğüt, ders vermek amacıyla yazılan roman.

didaktik şiir~~~öğretici şiir: [ed.] Öğüt, bilgi, ders vermek gibi amaçlarla yazılan şiir. Örn. fabller öğretici şiir kapsamına girer.

didaktik tür~~~öğretici tür: [ed.] Bilgi, öğüt, ders vermek gibi amaçlarla hazırlanan yapıtları kapsayan tür. Makale, fıkra, eleştiri, deneme, gezi yazısı, tarih, öğretici şiir, oyun ve roman bu türün kapsamına girer.

dil: [dil.] **-1.** Ağız boşluğunda, yiyecekleri/içecekleri tatmaya ve yutmaya, anlamlı sesler çıkarmaya yarayan organ. **-2.** Bir insan topluluğuna özgü, o topluluğun bireylerince iletişim kurmada kullanılan sözlü ve yazılı göstergeler dizgesi. Esk. **lisan.** **-3.** Her insanın duygu, düşünce, gözlem vb.yi sesle ya da yazıyla anlatma yetisi. Esk. **lisan.** [Ayrıca bk. **ana dil, ana dili, argo, bilim dili, canlı dil, doğal dil, gizli dil, konuşma dili, kültür dili, ortak dil, ölü dil, sözlü dil, ulusal dil, uygarlık dili, yapay dil, yaşayan dil, yazı dili, yazılı dil**]

dil ailesi: [dil.] Aynı ana dilden türeyen ve aralarında ses, biçim, sözdizimi, anlam bakımından birtakım benzerlik ve yakınlıklar bulunan dillerin oluşturduğu aile. Söz gelimi: *Hint-Avrupa dil ailesi, Ural-Altay dil ailesi, Sami-Hami dil ailesi*, gibi.

dil atlası: [dil.] Dilleri, lehçeleri ya da dil olaylarını yayılış bölgelerine göre saptayan atlas. Eşanl. **ağız atlası.**

dil bilgisi: [dil.] **-1.** Bir dilin düzenine, işleyişine ilişkin yapılar bütünü. Eşanl. **gramer.** **-2.** Bir dilin işleyişini, sunduğu düzeni ortaya koymayı amaçlayan, özellikle ses bilgisi (ve ses bilim), biçim bilim, söz dizimi ve anlam ilişkilerini ele alan inceleme. Eşanl. **gramer.** Esk. **sarf ve nahiv.** * Betimleyici, kuralcı, art zamanlı, eş zamanlı, karşılaştırmalı, öğretimsel dil bilgisi gibi türleri vardır. - Türkçe dil bilgisi kitaplarından seçmeler: Jean Deny, *Türk Dili Grameri* (çev. Ali Ulvi Elöve, 1941); Ahmet Cevat Emre, *Türkçe Dil Bilgisi* (1945); Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* (1962); Tahir Nejat Gencan, *Dil Bilgisi* (1967, 4. baskı, 1979); Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* (1974); M. Kaya Bilgegil, *Türkçe Dil Bilgisi* (1984); Haydar Ediskun, *Türk Dil Bilgisi* (1985); Nurettin Koç, *Yeni Dil Bilgisi* (1991); J. Kornfilt, *Turkish* (1997); Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dil Bilgisi* (1997); Fuat Bozkurt, *Türkiye Türkçesi* (2000); Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili* (2002), Yüksel Göknel, *Turkish Grammar* (2010). - Türk dilleri için: Fahriye İpekçiöğlu, *Türk Lehçeleri* (1987); Ahmet Buran- Ercan Alkaya, *Çağdaş Türk Lehçeleri* (1999); *Türk Lehçeleri Grameri* (edt. Ahmet Bican Ercilasun 2007), vd.

dil bilim: [dil.] Kendine özgü yöntemlerle genel olarak dil olayını, özel olarak da doğal dilleri yapıları, işleyişleri, zaman içindeki değişimleri vb. açısından inceleyen bilim dalı. Eşanl. **lengüistik.** Esk. **lisaniyat.** Dil bilim özellikle son yüzyılda büyük gelişim gösterdi. Değişik dil bilim kuramlarıyla dilin değişik gelişme ve görünümüne ışık tutulmaya çalışıldı; dil bilim çalışmaları dil öğretimine de büyük katkılar sağladı. *Anlam bilim, tarihsel dil bilim, eş zamanlı dil bilim, art zamanlı dil bilim, ruh dil bilim, toplum dil bilim, kullanım dil bilim, sinir dil bilim, metin dil bilim* gibi türleri vardır.

dil devrimi: [dil.: toplum d.] Bir dili yabancı sözcüklerden arındırıp kendi kaynaklarına döndürme, her türlü anlatımı o dilin sözcük kökenlerinden türetme ve dili yenileştirerek zenginleştirme, dilsel denge ve etkinliği sağlama ya da artırma amacı güden devrim. Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Macaristan gibi birçok ülkede dil devrimi kapsamında değerlendirilebilecek çalışmalar yapılmıştır. Türkiye’de de Dil Devrimi Atatürk’ün önderliğinde gerçekleştirilmiştir [1932->].

dil dışı: [dil.] İletişimde dilin dışında kullanılan jest, mimik, ses tonu, vb. öğeleri niteler.

dil edinimi: [dil.: ruh dil.] Dilin doğal süreçlerden öğrenilmesi.

dilekçe: [gen.] Bir kimsenin bir durumunu bildirmek, bir istek ya da dilekte bulunmak amacıyla yazıp resmi ya da özel kuruluşlara gönderdiği yazı. Eşanl. **arzuhal, istida.**

dilek kipleri: [dil.] bk. **tasarlama kipleri.**

dilek-kuşul kipi: [dil.: söz d.] Eylemin yapılmasını ya da yapılmamasını dilek [“keşke”] ya da kuşul [“eğer, “şayet”] kavramıyla belirten tasarlama kipi. Türkçede dilek-kuşul kipi {-sa- [-sa-, -se-]} ekiyle kurulur. Çekimi de şöyledir: *bak-sa-m, bak-sa- n, bak-sa; bak-sa-k, baks-a-nız, bak-sa lar* gibi. Örnek kullanımlar: *Keşke zengin olsam! Keşke beni de geziye götürseniz! /Onun nerde olduğunu bir bilsem, gidip yakalayacağım ve kendi ellerimle polise teslim edeceğim ...*

dilek-kuşul kipinin hikâyesi: [dil.: söz d.] {-saydı-} ekiyle kurulan bileşik zaman. Geçmişte gerçekleşmesi bir ön koşula bağlanan ama gerçekleşmeyen durumları anlatmak için kullanılır. Çekimi şöyledir: *alsaydım, alsaydın, alsaydık, alsaydınız, alsaydılar.* Örn. *Keşke sizinle daha önce tanışsaydık. / Beni sevseydin evlenme teklifimi kabul ederdin. /...*

dilek-kuşul kipinin rivayeti: [dil.: söz d.] {-saymış-} ekiyle kurulan bileşik zaman. Geçmişte yapılması/olması bir koşula bağlanan ancak bir türlü yapılmayan / olmayan durumları anlatmakta kullanılır. Çekimi şöyledir: *alsaymışım, alsaymışsın, alsaymış, alsaymışsınız, alsaymışlar.* Örn. *Grip aşısı alsaymış hastalanmayacaktım. / Oraya gitmeseymişiz, bunlar başımıza gelmezmiş. /*

dilek-şart kipi: [dil.] bk. **dilek-kuşul kipi.**

dil içi: [dil.] İletişimde dilin gelişim sürecinde ortaya çıkan [sessel, biçimsel, dizimsel, anlamsal] öğeleri niteler.

dil kirliliği, dil kirlenmesi: [gen.] Bir dile yabancı dil öğelerinin [sözcük, ek vd.] yoğun biçimde girip o dilde iletişim becerilerinin güçsüzleşmesine yol açması. [UYARI: Dil terimleri arasında *dil kirliliği*, *dil kirlenmesi*, *kirli dil* gibi terimler henüz yoktur. Kimi dilciler, o dilin karşı karşıya olduğu sorunları [yabancı sözcüklerin yoğun biçimde girmeye başlanması, tümce yanlışları, özel adların yabancılaştırılması, küçük bir sözcük dağarcılığıyla konuşulması, yazım yanlışlarının yaygınlaşması vd.] da bu bağlamda ele almak eğilimindedir. Her dilde birtakım yabancı dil öğeleri vardır kuşkusuz; bu öğeler kimi dönemlerde azalır, kimi dönemlerde çoğalır. Önemli olan o ülkede ortak dil ya da ana dili sevgisi ve bilincinin yüksek olmasıdır. Ortak dil konuşurları yabancı sözcüklere karşı yerileştirme tutumu takınabiliyorsa, dillerini yabancı diller karşısında koruyabiliyorsa, dilin özellik ve kurallarına [doğru ve temiz dil] uyuyorsa, herhangi bir sorun kalmaz.]

dilsel topluluk: [dil.: toplum dil.] Aralarında tarihsel, ekonomik, kültürel, dilsel vb. ortaklıklar bulunan kimselerin oluşturduğu topluluk.

dil sürçmesi: [dil.: kullanım dil.] Konuşmada istenmeden birtakım sözlerin söylenmesi.

dil tarihlendirmesi: [dil.] Aynı aileden olan iki dilin birbiriyle ilişkisinin derecesini, hangi ortak ana dilden [ata dilden] geldiğini [köken ilişkisini] ve birbirinden ayrıldığı tarihi belirlemede kullanılan inceleme yöntemi.

dinleme: [dil.] Dil edinme becerilerinden biri; dinleme anlama. İyi bir dinleyici; konuşmayı/konuşmacıyı sürekli ve dikkatli izler, konuşmacının her sözünü can kulağıyla dinler; sabırlıdır, konuşmacının sözünü kesmez, söylediklerini kendine göre özetleyerek özümler, konuşmacıya konusuyla ilgili sorular sorar, yani dinleme sürecinde etkindir. Bu tutuma *eleştirel dinleme* de denir. [Ayrıca bk. **konuşma**]

dipnot: [gen.] Bir metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak için, sayfanın altına yazılan açıklama. Esk. **haşiye**.

diriltme: [dil.: toplum dil.] Eskimiş ya da ölmüş dil öğelerini gereksinme duyulan durumlarda dilin söz varlığına katma. Eşanl. **canlandırma**. Diriltme bir dilin söz varlığını geliştirme yollarından biri olarak kabul edilir. Türkçede *sevi* [aşk], *yanut*>*yanıt*, *sonuç* gibi ölü sayılan sözcükler Dil Devrimi sürecinde dile yeniden kazandırılmıştır.

distopya /dis.'top.ya/ [Yun.]: [ed.] bk. **ters ütopya**.

dize: [ed.] Şiirde genellikle belirli özellikler [durak, uyak, hecelerin uzunluğu / kısalığı gibi] gözetilerek oluşturulan söz dizisi. Eşanl. **misra**. Dizede sözcük sayısı her şaire, nazım biçimine vb. göre değişir.

dizim: [dil.: söz d.] Söz zincirinde yer alan, belli bir birim oluşturan anlamlı ögeler öbeği. Eşanl. **sintagma**.

dizin: [dil, ed.] Bir kitabın sonunda, o kitapta geçen kimi sözcüklerin, terimlerin ve özel adların abecesel olarak sıralanmasından oluşan liste. Eşanl. **indeks**.

doğaçlama: [tiy.] Bir tiyatro oyununda, oyuncuya anlık, kendiliğinden yaratma olanağı veren oyun tekniği. Esk. **tuluat**.

doğallık: [kom.] Yazılı ve sözlü anlatımda, duygu ve düşüncelerin süssüz, özentisiz ve gerçeğe uygun biçimde anlatılması. Eşanl. **tabiilik**.

doğruculuk: [ed.] 19. yüzyılın sonunda İtalya'da ortaya çıkan, sanatta, edebiyatta çirkinin ve bayalığın da estetik bir değer olarak yer alması gerektiğini savunan akım. Eşanl. **verizm**.

doğrudan anlatım~~~dolaysız anlatım: [dil.: söz d.] Bir kimsenin sözünün hiçbir biçimsel değişiklik yapılmadan, söylendiği gibi yinelenmesi. Söz gelimi, *Oğluna "Karşıdan karşıya geçerken dikkat et!" dedi. / Atatürk, İstanbul limanında yabancıların gemilerini görünce "Geldikleri gibi giderler." dedi. / "Bana borç verebilecek misin?" diye sordu.* gibi.

doğruluk: [dil., kullanım dil.] Kuralcı dil anlayışını benimseyenlere göre, dilin değişik düzeylerinde üretilenlerin var olan kural ve ilkelere kesinkes uygun olması. Çağdaş dil bilim anlayışında, dilde kesin doğruluk aranmaması gerektiği, gözlemlerin bağlama uygun olma durumlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

dokundurma: [ed.] Bir sözü dolaylı, üstü kapalı bir biçimde söyleyerek ya da tersini kastederek birini kınama, iğneleme sanatı. Eşanl. **tariz**. Söz gelimi bir kimseye "çok zekisiniz" sözü özel bir vurguyla söylendiğinde "çok aptalsınız" anlamına gelir.

dolaylama: {ed.} Bir şeyi, asıl sözcüğünü kullanmadan, imgesel bir yolla açıklayan sözcüklerle betimleme. Örneğin, *Ankara* için “Türkiye’nin kalbi”, *Erzurum* için “Doğu’nun Paris’i” denilmesi birer dolaylama örneğidir.

dolaylı anlatım: -1. {dil.: söz d.} Bir kimsenin sözünü olduğu gibi değil de, anlatıcının söyleyişine göre anlatma biçimi. Söz gelimi: *Babasına artık kitap okumayacağını söyledi.* / *İnsanları tanımanın çok güç olduğunu söyledim.* / *Borç verip veremeyeceğini sordu.* gibi. {Karş. **dolaysız anlatım**}-2. {ed., kom.} Roman, öykü gibi anlatı türlerinde olayların yazarın {3. kişi anlatıcı} ağzından anlatılması.

dolaylı özne~örtülü özne: {dil.: söz d.} Edilgen tümcelerde, tümleç olarak görünen özne türü. Söz gelimi, *Bu ansiklopedi, bir kurul tarafından hazırlandı.* tümcesinde “bir kurul tarafından” bölümü dolaylı öznedir.

dönem: {ed.} Edebiyat bağlamında, konular, sanata, dünyaya, sorunlara, olgulara yaklaşımlar, türler, dil ve anlatım vb. yönlerden karakteristik özellikler gösteren evre. Eşanl. **devir**. Örn. *Meşrutiyet Dönemi Türk Tiyatrosu, Servetifinun Dönemi* gibi.

dönüş: {ed.} Bir sözü söyledikten sonra ondan dönermiş gibi yaparak karşıtını ya da güçlüsünü söylemekle anlatımı güçlendirme. Esk. **rücu**. Söz gelimi, *Ferda benim dedim, beni alkişladın, hayır, / Her şey veditadır sana, ey genç!* [Tevfik Fikret].

dönüşlü adıl: {dil.: biçim b.} Kişi kavramını pekiştirerek belirten, iyelik eki alarak bütün kişileri karşılayabilen “kendi” adılı. Eşanl. **dönüşlü zamir, dönüşlülük zamiri**. Örn. *Bu işi ben kendim de yapabilirdim.* / *O delikanlıyla evlenmeyi sen kendin istedin, kimseyi suçlama!*

dönüşlü çatı: {dil.: biçim b., söz d.} Öznenin yaptığı işin doğrudan doğruya kendisine döndüğünü, kendisiyle ilgili olduğunu belirten eylem çatısı. Türkçede dönüşlü çatı, eylem kök ve gövdelerine {-[ı] n-}, {-[ı] 1-}, ve {-[ı] ş-} ekleri getirilerek kurulur. Örn. *sev->sev-i-n-mek, yan->yan+ıl-mak, gel->gel-i-ş-mek* gibi.

dönüşlü eylem: {dil.: biçim b., söz d.} Dönüşlü çatı biçimindeki eylem. Söz gelimi, *yıka->yıka-n-mak, tara->tara-n-mak, al->al+ın-mak; yor->yor-u-l-mak*.

dönüşlülük eki: {dil.: biçim b.} Eylem kök ve gövdelerinden dönüşlü çatıda eylemler kuran çatı eki. Türkçede dönüşlülük eki {-[ı] n-}’dir; ancak edilgenlik eki {-[ı] 1-} ile işteşlik eki {-[ı] ş-} de kimi durumlarda dönüşlülük işlevi yapar. Söz gelimi, *kaç->kaç-ı-n-mak, soy->soy-u-n-mak, gir->gir-i-ş-mek, aç->aç+ıl-mak*

dönüşüm: [dil.: söz d.] Üretici-dönüşümsel dil bilgisinde, bir tümcenin derin yapısını yüzeysel yapılarına çevirme işlemi

dönüşümcülük: [dil.] Dönüşüm olgularını inceleyen dil bilim akımı.

dörtlük: [ed.] Dört dizeden oluşan nazım birimi. Eşanl. **kıta**. Halk şiirinde temel nazım birimi dörtlüktür. Hemen bütün koşmalarda, manilerde dörtlük birimi kullanılmıştır.

döşeme: [ed.] Türk halk edebiyatında, halk hikâyesi, masal gibi anlatılarda “giriş” bölümüne verilen ad.

dram [Fr.]:[ed.] bk. **dramatik şiir**. -2. [tiy.] 1. Oynanmak amacıyla yazılan tiyatro oyunu. Eşanl. **oyun**. 2. İnsan yaşamının acıklı ve gülünç yönlerini iç içe anlatan ağır, ciddi oyun. 3. bk. **romantik dram**.

dramatik şiir [**dramatik** [Fr.]]:[ed.] Olayları, kişilerin yaşamından birer kesit olarak yansıtan şiir türü.

dramatize [Fr.]: [tiy.] [Bir romanı, öyküyü] *dramatize etmek*, bir öyküyü, romanı oyunlaştırmak.

durak: -1. [dil.: ses b.] Konuşmada ya da okumada, anlamayı kolaylaştırmak için kimi sözcüklerden sonra verilen kısa ara. Durak yatık çizgiyle (/) gösterilir. Örneğin, *Duygularımız/ bildiklerimizle ters orantılıdır, / ne kadar az bilirsek/ o kadar çok kızarız.* / [B. Russel] Yazıda hemen bütün yazım* imleri [nokta, virgöl, soru imi, noktalı virgöl, ünlem imi vb.] kendisinden sonra kısa bir süre durulmasını gösterir.

-2. [ed.] 1. Hece ölçüsüyle yazılmış olan şiirlerde, dizelerin ölçü gereği durulan yerleri. Duraklar kullanılan ölçüye göre değişiklik gösterir. Söz gelimi: 4+4+3= 11; 6+5 = 11; 5+6+ = 11, 4+4= 8 ya da 5+3= 8 gibi. Her durakta sözcüğün son hecesi yer alır, böyle olmadığı durumlarda o dizede “durak yok”, ya da o dize “duraksız” demektir. 2. [tas.] Halveti tekkelerinde okunan ilahilere verilen ad.

duruluk: [kom.] Yazılı ve sözlü anlatımda, tümcelerin gereksiz sözcüklerden ve uzatmalardan arındırılıp duygu ve düşüncelerin tam olarak anlaşılmasını sağlama durumu.

durum: [dil.: biçim b., söz d.] Ad soylu bir sözcüğün tümcedeki öbür öğelerle bağıntısını gösteren dil bilgisi ulamı. Eşanl. **Hâl**. [bk. **ad durumları**]

durum bağ fiili~~~ durum zarf fiili: [dil.] bk. **durum ulacı**.

durum belirteci: [dil.: biçim b., söz d.] Eylemlerin/yüklemlerin anlamlarını durumları bakımından etkileyen belirteç. Eşanl. **durum zarfı, hâl zarfı**. Türkçede niteleme sıfatları, pekiştirme sıfatları ve durum ulaçları tümcede durum belirteci olurlar. Söz gelimi:

Başarılı olabilmek için, düzenli çalışmalısınız. / Annesi de ölünce, büsbütün yalnız kaldı. / Mutlu haberi alınca sevinerek evine kaştı. gibi.

durum güldürüsü~~~komedisi: [tiy.] Komik olanı karakterden değil, durumlardan çıkaran komedy biçimi.

durum öyküsü: [ed.] Bir olayı değil, günlük yaşamın herhangi bir kesitini ele alıp anlatan öykü türü. Durum öykülerinde serim- düşüm -çözüm planına pek uyulmaz. Çokluk, belli bir sonucu da yoktur. Merak ve heyecandan çok duygu ve düşlere [hayallere] yer verilir; düşünceye pek de önem verilmez, kişiler kendi doğal ortamlarında hissettirilir. Olayların ve durumların akışı okuyucunun düş gücüne bırakılır. Bu tarzın dünya edebiyatında ilk temsilcisi Rus yazarı *Anton Çehov* olduğu için “Çehov tarzı öykü [hikâye]” de denir. Bizdeki en güçlü temsilcileri: *Sait Faik Abasıyanık, Memduh Şevket Esendal ve Tarık Buğra’ dir*. [bk. **olay öyküsü**]

durumsallık: [dil.: metin dil] Metnin iletişim amaçlarının belli bir durum bağlamı içinde belirginleşmesi durumla sözcenin uyum içinde olması. Örn. Evlilik durumunda, yeni evlenenlere “Ömür boyu mutluluklar dileriz.” ya da “Bir yastıkta kocayın!” denmesi, metnin durumsallığını belirtir.

duyarlık: [ed.] İç ve dış dünyayı duygular aracılığıyla algılama yetisi. Eşanl. **Hassasiyet**

duygu: [gen.] Belirli durum, tutum, olay, nesne, kişi vb. karşısında, bireyde uyanan olumlu ya da olumsuz izlenim [sevinç, üzüntü, şaşkınlık, mutluluk...]

düşüm: -1. [ed.] Roman, öykü, masal gibi anlatı türlerinde, olayların karmaşık bir durum aldığı, serim ile çözüm arasında yer alan bölüm. **-2,** [tiy.] Bir oyunda serimden sonra gelen, çatışmanın oluşmaya başladığı bölüm.

düşümlenme: [ed., kom.] Anlatımda, sözcüklerin yerli yerinde kullanılmamasından, tümcelerin bozukluğundan ileri gelen anlaşılmazlık.

düşünce: [gen.] Düşünme edimi sonucu oluşan bilgi. Eşanl. **fikir**. Edebiyatta ve düşün dünyasında, deneme, makale, köşe yazısı, açık oturum, münazara, tartışma vb. türler düşünce ağırlıklıdır.

düşünce oyunu: [tiy.] Belirli bir düşünceyi ya da dünya görüşünü savunmak amacıyla yazılan, biçim ve içeriği bu düşünceye bağlı olarak oluşturulan oyun türü.

düşünce yazısı: [gen.] Makale, fıkra [köşe yazısı], söyleşi [sohbet], deneme vb. yazı türlerine verilen genel ad. Eşanl. **fikir yazısı**.

düşünsel plan: [kom.] Düşünce yazılarının hazırlanmasında düşüncelerin, örneklerin, karşılaştırmaların, açıklamaların amaca en uygun biçimde sunulmasını öngören plan. Eşanl. **fikri plan**.

düşünür~~~mütefekkir [Osm. <Ar.]: Esk. [gen.] Düşünür, aydın, düşün insanı.

düzeltilme imi: [dil.: yazım b.] Yazılışları aynı, anlamları farklı yabancı sözcükleri birbirinden ayırmak; /k/ ve /g/'yi ince okutmak için bu seslerden sonra gelen /a/ ve /u/ ünlülerini gösteren harfin üzerine konulan yazım imi; simgesi Söz gelimi âlem, kağıt, mekân, sükûn, dergâh, segâh gibi. [Kimileri düzeltme iminin kaldırıldığını belirtmektedir. Bu yanlış bir görüştür. 1928'den bugüne kadar yayımlanmış [resmi-özel] bütün yazım kılavuzlarında bu imle ilgili bilgiler yer almaktadır. Kullanım alanı eskiye göre tanımda belirtildiği gibi daraltılmıştır.]

düzen: [ed., kom., tiy.] Bir anlatının, biçimsel ve içeriksel öğelerinin yerleştirilmesi açısından gösterdiği durum. [bk. **düzenleme, plan**]

düzenleme: [ed., kom., tiy.] Sözlü ve yazılı anlatımda, anlatılacakları konunun gereklerine ve türün özelliklerine uygun biçimde sıralama, belli bir düzene sokma.

düzgün tümce~ cümle: [dil.] Kimi yayınlarda *düz tümce* yerine kullanılır. Doğrusu *düz tümce*'dir.

düzleşme: [dil.: ses b.] **Kimi** sözcüklerde yuvarlak ünlülerin [/o/, /ö, /u/, /ü] ses uyumları ya da /y/ ünsüzünün etkisiyle düz ünlü [/a/, /e/, /ı/, /i/] olması. Söz gelimi: *geldük>geldik, kapu>kapı*, gibi.

düz tümce: [dil.: söz d., anlam b.] Yükleme öbür tümce öğelerinden sonra yer alan tümce türü. Söz gelimi: “Kadın saçından, iskaripinin ökçesine Paris kokuyor.” (Aziz Nesin)- UYARI: Kimi yayınlarda *düzyün tümce/cümle, kurallı cümle / tümce* olarak terimlendiği görülür. Diller kullanım sürecinde biçimlenir ve kurallar geliştirir; doğal olarak kurallar da zaman içinde değişebilir. Bütün tümceler belli kurallara bağlıdır ve düzgündür; bu nedenle *düzyün cümle/tümce, kurallı tümce* [ve hatta *devrik tümce* için *kuralsız tümce* terimi kullanılıyor.] vb. terimlerin kullanılması uygun değildir.

düz uyak: [ed.] Bir şiirde dizelerin ikişer, ikişer uyaklı olması. Eşanl. **düz kafiye**.

düzyazı: [gen.] Düşünceleri, duyguları, gözlemleri, izlenimleri, olayları, düşleri, tasarıları vb.yi dil kurallarına uygun olarak anlatan yazı türü. Eşanl. **nesir**. Makale, fıkra [köşe yazısı], deneme, roman, öykü, anı, gezi, bilimsel bildiri gibi düzyazı kapsamına girer. [Ayrıca bk. **manzum, manzume, şiir**]

düzyazıya çevirme: [gen.] Bir şiiri, ölçü ve uyak örgüsünden kurtarıp düzyazı biçimine getirme; metindeki devrik tümceleri düz tümce durumuna getirme. Eşanl. **nesre çevirme**. Söz gelimi: «Paydos bundan böyle çılgınlıklara / Sert konuşmaya başladı aynalar / Yetişir koştum aşkın peşi sıra / Bitirdi beni bu içki, bu kumar. » [Cahit Sıtkı Tarancı] dörtlüğünün düz yazıya çevrilmiş biçimi şöyledir: «Bundan böyle çılgınlıklara paydos. Aynalar sert konuşmaya başladı. Aşkın peşi sıra koştum, yetişir. Beni bu içki, bu kumar bitirdi. » Ahmet Haşim, “Şiir hakkında bazı mülâhazatı şamildir” yazısında, şiirleri düzyazıya çeviren edebiyat öğretmenlerini eleştirir.

Ee

edebi akımlar *le.de.'bi:/:* [**edebi** (Osm. < Ar.)] [ed.] bk. **edebiyat akımları**.

edebi dil: [dil.] Edebiyat yapıtlarında [roman, öykü, oyun, şiir vb.] kullanılan, genel olarak ortak dilden kaynaklanan, ancak yazarların kendilerine özgü kullarımlarına göre değışiklik gösteren dil. Eşanl. **yazın dili**. Farklı, özgün, ayrıksı söyleyiş, anlatış özellikleri [bağdaştırmalar, sapmalar, benzetmeler, eğretilmeler vb.] nedeniyle üst dil olarak betimlenir.

edebi eser: [ed.] Edebiyat sanatının ilkelerine göre kurgulanan roman, öykü, şiir, oyun, deneme ... türünde yapıt. Eşanl. **yazınsal yapıt**.

edebi mektup: [ed.] Edebiyatçı, ressam gibi sanatçıların yazdığı, sanat değeri taşıyan mektuplara verilen ad. Bunlardan kimileri dergi ve gazetelerde yayımlandığı gibi, sonradan kitap hâline de getirilmiştir. *Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı* [derleyen: Azra Erhat], *Ziya' ya Mektuplar* [C. S. Tarancı], *Arkadaşım Orhan Kemal ve Mektupları* [F. Otyam] vd.

edebi sanatlar: [ed.] Anlam sanatları ile söz sanatlarına verilen ortak ad.

edebi türler: [ed.] bk. **edebiyat türleri**.

edebiyat /e.de.bi.'y at, e.de.bi.ya:.'tı/: [Osm.<Ar.] [ed.] **-1.** İnsan ve toplum yaşamıyla ilgili duyguların, düşüncelerin ve olguların söz ve yazıyla etkili bir biçimde anlatımını amaç edinen sanat dalı. Eşanl. **yazın**. **-2.** Estetik amaç gözetilerek yazılan, böyle olduğu kabul edilen yapıtlar bütünü.

edebiyat akımları: [ed.] **-1.** Edebiyat sanatı konusunda aynı görüşte olan sanatçıların oluşturduğu, seçkin topluluk. Örn. *Dadacılar, Romantikler, Gerçeküstücüler; Birinci Yeniler, İkinci Yeniler*. **-2.** Öncü bir edebiyatçının ya da bir edebiyatçılar topluluğunun geliştirdiği, biçim ve içerik yönünden birtakım yenilikler getiren anlayış. Eşanl. **edebi akımlar, edebi okullar, edebi mektepler, yazın akımları**. Söz gelimi: *Gerçekçilik, klasisizm, romantizm, doğalcılık, simgecilik, izlenimcilik, gerçeküstücülük, varoluşçuluk*... birer edebiyat akımıdır.

edebiyat kuramı: [ed.] Edebiyat olgusunu [yapıtları, akımları, dönemleri, yaklaşımları] yazınsal, estetik, felsefi, toplumsal [siyasal ve kültürel] boyutlarıyla ele alıp inceleyen; bu olgunun [yazınsal metnin] çözümlenmesine ilişkin ilke ve yöntemler geliştiren kuram. Eşanl. **yazın kuramı**. Örneğin Marksist, psikoanalitik, yapısalcılık, yapıbozumculuk, postmodernizm, ekoeleştirici vd. Edebiyat kuramları; edebiyat eleştirisi ve edebiyat akımlarıyla yer yer iç içe geçmiş durumdadır. * Kay. Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi* [1974].

edebiyat müzesi: [ed.] Edebiyatçıların özel eşyalarını, yapıtlarını [özgün biçimlerini, taslaklarını] derleyip sergileyen, müze ve kütüphane biçiminde döşenmiş ev. Divan Edebiyatı Müzesi, [Türkiye Yazarlar Sendikası] Edebiyat Müzesi ve Yazın Belgeliği, Tanpınar Edebiyat Müze Kütüphanesi [İstanbul], Karacaoğlu Edebiyat Müze Kütüphanesi [Adana], Ahmed Arif Edebiyat Müze Kütüphanesi [Diyarbakır], Erzurumlu Emrah Edebiyat Müze Kütüphanesi [Erzurum], Mehmet Akif Ersoy Edebiyat Müzesi [Arıkara], vd. [Ayrıca bk. **yazarevi**.]

edebiyat tarihi: [ed.] Edebiyat yapıtlarını, edebiyatçıların yaşamöykülerini ve edebiyatla ilgili olayları yer, zaman ve toplum koşulları içinde inceleyen bilim dalı. Eşanl. **yazın tarihi**.

edebiyat topluluğu: [ed.] Edebiyat konusunda ortak görüşleri ve bu görüşler doğrultusunda ortaya koydukları yapıtlarıyla tanınan topluluk. [Ayrıca bk. **edebiyat akımları**]

edebiyat toplum bilimi: [ed.] Edebiyatın sadece toplumsal yönünü, başka bir deyişle, edebiyat olayıyla toplumsal yaşam arasındaki karşılıklı ilişkileri inceleyen bilgi dalı. Yapıt-okur ilişkisi, yapıtın yayım [basım sayısı, tirajı] ve dağıtımı, toplumun değişik katmanlarının yapıtla ilgili tepki ve yorumları başlıca konu/sorun alanlarıdır. Eşanl. **edebiyat sosyolojisi**, **yazın toplum bilimi**.

edilgen çatı: [dil.: biçim b., söz d..] Öznenin yapılan işin etkisinde kaldığını belirten eylem çatısı. Türkçe’de edilgen çatı çoğu kez {-[ı]l-}, kimi kez de {-[ı]n-} ekiyle kurulur.

edilgen eylem: [dil.: biçim b., söz d..] Edilgen çatıdaki eylem. Esk. **meçhul fiil**. Türkçe’de edilgen eylem {-[ı]l-} ve {-[ı]n-} ekleriyle kurulur. Söz gelimi: aç->aç-ı-l-mak, kur->kur-u-l-mak, taşı->taşı-n-mak gibi. [bk. **kişisiz edilgen eylem**]

edilgenlik eki: [dil.: biçim b.] Etken çatılı eylemleri edilgen çatılı eylem durumuna getiren yapım eki. Türkçede edilgenlik eki {-ı}1-}'dir: *bak->bak-ı-l-mak, dokun->dokun u-l-mak, yüz-yüz-ü-l-mek* gibi. Dönüşlülük eki olan {-{ı}n-} de kimi örneklere edilgenlik eki görevini yapar: *doğra->doğra-n-mak, yürü->yürü-n-mek* gibi.

edilgen söz varlığı: [dil.: anlam b.] Bir kimsenin anladığı fakat yazarken ve konuşurken sık sık kullanmadığı sözcüklerin tümü. Edilgen söz varlığı, etken söz varlığının birkaç bin katı büyüklüğündedir. [bk. **etken söz varlığı, söz varlığı**]

edinim: [dil.: anlam b.] Bir dili konuşan her kimseye, bu dile egemen olmasını ve bu dili kullanmasını sağlayan yetenekler bütünü.

editör [Fr.]: [gen.] Yayınevine okunması için teslim edilen kitapları, biçim, içerik, dil ve anlatım bakımlarından düzenli ve tutarlı duruma getiren, kitabı yayıma hazırlayan kimse.

efsane /ef.sa:ˈne/ [Osm. <Ar.]: [ed.] bk. **söylence**.

eglog [Fr.]:[ed.] Birkaç çobanın kır yaşamı, aşk vb. konular üzerinde karşılıklı konuşmalarından oluşan pastoral şiir türü. Eglog monolog biçiminde de olabilir. Rönesans Dönemi'nde *Dante, Petrarca* ve Hümanizm, Barok ve Aydınlanma Çağı'ndaysa *Ronsard, Fontenelle, A. Chenier, Lamartine, E. Spenser, A. Pope, J. Swift* egloglarıyla türü yeniden canlandırmıştır. [Ayrıca bk. **idil**]

ek: [dil.: biçim b.] Ad ya da eylem türü sözcüklerden yeni sözcükler türetmek ya da sözcüklerin tümce içindeki görevlerini belirtmek, ilişkilerini düzenlemek amacıyla kullanılan dil bilgisi birimi. Esk. **lahika**. Ekler, bağımlı dil bilgisel biçim birimleri arasında değerlendirilir. Ekler konumlarına göre önek*, içek*, sonек olarak üçe ayrılır. [Ayrıca bk. çekim **eki, dizim kurucu ek, dönüştürüm eki, içek**, önek, **sonек, yapım eki**.]

ekeylem: [dil.: biçim b.] Ad soylu sözcüklerin çekimlenerek yüklem işlevi görmelerini sağlayan eylem. Eşanl. **ek fiil**. Türkçede ekeylem, *i-mek* eylemidir. Bu eylemin tek başına kök olarak bir görevi yoktur. Ekleşmiş biçimleri geniş zaman, belirli geçmiş zaman, belirsiz geçmiş zaman ve dilek-koşul kiplerinde çekime katılır: çalışkan-ım, çalışkan-mış-ım, çalışkan-sa gibi. Ekeylem bileşik zamanlı eylemlerin çekimine de katılır. [bk. öyküleme bileşik **zamanı, koşul bileşik zamanı, söylenti bileşik zamanı**]

eleştiri: [ed.] **-1.** Edebiyat yapıtlarını çeşitli yönleriyle (biçim, içerik, kurgu, ileti, dil ve anlatım vd.) değerlendirme. Eşanl. **kritik.** Esk. **tenkit.** Çok değişik eleştiri yaklaşımları vardır: öznел, nesnel/bilimsel, izlenimci, ruh bilimsel, dil bilimsel, yapısalcı, gösterge bilimsel, tarihsel, toplum bilimsel, eko-eleştiri, vd. Çağdaş Türk eleştiri edebiyatında, Nurullah Ataç, Ahmet Hamdi Tanpınar, Mehmet Kaplan, Vedat Günyol, Berna Moran, Memet Fuat, Asım Bezirci, Fethi Naci, Hüseyin Cöntürk, Şerif Aktaş, Doğan Hızlan, Konur Ertop, Atilla Özkırımlı, Füsun Akatlı, Semih Gümüş, Mehmet Rifat Güzelşen, A. Ömer Türkeş, Kemal Bek, vd. **-2.** Edebiyat yapıtlarını tanıtmak, açıklamak yorumlamak, değerlendirmek gibi amaçlarla hazırlanan yazı türü. Eşanl. **kritik.** Esk. **tenkit.**

eleştirmeli yayım, - basım: [gen.] Bir yapıtın değişik yazmalarını karşılaştırarak, aralarındaki farklılıkları belirterek ortaya konulan sağlam metnin basımı. Eşanl. **edisyona kritik.** Esk. **tenkitli neşir.**

eleştirmen: [gen.] Bilim, kültür, sanat ve edebiyat yapıtlarını belirli eleştiri anlayış ve kuramlarına göre inceleyen, eleştiren kimse. Esk. **münekkit, tenkitçi.**

eleştirmenlik: [gen.] Eleştiri yazarlığı.

entrika [Fr.]:[ed., tiy.] Roman, öykü, oyun gibi anlatı türlerinde, olayların karmaşık, meraklandırıcı bir nitelik kazanması. Özellikle polis/dedektif romanlarında sıkça kullanılır.

entrika komedyası: [tiy.] Oyun örgüsünde birtakım karmaşık durum ve olayların ortaya çıkmasıyla gelişen komedy türü.

en üstünlük derecesi: [dil.: biçim b.] Niteleyicilerin [sıfat ve belirteç] karşılaştırılmasında, **iki** öge arasındaki en üstün olma konumu. Eşanl. üstünlük derecesi. Türkçede "en" niteleyicisiyle yapılır: *güzel* > *en güzel*, *kötü* > *en kötü* gibi. [bk. **artıklık derecesi, eşitlik derecesi, karşılaştırma derecesi, üstünlük derecesi**]

epigraf [Fr.]: [gen.] Bir yazının, kitabın başına, ünlü bir kimseden (şair, yazar, düşünür vd.) alıntılanan kısa metin (şiiir, özdeyiş, görüş vb.). Bu alıntı yazının, kitabın içeriğiyle ilgili özel bilgi de verebilir.

epigram [Fr.]: [ed.] **-1.** bk. **yazıt.** **-2.** Her çeşit konu üzerine yazılmış kısa manzume.

epik [Fr.]: [ed.] Destansı.

epik müzik, epik opera: [tiy.] Bertolt Brecht'in dramatik opera müziğine, özellikle Wagner operalarına karşıt olarak öne sürdüğü sahne müziği türü.

epik şiir: [ed.] Savaş, yiğitlik gibi olayları övüp yücelten şiir türü.

epik tiyatro: [tiy.] Benzetmeci nitelikteki dramatik tiyatroya karşıt olarak Bertolt Brecht tarafından ortaya konulan, seyirciyi sahnede gösterilenlerden eleştirel sonuçlar çıkarmaya yönelten tiyatro türü. Anlş. **destansı tiyatro**.

epizot, epizod [Fr.]:[ed.] Bir roman, öykü, destan vb. de ana olaya karışan, kendi içinde bütünlük taşıyan, ikinci derecede bölüm.

estetik [Fr.]: [gen.], Sanat, doğa ve yaşamda güzel olan ile güzelliği, sanatta yaratıcılığı inceleme konusu yapan, bunların bireyin duygusal yapısındaki etkilerini inceleyen bilgi dalı.

eş anlamlı sözcük: [dil. anlamb.] Anlamları eş olan sözcüklerden her biri. Eş anl. **sinonim**. Esk. **müteradif**. Söz gelimi: *göndermek/yollamak, muvaffakiyet/ başarı, teklif/öneri, belgesel/dokümanter* gibi. Dil bilimciler dilde eş anlamlı sözcükler bulunmadığını; eş anlamlılığın her bağlamda söz konusu olmadığını söylemektedirler. [Karş. **karşıt anlamlı sözcük**]

eşitlik derecesi: [dil.: biçim b., söz d.] Kavramların, *gibi, kadar* ilgeçleriyle karşılaştırılıp eşit ölçüde gösterilmesi. Söz gelimi: *Benim kadar sen de çalışan olmalısın. / Otomobil, jet gibi gidiyor.*, gibi.

eşitlik durumu: [dil.: biçim b., sö zd.] Yüklemin anlamını "eşitlik, benzerlik, görelilik" kavramlarıyla genişleten, sınırlayan ad durumu. Eşitlik durumu ad soylu sözcükler, sözcük öbeklerine {-ca-} eki getirilerek oluşturulur. Söz gelimi, Çok akıllıca davranmışsın. * *Kiloca hanginiz daha ağır?* * *Aklınca beni kandırıp malıma el koyacak!* gibi.

eşitlik eki: [dil.: biçim b.] Sözcüklere «gibi, göre» anlamları veren ek. Türkçede eşitlik eki {-ca- [-ca-, -ce, -ça, -çe--]}'dır. Söz gelimi: *aptal-ca, kardeş-çe* gibi.

eş sesli sözcük: [dil.: anlam b., yazım b.] Yazılışları ve söylenişleri aynı fakat anlamları farklı olan sözcük. Eşanl. **eş adlı sözcük, sesteş sözcük.** Söz gelimi, çay [ırmak, dere], çay [çaygillerden bir ağaçlık ve onun kurutulmuş yaprakları], yüz [100 sayısı], yüz [surat, çehre], kır [yer]l kır [buyurma], var [yok karşıtı] /var! [buyurma], gibi.

etken çatı: [dil.: biçim b., anlam b.] Öznesi belli olan, öznenin yaptığı eylemi doğrudan doğruya anlatan eylem çatısı. Söz gelimi: *geldim [ben], yazmalıydınız [siz], baksaydı [o]* gibi.

etken eylem: [dil.: biçimb., anlam b.] Etken çatıdaki eylem. Eşanl. **etken fiil.**

etken söz varlığı: [dil.: anlam b.] Bir kimsenin yazarken ve konuşurken kullandığı sözcüklerin tümü. [bk. **edilgen söz varlığı, söz varlığı**]

ettirgen çatı: [dil.: biçim b. söz d., anlamlı.] Taşıdığı kavram başka bir kişiye ya da nesneye aktarılabilen eylem çatısı. Ettirgen çatı geçişli eylem kök ve gövdelerine {-[1a] r-, {-dır-{-[1]t-} eklerinden birinin getirilmesiyle kurulur. [bk. **oldurgan çatı**]

ettirgen eylem: [dil.: biçim b.] Ettirgen çatıdaki eylem. Eşanl. **ettirgen fiil, faktitif.** Türkçe'de geçişli ve geçişsiz eylem kök ve gövdelerine {-[1]r-}, {dır-}; {-[1]t-} ekleri getirilerek kurulur. Söz gelimi: *bit-i-r-mek, öl-dür-mek, yaşa-t-mak* gibi.

ettirgenlik eki: [dil.: biçim b.] Geçişli eylem kök ve gövdelerinden ettirgen çatılı eylemler oluşturan çatı eki. Eşanl. **faktitif eki.** Türkçede ettirgenlik ekleri: {-dır-[-<1ir -, dur-, -dür, -tır-, -tur-, -tür-]}, {-[1/a] r- [-ır-, -ir-, -ur-, -ür-; -ar-, -er-]} ve {-[1]t-}. Söz gelimi: *düşün-dür-mek, uç-u-r-mak, düzel-t-mek* gibi.

evirmece: [ed.] Sözcüklerdeki harflerin yerlerini değiştirerek yeni sözcükler yapma; bu yolla yapılmış sözcük. Eşanl. **anagram, çevrik sözcük.** Esk. **kalp.** Söz gelimi *su/us, kış/şık, arpa/para, hayır/hıyar* gibi.

eylem: [dil.: biçim b.] Geleneksel dil bilgisinde iş, oluş, hareket vb.yi anlatan sözcük türü. Eşanl. **fiil.** Eylemler Türkçe sözlüklerde adlaştıрма eklerinden {-mak} ile belirlenir. Eylemler bağımlı sözlüksel biçim birimlerden sayılır. Söz diziminde kurucu olarak işlev görür. Tümcenin yapısında *yüklem* öbeğinde yer alır; yüklem [çekimli eylem] konumuna gelebilmek için kip-zaman, kişi-sayı eklerini alması gerekir. [bk. **yüklem**]

eylem çekim eki: [dil.: biçim b.] Eyleme kişi, sayı ile zaman, kip kavramı veren ek. Eşanl. **fiil çekim eki.** [bk. **kip eki, kişi eki**].

eylem çekimi: [dil.: söz d.] Eylem kök ve gövdelerine kişi, sayı ile zaman, kip ekleri getirilerek yapılan çekim. Eşanl. *fiil çekimi*. Söz gelimi: aç -ar-ım [geniş zaman eki, 1. tek. kişi eki], *bil-ecek-sin* [gelecek zaman eki, 2. tek. kişi eki] gibi.

eylemden türemiş ad: [dil.: biçim b.] Eylem kök ve gövdelerinden yapım ekleriyle türetilmiş ad. Eşanl. *fiilden türemiş isim*. Söz gelimi: *bas-kı, gel-enek, öner-i, bakış-ma* gibi.

eylemden türemiş eylem: [dil.: biçim b., söz d.] eylem köklerinden yapım ekleriyle türetilen eylem gövdesi. Eşanl. *fiilden türemiş fiil*. Söz gelimi: *öl-dür-mek, tut-u-l-mak, alı-n-mak, yaz-ı-l-ş-mak, silk->silk-ele-mek, kap->kap-a-mak, kaz->kaz-ı-mak* gibi.

eylemden türemiş sıfat: [dil.: biçim b.] Eylem kök ve gövdelerinden yapım ekleriyle türetilmiş olan sıfat. Eşanl. *fiilden türemiş sıfat*. Söz gelimi: *aç-ık* [kapı], *tak-ma* [diş], *düşün-en* [adam] gibi.

eylem gövdesi: [dil.: biçim b.] Eylem ya da ad köklerinden yapım ekleriyle türetilen eylem. Eşanl. *fiil gövdesi*. Söz gelimi: *kaç->kaçırt-mak, el->elle-mek, baş>başar-mak* gibi.

eylem kökü: [dil.: biçim b.] Herhangi bir yapım eki almamış, kök durumda olan eylem. Eşanl. *fiil kökü*. Söz gelimi: *aç-mak, sil-mek, yaz-mak* gibi.

eylem öbeği: [dil.: söz d.] Tümce içinde, eylem ve eyleme bağlı öğelerden oluşan birim. [bk. *yüklem öbeği*]

eylemsi: [dil.: biçim b., söz d.] Eylem kök ve gövdelerinden adeylem, ortaç ve ulaç ekleriyle türetilen sözcük. Eşanl. *fiilimsi*.

eylemsi eki: [dil.: biçim b.] Eylem kök ve gövdelerinden eylemsi türü sözcükler türeten ek [adeylem eki, ortaç eki, ulaç eki]. Eşanl. *fiilimsi eki*.

eylem tümcesi: [dil.: söz d., anlam b.] Yüklemi çekimli bir eylemden oluşan tümce. Eşanl. *fiil cümlesi*. Söz gelimi, “Biz kendi edebiyatımız için klasik deyimini, bir ulusun sanat zevkini kurmaya yarayabilecek eser anlamında kullanmalıyız.” [Sabahattin Eyuboğlu] / “Kişioğluna saygısızlık, giderek kendi kendimize saygısızlığa varır.” [Nurullah Ataç] gibi.

Ff

Fabl: [Fr.]:[ed.] Hayvanlar, bitkiler ve cansız nesneler arasında geçen düşsel olayları konu edinen küçük öykü türü. Eşanl. **öykünce**. Bu türün ilk ustası Ezop'tur; en başarılı örneğini de La Fontaine [1621-1695] vermiştir. Doğudan fabl örneklerini *Kelile ve Dimne*'de buluruz.

fantastik edebiyat [*fantastik* (Fr.)]:[ed.] Gerçek dünyada yaşanamayacak olayları anlatan edebiyat türü. Genelde, roman, öykü, oyun gibi yazın türlerini içerir. Klasik fantezi edebiyatının en tanınmış örnekleri arasında *Alis Harikalar Diyarında* yer alır. Modern fantezi edebiyatının tanınmış örnekleri arasında J.K. Rowling'in *Harry Potter* ve J.R.R. Tolkien'in *Hobbit*, *Yüzüklerin Efendisi* gibi ürünleri sayılabilir. Bilim kurgu türü de fantastik edebiyata yakındır.

fars [Fr.]: [tiy.] bk. **kaba güldürü**.

Fecriati edebiyatı /'fec.ri.a:.' ti:/ [Osm.<Ar.+Ar.]: [ed.] Servetifünun edebiyatına tepki olarak doğan, sanatın kişisel ve saygın olduğunu savunup «sanat sanat içindir» ilkesini benimseyen edebiyat hareketi [1908-1911]. Bir bildirge yayımlayarak kendilerini kamuoyuna tanıtan Fecriati edebiyatçıları arasında Ahmet Haşim, Emin Bülent, Hamdullah Suphi, Sahabettin Süleyman, İzzet Melih, Ali Canip, Fazıl Ahmet, Mehmet Behçet, Köprülüzade Mehmet Fuad, Yakup Kadri sayılabilir. * Kay. Cafer Şen, *Fecr-i Ati Edebiyatı* [2006].

fıkra [Osm. <Ar.]: [ed.] **-1.** Gazete ve dergilerin değişik sayfalarında, özel başlıklar altında günlük bir olayı ya da konuyu belirli bakış açılarından irdeleyip yorumlayan kısa yazı türü. Eşanl. **köşe yazısı**. Türk basınında Ahmet Rasim, Ahmet Haşim, Falih Rıfkı Atay, Peyami Safa, Burhan Felek, Nadir Nadi, İlhan Selçuk, Uğur Mumcu, Oktay Akbal, vd. * Kay. **-2.** Herhangi bir düşünceyi örnek göstererek güçlendirmek, herhangi bir durumu açıklamak, bir kimseye yanıldığım örnekle kanıtlamak amacıyla anlatılan güldürücü küçük öykü. **-3.** [Tanzimat dönemi tiyatrolarında] Sahne, meclis. **-4.** [Servetifünun Döneminde] kısa öykü. **-5.** [gen.] Kimi yayınlarda, madde, bent

filolog /fi.lô.log/ [Fr.]: [dil.] Filoloji uzmanı. Eşanl. **Betik bilimci**.

filoloji /fi.lô.lô.'ji/ [Fr.]: [dil.] Yazılı belgeler, özellikle de edebiyat metinleri aracılığıyla geçmiş uygarlıkları tanımayı amaç edinen; bir dili o dildeki yazılı metinlerin eleştirel çözümlemesine dayanarak ele alan; el yazması metinleri karşılaştırarak özgün metinlere varmayı ilke edinen bilim dalı. Eşanl. **Betik bilim**.

forum /'fo.rum/ [Fr.]: [kom.] Bir topluluğun karşısında, ya da radyo ve televizyonda, belli bir konunun açıklığa kavuşturulması için düzenlenen tartışmalı toplantı. Forumda dinleyiciler de söz alıp görüşlerini belirtebilirler.

Gg

galatimeshur /ga.'la.tı.meş. 'huri [Osm. < Ar.+Ar.]: [dil.] **bk. yaygın yanlış**.

Garipçiler: [ed.] Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinde, geleneksel biçimlere (uyak, ölçü vb.), alışılmış konulara karşı çıkan, küçük insanların yaşamındaki sıradan konuları şiirleştirmeyi amaçlayan, şiirde nükteli önemseyen Orhan Veli Kanık [1914-1950], Oktay Rifat [1914-1988], Melih Cevdet Anday [1915] tarafından kurulan topluluk. Eşanl. **Birinci Yeni, Garip akımı**. 1941 yılında şiirlerini *Garip* adlı bir kitapta topladıkları için bu adla anılmışlardır.

geçişli çatı: [dil.: biçim b.] Nesne alan, anlamı nesneyle belirginleşen eylem çatısı. Söz gelimi, [düşünce] üretmek, [başarı] *sağlamak*, [balık] *tutmak* gibi. [bk. çatı, geçişsiz çatı]

geçişli eylem: [dil.: biçim b.] Geçişli çatıdaki eylem. Söz gelimi: [mektup] *yazmak*, [cam] *kırmak*, [top] *oyunmak* gibi. [bk. **geçişsiz eylem**]

geçiş paragrafı: [kom.] Giriş bölümü ile gelişme bölümü arasında yer alan paragraf. Bu paragraf, giriş bölümünde anlatılanları gelişme bölümüne bağlayıcı bir görev üstlenir.

geçişsiz çatı: [dil.: biçim b.] Nesne almayan, özneyle sınırlı olan eylem çatısı. Söz gelimi, *ölmek, ağlamak, barışmak* gibi eylemler geçişsiz çatılıdır.

geçişsiz eylem: [dil.: biçim mb.] Geçişsiz çatıdaki eylem. Eşanl. **geçişsiz fiil.** Söz gelimi, *dinlenmek, uyumak, yağlanmak*, vb.

geçmiş zaman görünüşü: [dil.: anlam b.] Belirsiz geçmiş zaman ortacıyla, yardımcı eylemin ya da başka bir eylemin birlikte kullanılmasından ortaya çıkan ve olayın tamamlanmış olduğu kavramını veren görünüş. Söz gelimi, *"Parayı bir kez yatırmış olduk."* / *"Dönmüş bulunduk."* / *"Kayıtlarda ölmüş görünüyor."* [bk. **bitmişlik görünüşü**]

geçmiş zaman ortacı: [dil.: biçimb., söz d.] Geçmiş zaman kavramı veren ve ad, sıfat gibi kullanılan ortaç. Eşanl. **geçmiş zaman sıfat fiil.** Söz gelimi: *"Sevdiklerimizi unutmayız."*, *"Kırılmış tabakları toplayın!"* gibi.

gelecekçilik: [ed.] Kurucusu İtalyan ozanı Filippo T. Marinetti [1876-1944] olan, yaşamda her şeyin sürekli bir devinim ve değişme halinde olduğunu, sanata da bunun yansımaları gerektiğini savunan, geçmişte sanata ilişkin bütün kuralları yıkmayı amaçlayan, yeni biçimler ve yeni anlatım yolları bularak sanatın her dalma dinamizmi, makineyi ve hızı sokarak geleceğe yönelmek amacını güden sanat ve edebiyat akımı. Eşanl. *fütürizm*. Marinetti, 1909'da Fransa'da *Figaro* gazetesinde yayımladığı "Gelecekçilik Bildirgesi" ile bu akımın ilkelerini açıklamıştır. Rus edebiyatında Mayakovski [1893-1930], Türk edebiyatında Nazım Hikmet temsilcileri arasında anılır.

gelecek zaman: [dil.: biçim b., söz d., anlam b.] Eylemin belirttiği kavramın gelecek zamanda olacağını anlatan bildirme kipi. Türkçede gelecek zaman kipi {- [yacak- [-acak-, -ecek-]} ekiyle kurulur. Çekimi de şöyledir: *yaz-a-cak(ğ)-ım, yaz-acak-sın, yaz acak; yaz-acak(ğ)ız, yaz-acak-sınız, yaz-acak-lar* gibi. Örnek kullanımlar: *Size söz veriyorum: Kızınızı mutlu edeceğim. / Bir gün bütün dünya insanları kardeş olacaklardır.*

gelecek zaman eki: [dil.: biçimb.] Eylemlere gelecek zaman kavramı veren ek. Türkçe'de gelecek zaman eki {- [y]acak- [-acak-, -ecek-]} 'tır.

gelecek zaman görünüşü: [dil.: anlam b.] Gelecek zaman ortacıyla yardımcı eylemin birlikte kullanılmasından ortaya çıkan ve niyet, kararlılık, istek kavramı veren görünüş. Söz gelimi, *"Erken kalkacak oldular, izin vermedik."*; *"Gidecek olmuşken vazgeçtiler."* vb.

gelecek zamanın şartı: [dil.: söz d.] {-acaksa-} ekiyle kurulan bileşik zaman. Yapılması/olması düşünülen bir eylemin, ancak gelecek zamanla ilgili bir koşula bağlı olduğu durumları anlatmak için kullanılır. Çekimi şöyledir: *alacaksam, alacaksan, alacaksas, alacaksak, alacaksınız, alacaksalar*. Örn. *Eve dönecekseniz benim arabamı alabilirsiniz. / Ben bu toplantıda konuşamayacaksam, burada kalmamın bir anlamı yok. / ...*

gelecek zamanın hikâyesi: [dil.: söz d.] {-acaktı-} ekiyle kurulan bileşik zaman. Gelecek bir zamanda yapılması tasarlanan ya da olması tahmin edilen ama bir türlü gerçekleşmeyen eylemleri anlatmak için kullanılır. Çekimi şöyledir: *alacaktım, alacaktın, alacaktı, alacaktık, alacaktınız, alacaktı/ar*. Örn. *Evlenecektik ama babası rıza göstermedi. / Siz beni evde beklemeyecek miydiniz? Ne oldu? /...*

gelecek zamanın rivayeti: [dil.: söz d.] {-acaktı-} ekiyle kurulan bileşik zaman. Belirtilen zaman içinde yapılacağı/olacağı söylenen, öğrenilen, tahmin edilen eylemleri anlatmak için kullanılır. Çekimi şöyledir: *alacaktım, alacaktın, alacaktı, alacaktık, alacaktınız, alacaktı/ar*. Örn. *Okullar bu yıl turizm nedeniyle bir hafta geç açılacaktı. / Hafta sonundaki bayiler toplantıma biz de katılacaktık. / ...*

gelecek zaman ortacı: [dil.: biçim b., söz d.] Gelecek zaman kavramı veren ve ad, sıfat olarak kullanılan ortağ. Eşanl. **gelecek zaman sıfat fiili**. Türkçede gelecek zaman ortacı {-[y]acak- [-acak-, -ecek-]} ve {-[y]ası- [-ası-, -esi-]} ekleriyle kurulur. Söz gelimi, *"Döneceği zamanı bilmiyorum."*; *"Gideceğini bana söylemedi."*; *"Onu çok göresim geldi."*; *"Veresiyemiz yoktur."* gibi.

gelişme: [gen.] Çeşitli türden yazılarda, girişten sonra gelen, konunun her yönüyle açılıp genişletildiği, örnekler ve karşılaştırmalarla zenginleştirildiği bölüm.

gelişme paragrafı: [gen.] Gelişme bölümünde yer alan paragraf. Gelişme bölümü yazının belkemiğini oluşturduğu için, genellikle birden çok paragraftan kurulur. Bu paragraflarda, konuyla ilgili düşünceler anlatılır; anılardan, gözlemlerden, seçme sözlerden örnekler verilir; karşılaştırmalar yapılır, konuyla ilgili düşünceleri kanıtlayacak bütün bilgi ve belgeler sergilenir.

genelleşme: [dil.: anlam b.] Kimi özel adların anlam genişlemesine uygun olarak tür adı durumuna gelmesi. Örn. *"nescafe: 1) özel bir kahve adı, 2) suda eriyen her türlü kahve", selpak: 1) kağıt mendil markası, 2) kağıt mendil"*, vd.

genel sözlük: [dil.: Bir dilin söz varlığındaki hemen hemen bütün sözcükleri içeren sözlük. TDK' nin çeşitli baskılar yapan *Türkçe Sözlük'ü* [1945-1983; yeni baskıları resmi TDK, 1985-2012], Dil Demeği'nin *Türkçe Sözlük'ü* [2. Baskı 2005] bir genel sözlüktür. [bk. **sözlük**]

geniş zaman: [dil.: biçim b., söz d., anlam b.] Eylemin belirttiği kavramın [iş, oluş, durum] her zaman yapıldığını, yapılacağını ya da yapılmakta olduğunu anlatan bildirme kipi. Türkçede geniş zaman {- [a/ır [-ar-, -er- ve -r-]]} ekiyle kurulur. Çekimi de şöyledir: *bak-ar-ım, bak-ar-sın, bak-ar, bak-ar-ız, bak-ar-sınız bak-ar lar; bil-i-r-im, bil i-r-sin, bil-i-r, bil-ir-iz, bil-i-r-siniz, bil-i-r-ler* gibi. Örnek kullanımlar: *Boş zamanları nızı nasıl geçirirsiniz? / Dinler iyi insan, erdemli insan yetiştirmek için genel-geçer ahlak kurallar önerirler, / ... Özgürlüğüme düşkünüm, aklıma eseni yaparım. /...*

geniş zaman eki: [dil.: biçimb.] Eylemlere geniş zaman kavramı veren ek. Türkçede geniş zaman eki {-[a/ı]r [-ar-, -er- ve -r-]]'dir.

geniş zaman görünüşü: [dil.: anlam b.] Geniş zaman ortacıyla, yardımcı eylemin birlikte kullanılmasından doğan görünüş. Söz gelimi, " *Bu dünyadan gider alduk/ Kalanlara selam olsun.* " [Dadaloğlu]; " *Son günlerde ortalıkta görünmez aldun.* " tümcelerinde görüldüğü gibi.

geniş zamanın şartı: [dil.: söz d.] {-[a/ı] rsa-} ekiyle kurulan bileşik zaman. Bir eylemin yapılmasının/olmasının ancak geniş zamanda bir koşula bağlı olduğunu anlatmak için kullanılır. Çekimi şöyledir: *alırsam, alırsan, alırsa, alırsak, alırsanız, alırsa/ar.* Örn. *Eğer pikniğe beni de götürürseniz sevinirim. / Onunla evlenirsen mutlu olacaksın, öyle mi? /Bütün soruları doğru yanıt/arsak tam puan alabiliriz*

geniş zamanın hikâyesi: [dil.: söz d.] {-[a/ı] rdı-} ekiyle kurulan bileşik zaman. Geçmişte sürekli olarak ya da alışkanlık gereği yapılan eylemi anlatır. Çekimi şöyledir: *alırdım, alırdın, alırdı, alırdık, alırdınız, alırdı/ar.* Örn. *Gençken resim sergilerine sık sık giderdiler. / Kışın bile, sabahları soğuk su ile yıkanırdım. / Birbirimizi öyle severdik ki bulduğumuzda, zamanın nasıl geçtiğini anlamazdık ...*

geniş zamanın rivayeti: [dil.: söz d.] {-[a]rmiş -} ekiyle kurulan bileşik zaman. Yapılması/olması kesin bir zamana bağlanmayan, başkasından öğrenilen durumları anlatmak için kullanılır. Çekimi şöyledir: *alırmışım, alırmışsın, alırmış, alırmışız, alırmışsınız, alırmış/ar.* Örn. *Ben küçükken çok sık nezle olurmuşum. /Yaz tatillerini çokluk deniz kıyısında geçirirmişiz. /Babamın annesi çok güzel resim yaparmış ...*

geniş zaman ortacı: {dil.: biçim b., söz d.} Geniş zaman kavramı veren ve ad, sıfat olarak kullanılan ortaç. Eşanl. **geniş zaman sıfat fiili.** Türkçede bu sıfatfiil {-[a/ı] r [-ar, -er-, -r-]} ve olumsuz {-maz [-maz-, -mez-]} ekiyle kurulur. Söz gelimi: *ol-u-r* [şey], *geç-er* [akçe], *tüken-mez* [kalem], *çık-maz* [sokak] gibi.

gerçekçilik: {ed.} 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'da çoşumculuğa (romantizme) tepki olarak doğan, yaşamdaki gerçekleri olduğu gibi yansıtmaya ilkesini benimseyen sanat ve edebiyat akımı. Eşanl. **realizm.** Oluşumunda, Batı felsefesi akımlarından olguculuğun (pozitivizm) büyük etkisi görülür. Dünya edebiyatında *Stendhal*, *Balzac*, *Gogol*, *Flaubert*, *Dickens*, *Dostoyevski*, *Tolstoy*, *Gorki*, *Çehov*, *Hemingway*, *Steinbeck*; Türk edebiyatında *Recaizade M.Ekrem*, *Halit Ziya Uşaklıgil*, *Refik Halit*, *Yakup Kadri*, *Reşat Nuri*, *Halide Edip Adivar*, *Kemal Tahir*, *Orhan Kemal* vd. bu akımın ilkeleri doğrultusunda yapıtlarını yazmışlardır. * Kay. Cevdet Kudret, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri* [2 cilt, 2004]; İsmail Çetişli, *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar* [2007]; Sevim Kantarcıoğlu, *Edebiyat Akımları Platon 'dan Derrida 'ya* [2009]; Emel Kefeli, *Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları* [2009].

gerçekçi masal: {ed.} Konusunu doğaüstü olaylardan değil de gerçek olay ve olgulardan alan masal türü.

gerçeküstücülük: {ed.} Dadacılığın akla ve alışılmışı karşı ayaklanma görüşünden yola çıkarak bilinçaltının karışık ve karmaşık dünyasını sanata aktarma amacını güden, ilkeleri kurucusu Andre Breton [1896-1966] tarafından bir bildirge ile açıklanan sanat ve edebiyat akımı. Eşanl. **sürrealizm.** Dünya edebiyatında A. Breton, L. Aragon, P. Eluard, J. Prevert başlıca temsilcileridir. Türk edebiyatında, bu akımın izleri Garipçilerde, A. İlhan'da ve İkinci Yeni akımının etkisiyle yazılan kimi şiirlerde görülür.

gereklilik kipi: {dil.: biçim b., söz d., anlam b.} Eylemin mutlaka yapılması, gerçekleşmesi gerektiğini bildiren tasarlama kipi. Türkçede gereklik kipi {-malı- [-malı-, -meli-]} ekiyle kurulur. Çekimi de şöyledir: *kalk-malı-y-ım*, *kal-k-malı-sın*, *kalk-malı [dır]*; *kalk-malı-y-ız*, *kalk-malı-sınız*, *kalkmalılar*, [*kalk-malı-dır-lar*]. Örnek kullanımlar: *Bütün insanlara saygı göstermeliyiz. / Benimle böyle alaycı konuşmamalısın. / ... Ayrıca {-ması lazım} [Onun bu saatte gelmesi lazım.], {-ması gerek} [Bu işi yarın bitirmem gerek.], {-ması gerekmek} [Burada durmamanız gerekir, trafiği tıkiyorsunuz.]; {mak zorunda [mecburiyetinde]} [Bu kızla evlenmek zorundasın, çünkü seni çok seviyor.], {-maya mecbur} [Biraz daha nefes almaya mecburum.] birimleri de gereklik anlamı içerir.*

gereklilik [kipi] eki: {dil.: biçim b.} Eylemlere gereklik kavramı veren ek. Türkçede gereklik [kipi] eki {-malı - [-malı-, -meli-]} 'dır.

gereklilik kipinin şartı: [dil.: söz d.] {-malıysa-} ekiyle kurulan bileşik zaman. Yapılması gereken bir eylemin, olması gereken bir durumun, ancak bir koşula bağlı olması durumunda kullanılır. Çekimi şöyledir: *almalıysam, almalıysan, almalıysa, almalıysak, almalıysanız, almalıysalar.* Örn. *Eğer uzun bir süre çalışmalıysam, ne kadar maaş alacağımı bilmeliyim. / Cenazede vaktinde bulunmalıysak, hemen yola çıkmalıyız. /...*

gereklilik kipinin hikâyesi: [dil.: söz d.] {-malıydı-} ekiyle kurulan bileşik zaman. Geçmişte yapılması tasarlanan, istenen ama çeşitli nedenlerle gerçekleştirilemeyen durumları anlatmak için kullanılırlar. Çekimi şöyledir: *almalıydım, almalıydın, almalıydı, almalıydık, almalıydınız.* Örn. *Biliyorum hatalıyım: Sana daha çok zaman ayırmalıydım. / Çok büyümüş. Onun son marifetlerini bir görmeliydiniz. /Eşinize bu kadar kaba davranmamalıydınız...*

gereklilik kipinin rivayeti: [dil.: söz d.] {-malıymış} ekiyle kurulan bileşik zaman. Mutlaka yapılması tasarlanan, olması varsayılan ama gerçekleşmeyen bir eylemin başkalarına aktarımında/ başkalarından duyulduğunda, sonradan farkına varılmasında kullanılır. Çekimi şöyledir: *almalıymışım, almalıymışsın, almalıymış, almalıymışsınız, almalıymışsınız, almalıymışlar.* Örn. *Biz de derste vaktinde almalıymışız. / Ona göre, ben de senin gibi düşünmeliymişim. /...*

geriye dönüş: [ed.] Genellikle romanlarda, konuyla ilgili geçmişteki bir olayı anlatmak üzere zaman sırasını bozarak önceye dönme. Örn. Adalet Ağaoğlu [*Bir Düşün Gecesi*], Yusuf Atılgan [*Aylak Adam*] bu anlatım tekniğini kullanmışlardır.

gezi yazısı: [ed.] Bir yazarın yurt içinde ya da yurt dışında gezip gördüğü yerlerle ilgili olarak edindiği gözlem, izlenim ve bilgilerini anlattığı yazı türü; bu türde ortaya konulan yapıt. Esk. **seyahat, seyahatname.** Bu türün önde gelen yazarları arasında, Marco Polo, Babür Şah, Evliya Çelebi [*Seyahatname*], Cenap Şahabettin [*Hac Yolunda*], Falih Rıfkı Atay, Reşat Nuri Güntekin [*Anadolu Notları*], Melih Cevdet Anday, Fikret Ötçü, vd sayılabilir.

gezmece: [ed.] Halk şiirinde aşıkaların gezip gördükleri yerlerle ilgili izlenim ve duygularını anlattıkları şiir. Genellikle övgü türündedir. Taşlama türünde olanlar da vardır.

giriş: [gen.] **-1.** Bir yapıtın konusunu, bölümlerini, amacını, yöntemini tanıtarak anlaşılmasını kolaylaştıran bölüm. **-2.** Düşünce yazılarında, başlangıç bölümü. [bk. **giriş paragrafı**]

girişik tamlama: [dil.: içinde tümleç veya sıfat tamlaması ya da belirteç bulunan tamlama türü. Söz gelimi, “*Öğretmenin sınıfa girmesi*”, “*Denizin birdenbire kabarması*”, “*Aydınların en büyük dileği. toplum bireylerinin birbirini seven ve haklarına saygı gösteren insanlar olmasıdır.*”

girişik tümce: [dil.: söz d.] Bir temel tümce ile bir ya da birkaç yan tümceden kurulan tümce türü. Eşanl. **girişik cümle.** Söz gelimi, “*Sarı tenekeden bir tramvay arabası titreyerek, sarsılarak geçti.*” [Mehduh Şevket Esendal]; “*Bir iki saatte biten eskiden gördüğüm bir filme bir daha gitmek zahmetine katlanamam.*” [Falih Rıfkı Atay].

giriş paragrafı: [kom.] Olay ya da düşünce yazılarında, giriş bölümünde yer alan paragraf. Giriş paragrafı genellikle bir paragraftan oluşur. Burada bir düşünce açıklanabilir, bir olay, anı, gözlem vb. anlatılabilir ya da konuya doğrudan doğruya giriş yapılabilir.

göçüşme: [dil.: ses b.] Kimi sözcüklerde bazı seslerin yer değiştirmesi olayı. Eşanl. **metatez.** Söz gelimi, şapka>şakpa, toprak >torpak, kibrit >kirbit, sarmısak > sarımsak gibi.

gönderge: [dil.: gösterge b.] Bir dilsel göstergenin dil dışı gerçeklikteki varlığı [nesne, durum, olgu vb.].

göndergesel anlam: [dil.: anlam b.] Dil ile dış dünya [gönderge] arasındaki ilişki sonucu oluşan anlam. Söz gelimi, evsözcüğünün göndergesel anlamı “ev” nesnesiyle ilişkilidir.

gösterge: [dil.: göstergeb.] Sesli ya da yazılı bir biçimle [gösteren], kavramsal bir içeriğin [gösterilen] birleşmesinden oluşan dilsel birim. Eşanl. **işaret.** Dil, bir göstergeler dizgesidir.

gösterme adılı: [dil.: biçim b.] Varlıkların yerini gösterme yoluyla belirten adıl. Eşanl. **işaret zamiri.** Örneğin, *bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar*, işaret adıllarıdır.

gösterme belirteci: [dil.: biçim b.] Bir eylemin, adın ya da belirtecin anlamını gösterme yoluyla sınırlayan belirteç. Eşanl. **işaret zarfı.** Örneğin, “*Ahmet de geldi.*”; “*Ta, İstanbul’dan geliyoruz.*” gibi.

göstermelik: [tiy.] Karagöz oyununda, asıl oyuna girmeden önce perdeye yansıtılan, oyunla ilgili ya da ilgisiz görüntü vb. Esk. **suret.**

gösterme sıfatı: [dil.: biçim b.] Bir adı gösterme yoluyla belirten sıfat türü. Eşanl. **işaret sıfatı.** Örneğin, “Bu kitap benim.”, “Bu öğrenciyi tanıyor musun?”, “O evde kim oturuyor?” gibi.

gövde: [dil.: biçim b.] Ad ya da eylem köklerinden yapım ekleriyle türetilen sözcük bölümü. Söz gelimi: *göz->gözlük*, *baş->baş-la-mak*, *yaz->yaz-ı* gibi. [bk. **ad gövdesi, eylem gövdesi**].

gözlem: [gen.] Bir yazı ya da yapıtın konusuyla ilgili kişi, yer, olay vb. hakkında bilgi toplamak amacıyla yapılan inceleme, araştırma.

grotesk [Fr.]: [ed.] İnsanın fiziki görünümüyle davranışlarındaki komikliğe, saçmalığa, uyumsuzluğa öncelik tanıyan edebiyat estetiği.

güdümlü edebiyat: [ed.] Edebiyat dışı bir amacı [ideoloji, din, ahlak vb.] ön plana alıp yazınsal biçimlemeyi, yaratıcılığı bu amaca araç yapan edebiyat türü. Güdümlü edebiyat, yazınsal yapıtların değerini düşüren bir yaklaşım olarak değerlendirilir. Bu tür yapıtlarda, toplumu değiştirmek, dönüştürme projesi öne çıkıyor; bu proje, barışçıl yollarla, çok da fark ettirmemeye çalışarak okura benimsetilmek istenir. [Ayrıca bk. **bağlanmacı edebiyat**].

güldürü: [tiy.] **-1.** Güldürücü nitelikleri ağır basan oyun türlerinin tümü. **-2.** İnsanların, olayların gülünç, aksayan yönlerini ele alıp ince nüktelerle işleyen oyun türü. Eşanl. **komedy.** * Kay. Özdemir Nutku, *Dünya Tiyatrosu Tarihi* [2 cilt, 1971-1972], Sevinç Sokullu, *Türk Tiyatrosunda Komedyanın Evrimi* [1979]

gülmece: [ed.] Gerçeğin [gerçek yaşamdaki olayların, durumların, kişilerin] gülünç, alışılmamış yönlerini öne çıkaran, vurgulayan edebiyat türü. Eşanl. **mizah.** Geleneksel Türk edebiyatında fıkralar [Nasrettin Hoca, Bektaşî, İncili Çavuş vd.], taşlama ve destanlar, Karagöz, orta oyunu bu türe girer. Divan edebiyatında da gelişmiş bir gülmece geleneğinden söz edilebilir. Çağdaş Türk edebiyatında F.A. Aykaç, Neyzen Tevfik, R.H. Karay, H.R. Gürpınar, H. Taner, A. Nesin, M. İzgü, S. Dölek, vd. bu türde örnekler vermişlerdir.

günlük: [ed.] Bir yazarın duygularını, düşüncelerini, gözlemlerini, izlenimlerini, başından geçen olayları, okuduğu kitaplarla ilgili düşüncelerini, vb.yi günü gününe yazarak ve üstüne tarih koyarak oluşturduğu yazı türü. Eşanl. **günce.** Esk. **muhtıra.** Nurullah Ataç, Salah Bırsel, Oktay Akbal, Burhan Arpad, Tomris Uyar, Muzaffer Buyrukçu, Oğuz Atay vd’ nin günlükleri yayımlanmıştır.

günlük dil: [dil, kullanım dil.] Günlük iletişimde kullanılan, içten, teklifsiz, resmi olmayan dil türü.

güzel nedenleme: [ed.] Herhangi bir olayı gerçek nedenlerinden daha güzel bir nedenden dolayı meydana geliyormuş gibi gösterme sanatı. Eşanl. **hüsnitalil**. Söz gelimi:

*Görünen yıldız değil yer yer delinmiştir felek.
Gün yüzünün hasretiyle tfr-i ahımdan benim. [Necati]*

Bugünkü dile çevirisi: “Bu gökyüzünde yer yer görünen şeyleri yıldız sanma, senin güneşe benzeyen yüzünün özlemiyle, benim çektiğim ah oklarından gökkubbe yer yer delinmiştir.”

güzel sanatlar: [gen.] Genelde bireyin iç dünyasına, duygularına seslenen, onda estetik tatlar bırakan sanatlara verilen ad. Üç bölümde incelenir: a) *plastik sanatlar* [resim, heykel, mimarlık ...], b) *görsel sanatlar* [tiyatro, sinema vd.], c) *sözel sanatlar* [müzik, edebiyat, vb.].

Hh

hâl /hal, ha:1/ [1 ince söylenir] [Osm. <Ar.]: [dil.] **-1.** bk. **durum.** **-2.** bk. şimdiki zaman

halk bilim [**halk** [Osm. < Ar.]: [gen.] Belli bir ülkede, halka özgü kültür yaratılarını [gelenekleri, görenekleri, törenleri, inanışları, giyim kuşamı, yemekleri, oyunları vd.] ayrıntılarıyla ve derinliğine inceleyen bilim dalı. Eşanl. **folklor.**

halkçılık: [ed.] 20. yy'ın ilk çeyreğinde, Fransa'da ortaya çıkan, halktan insanların yaşayışını yansıtmayı amaç edinen edebiyat akımı. İlkeleri Fransız yazarı *Leon Lemonnier* ["Manifeste du populisme", 1929] tarafından ortaya konmuştur. [Ziya Gökalp, yeni Türk edebiyatının iki kaynaktan beslenmesi gerektiğini savunmuştu: a) Halk kültürü, b) Batı kültürü. Onun halkçılık anlayışında halkın kültürü [dili, edebiyatı, yerel/ulusal sanatları vd] çok iyi bilinmeli ve Batılı yöntemle, örneklerle göre geliştirilmelidir.

halk dili: [dil.: toplum dil.] **-1.** Halkın tümü tarafından kullanılan dil biçimi. **-2.** Daha çok alt kültür katmanlarındaki insanlarca kullanılan dil türü. Halk dilinde, konuşma dilindeki sözcükler, tümce yapıları yer almaktadır. Ölçünlü dile göre daha yalın ve söz varlığı sınırlıdır.

halk edebiyatı: [ed.] Halkın şiir [destan, koşuk vb.] ve düzyazı [efsane, halk hikayesi, masal vb.] türündeki ürünlerini kapsayan sözlü edebiyat geleneği. [Ayrıca bk. **anonim halk edebiyatı, sözlü edebiyat, Türk Halk edebiyatı**]

halk etimolojisi: [dil.] bk. **halk köken bilimi.**

halk köken bilimi: [dil.: köken b.] Kökeni bilinmeyen bir sözcüğü gerçeğe uygun olmayan biçimde açıklama. Eşanl. **halk etimolojisi, köken yakıştırma, yerileştirme.** Söz gelimi, halk köken bilimine göre, İstanbul>İslambol; palla e meza [İt!]> balyemez; hortensia>ortanca, subbassement [Fr.]>su basmanı ... olmuştur.

halk ozanı: [ed.] Sözlü geleneğe bağlı olarak şiirler söyleyen, kimi kez şiirlerini sazı eşliğinde dile getiren şair. Eşanl. **aşık, halk şairi, saz ozanı, saz şairi.**

halk öyküsü: [ed.] Halk edebiyatında, yiğitlik, aşk konularını işleyen, düzyazı-şiiir karışımı olan ve çoğunlukla halk ozanlarınca anlatılan anonim hikâye. *Koroğlu, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre*, gibi.

halk romanı: [ed.] Herhangi bir sanat kaygısı güdülmeden, salt geniş okur kitlesini sürükleyici olaylarla ilgili kılmayı amaçlayan roman türü. Eşanl. **piyasa romanı**. Eşat *Mahmut Karakurt, Kerime Nadir, Peride Celal* 'in kimi yapıtları bu türe sokulabilir.

hamiş /ha:.' miş/ [Osm. <Ar.]: [ed.] **-1.** Kitap kenarlarına yazılan açıklama; çıkma. **-2.** Mektubun altına konulan not.

hece düşmesi: [dil.: ses b.] Bir sözcükte, özellikle birbirine benzeyen hecelerden birinin düşmesi. Eşanl. **haploloji**. Söz gelimi *anlamazlıktan [gelmek] > anlamazdan [gelmek], başlayayım > başlayım*, gibi.

hece ölçüsü: [ed.] Şiirde, dizelerdeki hece sayısına göre düzenlenen ölçü. Eşanl. **hece vezni, parmak hesabı**. Türk şiirinde 5,6,7,8,9,10,11,12,13,14, l 5, l 6 heceli kalıplar kullanılmıştır. Söz gelimi:

Güzel, ne güzel olmuşsun

Görölmeyi görölmeyi

Siyah zölfün halkalanmış

Örölmeyi örölmeyi - [Karacaoğlu]

* Kay. Ahmet Talat, *Türk Şiirlerinin Vezni* [1933-1996].

hikâye bileşik zamanı: [dil.] bk. öyküleme bileşik zamanı.

hikâye bileşik zamanı eki: [dil.] bk. öyküleme bileşik zamanı

hitabet /hi.ta:.'bet/ [Osm.<Ar.]: [ed.] Etkili ve güzel konuşma sanatı.

hümanizm~~~ insancılık: [gen.] İnsanı, insanın değerini, insan sevgisini en yüce amaç sayan, insan onuruna saygıyı toplumsal yaşamın temel ilkeleri arasına alan görüşlere verilen genel ad. Katı dinsel ve siyasal ideolojilerden arınmış hemen bütün sanat yapıtları insancıldır.

I

ırmak-roman: [ed.] Bir kimsenin, bir ailenin ya da toplumun belirli bir döneminin birkaç cilt halinde ve kronolojik olarak anlatıldığı roman türü. Eşanl. **nehir-roman**. İlk kez Fransız romancısı Romain Rolland, kendi romanı *Jean-Christophe*'u (10 cilt, 1904-1912) nitelendirmek için bu terimi kullanmıştır. Türk edebiyatında da *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, *Kemal Tahir*, *Atilla İlhan* 'ın kimi romanları ırmak-roman türündedir.

ırmak-söyleşi: [gen.] Bir yazar, sanatçı, bilimci vd. ile yapılan, onun yaşamını, yapıtlarını, düşüncelerini, zevklerini, vd. konuları içeren uzun söyleşi. Eşanl. **nehir-söyleşi**. Soru-yanıt biçiminde gelişen söyleşi genellikle kitap olarak da yayımlanmaktadır. Başlıcaları: *Bir Koltukta Kaç Karpuz* [Halit Kivanç ile, Aydın Engin, 2003], *Tarihçilerin Kutbu* [Halil İnalcık ile, Emine Çaykara, 2003], *Sanki Bir Roman Kahramanı* [Doğan Hızlan ile Kürşat Başar, 2006], vd.

ıslık dili: [dil.] Islık çalarak anlaşma temeline dayanan bir tür gizli, özel dil.
* Kay. Necati Demir, "Islık Dili ve Karadeniz' de Kullanılışı" (http://www.necatidemir.net/images/demir/bkosem/isluk_dili.pdf)

İ

ibare /i.ba: ' re/ [Osm.<Ar.] Esk. [gen.] Bir düşünceyi, duyguyu, durumu vb.yi anlatan bir veya birkaç tümcelik söz.

iç-arınma: (ed., tiy.) İzleyicide acıma, korku duyguları uyandırarak onun arınmaya, dolayısıyla adalete yönelmesi/ yöneltilmesi. Eşanl. **katarsis**.

içerik: -1. [dil.: anlam b.] Bir dilsel bildirinin kavramsal yönü. [bk. **gösterilen**] -2. [ed.] Bir edebiyat yapıtında, anlatılan şeyin kapsamı [konu, tema, düşünceler, duygular, durumlar, olaylar, yer, zaman vb]. Eşanl. **muhteva**.

içindekiler: [gen.] Bir kitabın, derginin başına ya da sonuna konulan, konu başlıklarını sayfa numaralarıyla birlikte gösteren liste.

iç konuşma: [ed.] Genellikle bilin çakışı romanlarında görülen, roman ya da öykü kahramanlarının özgür çağrışımlarını ortaya koymalarıyla oluşan anlatım biçimi. Eşanl. **söyleni**. Adalet Ağaoğlu, Yusuf Atılgan vd romanlarında uyguladıkları anlatım tekniklerindendir.

iç ses değişmesi: [dil.: ses b.] Bir sözcüğün iç seslerinden birinin başka bir sese dönüşmesi. Söz gelimi, *geymek>giymek* [e>i], *tod-mak>doymak* [t>d, d>y], *yemek>ye yor>yiyor* [e>i] gibi.

içtenlik: [gen.] Sözlü ve yazılı anlatımda, duygu ve düşüncelerin içten geldiği gibi, doğal olarak ortaya konulması. Eşanl. **samimiyet**.

iç tümce: [dil. söz d.] Bir tümcenin içinde tümleç olarak yer alan cümle türü. Eşanl. **iç cümle**. Söz gelimi: "Mustafa Kemal Atatürk, 'Yaşamda en gerçek yol gösterici bilimdir' dedi." tümcesinde 'Yaşamda en gerçek yol gösterici bilimdir.' bölümü iç tümcedir.

iç uyak: [ed.] Dizelerin ortalarında bulunan uyak. Eşanl. **iç kafiye**. Söz gelimi; Elini koynuna sokma Seni *senden* sakınırım
Sen bir kuzu ben bir kurdum Seni *benden* sakınırım. [Gevheri]

ideografik yazı [ideografik [Fr.]]: [dil.] Çeşitli soyut ya da somut çizimlerle kavramları veren yazı türü. Eski Mısır yazısı, bugünkü Çin yazısı, ideografik yazı örnekleridir.

ideogram [Fr.]: [dil.] İdeografik yazılarda, soyut ya da somut bir nesneyi, kavramı ya da sözcüğü, sesçil değeri belirten grafik simge.

idil [Fr.]: [ed.] Kır yaşamının güzelliğini ve bu dekor içinde aşkı konu edinen şiir türü. [bk. **eglog**]

iham /i.' ham, i.'ha:rn/ [Osm.<Ar.]: [ed.] İki ya da daha çok anlamı olan bir sözcüğü, bir dize ya da beyitte bütün anlamlarını kastederek kullanma sanatı. Söz gelimi: «Görmedim kimsede cana senin anın gibi an / Severim can u gönülden seni ben anı için. » [Zati]. Bu beyitteki **"anın"** 1. güzelliğin, 2. onun" anlamlarında kullanılmıştır.

iki dilli: [dil.: ruh dil., toplum dil.] **-1.** İki ayrı dilde olan, iki ayrı dilde düzenlenmiş olan. Örn. "iki dilli sözlük, yapıt, yazıt." **-2.** İki dili de ana dili gibi konuşabilen kimse, iki dilin kullanıldığı topluluk, ülke için kullanılır.

ikileme: [dil.: biçim b., söz d.] Anlamı güçlendirmek için aynı sözcüğün, anlamları yakın ya da karşıt olan sözcüklerin yan yana kullanılması. Eşanl. **eşleme, kelime tekrarı.** Söz gelimi: *yavaş yavaş, çoluk çocuk, büyüklü küçüklü, iyi kötü* gibi.

ikili çatı: [dil.: biçim b., söz d.] İki görevde de kullanılabilen çatı. Söz gelimi: *alınmak* [1. dönüşlü çatı: *Sizin sözünüzden alındım*; 2. edilgen çatı: *Bu gece tiyatro için biletler alındı*] gibi

ikili ünlü: [dil.: ses b.] Bir hecede yan yana bulunan iki ünlü. Eşanl. çift ünlü, diftong. Türkçede ikili ünlü yoktur. Yabancı dillerde vardır. Söz gelimi: İngilizce *air* [hava], Almanca *das Haus* [ev] gibi.

ikinci kişi: [dil.: biçim b., söz d.] Adıllarda, yüklemlerde [çekimli eylemlerde] dinleyen kimse ya da kimseler. Adıllarda, *sen*, *siz*; çekimli eylemlerde *bakarsın* [*sen*] *bakarsınız* [*siz*], gibi.

ikinci vurgu: [dil.: ses b.] Sözcüklerde, asıl vurgu dışında sezilen vurgu. Örn. *annemin* /'an.ne. 'mini, deminki /'de min.' ki/ sözcükleride /mini ve /ki/ ikinci vurguludur.

İkinci Yeni: [ed.] Birinci Yeni'ye tepki olarak başlayan ve 1955-1965 yılları arasında görülen şiir akımı. İkinci Yeni şairleri, özellikle siyasal baskının etkisiyle bireye, biçime, soyuta, gerçek dışına, akıl dışına eğilim duymuşlar, dilin yapısına aykırı kullanımlara yer vermişler, sözdizimini bozma denemeleri yapmışlardır. Başlıca temsilcileri Oktay Rifat, İlhan Berk, Turgut Uyar, Cemal Süreya, Sezai Karakoç, Ece Ayhan, Ülkü Tamer, Tefvik Akdağ, Yılmaz Gruda vd. leridir.

iki nokta: [yazım b.] Bir tümceden ya da sözcükten sonra örnekler, açıklamalar verileceği zaman, bu cümlemin ya da sözcüğün sonuna konulan yazım imi; simgesi [:]. Örneğin, "*Dil bilgisinin bölümleri şunlardır: ses bilgisi [ve ses bilim], biçim bilim, söz dizimi, anlam bilim, köken bilim.*"

ileti: -1. [dil.] bk. **bildiri.** **-2.** [gen.] Bir sanatçının kendi yapıtları aracılığıyla okuruna duyurmak isteği temel düşünce. Eşanl. **bildiri, mesaj.**

iletişim: -1. [gen.] Dille ya da radyo, tv, telefon, gazete dergi, kitap vb. araçlarla haberleşme. **-2.** [dil.] Konuşucu ile dinleyici arasında bilgi alışverişi. Eşanl. **bildirişim.**

ilgeç: [dil.: biçim b., söz d.] Sözcükler, sözcük öbekleri arasında anlam bakımından ilgi kuran sözcük türü. Eşanl.**edat**. İlgeçler bağımsız görevsel biçim birimlerdendir. Türkçede *gibi, göre, kadar, dolayı, için, ile* vb. ilgeçler vardır. Örnek kullanımlar: *Bana göre bu dedikleriniz doğru değil. / Ekmeği bıçak ile kesiniz. / Senin gibi çalışkan birini görmedim. / Tekrar buluşmak üzere ayrıldılar.*

ilgeç öbeği: [dil.: biçim b.] Ad soylu bir sözcükle bir ilgeçten oluşan öbek. Söz gelimi, *benim için, sana göre, eve kadar, dağa doğru*, vb. ilgeç öbeği, tümcede yüklem öbeğinde yer alır.

ilgi eki: [dil.: biçim b.] **-1.** Ad soylu sözcüklere ilgi, aitlik, bağlantı kavramı veren ek. Türkçede ilgi eki {-ki} 'dir. Söz gelimi, *odadaki [radyo], karşıdaki [duvar], bugünkü [işlerimiz], yarınki [toplantı]* gibi. Bu eki alan sözcük belirtme sıfatı olarak betimlenir.

-2. İlgi eki kimi zaman adılar ve adlarla da kullanılır; bu durumda tamlamadaki tamlananın yerini tutar: *benim arabam>benimki, Ahmet 'in çocuğu>Ahmet 'inki, başkasının parası>başkasının* gibi. Kimi yayınlarda ilgi eki almış adıl ve ad soylu sözcüklere *ilgi adılı* denilmiştir.

ilham~~~esin: [ed.] Etkilenme, çağrışım ya da içe doğma yoluyla akla gelen yaratıcı duygu, düşünce.

imge: [ed.] **-1.** Bir varlığı, olayı, durumu zihinde yeniden canlandırma ya da tasarlama. Eşanl. **hayal**,

imaj. -2. Şiirde, sanatçının duyguları aracılığıyla algıladığı, özel, özgün görüntünün dile getiriliş biçimi. Eşanl. **hayal, imaj**. Özellikle şiirde imge önemli bir yer tutar. Söz gelimi, *Billur bir avize Bursa 'da zaman* [Ahmet Hamdi Tanpınar; 'zaman 'ın 'avize' olarak tasarlanması] * *Sevdanın anayurdu gece/Seni seviyorum Ece* [Refik Durbaş; 'sevdanın anayurdu'nun 'gece' olarak tasarlanması].* *Kedim, ayak ucumda büzülmüş, uyumakta; /İplik iplik sarıyor sükutu bir yumakta, / Hırıl hırıl, / Hırıl hırıl...* [Necip Fazıl Kısakürek; "sükutu, [kedinin] bir yumakta iplik iplik sarması"], vb

imgeci: [ed.] **-1-**. İmgeye önem veren, imgeyi sıkça kullanan [şair]. **-2.** İmgeciliği benimseyen [şair].

imgecilik: [ed.] **-1.** 20. yy'ın başında imgeciliğe tepki olarak ortaya çıkan; özgür koşuğu, konuşma dilini kullanan, kesin, somut imgelere geniş olarak yer veren Amerikan İngiliz şiir akımı. İmgeciliğin başlıca temsilcileri arasında *E. Pound, H. Doolittle, T.E. Hulme*, özellikle anılmalıdır. **-2.** Rusya'da 1917 Ekim Devrimi'nden sonra ortaya çıkan; şiirin çarpıcı ve benzersiz imgelere dayanması gerektiğini savunan şiir akım. Rus imgeciliğinin ilk temsilcisi *Sergey Yesenin'dir* [1895-1925].

inceleme: [gen.] **-1.** Bilim, sanat, kültür vb alanlarda herhangi bir konuyu, bilimsel bir anlayışla ele alıp bütün özelliklerini ayrıntılı bir biçimde ortaya koyma amacıyla yapılan çalışma. **-2.** Bir araştırmamanın sonuçlarını içeren yazı ya da kitap.

intihal~~~ çalıntı.

ironi [Fr.]:[ed.] **-1.** Retorikte, ince bir alay etkisi uyandırmak üzere sözcükleri gerçek anlamlarıyla değil, karşıtı anlamlarla kullanma temeline dayanan anlatım tekniği. Eşanl. **tersinleme**. Esk. **istihza**. **-2.** Sanatçının yapıtıyla okuyucuda ya da izleyicide bıraktığı alay etkisi. *Kay.Beliz Güçbilmez, *ironi ve Dram Sanatı* (2005).

istek kipi: [dil.: biçim b., söz d., anlam b.] Eyleme istek ve niyet kavramı veren tasarlama kipi. Türkçede istek kipi {-[y]a- [-a-, -e-]} ekiyle kurulur. Çekimi şöyledir: *al-a-y-ım, al-a-sın, al-a; al-a-lım, al-a-sınız, al-a-lar* gibi. Örnek kullanımlar: *Ben de sizinle geleyim mi? / Haydi toparlanıp gidelim. / Bu konuyu enine boyuna tartışalım, kafamızda sorular kalmasin ...*

istek [kipi] eki: [dil.: biçim b.] Eyleme "istek ve niyet" kavramı veren çekim eki. Türkçede istek [kipi] eki {-[y]a- [-a-, -e-]}'dır.

isteklenme eylemi: [dil.: anlam b.] {-ası-} ve {-[y]acağı-} eki almış bir adeylemle *gelmek* eyleminden kurulan ve istek bildiren bileşik eylem. Eşanl. **isteklenme fiili**. Söz gelimi: *gülesi gelmek, kalkası gelmek, vurası gelmek, öldüreceği gelmek, koşacağı gelmek* gibi.

işlev: [dil.] Bir tümcede bir dil birimin yerine getirdiği görev; bir sözcenin yerine getirdiği görev. Eşanl. **görev**. Söz gelimi çekim ve türetme eklerinin işlevi; tümce kurucularının [özne-yüklem-tümleç] işlevleri gibi.

işteş çatı: [dil.: biçim b., söz d., anlam b.] Eylemin birden çok özne tarafından "karşılıklı", "ortaklaşa", "birlikte" yapıldığını bildiren çatı. Eşanl. **müşareket**. Türkçede işteş çatı, eylem kök ve gövdelerine {-[ı]ş-} eki getirilerek yapılır: *gül->gül-ü-ş-mek* [Onun garip kıyafetle gelmesine çok gülüştük.], *tut->tut-u-ş-mak* [El ele tutuşup barış zinciri oluşturduk.], *sözle->sözle-ş-mek* [Sözleştikimiz gibi hareket edeceğiz. Tamam mı?], gibi.

işteş eylem: [dil.: biçim b.] İşteş çatı biçimdeki eylem. Esk. **müşareket fiili**. Söz gelimi, *bak->bak-ı-ş-mak, gör->gör-ü-ş-mek, yaz->yaz-z-ş-mak* gibi.

işteşlik eki: {dil.: biçim b.} İşteş eylem kuran yapım eki. Türkçe’de işteşlik eki {-{ı} ş-}’tır.

itilaf /i.ti. ‘laf, i.ti.‘ la:f/ [Osin.<Ar.]: Esk. {ed.} Belagatta, sözün sözle, sözün anlamla, sözün ölçü {vezin} ile; anlamın anlam ile anlamın ölçü {vezin} ile uyumlu olması.

iyelik eki: {dil.: biçim b.} **-1.** Sonuna eklendiği adın ait olduğu kişi ya da şeyi belirten çekim eki.

Çekimi:

tekil kişi: -m- {baba-m/göz-ü-m}

tekil kişi: -n- {baba-n/göz-ü-n}

tekil kişi: -1-, -{s}ı.- {baba-sı/göz-ü}

çoğul kişi: -mız- {baba-mız / göz-ü-müz}

çoğul kişi: -nız- {baba-nız / göz-ü-nüz}

çoğul kişi: -ları- {ba ba-ları / göz-le ri}

[UYARI: 3. çoğul kişi eki -ları-’nın kullanımı seçimlidir.]

-2. İyelik eki ait olduğu kişi ya da şeyin yerini tuttuğu için kimi yayınlarda bu eki almış sözcükler **iyelik adılı** olarak da adlandırılmaktadır.

iyelikli ikileme: {dil.: biçim b.} Sözcüklerinin biri ya da ikisi de iyelik eki almış olan ikileme türü. Söz gelimi *topu topu, hepsi hepsi* gibi.

iyelikli sıfat: {dil.: biçim b.} Sıfat görevinde kullanılan ve iyelik eki almış olan kimi sıfatlar. Söz gelimi: *canım* [İstanbul], *izlediğiniz* [program], *binecekleri* [uçak] gibi.

izlenimci eleştiri: {ed.} Sanat yapıtları karşısında, kişisel izlenimlere göre değerlendirme yapan eleştiri türü. Okur odaklı bir eleştiridir; yapıtın okurda bıraktığı tadı, hoş izlenimleri önemser. Fransa’da *Jules Lemaitre*, *Anatole France*, Türkiye’de N. Ataç izlenimci eleştirinin temsilcileri olarak görülür. {bk. **bilimsel eleştiri**}

izlenimcilik~~~ empresyonizm: {ed.} 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan, varlıkların, olayların sanatçıda bıraktığı izlenimlerin anlatımını amaç edinen sanat ve edebiyat akımı. Batı edebiyatındaki temsilcileri arasında *P. Verlaine*, *S. Mallarme*, *P. Valery*, *Rimbaud*, *R. M Rilke*... yer alır. Türk edebiyatındaki *Ahmet Haşim*, *A.H Tanpınar*, *Ahmet Muhip Dıranas*’ın şiirlerinde izlenimcilikten izler görülür.

Jj

jargon [Fr.]: [dil.] bk. **alan argosu**.

jenerasyon~~~kuşak.

jest [Fr.]: [tiy.] Oyuncunun bedeniyle, özellikle de eliyle, koluyla, başıyla yaptığı, belirli bir anlam taşıyan ya da taşımayan hareketi.

jurnal [Tanzimat döneminde] ~~~**Günlük**.

Kk

Kafkaesk [Fr.]: [ed.] Franz Kafka' nın [1883-1924] yapıtlarında yer alan izlekleri [temaları], düşünce ve duyguları, biçemi çağrıştıran, bu özellikleri taşıyan.

kahraman /kah.ra.'man, kah.ra.'ma:n/ [Osm.<Far.]: [ed., tiy.] Roman, öykü, tiyatro gibi edebiyat türlerinde, olayların merkezi durumunda olan ya da olaylara yön veren kişi [ya da kişiler]. [Ayrıca bk. **karakter, tip**]

kaide /ka:.i.'de/ [Osm.<Ar.]: [dil.] bk. **kural**.

kakofoni~~~kakışma. [ed.] Kulağı tırmalayan sözcüklerin, hecelerin seslerin art arda söylenmesi, yinelenmesi. Eşanl. **kakofoni**. Esk. **tenafür**. Söz gelimi: "Bir berber bir berbere gel beraber bir berber dükkanına gidelim demiş." tekerlemesinde /b/ ve /r/ sesleri kakışma örneği oluşturuyor.

kalıp söz: [dil.: söz d.] İki ya da daha çok sözcüğün biçim ve anlamca kalıplaşmasından oluşan birim. Söz gelimi: *ablalık etmek, açıklamada bulunmak, cesaret bulmak, yararlı olmak* gibi. Kalıpsözler; içerik bakımından deyimler ve atasözlerinden farklıdır.

* Kay. Hürriyet Gökdayı, "Türkçede Kalıp Sözler", *bilig*, kış 2008, S. 44, ss.88-110

kalıp [Osm. <Ar.]: Esk. [ed.] bk. **anagram**.

kamus /ka:.' mus, ka:.' mu:s/ [Osm.<Ar.]: Esk. [dil.] bk. **sözlük**.

kanal~~~oluk: [dil.] Bildirişim sürecinde, bildirinin konuşucudan dinleyiciye aktarılmasını sağlayan gereç. Eşanl. **kanal**. Sözlü bildirişimde oluk *hava'dır*. Hava ses titreşimlerini iki yan arasında aktarmaya yarar. Ayrıca yerine göre, *telefon, telgraf, faks, televizyon, gazete, kitap...* da oluk işlevini görür.

kapalı eğretileme~~~kapalı istiare: [ed.] Benzetmenin yalnızca benzetilen ögesi ile yapılan eğretileme türü. Eşanl. **kapalı istiare**. Söz gelimi, "Bir milletin melalini söyler derin derin/ Derya önünde çırpınarak Dolmabahçe'nin" [İ.A. Gövsa]. Burada «insan» söylenmeyerek kapalı eğretileme yapılmıştır.

kapalılık: [kom.] Sözlü ve yazılı anlatımda, anlatılanların kolay anlatılamayacak bir nitelikte olması.

kapsamlama: [dil., ed.] Bir sözcüğün kapsamını genişleterek ya da daraltarak 'bütün parça', 'cins -tür', 'tekil-çoğul' ilişkisi içinde bulunduğu bir başka sözcük yerine kullanma. Örn. *Yelkenliyle denize açıldılar. * Pedallarımız yarışı önde götürüyorlar*. Burada *yelkenli* 'yelkenle giden deniz taşıtı'; *pedal* 'bisiklet sporu yapan kimse' anlamında kullanılmıştır.

kara gülmece ~ mizah: [ed.] Gülmecenin iyimser bilgeliği yerine, korkunçluğu ve ürkünçlüğü saçmalık düzeyine vardırarak, ürpertici bir komikliğin ağır bastığı edebiyat türü. * Kay. Enis Batur, *Kara Mizah Antolojisi* [1987-2010].

karakter [Fr.] ~~~**kahraman:** [ed.] Anlatı türlerinde, duyguları, düşünceleri, iç dünyaları, davranışları değişik özellikler gösteren kişilerin her biri. [Ayrıca bk. **kahraman, tip**.]

karakter güldürüsü: [tiy.] Komik olanın, karakterin kendisinde yaratıldığı güldürü türü.

karakter oyunu: [tiy.] Bir karakterin psikolojik çatışmalarını, eylemlerini konu edinen oyun türü.

karakter tragedyası: [tiy.] Trajik olanın, karakterin kendisinde [psikolojik çatışmalar, çevreyle olan çatışmalar vb.] yaratıldığı tragedyası türü.

kara mizah: [ed.] bk. **kara** gülmece.

karma çatı: [dil.: biçim b., söz d.] Değişik görevleri yapmak üzere iki ya da daha çok değişik çatı ekinin üst üste getirilmesiyle oluşturulan çatı. Söz gelimi, *gör-üş-tür-ül-mek*, *yüz-leş-tir-i-l-mek*, *bul-u-n-dur-t-u-l-mak* gibi.

karmaşıklık: [komp.] Sözlü ya da yazılı anlatımda dilin iyi kullanılmamasından ya da konuyla ilgili olarak verilen örneklerin açık seçik olmamasından ileri gelen anlam karışıklığı, anlaşılmazlık.

karmaşık tümce: [dil.: söz d.] Birbirine bağlanmış çeşitli türdeki tümcelerden oluşan tümce türü. Eşanl. **karmaşık cümle**. Söz gelimi: *"Her akşam, eve gelir gelmez, duşunu alır, yemeğini yer, 2 saat televizyonunu seyreder, saat 22.000'de de yatar fakat hiçbir sabah onun geç kalktığını gören olmamıştır."* tümcesi karmaşıktır.

karma tamlama: [dil.: söz d.] Tamlayanı ya da tamlananı ya da her ikisi de sıfat alabilen ad tamlaması. Söz gelimi: *mavi evin yeşil kapısı, korkunç savaşın sonu* gibi.

karşılaştırma: -1. [kom.] Sözlü ya da yazılı anlatımda, bir düşünceyi örneklerle kanıtlamak ya da iki şeyin benzer ve farklı olan yönlerini belirtip daha geçerli olanı savunmak gibi amaçlarla başvurulan yöntem. Eşanl. **mukayese**. -2. [dil.] Bir niteliğin çeşitli derecelerini [eşitlik, artıklık, üstünlük dereceleri] karşılaştırmalı olarak belirtme.

karşılaştırma derecesi: [dil.] Bir niteliğin derecelerinden her biri. [bk. **artıklık derecesi**, **eşitlik derecesi**, **en üstünlük derecesi**.]

karşılaştırmalı edebiyat: [ed.] Değişik ülkelerde oluşan edebiyatları, akımları, yapıtları, yazarları karşılaştırma yöntemiyle inceleyen edebiyat tarihi dalı. Eşanl. **mukayeseli edebiyat**.

karşıt anlamlı sözcük: [dil.: anlam b.] Anlamları birbirine karşıt olan sözcüklerden her biri. Eşanl. **zıt anlamlı kelime**. Karş. **eş anlamlı sözcük**. Söz gelimi: *iyi/kötü, güzel/çirkin, büyük/küçük, doğru/yanlış, var/yok, gitmek/gelmek, inmek/çıkmaq, yatmak/kalkmak*, gibi. * Kay. Yusuf Çotuksöken, *Türkçe Anlamdaşlar ve Karşıt Anlamlılar Sözlüğü* [1992, 2. Basım 2012]; Özcan Yalım, *Türkçede Yakın ve Karşıt Anlamlılar Sözlüğü* [2. Basım, 2006]

karşıtlama: -1. [dil.] Karşıt anlamlı iki sözcüğün anlamı güçlendirmek için bir arada kullanılması. Eşanl. **oksimoron**. Karşıt anlamlı sözcüklerle kurulan söz öbekleridir. Tümce bağlamında olursa **paradoks** adını alır. Örnekler: *sessizliğin sesi, korkunç güzel, sessizce haykırmak, orijinal kopya, kekeme spiker, kalıtsal kısırlık, muhafazakar liberal, zorunlu seçmeli ders, özel halk otobüsü, çok az, yaşayan ölü, gecenin aydınlığı, sağır dinleyici, kötü şans, sessiz çılgılık*, **-2.** [ed.] Bir sözcüğü, deyimini, tümceyi görünüşündeki anlamının tam karşıtını verecek biçimde kullanma. Söz gelimi: şifayı bulmak, şifayı kapmak “hastalanmak” deyimleri bir karşıtlamadır.

karşıtlık: -1. [dil.] Bir dil biriminin belli bir bağlamda yerini alabilecek öbür birimlerle kurduğu bağıntı. **-2.** [ed.] Anlamca birbirine karşıt [zıt] olan sözcükleri bir arada kullanma. Eşanl. bk. **tezat**. “İşkence yaptıkça bana gülerdi/ Benim sadık yarım kara topraktır.” [Aşık Veysel] dizelerinde *işkence yapmak/gülmek* sözleriyle sağlanmışır.

katalog [Fr.]: **-1.** Kitaplıklardaki kitapları vd. basılı gereçleri, konu ve içerik bakımından tanıtmak, arandıklarında bulunmalarını sağlamak üzere, alan ve yer numaraları belirtilerek hazırlanmış kitap, defter veya fişten oluşan bütün. Eşan l. **fihrist**. Son dönemde kataloglar, İnternet ortamına da taşınmıştır. 2. Kitabevi, yayınevi, kurum vb kuruluşların yayınlarını, ürettikleri malları, eşyaları tanıtan, gösteren liste, kitapçık ya da kitap. Eşanl. **fihrist**.

kategori--- ulam: [dil.] Çeşitli ortak dil bilgisel ve anlamsal ölçütlere göre, dilsel birimlerin/öğelerin yerleştirildiği ya da oluşturduğu sınıf. Eşanl. **kategori**. Sayı [tekil, çoğul], cins, ad, zaman, kip, görünüş, olumsuzluk ‘eylem’; artıklık, eşitlik, üstünlük ‘sıfat’ ulamlarıdır. Sözcük türleri [ad, sıfat, adıl, belirteç, eylem, ünlem, ilgeç, bağlaç] ayrı bir ulam oluşturur. Söz dizimindeki özne, yüklem ve tümleş de işlevsel ulamlar olarak kabul edilir.

katharsis [Yun.]: [ed., tiy.] bk. **iç-arınma**.

katışık çatı: [dil.: biçim b., söz d.] Aynı görevi yapmak üzere iki ya da daha çok çatı ekinin üst üste getirilmesiyle oluşturulan çatı. Söz gelimi: *de-n-i-l-mek, iste-n-i-l-mek, şöyle-n-i-l-mek* gibi.

katmerli bileşik zaman: [dil.: biçim b., söz d.] Yalın zamanlı bir eylemle, ekeylemin iki zamanının birlikte kullanılmasıyla oluşan bileşik zaman. Söz gelimi: *uyur idiysem* [geniş zamanın öykülemesinin öykülemesi], *bakıyor idiyse* [şimdiki zamanın koşulunun öykülemesi] gibi.

katmerli çatı: [dil.: biçim b., söz d.] Geçişli ya da geçişsiz eylem kök ve gövdelerine birden çok ettirgenlik [ve oldurganlık] ekinin getirilmesiyle oluşturulan çatı. Yüklemli katmerli çatılı eylemlerden kurulu olan tümcelerın sayısı sınırlıdır. Çünkü tür tümcelerde her zaman birtakım anlam bulanıklıkları olabilir. Söz gelimi: *başla-t-tır-t-mak, in-dir-t-tir-mek* gibi. Örn. 23 Ekim 1917 tarihinde katibe ve memureler göreve başlatıldı. [internette], vb.

katmerli iyelik: [dil.: biçim b.] Aynı sözcükte kalıplaşmış olarak bulunan iki iyelik eki. Söz gelimi: *ayn-ı-sı, bir-i-si, hep-i-si/hep-si, kim-i-si* gibi.

kavram: [gen.] Var olanların ortak özelliklerini içeren ve bir ortak ad altında toplayan zihinsel çerçeve. Eşanl. **mefhum**. Kavramlar söylemde sözcük ya da terim olarak somutlaşır. * Kay. Betül Çotuksöken, *Felsefi Söylem Nedir?* [1991-2010]

kavram alanı: [dil.: anlam b.] Belli bir alandaki sözcüklerin anlam ilişkilerinin oluşturduğu alan.

kavuştak: [ed.] -1. Şarkı ve türkülerde yinelenen dize; nakarat. -2. Halk türkülerinde her haneden sonra yinelenen dize ya da dizelere verilen ad. Eşanl. **bağlama**.

kaynakça~~bibliyografya: [dil.: ed., kom., tiy.] -1. Aynı ya da değişik konularda hazırlanmış olan kitapların listesi. -2. Belli bir konuda ya da çeşitli konularda yapılmış yayınlar hakkında bilgi veren çalışma.

kaynak dil: [çeviri b.] Çeviriye konu olan metnin yazıldığı dil. Karş. **amaç dil**.

kaynak metin: [çeviri b.] Çeviri işlemine konu olan metin (düzyazı, şiir, oyun). Karş. amaç metin.

kesik: [gen.] -1. Gazete ve dergilerden kesilmiş, belirli bir konuya özgü parça. Eşanl. **kupür**. -2. [ed.] Halk edebiyatında, hece sayısı 7 ya da 8 olan şiirlere verilen ad.

kesir sayı sıfatı: [dil.: biçim b.] Varlıkların sayılarını kesirli olarak gösteren sıfat. Söz gelimi: *dörtte bir* [ekmek], *yüzde beş* [faiz], *üçte iki* [oran] gibi.

kesme: [ed.] Şiirde ya da düzyazıda bir tümceyi sonu anlaşılabacak biçimde yarım bırakma sanatı. Eşanl. **kat**. Söz gelimi: «Ey kimsesiz, avare çocuklar... hele sizler/ Hele sizler...» [Tevfik Fikret] dizelerinde görülür.

kesme imi ~~~işareti [dil.: yazımb.] Özel adlardan, tarihlerden ve kimi kısaltmalara getirilirken, ekten önce kullanılan yazım imi; simgesi [']. Eşanl. **Apostrof**. İki sözcüğün birleşmesi sırasında ortaya çıkan ses düşmesini, kimi yabancı sözcüklerin kesintili olarak okunacağını belirtmek için de kullananlar vardır. Söz gelimi: "İstanbul'da yayımlanan günlük gazeteler" / "Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk, 10 Kasım 1938'de İstanbul'da öldü." / "Bu ağacın uzunluğu 4 m' dir." / "N'aptı? [< Ne yaptı?]", "San'at, mes'ele, kur'a" [Artık bu sözcüklerde kullanılmıyor.] gibi. Ayrıca sözcüklerde vurgulu hecenin başına konur. Örn. *Türkçe /' türkçe/, gelmeyin /'gel.me. 'yin/ gibi.*

kılınış: [dil.: anlam b.] Eylemin belirttiği oluşun zaman bakımından niteliğini (başlama, bitiş, süreklilik) belirten anlam ulamı. [Ayrıca bk. **görünüş**.

kısa çizgi: [yazım b.] **-1.** Satır sonuna sığmayan sözcükleri hecelere bölerken kullanılan yazım imi; simgesi [-].

kısaltılmış sözcük: [dil.: biçim b.] Kimi heceleri kullanılmadan da aynı anlamı veren sözcük. Söz gelimi *foto* [<fotoğraf], *oto* [<otomobil, otobüs] *akü* [<akümülatör], *tel* [<telgraf], *Memet* [<Muhammet], *Liz* [<Elizabeth] gibi.

kısaltma: [dil.] Birden çok sözcükten oluşan kuruluş adlarında ya da bir sözcükten kurulan adlarda, bir ya birkaç harften oluşan belirleyici harf, harfler ya da sözcük Söz gelimi: T.C. [Türkiye Cumhuriyeti], TDK [Türk Dil Kurumu], kim [kimya], fız [fizik], m [metre], gr. [gram], APS [acele posta servisi] TÜBİTAK [Türkiye Bilimsel Teknik Araştırma Kurumu], AVİM [Alışveriş Merkezi] gibi.

kısaltmalı anlatım: [ed.] Konuşma ve yazıda, kullanılmaması anlam eksikliğine ya da bozukluğuna yol açmayan sözcüklere yer vermeme. Söz gelimi: «Her akşam kitap okur musun? -Evet...» gibi. [Ayrıca bk. **düşüm**.]

kısa oyun: [tiy.] Genellikle radyo ya da TV'de yayımlanmak üzere hazırlanmış, dram ya da çokluk güldürü türünde oyun. Eşanl. **skeç**.

kıta [Osm. <Ar.]: [ed.] **-1.** bk. **dörtlülük**. **-2.** Bir şiirde birkaç dizeden oluşan kümelerin her biri. Eşanl. **kuple**.

kip: [dil.: biçim b., anlam b.] Eylem, oluş karşısında, konuşucunun tutumunu, yorumunu gösteren dilbilgisi ulamı. Esk. **sıyga**. Türkçede bildirme kipi, tasarlama [isteme, dileme] kipi, olmak üzere iki türü vardır. Kip, Türkçede zamanı da içerir.

kip eki: [dil.: biçim b.] Çekimli eylemlerde (yüklemlerde) kipi belirleyen ek.

Söz gelimi: *gid-er-im*, *gid-ecek-sin*, *gid-i-yor-um*, *git-ti-m*, *git-miş-im*, *git-meli-y-im*, *gid-e -y-im*, gibi.

kişi: -1. [dil.] Çekimli eylemlerde ve adılarda konuşan, dinleyen, sözü edilen kimse. Eşanl. **şahıs**. Adıllar: *ben* [1. tekil kişi adılı], *sen* [2. tekil kişi adılı], *o* [3. tekil kişi adılı]; *biz* [1. çoğul kişi adılı], *siz* [2. çoğul kişi adılı], *onlar* [3. çoğul kişi adılı]; çekimli eylemler: *baktı-m-* [1. tekil kişi], *baktı-n* [2. tekil kişi], *baktı* [3. tekil kişi], *baktı- k* [1. çoğul kişi], *baktınız* [2. çoğul kişi], *baktı-lar* [3. çoğul kişi], gibi.

kişi ekleri) -2. [ed.] Edebiyat yapıtlarında, bağlama uygun olarak kimliklendirilen kahraman*, karakter*, tip*.

kişi adılı: [dil.] Kişilerin adlarının yerine kullanılan adıl. Eşanl. **kişi zamiri**, **şahıs zamiri**. Türkçe'de başlıca kişi adıları şunlardır: *ben*, *sen*, *o*; *biz*, *siz*, *onlar*.

kişi eki: [dil.: biçim b., söz d.] Çekimli eylemlerde kişi kavramı veren ek. Eşanl. şahıs eki. Türkçede kişi ekleri dört öbeğe:

1. öbek: -m [geldi-m], -n [geldi-n], - [geldi]; -k [geldi-k], -niz [geldiniz], -lar [geldi-ler] ...
2. öbek; -ım [bilmiş-im], -sın [bilmi ş-sin], - [bilmiş], -ız [bilmiş-iz], -sınız [bilmiş-siniz], -lar [bilmiş-ler].
3. öbek: - [kullanılmıyor], - [gel], -sın [gel-sin]; - [kullanılmıyor], -ın, -ınız [gel in, gel-iniz], -sınlar [gel-sinler]
4. öbek: -im [gel-e-y-im], -sin [gel-e-sin], - [gel-e], -lim [gel-e-lim], -sınız [gel-e-siniz], -lar [gel-e-ler] gibi.

kişileştirme~~~teşhis: [ed.] Cansız varlıkları, hayvanları, bitkileri, imgesel yaratıkları kişiler gibi canlandırma, davrandırma, onlara duygu, imge, devinim gibi nitelikler kazandırma sanatı. Eşanl. **canlılaştırma**. Söz gelimi: «Gül *hasretinle* yollara dutsun *kulağını/Nergis* gibi kıyamete dek *çeksün* intizar. » [Baki] dizelerinde kişileştirme sanatı yapılmıştır.

kişisiz edilgen eylem, - - fiil: [dil.: biçim b., söz d.] Kişi kavramı taşımayan edilgen eylem. Söz gelimi: *korkulmak* [Senden korkulur.], *ölmek* [Ölenle ölünmez.], *susulmak* [Bu söz karşısında susulur.], *yetişilmek* [Onun hızına yetişilmez.] gibi.

kitapsever~~~bibliyofil: [gen.] Kitaplara karşı özel duyan, zengin bir kitap koleksiyonu bulunan, kitaplar hakkında derli toplu bilgisi olan kimse.

klasik [Fr.]:[ed.] **-1.** Eski Yunan, Latin kültür, sanat ve edebiyatıyla ilgili yapıtlar için kullanılır. **-2.** Her dönemde değerini, üstünlüğünü koruyan yapıt, sanatçı vb. için kullanılır.

Klasik Türk Edebiyatı: [ed.] bk. **Divan Edebiyatı.**

klasisizm [Fr.]:[ed.] 17. yüzyılda Avrupa’ da özellikle Fransa’da ortaya çıkan, eski Yunan ve Latin edebiyatlarını örnek alan, akıl ve sağduyuya önem veren; gerçeği ve doğayı akıl yoluyla incelemeye çalışan, doğrallığı ve gerçekliği ilke edinen edebiyat akımı. Klasisizmin temsilcileri arasında *P. Corneille* [1606-1684], *J. M. Mi/ton* [1608-1674], *La Fontaine* [1621-1673], *J. Racine* [1639-1699], *La Bruyere* [1645-1696], *Fenelon* [1651-1715], vd. Eşanl. **klasikçilik.**

kod~~~düzgü: [dil.] Hem bildiriye oluşturmaya hem de bildiriye doğru olarak çözümleyip yorumlamaya sağlayan saymaca nitelikli simgeler ve bileştirme kuralları dizgesi. Eşanl. **kod.** Yüz yüze iletişimlerde düzgü, doğal dildir.

kolokyum [Fr.]: [gen.] Bilimsel, siyasal, ekonomik bir konunun, sorunun görüşülmesi amacıyla yapılan toplantı.

kompozisyon [Fr.]: [kom.] **-1.** Sözlü ya da yazılı anlatım. **-2.** Bir yazının ya da yapıtın giriş-gelişme -sonuç bölümlerinin birbirleriyle uyumlu ve birbirini bütünler olması. Eşanl. **düzenleyim.** **-3.** İşlenen bir konuyla ilgili ana ve yan düşüncelerin örneklemelerin, karşılaştırmaların düzenli bir biçimde ortaya konulması. **-4.** Bu özellikleri taşıyan yazı. **-5.** Temel yazma ve konuşma kurallarını öğreten kitap ya da ders. Esk. **kitabeta, tahrir.**

konu: -1. [gen.] Bir yazıda, metinde ya da yapıtta işlenen insan, duygu, düşünce, kavram, terim, durum, olay, herhangi bir doğa ögesi vb. Esk. **mevzu.** **-2.** [dil.: metindil.] Söylemde sözü edilen, hakkında bir şey söylenen kişi ya da nesne, varlık. Konu sözdizim boyutunda genellikle özne’dir. Örn. “*Ege çalışkan bir öğrencidir,*” tümcesinde “Ege”konudur. [bk. **yorum, odak.**]

konu birliği, konuda birlik: [tiy.] Tragedyalarda, oyunun tek bir konuyu işlemesi. [bk. yer birliği, zaman birliği, üç birlik kuralı]

konu dışı: [gen.] Sözlü ve yazılı anlatımda, konuyla ilgisi olmayan [düşünce, örnekler vb].

konuşma dili: [dil.] Günlük yaşamda kullanılan, yazı diline oranla sözcük dağarcığı daha sınırlı olan, söyleyiş ve anlatım farklılıkları bulunan dil; sözlü dil. Konuşma dili, halk dili ve yöresel dile göre ölçünlü konuşma diline daha yakındır.

konuşturma~~~intak: [ed.] Kişileştirilen varlıklara, imgesel yaratıklara söz söyletme sanatı. Esk. **intak.** Söz gelimi: “*Ol ulu katına bu miskin har/Vardı yüz sürdü dedi ey server/Sen eşekler içinde kamilsin! Akil ü şeyh ü ehi ü fazılsın...*” [Şeyhi] dizelerinde konuşurma sanatı görülür.

korpus [Fr.]: [dil.] bk. **bütünce.**

koşma: [ed.] Halk edebiyatında, aşk, gurbet, özlem, yurt sevgisi, doğa sevgisi, toplumsal eşitsizlikler, bireylerin aksayan yönleri, din ve tasavvuf ile ilgili konuları işleyen, dörder dizeli 3-6 dörtlükten oluşan, hece ölçüsüyle yazılan şiir türü ve nazım biçimi. [bk. **ağır, güzelleme, ilahi, koçaklama, taşlama**]

koşuk: [ed.] [İslamlık öncesi Türk şiirinde] Ölçü, uyak gibi özellikleri olan söz, şiir, yapıt. [bk. **nazım**]

koşul bileşik zamanı: [dil.: söz d.] Koşul kavramı veren bileşik zaman kipi. Eşanl. şart bileşik zamanı. Türkçede koşul bileşik zamanı, yalın zamanlı bir çekimli eylemle, ekeylemin {-[y]sa- [-sa-, -se-]} [<ise-]} ekinin getirilmesiyle kurulur: *baktıy-sa-nız* [*baktı+ise nız*], *bakacaksak* [*bakacak+isek*], *bakmışsa/ar* [*bakmış-iseler*], *ba-karsam* [*bakar+isem*], *bakıyorsan* [*bakıyor+isen*] gibi. Kimi tümcelerin başında “eğer”, “şayet” bağlacı da kullanılır; ana tümceye, özellikle koşul bildiren yan tümce olarak eklenir. Örnek kullanımlar: *Eğer işinizi bitirdiyse gidebiliriz. / Gelecekse önceden haber vermelisin.*

koşul bileşik zamanı eki: [dil.: biçim b.] Yalın zamanlı bir çekimli tüle şart kavramı veren ek. Eşanl. **şart bileşik zamanı eki.** Türkçede bu ek, {-[y]sa- [-sa-, -se-]} ‘dır. Söz gelimi: *gel-ir-se-m, gele-cek-se-n, geldi-y-se* gibi.

koşullu bileşik tümce: [dil.: söz d.] Bir temel tümce ile koşullu bir yan tümceden kurulu olan tümce türü. Eşanl. **şartlı bileşik cümle.** Söz gelimi, “*Bir millet dini kitaplarını okuyup anlayamazsa, tabiidir ki dininin hakiki mahiyetini öğrenemez.*” [Ziya Gökalp]

kök: [dil.: biçim b.] Bir sözcükten bütün yapım ve çekim ekleri çıkarıldıktan sonra geriye kalan, belli bir kavramı karşılayan anlam birim. [bk. **ad kökü, eylem kökü**]

Kök dil: [dil.] bk. **ana dil**. [*Ana dili yerine zaman zaman ana dil terimi kullanılıyor. Karışmayı önlemek için ana dil yerine ata dil, kök dil terimleri yeğlenebilir.*]

köken: [dil., biçim b.] Bir sözcükten ekler çıkarıldıktan sonra geriye kalan biçim birim. [bk. **kök**]

kökteşleme: [ed.] Bir tümcede anlatımı kolaylaştırmak için biçim ve anlam bakımından birbirine benzeyen sözcükleri yan yana kullanmaya dayanan anlatım biçimi. Eşanl. **Ses biçimi**. Söz gelimi, *inim inim inlemek, soru sormak, süzüm süzüm süzölmek, uyku uyumak, ütü ütölemek, yemek yemek, içki içmek ... gidersen git, yapacağını yaptı ...*

kökteş sözcük: [dil.: biçim b.] Aynı kökten türeyen, fakat değişik yapım ekleriyle farklı anlamlar kazanan sözcükler. Söz gelimi, *basmak* eyleminden türeyen *bası, basım, basın, basımcılık, baskı ...* kökteş sözcüklerdir.

köşeli ayraç: [dil.: yazım b.] İçinde ayraç bulunan bir sözün, ayrıca ayraç içine alınması gerektiğinde kullanılan yazını imi; simgesi.

köşe yazarı: [gen.] Yazılarını, bir gazetede kendisi için ayrılan bir köşede yayımlayan fıkra yazarı.

köşe yazarlığı: [gen.] Düzenli aralıklarla gazete, dergi vb. yayın organında köşe yazısı yazma, fıkra yazarlığı.

kullanmalık metin: [gen.] Günlük yaşamın her yerde ve her zaman karşılaşılan durumlarını değiştirmeden anlatan metin türü. Özel bir yorum gerektirmez, anlamı ve iletişi açıktır. Haber, ilan, ilaç tanıtımlıkları vb.

kuple [Fr.]: [ed.] Şiirde, değişik sayıda dizelerden oluşan bütünlerin her biri. Eşanl. kıta.

kupür [Fr.]: bk. **kesik**.

kural: [dil.] Buyurucu nitelik taşıyan geleneksel dil bilgisinde yazım, söyleyiş, biçim bilim, deyiş bilim vb. alanlarda uyulması gerekli sayılan örnek, zorlayıcı ilke. Eşanl. **kaide**. Söz gelimi yapım ekleri çekim işleviyle; çekim ekleri de yapım işleviyle kullanılmaması genel bir kuraldır.

kural dışı: [dil.] Kurala uymayan sözcük, biçim ve yapı için kullanılır. Söz gelimi, *birisi, aynısı, hepsi* [<hepsi] örneklerinde aynı ekin [iyelik ekinin] üst üste gelmesi gibi.

kuralı tümce: [dil.: söz d.] Kimi yayınlarda *düz tümce* yerine kullanılır. Uygun bir terim olmadığını söylemek gerekir.

kuralsız tümce: [dil.: söz d.] Kimi yayınlarda *devri tümce* yerine kullanılır. Uygun bir terim olmadığını söylemek gerekir.

kurgu: [ed.] Yazımsal bir metinde, yapısal öğelerin [olay, kişi, yer, zaman, düşünceler vb.] amaca ve işlevlerine göre yerleştirilmesi, birbirine eklenmesi.

kurgulama: [ed.] Yazarın, yazımsal bir metnin yapısını oluşturan öğeleri, amacına göre, biçim ve içerik özelliklerini göz önünde bulundurup yaratıcı bir biçimde düzenlemesi.

kurmaca metin: [ed.] [Kullanmalık metinlere karşıt olarak] Yazarın yaşamı ve dili kurgulayarak oluşturduğu metin türü; başka bir tanımla, dış dünyada karşılığı bulunmayan, dolaylı anlatımla oluşturulan, iletişi doğrudan verilmeyip okurlardan yorum yapması istenen metin türü. Söz gelimi fabl, roman, öykü, oyun vb. kurmaca metin türüne örnek gösterilebilir. Kurmaca metinlerin okurlarca çok değişik yorumları yapılabilir; bu yorumlar metni daha da zenginleştirir.

kurmaca olmayan metin: [ed.] [Kurmaca metinlere karşıt olarak] Bilgi, haber iletmek üzere oluşturulan metin; başka bir tanımla, yaşanan gerçeklerle örtüşen, doğrudan anlatımla oluşturulan, içeriği ve iletişi herkes için hemen hemen aynı olan metin türü. Makale, haber, bilimsel bildiri, vd. kurmaca olmayan metinlere örnektir.

kuruluk: [kom.] Bir yazının ya da konuşmanın heyecan uyandırmaması, çağrışım zenginliğini duyurmaması, canlı, kıvrak bir üslubu olmaması. Esk. **rekaket**.

kuruluş: [dil.: söz d.] Söz dizimsel kurallar uyarınca sözcüklerin tümce içinde anlam ve işlevleri bakımından öbeklenişi. Eşanl. **inşa**.

kuşak: [gen.] [Edebiyat bağlamında] Aynı zaman diliminde yaşayan, düşünceleri ve yapıtlarıyla yaşadığı döneme tanıklık eden edebiyatçılar toplamı. *Örn. .1980 Kuşağı Şairleri.*

küçük ünlü uyumu: [dil.: ses b.] Türkçe bir sözcükte düz ünlüden sonra düz ünlünün, yuvarlak ünlüden sonra dar yuvarlak ve/veya düz geniş ünlünün gelmesi kuralı. Eşanl. **düzlük-yuvarlaklık uyumu.** Söz gelimi, *ince, çiçek, eksiklik, görkem, güzel, oyuncak* sözcüklerinde görüldüğü gibi.

küçültme eki: [dil.: biçim b.] Sözcüklerin anlamına küçüklük, azlık, sevgi, acıma kavramları katan ek. Türkçedeki başlıca küçültme ekleri şunlardır: *-cık - [-cık-, -cik-, -cuk-, -cük-] [ufa-cık, yavrucuk], -cağız- [-cağız-, -ceğiz-] [adam-cağız], -msı- [-msı-, -msi-] [acı-msı, bitki-msi], -mtırak- [cıcı -mtırak, ekşi-mtırak], -Aak- [acı-rak, ufa-rak]* gibi.

kült kitap [kült (Fr.)]: [gen.] Belli bir kesimce çok beğenilen, yüceltilen, kutsallaştırılan, adeta tapınılacak değerde olan kitap.

küme: [dil.] Ortak özellikler gösteren dil birimlerini içeren öbek. Eşanl. **Sınıf.** Örneğin, *sesler kümesi, ad sayılı sözcükler kümesi, eylem sayılı sözcükler kümesi* gibi.

küme masal: [ed.] Halk edebiyatında, birbiri ardınca anlatılan değişik konulu küçük masallardan oluşan anlatı. [Ayrıca bk. çerçeve masal]

L

lirik şiir: [ed.] **-1.** Eski Yunan edebiyatında lir eşliğinde söylenen şiir. **-2.** İçten gelen duyguların coşkun bir dille anlatıldığı şiir türü.

lisan /li.'sa n, li.'sa:n/ [Osm.<Ar.]: Esk. [dil.] bk. **dil.**

lisanıhal /li.' sa:. nı.hal, li.' sa:.nı.ha:1/ [Osm.<Ar.+Ar.]: Esk. [gen.] Bir kimsenin duruşuyla, takındığı tutumla, belirli duygu ve düşünceleri anlatması. (Ayrıca bk. **beden dili**)

taşbaskı. litot [Fr.]: [dil., ed.] bk. **arıksayış**.

litürji oyunları [**litürji**, Fr.]: [tiy.] Ortaçağda, Hristiyan kilisesinin dinsel törenlerine dayanan oyun türü. Başlıcaları: mucize oyunu [azizlerin yaşamı], gizem oyunu [Kutsal Kitap'tan öyküler], pasyon oyunu [Hz. İsa'nın çektiği acılar], ibret oyunu [alegorik oyun].

Mm

makale lma. ka:'lel [Osm. <Ar.]: [ed.] Bilim, kültür, sanat vd. konularda bilgi vermek, bir düşünceyi savunmak ya da desteklemek amacıyla hazırlanan ve gazete ya da dergilerde yayımlanan yazı. Türkiye'de ilk makaleyi İbrahim Şinasi, *Tercüman-ı Ahval*'de yazmıştır. Şinasi 'nin dışında Namık Kemal, Ali Suavi, Ebuzziya Tevfik, Ziya Gökalp, Falih Rıfkı Atay bu türün ustaları arasında anılır. (Ayrıca bk. **başmakale**, **fıkra**)

masal [Osm. <Ar.]: [ed.] **-1.** Konularını çokluk günlük yaşamdan, tarihten alan, yer yer dinsel ve büyüsel inançlardan ve törelerden söz eden, dinleyenlere genel ahlak ilkelerini sunan, anımsatan ya da sezdiren, düzyazı biçiminde söylenmiş, kısa anlatı türü. *Binbir Gece Masalları*, *Türk Masalları* gibi. * Kay. Pertev Naili Boratav, *Az Gittik Uz Gittik* (1969); Ignacz Kunos, *Türk Masalları* (çev. G. Yener, 1987); Naki Tezel, *Türk Masalları* (2 cilt, 1990); Eflatun Cem Güney, *Masallar* (1992); Mardrus, *Binbir Gece Masalları* (çev. A.Ş. Onaran, 16 cilt, 1992-1993); Muhsine Helimoğlu Yavuz, *Masallar ve Eğitimin İşlevleri* (1997); Şerif Oktürk, *Anadolu Masalları* (2002). **-2.** Öğüt verici öykü; ahlak dersi veren yapıt. Söz gelimi, *Ezop masalları*, *La Fontaine masalları* gibi. [bk. **fabl.**] **-3.** Çağdaş masal, kimi yönleriyle [olağanüstülükler vb.] klasik masalı andırıyorsa da, çağdaş öyküye daha yakın anlatı türüdür.

masal anlatıcılığı: [ed.] Masal anlatan, yazan, okuyan kimse.

mecaz anlam, mecazi anlam /me.ca:’ zi:/ [**mecazi** {Osm.< Ar.}]: {dil.} Geleneksel sözlükçülükte, bir sözcüğün temel anlamı dışında kazandığı yakın anlamlardan her biri. {bk. **bağlamsal anlam, temel anlam, yan anlam**}

mensur [Osm. <Aır.]: Esk. {ed.} bk. **düzyazı**.

mensur şiir~~~ düzyazı şiir: {ed.} Belirli bir ölçü ve uyak örgüsüne bağlı olmayan, düzyazı biçiminde yazılan şiir türü. Eşanl. **mensur şiir**. Fransız şairi Baudelaire’in yaygınlaştırdığı düzyazı şiir örneklerine Türk şiirinde de rastlanır {Halit Ziya, *Mensur Şiirler*, 1891}, Mehmet Rauf [*Siyah İnciler*, 1901],

metin [Osm. <Aır.]: **-1.** {dil.} Dil incelemelerine konu olan yazılı ve sözlü örnekler toplamı. Eşanl. **tekst**. Metinler içerikleri açısından ikiye ayrılır: {a} kurmaca metinler {masal, efsane, roman, öykü, oyun, şiir vd.}, {b} kurmaca olmayan metinler {makale, bildiri, haber, vd.} Metin olma koşulları da şunlardır: bağdaşıklık, tutarlılık {bağlaşıklık}, amaçlılık, benimsenirlik {kabul edilebilirlik}, bilgisellik, durumsallık, metinler arasılık {metindeşlik}. **-2.** {ed.} 1. Bir yazarın, çeşitli türlerde kendi anlayış ve üslubuyla ortaya koyduğu yazı, yapıt. Eşanl. **tekst**. 2. Üzerinde dil ya da edebiyat incelemesi yapılan ya da başka bir dile çevrilen parçanın kendisi. Eşanl. **tekst**. 3. Basılı ya da el yazılı herhangi bir yazı parçası.

metin çözümlemesi: {ed.} **Bir** edebiyat metnini yazarına, türünün özelliklerine, edebiyat geleneğine ilişkin bilgilerden de yararlanarak açıklama yöntemi. Eşanl. **metin tahlili**. Esk. şerh-i mütun.

metinler arasılık: {ed.} Bir metnin önceki metinlerle değişik yollarla kurduğu ilişki {alıntı, gönderme, anımsatma vb.}. Eşanl. **metindeşlik**.

metin onarımı: {dil., ed.} Eski bir metnin eksik olan yerlerini, bilimsel yöntemlerle tamamlama.

metin yayımı: {dil., ed.} Eski bir metnin en güvenilir olan yazması temel alınarak öteki yazmalardaki farklılıkları da belirtilerek yapılan bilimsel yayımı.

mim, mim sanatı [Fr.]: {tiy.} bk. **pantomim, sözsüz oyun**.

mitoloji [Fr.]: {gen.} -1. Bir ulusa, bir dine, bir uygarlığa ilişkin mitler {mitos: tanrılar, tanrıçalar, yaratılış efsaneleri vd.}. -2. Bu mitleri inceleme konusu yapan bilgi dalı.

mit [Fr.]: [gen.] Tarih öncesi dönemlerde, tanrıların yaşamlarını ve kahramanların serüvenlerini anlatan ve bir toplumun inançlarını, duygularını, eğilimlerini dolaylı yoldan yansıtan efsane. Eşanl. **mitos**.

mitos [Yun.]: [gen.] bk. **mit**.

mizanpaj [Fr.]: [gen.] Sayfa düzeni.

münazara~~~tartış: /mü.na.za.'ra/ [Osm.<Ar.] [komp.] Aynı konuda iki karşıt düşüncenin iki ekip tarafından bir yargıçlar kurulu önünde daha gerçekçi ve tutarlı olduğunu kanıtlamak amacıyla yapılan tartışma . Eşanl. **tartış.** -2. Divan edebiyatında, karşıt iki kavramın genellikle bir hikaye çerçevesinde karşılaştırıldığı yapıt. Örn. *Münazara-i Gül u Husrev*, *Münazara-i Bahar ü Şita*, *Münazara-i Şeb ü Ruz*, vd. -3. Halk edebiyatında, atışma*.

Nn

name /na.'me/ [Osm. <Far.] Esk. [gen.] -1. Mektup. -2. Kitap.

naturalizm ~~~doğalcılık: [ed.] Fransa'da 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan, pozitif bilimlerin deney ve gözlem yöntemini ilke edinip gerçeği tam bir nesnellikle ve bütün çıplaklığıyla yeniden yaratmaya çalışan edebiyat akımı. Eşanl. **natüralizm**. Doğalcılığın kurucusu Fransız romancısı *Emile Zola'dır* [1840-1902, *Therese Raquin*]. Türk edebiyatında *Nabizade Nazım* [1862-1844; *Kara Bibik, Zehra*], *Hüseyin Rahmi Gürpınar* [1864-1944; *Deli Filozof*, vd] gibi yazarları etkilemiştir.

nazım [Osm. <Ar.]: [ed.] -1. Ölçülü ve uyaklı yapıt; koşuk, manzume. -2. Dizelerden oluşan ölçü, uyak gibi biçim özelliklerine sahip olan ya da uyumu sözcüklerin özenli seçimi ve sıralanmasıyla sağlanan söz ürünü. Her şiir nazımdır fakat her nazım şiir değildir.

nazım biçimi: [ed.] Bir şiirin dize sayısı, nazım birimi, uyak örgüsü gibi dış/biçim özellikleri ve işlediği konulara göre aldığı ad. Eşanl. **nazım şekli**. Divan şiirinde gazel, kaside, mesnevi, terkihibent, terciibent; halk şiirinde koşma, mani; Tanzimattan sonra da batıdan gelen *terza rima**, *sone**, *ottova rima* gibi nazım biçimleri kullanılmıştır.

nazım birimi: [ed.] Şiirlerde belirli sayıda dizeden oluşan kümelerin birim adı. Divan şiirinde nazım birimi *beyit*, halk şiirinde de *dörtlülük*tür.

nazım şekli: [ed.] bk. **nazım biçimi**.

nedenlilik: [dil.] Dilsel birimlerle [gösterge] dış dünyadaki karşılıkları [gönderge] arasında doğal bir ilişkinin bulunması durumu. Yansıma sözcüklerde nedenlilik görülür. * Kay. Ömer Demircan, "Türkçede Nedenli Göstergeler: Yansımalarla Anlamlama", VIII. Uluslararası Dil Bilimi Konferansları Bildirileri, Ankara 1997, ss.191-206.

nedensizlik: [dil.] Dilsel birimlerle [gösterge] dış dünyadaki karşılıkları [gönderge] arasında herhangi bir doğal ilişkinin bulunmaması durumu. Yansıma sözcükler dışındakilerde gösterge [sözcük] ile gönderge arasında herhangi bir nedenlilik bulunmamaktadır. *Kay.Veysel Kılıç, *Dilin İşlevleri ve İletişim* [2002].

neoklasisizm [Fr.]: [ed.] 20. yy'ın başlarında, sembolizme [simgecilğe] tepki olarak ortaya çıkan, eski Yunan ve Roma'nın klasik beğeni ve anlatımını yeniden canlandırma amacı güden edebiyat akımı. Fransa'da Jean Moreas [1856-1910] Türkiye'de Yahya Kemal Beyatlı [öl. 1 958].

nesne: [dil.] Tümcede yüklemi bütünleyen, geçişli eylemlerin zorunlu kıldığı tümleş. Eşanl. **nesne tümleci**, **düz tümleş**. Türkçede nesne ya yalın [*belirtisiz nesne*], ya da belirtme durumunda olabilir [*belirtili nesne*].

nesnellik: [ed., kom.] -1. Anlatımın, yazarın kişiliğinden bağımsız olarak kişileri, nesneleri öz nitelikleriyle yansıtmayı. -2. Eleştiride, bilimsel yöntemlerle elde edilen verileri, nesnel gerçekleri esas alan tutum.

nicelik belirteci: [dil.] Bir eylemin, bir sıfatın ya da belirtecin anlamını niceliksel olarak niteleyen belirteç türü. Eşanl. **azlık-çokluk zarfı**, **miktar zarfı**, **ölçü belirteci**. Söz gelimi: "Çok az çalışıyor." "Bu iş üzerinde çok duruyorsun; «Aramız epeyce açıldı."; "**Biraz daha** yaklaşır mısınız?"

nida /ni.' da:/ [Osm. <Ar.]: **-1.** [dil.] ünleme.

niteleme sıfatı: [dil.] Kendinden sonra gelen adın niteliğini belirten sıfat türü. Söz gelimi: *şekerli* [çay], *parlak* [güneş], *ölümcül* [hastalık], *acısız* [yemek], *taşlık* [bölge] gibi.

niteleyici: [dil.] **-1.** ad niteleyicisi [sıfat]. **-2.** eylem niteleyicisi [*belirteç*].

nokta [Osm. <Ar.]: [dil.: yazım b.] **-1.** Tamamlanmış bir tümceden, kısaltmalardan, sıra gösteren sayılardan sonra; gün, ay, yıl sayılarını birbirinden ayırma işinde ve sayı basamaklarının arasında kullanılan yazım imi; simgesi [.] Söz gelimi: "Bir sigara içmek istiyorum, dedi." /Prof. /, /T.C./, 1.1.1982/, 17.880.000. TL gibi. **-2.** Kimi sözcüklerde, ı, o, u ünlü harflerinin üzerine anlam ayırt edici olarak konulan küçük benek. Örn. *kır/kir*, *kor/kör*, *kur/kür* gibi.

noktalama: [dil.: yazımb.] Bir metnin daha iyi anlaşılabilmesi için gerekli yerlere nokta, virgöl, soru işareti, ünlem işareti gibi yazım imlerinin konulması. * Kay. Yazım Kılavuzu [Dil Derneği].

noktalama işareti: [dil.: yazım b.] bk. **yazım imi**.

noktalı çizgi: [dil.: yazım b.] Madde sıralarında, konu başlarını ayırmak için kullanılan, ya da tam sayılı ölçülerde kesir yerine kullanılan im; simgesi [. -]

noktalı virgöl: [dil.: yazım b.] Birbirine bağlı bulunmalarına karşın, her biri kendi içinde bağımsız olan tümceleri, birbirinden ayırmak için kullanılan; kimi kez de özneden sonra konulan yazım imi, simgesi [;].

not almak~ tutmak~ çıkarmak: [gen.] Dinlenen, okunan, görülen ya da düşünülen şeylerle ilgili olarak bir yere kısa bilgiler yazmak.

Oo

okuma kurulu: [tiy.] Tiyatrolarda oynanacak oyunları inceleyip bunların tiyatro sanatı ilkelerine uygun olup olmadığına karar veren kurul; edebi heyet. Eşanl. **edebi kurul**. Esk. **edebi heyet**.

okuma yitimi: [ruh dil.] Okuma becerisinin yitirilmesi.

okuryazar: [gen.] Okuma-yazma becerisi işlevsellik kazanmış kimse.

olay: [ed.] Roman, öykü gibi anlatı türlerinde birbirine bağlı olarak konuyu geliştiren oluştardan her biri. Esk. **Hadise**. Öyküleyici anlatımlarda olaylar gerçek yaşamdan seçilir ama yazarın amacına, vermek istediği iletiye uygun biçimde değiştirir; yaşamsal gerçeklikler yazınsal gerçekliğe dönüştürülür.

olay örgüsü: [ed.] Bir romanda, öyküde, oyunda olayların belli bir amaca göre düzenleniş biçimi. Eşanl. **kurgu**. Olay örgüsü şu biçimlerde kurgulanabilir: *düz çizgi* [Olaylar olağan akışını izler.], *koşut iki çizgi* [iki karakterin yaşadığı olaylar olağan akışını izler.], *çember* [Olay gerilim-çözüm biçiminde yükselir ve düşer.], *ilmikli çizgi* [Olaylar sık sık geriye dönüşlerle gelişir ve sona erer.]

olay öyküsü: [ed.] Öykü edebiyatında, tasarlanmış ya da günlük yaşamdan seçilmiş bir olay/konunun serim-düğüm-çözüm planına uygun olarak anlatan öykü türü. *Mauppassant tarzı öykü* de denir. Türk edebiyatında Ömer Seyfettin bu türün temsilcisi olarak anılır. [Ayrıca bk. **durum öyküsü**]

oldurğan çatı: [dil.: biçim b.] Geçişsiz eylemlerden geçişli eylemler yapan çatı. Türkçede oldurğan çatı {-t-}, {-dır-}, {-[a/ı] r-} ekleriyle kurulur.

oldurğan eylem, - fiil: [dil.: biçim b.] Oldurğan çatıda kurulmuş olan eylem. Söz gelimi: *ağlamak>ağlatmak*, *ölmek>öldürmek*, *çıkarmak> çıkarmak*, *kaçmak> kaçmak* gibi.

oldurğanlık eki: [dil.: biçim b.] Geçişsiz çatılı eylemlerden oldurğan çatılı eylemler oluşturan çatı ekleri. Türkçe'de oldurğanlık ekleri {-dır-}, {-[a/ı] r -}, ve {-t-}'dir. Örn. *in->in-dir-*, *uç->uç-u-r-*, *bekle->bekle-t-* gibi.

olumlu eylem, - fiil: [dil.: biçim b.] Olumsuzluk eki almamış, olumsuz yapılmamış eylem. Söz gelimi: *bakmak, okumak, yazmak* gibi.

olumlu tümce: [dil.: söz d., amlam b.] Yüklemleri olumlu anlam içeren tümce. Eşanl. **olumlu cümle.** Söz gelimi: “*Lütfen pencereleri kapatınız.*”; “*Bu sınıfta 20 öğrenci var.*” gibi.

olumsuz eylem, - fiil: [dil.: biçim b.] Olumsuzluk anlamı içeren eylem. Türkçe’de eylemler {-ma- [-ma-, -me-]} ekiyle olumsuz duruma getirilir. Söz gelimi: *gülmek> gülmemek, almak>almamak, düşünmek>düşünmemek* gibi.

olumsuzluk eki: [dil.: biçim b.] -1. Eylem soylu sözcüklere olumsuzluk kavramı veren ek. Türkçede olumsuzluk eki {-ma- [-ma-, -me-]}’dır. Söz gelimi: *görmek >gör-me mek, duymak >duy-ma-mak, kalktı >kalk -ma-dı, oturdular >otur-ma-dılar* gibi. -2. Ad soylu sözcüklere olumsuzluk kavramı veren ek. Türkçede {-sız- [-sız-, -siz-, -suz-, -süz-]} olumsuzluk ekidir; {-lı/li-} eki almış sözcüklerin olumsuz biçimini yapar: *akıl lı >akıl-sız, görgülü >görgü-süz* gibi.

Olumsuz tümce: [dil.: söz d. anlam b.] Yüklemleri olumsuz, anlamı içeren tümce. Eşanl. **olumsuz tümce.** Türkçede olumsuz tümcelerde çekimli eylemler [yüklem] {-ma- [-ma-, -me-]} ekini alır. Ad tümcelerinde ise “yok”, “değil” sözcükleri ile {-sız-} eki olumsuzluk kavramı verir. Söz gelimi, “*Hiç kimse düşüncelerini başkalarına zor kullanarak kabul ettiremez.*”; “*Burada istediğimiz mallar yoktur.*”; “*Aradığınız adam, ben değilim.*”; “*Yemek tuzsuz.*” gibi.

ortaç: [dil.: söz d.] Eylemlerden ortaç ekleriyle türetilen ve tümce içinde ad ya da eylem öbeğinde yer alan sözcük. Eşanl. **partisip, sıfat fiil** Söz gelimi: *duy-an* [kimseler], *geç-miş* [zaman], *sevinil-ecek* [olay], *çık-ar* [yol], *bit-mez* [çile], *kazıl-mzş* [sokaklar]. Kimi ortaçlar dilin kullanım sürecinde, bağımsız sözcük konumuna geçmiştir: *yaz-ar* gibi.

ortaçeki: [dil.: söz d.] Eylemlerden ad ve sıfat olarak kullanılan ortaç türeten ek. Eşanl. **partisip eki, sıfat fiil eki.** Türkçe’de başlıca ortaç ekleri şunlardır: {-[y]an- [-an-, -en-]} [*yaz-an*], {-ar- [-ar-, -er-]} [*çık-ar* [yol]], {-[y]acak [-acak-, -ecek-]} [*görü-l-ecek* [manzara]], {-dik- [-dik-, -duk-, -dük- -tık-, -tik-, -tuk- -tük-]} [*ta nı-dık* [kim se]], {-ası [-ası-, -esi-]} [[adı] *bat-ası* [adam]], {-miş- [-miş-, -miş-, -muş-, -müş-]} [*kırıl-mış* [şişe]] gibi. Ortaç ekleri kimi örneklerde yapım eki işlevi yüklenmiş görünür: *yazar, geçmiş, gelecek, silecek, tanıdık vb.*

ortak özne: [dil.: söz d.] Sıralı ve bağlı tümcelerde bütün yüklemelerin öznesi durumunda olan özne. Söz gelimi: *“Dünyayı başının üstünde taşıyan o büyük adam, sizi çoktan tanıdığınız bir dost haliyle karşılıyor, gülümseyerek elinizi sıkıyor, ve çok nazik bir ev sahibi inceliğiyle size oturmak için odasının en rahat koltuğunu gösteriyor.”* [Yakup Kadri Karaosmanoğlu], tümcelerinde *“Dünyayı başının üstünde taşıyan o büyük adam.”* ortak öznedir.

ortak tümleş: [dil.: söz d.] Sıralı ve bağlı tümcelerde, bütün yüklemlere bağlı olan ve genellikle ilk tümcede yer alan tümleş. Söz gelimi: *“Dün bu kitabı arkadaşımın dükkanından satın almıştım fakat bugün nereye koyduğumu hatırlamıyorum, size bu yüzden veremeyeceğim.* » tümcelerinde *“bu kitabı”* ortak tümleşçidir.

ortak yüklem: [dil.: söz d.] Sıralı ve bağlı tümcelerde, bütün tümcelerin yüklemi durumunda olan yüklem. Söz gelimi: *“Salona girince biri şapkamı aldı, öteki paltomu, bir başkası da çantamı.”* tümcelerinde *“aldı”* ortak yüklemidir.

Osmanlıca /os.man.‘lı.ca/ [dil.] Batı Türkçesinin [Batı Oğuzcanın] Osmanlı Devleti döneminde, özellikle yazılı ürünlerinde görülen bir evresi [13. yy-20. yy]. Özellikle Arapça, Farsça, Türkçe [ve İtalyanca, Rumca vb.] karışımı bir dil olan Osmanlıca’yı kimi dilciler dil olarak kabul etmemektedirler. *Osmanlıca* terimi [*Lisan-ı Osmani*] Tanzimat’tan sonra türetilmiştir. Osmanlıcada yabancı sözcük oranı % 65-70 dolaylarındaydı. Ziya Gökalp, “Esperanto gibi yapay dil” betimlemesi yapar.

ottova rima~~~bent [İt i.]: [ed.] Önce İtalyan şiirinde ortaya çıkan, sonra bütün Avrupa edebiyatlarına geçen, sekiz dizeli bentlerden oluşan nazım biçimi. Bir ara Türk edebiyatında da kullanılmıştır; Tanzimat dönemi şairlerinden Abdülhak Hamit, Makber adlı uzun şiirini bu nazım biçimiyle yazmıştır.

oyunlaştırma: [tiy.] Roman, öykü, anı gibi anlatı türlerinde ortaya konulmuş bir yapıtı sahnede oynanabilir bir duruma getirme. Eşanl. dramatize etme.

ozan: [ed.] -1. Duygu, düşünce, izlenim, gözlem, duyarlık vb.yi şiir yoluyla anlatan sanatçı. Eşanl. şair. -2. Saz şairi, halk ozanı, aşık

Öö

öbek: [dil.: söz d.] Özne, yüklem ya da tümleçlerin içinde yer alan sözcüklerin duraklama kurallarına uygun olarak oluşturduğu bütün. [bk. **ad öbeği, eylem öbeği, sözcük öbeği**] Örn. *ad tamlaması* [belirtili ve belirtisiz], *sıfat tamlaması*, *ad/aştırma öbeği*, *beşirteçleştirme öbeği*, *sıfatlaştırma öbeği*, *san öbeği*, *sayı öbeği*, vb.

ödünç sözcük: [dil.: biçim b.] Ödünçleme yoluyla gelen sözcük. Türkçede 40'a yakın yabancı dilden ödünçlenmiş sözcük bulunmaktadır. Söz gelimi: *hayat* [Ar.], *tren* [Fr.], *birader* [Fars.], *semaver* [Rus.] ödünç sözcüklerdir. [bk. **alıntı sözcük, yabancı sözcük, verinti sözcük**]

öge: -1. [dil.: söz d.] Tümceyi oluşturan özne, yüklem, tümleç gibi birimlerin her biri. **-2.** [ed.] Bir yazının ya da yapının biçim ve içeriğini oluşturan konu, olay, kişiler, imgeler, simgeler, duygular, düşünceler vb.

ölçü: [ed.] Şiirde, dizelerin hece, durak bakımından denk olmasını belirli hece sayıları ya da kalıp sözcüklerle sabitleyen dizge. Eşanl. **vezin.** Türk edebiyatında genellikle aruz ölçüsü [özellikle Divan, Tasavvuf, Tanzimat ve Servetifünun şiirinde] ve hece ölçüsü [özellikle halk şiirinde, Cumhuriyet Dönemi şiirinde] kullanılmıştır. Kimi şiirlerdeyse hiçbir ölçü kullanılmadığı görülür.

ölçüt: [dil.] Dilsel çözümlemelerde, çalışmanın yürütülmesini belirleyen temel ilke. Dil incelemelerinde dilsel ölçütlerin yanı sıra dil dışı ölçütler de kullanılmaktadır.

ölü dil: [dil.: toplum dil., tarihsel dil.] Bugün hiçbir toplulukça konuşulmayan, varlığı yazılı belgeler aracılığıyla saptanmış olan dil. Söz gelimi: Latince, Hititçe, Sanskritçe, Urartuca, Lidyaca, Likyaca ölü dillerdendir.

ön deyiş: [tiy.] Özellikle tiyatro yapıtlarında, asıl konuya girmeden önce birtakım başka olay ya da olguların anlatıldığı bölüm. Eşanl. **prolog.**

ön söz: [gen.] Bir yapının başına konulan, yapının hazırlanış gerekçesinin, amacının ve yönteminin anlatıldığı birkaç sayfalık bölüm. Esk. **mukaddime.** Ön söz, girişten ayrı bir bölümdür ve girişten önceki sayfalarda yer alır. Kimi kitaplarda ön söz ile girişin birlikte sunulduğu görülür.

Ön yineleme: [dil.: söz d.] Dize başında yer alan bir sözcük, sözcük öbeği ya da söz dizimsel yapının sonraki dizelerde yinelenmesi. Eşanl. **anafor**.

Ör.

Ne cezvede sinameki

Ne mapusane çeşmesi

Ne çiloğlanın zülfiine sinmiş efkar

Ne akşamcılık

Ne sarılık

Mis gibi karanlık [Metin Eloğlu]

Örnekleme: [gen.] Yazılı ya da sözlü anlatımda, bir düşünceyi kanıtlamak ya da yanlışlığını göstermek, bir durumu çarpıcı bir biçimde canlandırabilmek vb. amaçlarla atasözü, özdeyiş kullanma, fıkra ya da bir olay anlatma.

Örneksene: **-1.** [dil.: biçim b.] Var olan dil bilgisi ya da sözcük örneklerine uygun yeni öğeler yaratılması; dil birimleri arasındaki bir bağıntı aracılığıyla kurulan bir orantıya dayanarak yeni biçimler oluşturulması; kimi öğelerin zihinde bağıntı kurduğu öğelerin etkisiyle onlara benzer bir biçime girmesi. Eşanl. **analoji, kıyas**. Söz gelimi: Farsça *canbaz, hakkabaz* sözcükleri örneksenerek çenebaz; ekol [Fr.] örneksenerek *okul* [<oku-l]; *basım, yayım, alım* sözcükleri örnek alınarak *toplum* sözcüğü; *gölünç, kıskanç* sözcükleri örnek alınarak *ilginç* sözcüğü türetilmiştir. **-2.** [ed.] İki sözcük arasında ilgi ve benzerlik kuran söz sanatı. Eşanl. **kıyas**.

Örtmece: [ed.] Hoşa gitmeyen, ayıp ya da çirkin sayılan şeyleri benzetme, eğretilmelerle anlatma sanatı. Eşanl. **yumuşatma**. Esk. **edebikelam**. Söz gelimi, «öldü» yerine *dünya değiştirdi, göçtü* sözlerinin kullanılması gibi. Edebiyattan bir örnek verelim: Nabi sevgilinin terlemesini şöyle anlatır: “*Kat kat düşüp ol peri hicaba/Gark oldu gülâb-ı ıstıraba*.” [O peri gibi güzel olan sevgili çok utandığı için ıstırabın gılsuyuna gark oldu.].

Övgü: [ed.] Bir kimseyi, kutsal bir varlığı, canlı ya da cansız kimi yaratıkları, bir olayı, bir kurum vb. övmek amacıyla yazılan yazı, şiir. Divan şiirinde *methiye**, halk şiirinde de *güzelleme** adı verilir.

Öykü: [ed.] **-1.** Tasarlamaya ya da gözleme dayanarak, insan yaşamından seçilmiş küçük anların parça parça anlatımını amaçlayan, genellikle birkaç sayfadan oluşan, karakter, yer ve zaman öğeleri [romana, uzun öyküye göre] sınırlı olan kurgusal/ yazınsal anlatı türü; bu türde yazılmış yapıt. Edebiyatın en çok sevilen türlerinden biridir. Klasik açıdan *olay öyküsü, durum öyküsü* olarak iki bölümde incelenir. Edebiyat akımlarına göre de adlandırılabilir: *coşumcu öykü, gerçekçi öykü, gerçeküstücü öykü* vb. Öykünün sevilen bir tür olmasının nedenleri arasında kısalığı, yoğun anlatımı,

çarpıcı, beklenmedik durum ve görünümler içermesi, yer yer şaşırtıcı ve irkiltici olması. Yaşamı geniş bir yelpazede kuşatması da unutulmamalıdır. Türk edebiyatında *Halit Ziya, Ömer Seyfettin, Sait Faik Abasıyanık, Memduh Şevket Esendal, Refik Halit Karay, Sabahattin Ali, Orhan Kemal, Haldun Taner, Tarık Buğra, Nezihe Meriç, Bilge Karasu, Ferit Edgü, Tarık Dursun K., Fûruzan, Tomris Uyar, Nazlı Eray, Mustafa Kutlu, Selim İleri, Feyza Hepçilingirler, Murathan Mungan, Buket Uzuner, Aslı Erdoğan*, vd. anılabilir. **-2.** [tiy.] Dramatik bir yapının anlatısal arka alanı.

öykücük: [ed.] Kısa ve özlü anlatımı olan genellikle güldürücü kısa öykü. Eşanl. **anekdot**. Öykücük; genellikle tarihteki ünlü kişilerin yaşadığı olaylardan kaynaklanır [kimileri uydurulmuş da olabilir]; karakteristik, şaşırtıcı ve kısadır; ilginç, eğlendirici ve çekicidir.

öyküleme: [ed.] Roman, öykü, masal, oyun gibi anlatı türlerin de gerçek ya da tasarlanmış olayları, olguları yer, kişi ve zaman belirterek anlatma. Eşanl. **hikaye etme, hikâyeleme**. Esk. **tahkiye**.

öyküleyici anlatım: [kom.] Olmuş ya da olması tasarlanmış bir olayın [olay dizisinin] kişi, yer, zaman ve olay örgüsüne bağlı olarak anlatmayı amaçlayan anlatım biçimi. Genellikle anı, gezi yazısı, roman, öykü gibi anlatı türlerinde kullanılır.

öz: [gen.] bk. **içerik**.

özdeyiş: [ed.] Bir yazarın, bilim, sanat, devlet adamının bireysel toplumsal ya da evrensel konularda doğru ve tutarlı bir yargı getiren, öğüt veren, bir gözlemi dile getiren bir ya da birkaç tümceden oluşan özlü sözü. Eşanl. **aforizma, vecize**. Esk. **hikmet**. Söz gelimi: “Kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, bilinçlenmek, düşünmek, zekâyı eğitmektir.” [Atatürk]; “Dostlukta da, düşmanlıkta da aşırıya kaçmayın” [Hz. Muhammet], vd.

özel mektup: [ed.] Akraba, hısım, dost, arkadaş olanların çeşitli vesilelerle birbirlerine yazdıkları ve özel ilişkilerini anlattıkları mektuplara verilen ad. Eşanl. **hususî mektup**.

özel sayı: [gen.] Bir derginin çeşitli vesilelerle [kuruluş, yıl dönümü, bir ünlü kişiyi anma özel bir konuya açıklık getirme vb.] yayımladığı, daha geniş kapsamlı sayı. Esk. **nûshayımahsusa**. *Türk Dili* [TDK, 1952-1983 arasında] dergisi özel sayılar [*Gezi Özel Sayısı, Eleştiri Özel Sayısı Deneme Özel Sayısı, Şiir Özel Sayısı, Roman Özel Sayısı* vd] yayımlamıştır.

özensizlik: [kom.] Sözlü ve yazılı anlatımda düşüncelerin ve duyguların anlatımına, sırasına, örnekleme uygunluğuna, dil bilgisi ve yazım kurallarına özen göstermeme durumu.

özenticilik: [kom.] Anlatımın yapmacık, doğallıktan uzak, süslü olması.

özet: [gen.] Bir konuşma, yazı, yapıt vb.nin içeriğinin, ayrıntılar bir yana bırakılarak kısaca anlatılmış biçimi. Eşanl. **hülasa**. Birkaç sayfalık bir yazı, özetlenirken genellikle dörtte bir [1/4] oranında; yüzlerce ya da binlerce sayfalık metinler ise amaca uygun olarak 100-200-300 vd sözcük boyutlarında kısaltılır.

özet çıkarma, özetleme: [gen.] Bir konuşmayı ya da yazıyı özünü, içeriğini tam olarak ve kısa biçimde anlatma.

özgünlük: [ed.] Daha önce hiç denenmemiş, uygulanmamış biçim, biçem ve içerikle oluşturulmuş ve yetkin bulunmuş bir yapıtın niteliği. Eşanl. **orijinalite**.

özleşme: [dil.: toplum dil.] Bir dilin yoğunluk gösteren yabancı dil öğelerinden [sözcük, ek vb.] arındırılıp öz yapısına kavuşturulması işi.

özleştirme [dil.: toplum dil.] Bir dili yoğunluk gösteren yabancı dil öğelerinden [sözcük, ek vb.] arındırıp öz yapısına kavuşturma işi. Özleştirme ile arılaştırma* farklı yöntemlerdir.

özleştirmeci: [dil.: toplumdil.] Özleştirmecilik yanlısı olan kimse.

özleştirmecilik: [dil.: toplum dil.] Türkçenin yapısındaki yabancı sözcük ve dil bilgisi öğelerini yerlerine uygun Türkçe karşılıklar bulup, Türkçeyi öz yapısına kavuşturmak ve bu niteliğiyle geliştirmek gibi amaçları benimseyen dil akımı. Özleştirmeciliği, arılaştırmacılıkla karıştırmamak gerekiyor.

özne: [dil.: söz d.] Tümcede yüklem bildirdiği eylemi yapan, değişime uğrayan, belli bir durumda bulunan kimse ya da şeyi anlatan tümce ögesi. Esk. **fail**. Özne tümcede yüklemle dil bilgisel uyum içinde olan ögedir. Tek sözcük ya da öbek yapısı gösterir. Söz gelimi: *"Herkes, onu gene her zamanki gibi yolun ucuna oturacak, gözlerini yola dikecek sanıyordu."* [Yaşar Kemal], *"Falcılar. gelecekte olacakları bir bir bilir ve söylerler."* [Abdülhak Şinasi Hisar], *"Dün yavı basının üstünde taşıyan o büyük adam, sizi çoktan tanıdığınız bir dost haliyle karşılıyor, ..."* [Yakup Kadri Karaosmanoğlu], gibi.

öznellik: [dil, kom.] Anlatımın kişileri, gerçekleri, nesneleri olduğu gibi yansıtmayı yerine, yazarın kişisel duygu ve eğilimlerine uygun bir biçimde olması. [Karş. **nesnellik**]

özne öbeği: [dil.] Bir tümcede yüklem öbeği dışında kalan, bir ya da birden çok sözcükten oluşan zorunlu tümce kurucusu. Örn. *“Bizim evimiz Sapanca Gölü kıyısındadır.”* / *“Kötü bir adamın dökeceği tatlı dil. tilkinin kargaya döktüğü tatlı dil gibidir.”* [Şevket Rado] / *“Sana ıstırap veren bu şey, senin kendi eserindir, senin kendi eserindir...”* [Y. Kadri Karaosmanoğlu] tümcelerinde altı çizili olan bölümler özne öbeğidir. [Ayrıca bk. *yüklem öbeği*]

özne-yüklem uygunluğu: [dil.] Öznesi ve yüklemi belirtilmiş bir tümcede, özne ile yüklemnin kişi ve sayı bakımından uyumlu olması. Örn. *“Yarın yağmur yağacaktır.”* [yağmur -yağacaktır. 3. tek. kişi]; *“Ben bir hafta sonra Almanya’ya gideceğim.”* [ben gideceğim, 1. tek. kişi]; *“Siz ne zaman dönmüştünüz?”* [siz dönmüştünüz. 2. çoğ. kişi]

öz şiir: [ed.] Her tür şiir olmayan öğelerden arındırılarak yazılan şiir anlayışı. Eşanl. **saf şiir.** Bu anlayışa göre: Önemli olan iyi ve güzel şiirler yazmaktır. Bunun için dil yeni, özgün imgelerin ve söyleyiş olanaklarının bulunup geliştirilmesi açısından büyük önem taşır. Dil bu olanakları gizil güç olarak içinde taşır. Zaten dil de gerçek kıvamını şiirde bulur. Anlamdan çok şiirin iç müziğine özen gösterilir. Ayrıca biçime özel önem verilir. Her tür ideolojik tutumdan özenle sakınılıp estetik haz uyandırmanın yolları işletilir. Paul Valéry’nin şiirde dili her şeyin üstünde tutan yaklaşımı bu anlayışın benimsenip yaygınlaşmasında etkili oldu. Batı şiirinde *Paul Valéry, Stephane Mallarme* bu türde şiirler yazdı. Türk edebiyatında “öz şiir” eğilimi Ahmet Haşim’in “Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar” adlı makalesiyle [Türk edebiyatında ilk poetika örneği olarak gösterilir.] başlar. Türk şiirinde de, *Ahmet Haşim, Yahya Kemal Beyatlı,, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Muhip Dırnas, Behçet Necatigil, Asaf Halet Çelebi, Necip Fazıl Kısakürek, Özdemir Asaf, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Ziya Osman Saba* öz şiir anlayışıyla ürün vermişlerdir.

öz Türkçecilik: [dil.: toplum dil.] Türkçenin söz varlığındaki ve yapısındaki yabancı öğelerin yerlerine [sözcük, ek vb.] uygun Türkçe karşılıklar bulup Türkçeyi öz yapısına kavuşturmak ve bu niteliğiyle geliştirmek gibi amaçları benimseyen dil akımı. Türkiye’de Atatürk’ün önderliğinde girilen Dil Devrimi sürecinde [1932] Türkçe büyük ölçüde yabancı dil öğelerinden kurtulmuş, on binlerce öz Türkçe sözcük ile yüz binin üzerinde bilim, kültür ve sanat terimi Türkçenin söz varlığına katılmıştır. [Ayrıca bk. *arılaştırmacılık, özleştirmecilik*]

öz yaşam öyküsü: [gen.] Sanat, bilim, siyaset, kültür... adamlarının kendi yaşamlarını, yaptıklarını, yapıtlarını anlattıkları yazı ya da yapıt. Eşanl. **otobiyografi.** Söz gelimi Kazım Karabekir *Hayatım* [2008], Abidin Dino, *Kısa Hayat Öyküm* [2011], vd.

öz yaşam romanı: [ed.] Yazarın kendi yaşamını bütünüyle ya da birtakım değişiklikler, eklemeler yaparak anlattığı roman. Eşanl. **otobiyografik roman**. Söz gelimi: Louisa May Alcott'un *Küçük Kadınlar* [1880], Virginia Woolf'un *Deniz Feneri* [1927]; Şevket Süreyya Aydemir'in *Suyu Arayan Adam* [1961] Elif Şafak'ın *Siyah Süt* [2007] adlı romanı bu türdendir.

Pp

panel~~açık oturum: [Fr.] [gen.] Güncel bir konu, sorun ile ilgili olarak dinleyiciler önünde yapılan tartışmalı toplantı. Panelde tartışmayı başkan durumunda olan kimse yönetir. Dinleyicilerin de soru sorma hakları vardır. Panel ile açık oturum arasında pek bir ayrım yoktur.

paragraf [Fr.]: [gen.] Düzyazı bir metinde, bir düşüncenin, olayın gözlemin vb.nin anlatıldığı, genellikle birden çok tümceden kurulu bütün. Eşanl. **bölücük**. [bk. **giriş paragrafı, gelişme paragrafı, sonuç paragrafı**]

paragraf imi, - işareti: [dil.: yazım b.] bk. çengel imi, işareti.

parça [Osm. <Far.]: [gen.] **-1.** Bir kitaptan ya da yazıdan alınan belirli bir bölüm. Eşanl. **pasaj**. **-2.** Dilin değişik düzlemlerinde saptanan birim. Söz gelimi "ses" parça olarak betimlenir.

parnasizm [Fr.]:[ed.] Fransa'da 1860'tan sonra romantizme tepki olarak doğan, 'sanat sanat içindir' ilkesini benimseyip dış dünyanın genel görünümünü ve değişik doğa görünümelerini nesnel bir tavırla anlatan, biçimsel yetkinliği gözeten gerçekçi şiir akımı. Eşanl. **Parnas okulu**. Başlıca temsilcileri, Jose Maria de Heredia [1842-1905], Theodore de Banville [1823-1891], Sully Prudhomme [1839-1907], Françoise Coppee [1842-1908] vd. Türk şiirinde özellikle kimi Servetifünun şairlerinde [Tevfik Fikret, özellikle F. Coppee'nin etkisinde kaldı] birtakım etkileri olmuştur.

parodi [Fr.]: [tiy.] **-1.** Ciddi olarak kabul edilen bir yapıtın tümünü ya da bir bölümünü biçim ve içerik açısından değiştirerek abartma, çarpıtma yoluyla gülünçleştirme. **-2.** Bu yolla gülünçleştirilmiş yapıt.

pastiş [Fr.]: [ed.] Bir sanatçının biçimini, bir düşüncesini ya da nüktelerini olumlu ya da olumsuz [Söz gelimi alaya almak] etki yaratmak üzere öykünerek kendi yapıtında kullanma. Örneğin İhsan Oktay Anar, romanlarında, diğer metinlerle ilişkiyi kurarken pastiş tekniğini de kullanır.

pastoral [Fr.]: [gen.] Kır, çoban yaşamıyla ilgili.

pastoral oyun: [tiy.] Konusunu çoban masallarından ve efsanelerden alan bir Rönesans oyun türü.

pastoral roman: [ed.] Kırsal alanlardaki yaşamı konu edinen roman türü

pastoral şiir: [ed.] Kır yaşamı, bu yaşamın saflığını, doğallığını, bunlara duyulan özlemi konu edinen şiir türü.

pekiştirme: [dil.: ses b.] Türkçede ad ya da sıfatların ilk hecelerine *ipi, imi, iri, isi* gibi ünsüzler eklenerek yinelenmesiyle anlamlarının güçlendirilmesi: *ak>apak, diri>dipdir, kara>kapkara, kırmızı >kıpkırmızı, beyaz>bembeyaz, düz>dümdüz, yeşil>yemyeşil, temiz>tertemiz. mavi>masmavi, doğru>dosdoğru, gibi.*

pekiştirme birimi: [dil.: ses b.] Türkçede pekiştirilmiş sözcüklerde görülen biçimbirim. Söz gelimi, *kıpkırmızı, yamyassı, tertemiz, yusuvarlak* sözcüklerinde görülen *kıp-, yam-, ter-, yus-* pekiştirme birimidir. [Kimi yayınlarda bu birimler ek olarak anılmaktadır. Bu görüş tartışmalıdır.]

pekiştirmeli özne: [dil.: söz d.] Dönüşlülük adıyla anlamı pekiştirilmiş özne. Söz gelimi: “*Bu işi biz kendimiz de yaparız.*”, “*Onlar kendileri geldiler.*” gibi.

pekiştirmeli sözcük: [dil.: ses b., biçim b.] Pekiştirme yoluyla anlamı güçlendirilen sözcük [sıfat, belirteç, eylem]. Söz gelimi, “*tertemiz [oda], kıpkırmızı [yüz]*”; “*Dosdoğru eve gitmelisiniz.* » “*Yol ortasında çırılçıplak soyunmuş.*”; “*apaçıklaşmak, kıpkırmızılaşmak.*” gibi.

pekiştirme ünlüsü: [dil.: ses b.] Pekiştirmeli sözcüklerde anlamı güçlendirmek için ortaya çıkan ünlü. Türkçede pekiştirme ünlüsü “*a*” ve “*e*” dir. Söz gelimi, *sap-a-sağlam, güp-e-gündüz, tıp-a-tıp, diip -e-düz, yap-a-yalnız* gibi.

pekiştirme ünsüzü: [dil.: ses b.] Pekiştirmeli sözcüklerde pekiştirme* biriminde yer alan ünsüzlerden her biri. Türkçede pekiştirme ünlüsü *ipi, imi, iri, isi* dir. Örneğin, *kıpkırmızı, yamyassı, çırılçıplak, masmavi, bomboş, yusuvarlak, dipdiri, vd.*

perde [Osm. <Far.]: **-1.** [gen.] Seste pes perde. **-2.** [tiy.] 1. Bir oyunun ana bölümlerinden her biri. Eşanl. **sahne**. 2. Tiyatro sahnesini açıp kapayan kalın örtü. 3. Gölge oyununda, göstermeliklerin arkadan ışık verilerek üzerinde oynatıldığı bezden gereç.

perde gazeli: [tiy.] Karagöz oyunu başlamadan önce, Hacivat'ın söylediği gazel.

pes [Osm. <Far.]: [gen.] Hafif, yavaş ses için kullanılır.

peşrev [Osm. <Far.]: [ed.] Halk hikayelerinde türkülerin okunup çalınışı sırasında aralarına katılan mani türünden küçük türkü.

pitoresk [Fr.]: Resim değeri taşıyan, resimsi. Özellikle şiirde sözcüklerle resim gibi tablolar yaratıp sunan şairlerin bu şiirlerini nitelemek için kullanılır.

plan [Fr.]: **-1.** [ed.] Düşünsel metinlerin [deneme, inceleme, bildiri, makale, fıkra...] "giriş-gelişme-sonuç" bölümlerinden; kurgusal [yazınsal] metinlerin "serim-düğüm-çözüm" bölümlerinden oluşan düzeni. **-2.** [kom.] Yazılı ve sözlü anlatımda konuyla ilgili duygu, düşünce, gözlem, izlenim, örnek, karşılaştırma vb'nin «giriş-gelişme- sonuç» adı verilen bölümlere uygun olarak yerleştirilmesi. [bk. **düzen**]

poetika [Yun.]: Şiir sanatı üzerine geliştirilen görüşleri ve kuramları içeren metin. Türk şiirinde Abdülhak Hamit ["Makber Mukaddimesi"], Ahmet Haşim ["Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar"], Orhan Veli ["Garip Mukaddimesi"], Necip Fazıl Kısakürek ["poetika" başlıklı yazıları], İlhan Berk, Sezai Karakoç, Cemal Süreya, Ece Ayhan, Atilla İlhan, Salah Bırsel, Özdemir İnce, İsmet Özel, Hilmi Yavuz, Kemal Özer, Eray Canberk, vd şiir üzerine görüşlerini yazıya dökmüşlerdir.

polemik [Fr.]: [gen.] **-1.** bk. **tartışma**. **-2.** bk. **yazılı tartışma**.

polisiye roman [**polisiye** [Fr.]]: [ed.] Konuları genellikle hırsızlık, cinayet, kaçakçılık, casusluk vd. polisi ilgilendiren olaylardan seçilip yazılan roman türü. Eşanl. **dedektif romanı**. Bu türün dünyadaki temsilcileri arasında Agathe Christie, Artur Conan Doyle, Georges Simenon..., Türk edebiyatında da Ahmet Ümit gösterilebilir.

popüler edebiyat [**popüler** [Fr.]]: [ed.] Geniş kitlelerin kolayca okuyup anlayabileceği dilde, hoşça vakit geçirmesi için üretilen edebiyat ürünleri toplamı, bu ürünlerin geleneği. Genellikle polisiye, macera, aşk, tarih, bilim kurgu, korku romanları bu geleneği belirlemiştir. Türkiye'de okuma-yazma alışkanlığını kazandırabilmek için yazılan romanlar [özellikle Ahmet Mithat Efendi'nin romanları] bu bağlamda

anılabilir; bu romanlar çok önemli işlevler görmüştür. Cumhuriyet Dönemi'nde de, Ümit Yaşar, Güzide Sabri, Kemalettin Tuğcu, Muazzez Tahsin Berkant, Server Bedii [Peyami Safa] vd.lerinin yapıtları bu kapsamda değerlendirilir. Bu yapıtların, okuma alışkanlığı kazandırması, hoşça vakit geçir tmesi yanında özellikle sağlam dil kullanımı ve oluşturduğu beğeniyle okurların gerçek edebiyat yapıtlarına yönelmelerine katkıda bulunduğu [Selim İleri] varsayılabilir.

portre [Fr.]: [ed., kom.] Bir kimsenin fiziksel ve ruhsal özelliklerini söz ve yazıyla betimleme.

postmodernizm /'post.mo.der.' nizm/ [Fr.]: [gen.] 20. yy' ın ortalarında Batıda ortaya çıkan, edebiyat, mimarlık, sanat [sinema, vd] gibi birçok alanda etkili olan; kesin kurallar içermeyen ama belirsizlik, parçalanma, kuralların bozulması, ironi, ben/öznenin yitimi, alt kimliklerin öne çıkarılması gibi kimi özelliklerinden söz edilebilecek bir akım, eğilim.

prova /' pro.va/ [İt i.]: **-1.** [gen.] Basımevlerinde dizgi yanlışlarını düzeltme için dizilen sayfalardan çekilen örnek. **-2.** [tiy.] Bir oyunun seyirciye oynanmadan önce yapılan hazırlık çalışmalarından her biri.

Rr

radio oyunu [**radio** [Fr.]: [tiy.] Radyoda seslendirilmek amacıyla yazılan tiyatro yapıtı. Eşanl. **radiofonik temsil**. Türkiye'de Yaşar Nabi Nayır, Behçet Necatigil vd. radio oyunları da yazmıştır.

radiofonik temsil [**radiofonik** [Fr.]: [tiy.] bk. **radio oyunu**.

redif [Osm. <Ar.]: [ed.] Dizelerde uyaktan sonra yinelenen ekler ve sözcüklere verilen ad. Halk şiirinde *dönerayak* adıyla anılır. Redif uyak olarak kabul edilmez.

reji [Fr.]: [tiy.] Bir tiyatro oyununun yönetimi.

repertuvar [Fr.]: [tiy.] **-1.** Bir tiyatro kurulunun, bir tiyatro döneminde oynamak için seçtiği oyunların listesi. **-2.** Bir oyuncunun ezberlediği ve oynadığı rollerin listesi.

repertuvar tiyatrosu: [tiy.] Bir sezon içinde oynanmasını uygun gördüğü oyunları aynı zamanda ileride de oynayabilecek biçimde önceden belirleyerek uygulamasına geçme yöntemini ve dramaturji anlayışını benimsemiş olan tiyatro.

replik [Fr.]: [tiy.] **-1.** Bir oyuncunun sözü rol arkadaşına ya da arkadaşlarına bırakırken söylediği söz ya da sözler. **-2.** Bir oyuncunun, karşısındakinin sözüne uygun olan karşılığı vermesi.

resim yazı~~~hiyeroglif: [gen.] Eski çağlarda, bazı uygar uluslarca kullanılan, nesnelerin yalınlaştırılmış resimlerine dayanan yazı.

resmi dil /res.'mi:/ [**resmi** [Osm. <Ar.]] [dil.] Bir ülkede yasa ile kabul edilen dil. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dili Türkçedir.

retorik [Fr.] ~~~ [ed.] **söz bilim.**

rint [Far.]: *Esk.* [gen.] Dünyayı umursamayan, gönlünce yaşayan; güzele ve güzellikler tutkun, insan dostu, gönül eri kimse. Mistik bir inancı, sağlam bir ahlakı vardır. İçkiye düşkünlüğüyle tanınır. [Karş. **zahit**]

risale iri.sa.'le/ [Osm. <Ar.]: *Esk.* [gen.] Küçük, sayfa sayısı az olan kitap, broşür; mektup; dergi, vb anlamlarda kullanılmıştır

ritim [Fr.] ~~~**dizem**: [ed.] **-1.** Düzyazı ya da şiir türü bir metinde, yinelemenin belli bir düzene göre dağılımından kaynaklanan, okuma ya da dinleme sırasında algılanan genel akış. **-2.** bk. **uyum.**

rivayet /ri.va.'yet/ [Osm. < Ar.] ~~~**söylenti.**

rivayet bileşik zamanı: [dil.] k. **söylenti bileşik zamanı.**

rol [Fr.]: [tiy.] Bir oyunda bir karakteri canlandıran oyuncunun söylemesi gereken sözler ile yapması gereken hareketlere verilen ad.

roman [Fr.]:[ed.] -1. Yaşamda olmuş ya da olması olasılığı bulunan olayları, kurmaca bir yapı içerisinde, gerçeğe uygun biçimde, estetik kaygılar güderek anlatan edebiyat türü ve bu türde yazılmış yapıt. Romanın temel öğeleri; “öykü, olay/olay örgüsü, kişiler, yer, zaman”dır. İçerikleri açısından *macera romanı, ruhbilimsel roman, töre romanı, tarihsel roman, bilim kurgu romanı, polisiye roman, fantastik roman...* edebiyat **akımlarına** göre; *gerçekçi roman, coşumcu roman, doğalcı roman, varoluşçu roman, yeni roman* vb olarak adlandırılır. Dünya romancıları arasında Goethe, V Hugo, Balzac, G. Flaubert, M Gorki, Tolstoy, Dostoyevski, E. Zola, Hemingway, G. Marquez, F. Kafka, A. Camus, Milan Kundera, Yasunari Kavaabata,... özellikle anılabilir. Türk edebiyatında da Halit Ziya, Mehmet Rauf, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Kemal Tahir, Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Tarık Buğra, Yusuf Atılgan, Necati Cumalı, Attila İlhan, Tahsin Yücel, Tarık Dursun K., Nazlı Eray, Oğuz Atay, Selim İleri, Orhan Pamuk, İhsan Oktay Anar, Nedim Gürsel, Ayla Kutlu, Buket Uzuner, Hasan Ali Toptaş, Kemal Ateş, vd. -2. Bu tür yapıtları içeren edebiyat geleneği.

romanesk [Fr.]:[ed.] Romanın yazınsal niteliklerine sahip olan; roman özellikleri ve geleneksel nitelikler gösteren.

romans [Fr.]:[ed.] 12. yy’ın ortasında Fransa’da gelişen ve genellikle şövalyelerin efsaneylekarışıkışklarınınikonuolan,biçemindecoşkununveçekiciliğiniöneçiktığıanlatı.

romantizm [Fr.]:[ed.] Avrupa’da 19. yy’ın ilk yarısında klasisizme tepki olarak doğan, duygu ve hayali ön planda tutan, doğadaki ve toplumdaki karşıtlıkları ve çelişkileri yansıtmayı, kişileri doğal ve toplumsal çevreleriyle vermeyi amaç edinen edebiyat akımı.

röportaj [Fr.]: [gen.] Bir yazarının çeşitli kimseler, yerler ve olaylarla ilgili inceleme ve araştırmalarına kendi görüşlerini de ekleyerek oluşturduğu yazı türü. Röportajın mülakattan ayrılan yönü yazının fotoğraflarla [özellikle röportaj yapılan yörenin fotoğraflarıyla] zenginleştirilmesidir. [Ayrıca bk. **söyleşi, ırmak-söyleşi**]

rubai, rûbai /ru.ba:’ i, ru.ba:’ i: / [Osm <Ar.]: [ed.] Divan şiirinde, genellikle felsefi konuların işlendiği, dört dizeden oluşan ve aruz kalıplarıyla yazılan şiir türü ve nazım biçimi. Eşanl. **dübeyit**.

psikolojik oyun ~~~ ruh bilimsel oyun: [tiy.] İdealist tiyatro içinde yer alan, kişinin ruhsal durumu ile bilinçaltının oyun içeriği ile özdeşleştirildiği, modern insanın ruhsal dramının anlatıldığı oyun. Örneğin Tennessee Williams’ın *Arzu Tramvayı*, *Kızgın Damdaki Kedi* vd.

psikolojik roman~~~ ruh bilimsel roman: [ed.] Olaydan çok, bir tipin ruhsal (psikolojik) yapısını (acılarını, sevinçlerini, çelişkilerini, öfkelerini, bunalımlarını vd.) çözümlmelerle veren, olayın akışını bu çözümlmelere uygun olarak düzenleyen roman. Eşanl. çözümlleme romanı. Çözümlleme romanında iç monolog (söyleni), bilinç akışı tekniği sıklıkla kullanılır. Dünya edebiyatında özellikle Dostoyevski [*Suç ve Ceza*], Goethe [*Genç Werther'in Acıları*], Stendhal [*Kızıl ile Kara*], Virginia Woolf'un [*Kim Korkar Hain Kurttan ...* romanları; Türk edebiyatında ise Mehmet Rauf [*Eylül*] ile Peyami Safa [*Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*], Yusuf Atılgan [*Anayurt Oteli*], Oğuz Atay'ın [*Tutunamayanlar*] ... romanları bu türe örnek olarak verilebilir.

Ss

sadelik /sa:.de.'lik/ [**sade** (Osm. < Ar.)]: Esk. [ed.] bk. **yalınlık**.

sagu: Esk. [ed.] Orta Asya Türklerinde, ölen bir kimsenin ardından yapılan ve yuğ adı verilen törenlerde kopuz eşliğinde söylenen, yakılan manzum ağıt. Söz gelimi: *Alp Er Tunga Sagusu*.

sahaf [Osm. <Ar.]: Esk. [gen.] Eski kitap alım satımıyla uğraşan kimse ve bu kimsenin iş yeri. Sahaf sıradan bir kitap satıcısı ve alıcısı değildir; kitap üzerine zengin bilgisinin yanı sıra eski kitapların (basılı ve yazılı) olası parasal değerleri üzerinde de güvenilir kestirimlerde bulunma özelliği de vardır.

sahne [Osm. <Ar.]:[tiy.] **-1.** Bir oyunun sahnelendiği özel biçimli ve donanımlı yer. **-2.** Bir tiyatro yapıtında, perdelerin içinde yer alan bölümlerin her biri.

sahne dekoru: [tiy.] bk. **dekor**.

sahne düzeni: [tiy.] bk. **oyun düzeni**.

sahne efekti: [tiy.] Sahnede ses ya da ışıkla yaratılan etki.

sahneleme: [tiy.] Bir oyunu, dramaturjik ve teknik çalışmalarla uygun bir biçimde sahneye koyma.

sahne müziği: [tiy.] bk. **oyun müziği**.

sâki /sa:’ki:/ [Osm. < Ar.+Far.]: Esk. [ed.] Divan edebiyatında, içki [işret] meclisinde içki sunan, güzelliği ve davranışlarıyla neşe ve coşku yaratan kimse.

sâkiname /sa:’ki:. na:. ‘ me / [Osm. <Ar.+Far.] Esk. [ed.] Divan edebiyatında, sâkiyi [içki sunan kimse] ve şarabı övmek amacıyla yazılan şiir.

salname /sal.na:. ‘me/ [Osm. <Far.+Far.]: Esk. [gen.] Yıllık.

saltçılık: [ed.] 20. yy’ın başlarında, önce resim alanında ortaya çıkan, sonra edebiyata da geçen, sözlerin yalnızca müzik değerine ve bu değer in insanda uyandırdığı duyguya önem veren sanat ve edebiyat akımı. Eş anl. **absolutizm**.

samimiyet /sa.mi:.mi.’yet / [Osm.<Ar.]: [kom.] bk. **içtenlik**.

samit oyunu /sa:.’ mit/ [**samit**, Ar.]: [tiy.] bk. **dilsiz oyunu**.

sanat /sa.’ nat/[Osm. <Ar.] [gen.] **-1.** Bir duygu, düşünce, görüntü, tasarım, vb.nin estetik yolla anlatımında kullanılan yöntemler bütünü; böyle bir uygulama sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık; bunun alıcılarında estetik haz, güzellik duygusu veren ürünü. E.H. Gombrich, *Sanatın Öyküsü* [çev. Bedrettin Cömert,] 997].

sanatçı: [gen.] Güzel sanatların herhangi bir dalında sanat açısından özgün, yaratıcı ürünler veren kimse.

san sıfatı: [dil.] Özel adların önlerine ve sonlarına gelen sıfat. Eş anl. **unvan sıfatı**. Söz gelimi **Bay** Mehmet, **Bayan** Hatice, **Doktor** Kemal, **Sevim Hanım**, **Ahmet** Bey, **Rıza Efendi** gibi.

sansür [Fr.]: [gen.] Bilim, kültür, sanat vb. alanlarda, yönetimin sakıncalı görüp bir etkinliğin [gazete, dergi, kitap vb.nin basımı, sergi açılması, heykel dikilmesi, oyun, film oynanması, vd.] denetlenmesi, yasaklaması, durdurulması vb.

sapma [ed.] Şiir dilinde, sözcüklerin ses ve biçiminde, söz diziminde bilinçli olarak değişiklikler yapma, dilde bulunmayan yeni sözcük ve anlatım biçimlerini kullanma. Şair bu eğilimle dile yeni bir güç kazandırmak, göstergeleri ses ve anlam açısından daha etkili kılmak, okuyanın / dinleyenin zihninde yeni tasarımlar ve duygu değerleri oluşturmak amacı taşır. Bir iki örnek: “Gözleri göz değil gözistan / Geceler yukarda telcek-bulutcak/ Ilım günleri gelirdi taraçalar/ Uzatırdı mevsim ölçerlerini.” [Cemal Süreya, “Üvercinka”]. “Sen gideli hastalar oldu liman/Karantılara girdi /Açıktaki demirliyor gemiler.” [Can Yücel].

sarmal uyak: [ed.] Her dördlüğün birinciyle dördüncü, ikinciyle üçüncü dizeleri arasında yapılan uyak. Örn.

*Her şey yerli yerinde, havuz başında servi, [a]
Bir dolap gıcırıyor uzaklarda durmadan [b]
Eşya aksetmiş gibi tılsımlı bir uykudan [b]
Sarmaşıklar ve böcek sesleri sarmış evi. [a]*
[Ahmet Hamdi Tanpınar].

satır [Osm. <Ar.]: -1. [gen.] Yazılı ya da basılı bir metinde, yatay olarak dizilmiş yazı dizisi. -2. [ed.] Halk şiirinde, dize.

satırbaşı: [gen.] Bir yazıda öteki satırlara göre biraz içerden yazılarak paragraf başlangıcını gösteren yer.

satir [Fr.]: [ed.] bk. *yeri*.

sav: [dil., ed.] bk. **atasözü**.

saygı çoğulu: [dil.] Bir kimseden söz ederken saygı gereği kullanılan çoğul biçim. Söz gelimi, “Hocamız evdeler mi?” [“O” yerine]; “Siz de bizimle gelir misiniz?” [“Sen” yerine] gibi.

sayı adı: [dil.] Sayıları belirtmeye yarayan ad. Örneğin, *bir, iki, üç, dört...*

sayı eki: [dil.] Kimi dillerde sayı kavramı veren ek. Türkçede özel bir sayı eki yoktur. {-lar-} çoğul eki, ve {-[ı]z} [ikiz, üçüz, beşiz...] eki sayı kavramı içerir. Eylem çekiminde sayı ya kişi ekiyle belirlenir ya da {-lar-} çoğul ekiyle karşılanır.

sayı sıfatı: [dil.]. Varlıkları sayı yönünden belirten sıfat. Söz gelimi, üç [gün], *beşinci* [şokak], *yüzer* [lira] gibi. [bk. **asıl sayı sıfatı, kesir sayı sıfatı, sıra sayı sıfatı, üleştirme sayı sıfatı.**]

saz: [ed.] Tezeneyile çalınan, bağlama, cura, meydan sazı gibi adlar alan, telli, uzun saplı halk çalgılarının genel adı.

saz şairi, saz ozanı: [ed.] bk. **aşık.**

saz şiiri: [ed.] Kimi araştırmacılara göre, Aşık* edebiyatı.

Sebkihindi /' seb.ki.hin ' di:/ [Osm.<Far.]: [ed.] Divan şiirinde, 17.-18. yy' larda görülen, Hint-İran kökenli, süslü, güç anlaşılır bir anlatım biçimi. Zengin ve renkli imgeler, özgün ama anlaşılması güç mazmunlar, alışılmamış bağdaştırmalar, yeni sözcük türetmeleri, vb. ile örülü ilginç bir şiir dili oluşmasına neden olmuştur. Bu akımın Divan şiirindeki en önemli temsilcisi Şeyh Galip'tir.

seci /se.'ci:/ [Osm. <Ar.]: [ed.] Divan edebiyatı düzyazı örneklerinde tümce içinde ya da sonunda görülen uyak. Söz gelimi: «İlahi! Dil verdin, zikrinden ayırma; gönül verdin, fikrinden çevirme; iman verdin, daim eyle; ihsan verdin, kaim eyle! ... » [Sinan Paşa, *Tazarrunname*]

seçki: [gen.] Genellikle yazar ve ozanların yapıtlarından belli bir amaca ve yönetime göre seçilmiş parçalardan oluşturulan derleme. Eşanl. **antoloji, seçmeler.** Esk. **güldeste.** *Türk edebiyatında başlıca antolojiler: M.F. Köprülü *Divan Edebiyatı Antolojisi* [1932-1934], Abdülbaki Gölpınarlı, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi* [1971], Asım Bezirci, *Dünden Bugüne Türk Şiiri* [1968]; Rauf Mutluay, *Tanzimattan Günümüze Kadar Türk Şiiri* [1973]; Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikaye ve Roman* [3 cilt 1959- 1965]; Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman* [3 cilt, 1965-1967, 1990]; Memet Fuat, *Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi* [1985]; Atıf Behramoğlu, *Büyük Türk Şiiri Antolojisi* [2 cilt, 198 7]; Ahmet Necdet, *Modern Türk Şiiri* [1993]; Memet Fuat, *Türk Yazınında Seçilmiş Denemeler* [1993]; Güzel Yazılar Dizisi: *Denemeler* [1999]; Öner Yağcı, *Cumhuriyet Dönemi Denemeler Seçkisi* [2002]; Refik Durbaş, *Cumhuriyetten Günümüze Türk Şiiri Antolojisi* [6 cilt, 2003], Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi* [2. baskı, 2006] vd.

seçkin dize: [ed.] Akılda kalan, derin anlamı olan, güzel dize. Eşanl. **berceste mısra, mısrayiberceste.** Örn. “Ne arasan bulunur derde devadan gayrı.” [Abdülhak Molla]; “Olmayınca hasta kadrin bilmez adem sıhhatin.” [Fitnat Hanım]; “Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası / Dostunu yüz karası, düşmanının maskarası. “ [Mehmet AkifErsoy]

seçmecilik: [gen.] Değişik kuram ve anlayışlardan uygun bulunan ilke, kural vb seçilerek oluşturulan düşün dizgesi. Eşanl. **eklektizm**. Genellikle son dönemde postmodern yapı/yapıtlarda sıkça başvurulan bir yaklaşım olmuştur.

sefaretname /se.fa.:’ret.na.:’ me/ [Osm.<Ar.+Far.]: Esk. [ed.] Osmanlı Devleti döneminde kimi elçilerin gittikleri ülkelerle ilgili olarak hazırladıkları yapıtlara verilen genel ad. En tanınmışlarından biri Yirmisekiz Mehmet Çelebi’nin [öl. 1732] *Fransa Sefaretname* ‘sidir.

sekizli: [ed.] Her bendi sekiz dizeden oluşan nazım biçimi. Divan şiirinde *müsemmen* adıyla geçer.

selis /se.’ lis , se.’ li:s/ [Osm.<Ar.]: Esk. [ed.] Halk edebiyatında, aruzun “feilatün feiliitün feiliitün feilün” kalıbıyla yazılan gazel. Murabba, muhammes, müseddes biçimiyle yazılmış selisler de vardır. Hece ölçüsünün 15’ li kalıbına da uyar.

semai /se.ma.:i, se.ma.:i:/ [Osm.<Ar.]: [ed.] Halk şiirinde, hecenin 8’li kalıbıyla ve koşma biçimiyle saz eşliğinde söylenen şiir türü.

semantik [Fr.]: [dil.] bk. **anlam bilim**.

sembol [Fr.]: [ed., tiy.] bk. **simge**.

sembolizm [Fr.]: [ed.] bk. **simgecilik**.

sempozyum [Fr.]: [gen.] bk. **bilgi şöleni**.

senaryo: [gen.] [Sinemada] Görüntü ve sese dönüşecek bir düşüncenin, yapının, olayın öyküsünün yazılı biçimi. Senaryoda, bir filme konu olacak olayın [bu bir öyküden ya da romandan da alınmış olabilir] sinema tekniğine göre sahnelere bölünerek açıklamalar ve diyaloglar biçiminde öyküleştirilmesiyle oluşur. İyi bir film çekebilmenin önkoşulu iyi bir senaryo yazmaktan, iyi yazılmış bir senaryo bulmaktan geçer. Edebiyatçıların senaryo yazmasıyla senaryoların görece yazınsallık kazandığı da ileri sürülebilir.

sentaks [Fr.]: [dil.] bk. **söz dizim**, söz dizimi.

serbest müstezat [Osm.<Far.+Ar.]: Esk. [ed.] Hem aruz, hem de hece ölçüsünün çeşitli kalıpları ile yazılan büyüklü küçüklü dizelerin belli bir uyak örgüsüne göre ya da belli bir uyak örgüsü olmaksızın alt alta dizilmesiyle oluşan nazım biçimi. 19. yüzyılın sonlarında, özellikle Servetifünun şairleri tarafından müstezat"tan [bir başka görüşe göre ise Batı şiirinden] yararlanarak oluşturulmuştur.

serbest nazım~~~özgür koşuk: [ed.] Genel olarak ölçü (vezin), uyak gibi belirleyici öğelerden sıyrılmış şiirlere verilen ad.

sergileme: [ed., kom.] Bir konuyla ilgili duygu ve düşüncelerin, olguların sözle ya da yazıyla geniş olarak açıklanması.

serim: [ed., kom.] Roman, öykü, fabl, oyun gibi yazınsal anlatı türlerinde kişilerin ve çevrenin tanıtıldığı, konunun anlatılmaya başlandığı bölüm. (Düşünce yazılarında giriş* adıyla anılır.)

sert ünsüz: [dil.] Ağız organlarındaki kasların aşırı gerilmesiyle oluşan ünsüz. Örneğin *ak, kapı, götürmek, pas* sözcüklerinde geçen *iki, ipi, iti, isi* sert ünsüz dili. [Karş. **yumuşak ünsüz**]

serüven romanı: [**serüven** (Far.]] [ed.] Bir kahramanın ya da topluluğun başından geçen ilginç, şaşırtıcı, tehlikeli olayların ve olguların anlatıldığı roman türü. Eş anl. **macera romanı**.

Servetifünun Edebiyatı /ser.' ve.ti.ifi.'nun, ser.' ve.ti.fü.' nu:n/ [Osm.<Ar.+Ar.]: [ed.] *Servet-i Fünun* dergisi [1889] çevresinde toplanan genç yazarların, özellikle Fransız edebiyatını örnek alarak geliştirmeye çalıştıkları, şiirde parnasizm ve simgecilik, romanda ise gerçekçilik akımının etkilerinin görüldüğü, dil yönünden oldukça ağır bir nitelik taşıyan edebiyat geleneği [1896-1901]. *Edebiyat-ı Cedide* [yeni edebiyat] de denilen Servetifünun edebiyatının temsilcileri arasında; *Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin, Halit Ziya [Uşaklıgil], Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit [Yalçın], Ahmet Hikmet [Müftüoğlu], Safveti Ziya* anılabilir. * Kay. Hüseyin Tuncer, *Arayışlar Devri Türk Edebiyatı 2: Servet-i Fünun Edebiyatı* [1998]; Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun 'da Tenkit* [2004]; Ali İhsan Kolcu, *Servet-i Fünun Edebiyatı* [2005]; İsmail Parlatır İnci Enginün- Alattin Karaca, *Servet-i Fünun Edebiyatı* [2006]; İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e [1839-1923]* [2006].

sesçil abece: [dil.] Bir dildeki sesleri bütün söyleniş özellikleri ve ayrıntılarıyla gösteren ve çeviri yazıda kullanılan abece. Eşanl. *fonetik abece*.

sesçil çeviri yazı: [dil.] Bir dildeki sesleri bütün söyleniş özellikleriyle ayrıntılı bir biçimde gösteren çeviri yazı. Eşanl. *fonetik transkripsiyon*.

ses değişmesi: [dil.: ses b.] Bir dilin gelişim sürecinde çeşitli nedenlerle ön, iç ve sonseste görülen değişme. Söz gelimi: m>b [*min>bin*], k>g [*kelmek> gelmek*], a>e [*alna>elma, ana > anne*] gibi. [bk. **iç ses değişmesi, ön ses değişmesi, son ses değişmesi.**]

ses dizimi: [dil., ses b.] Bir dildeki ses birimlerin sözcükler içindeki dizilişlerini ve sıralanma kurallarını inceleme konusu yapan ses bilim dalı. * Kay. Ömer Demircan, *Türkçenin Ses Dizimi* (2001).

ses düşmesi: [dil.: ses b.] Bir sözcükteki ön, iç ya da son sesin düşmesi olayı. Söz gelimi: ısıtma /sıtma, *rastlamak /raslamak*, çift/çif gibi. [bk. ön ses düşmesi, iç ses düşmesi, son ses **düşmesi.**]

ses ikizleşmesi: [dil.] bk. ünsüz ikizleşmesi.

seslem: *Yen.* [dil.] bk. **hece**.

seslem yitimi: *Yen.* [dil.] bk. **hece yitimi**.

sesletim: *Yen.* [dil.: ses b.] Bir sözcüğün içindeki seslerin eklemleme noktası, hecelerin uzunluğu, kısalığı ve vurgusu bakımından söylendiği biçim. Eşanl. **söyleyiş, telaffuz**.

sesteş sözcük: [dil.: ses b.] bk. **eş sesli sözcük**.

ses türemesi: [dil.: ses b.] Bir sözcüğün yapısında bulunmayan bir ünlü ya da ünsüzün sonradan türemesi. Söz gelimi: *fikr>fikir, urmak> vurmak, Slav>İslav* gibi. [bk. **iç ses türemesi, ön ses türemesi, son ses türemesi.**]

ses yinelenmesi: [ed.] Şiir ya da düzyazı türündeki bir metinde, bir uyum yaratmak amacıyla aynı seslerin ya da hecelerin yinelenmesi. Eşanl. **aliterasyon**. Söz gelimi, “*Dest busu arzusuyla ölüsem dostlar / Kûze eylen toprağım sunun anınla yare su*” [Fuzuli] dizelerinde «su» «uz», <<su» heceleri yinelenerek belirli bir uyum sağlanmak istenmiştir .

ses-yolu: [gen.] Sesin oluşması için akciğerlerden çıkan havanın gırtlak, burun ve ağız da izlediği yol.

seyirlik oyun: [tiy.] bk. **geleneksel tiyatro, Geleneksel Türk Tiyatrosu**.

sezdirim: [dil.: anlam b.] Bir sözcenin aynı bağlamda söylenmeyen başka bir anlamı sezdirmesi. Konuşucunun sözcüsü iki anlama gelir: Söylenen anlam, sezdirilen anlam. Söylenen anlam doğrudan dile getirilen anlamdır;sezdirilen anlam ise dile getirilmeyen, dinleyicinin çıkarması istenen anlamdır. Örneğin, “*Yazının bir bölümünü okumuş.*” tümcesi “*Yazının tümünü okumamış.*” sözünü sezdirir.

sıfat [Osm. <Ar.]: [dil.: biçim b.] Ad soylu bir sözcüğün nicelik, nitelik, yer, sayı vb yönlerden niteleyen ya da belirten sözcük. Eşanl. **önad**. Söz gelimi, *çirkin* [yazı], *soğuk* [hava], *tartışmalı* [toplantı], *sekiz bin* [lira], *hangi* [gün], *bu* [hafta], gibi.

sıfatlaştırma: [dil.: biçim b.] **-1.** Ad ya da eylem soylu sözcüklerden kimi yapım ekleriyle sıfat türü sözcükler üretme. Örneğin, *açmak>aç-ı-k*, *görmek>gör-sel*, *bas mak>bas-kın*, *ağaç>ağaç-lı*, *ağaç-sız*, *kum>kumsal*, *tarih>tarihsel*, vd. **-2.** Eylem tabanlarından ortaç ekleriyle sıfat türü sözcükler türetme. Örn. *kırılan* [*bardak*], *sevdiğim* [*adam*], *çürümüş* [*gelenekler*], *çıkır* [*yol*], *beklenmedik* [*misafir*], *okunacak* [*kitap*], vb. Ortaç ekleri kimi örneklerde yapım işlevi kazanmış görünür: *yazar*, *okur*, *silecek*, *tanıdık*, *geçmiş*, *anlaşılan* vb.

sıfatlaştırma eki: [dil., biçim b.] **-1.** Ad ya da eylem soylu sözcüklerden sıfat türü sözcükler üreten yapım eki. Örneğin, *-li* [*eldivenli*], *-siz* [*tuzsuz*], *-gın* [*tutkun*], vd. **-2.** bk. **ortaç eki**.

sıfat tamlaması: [dil.] Sıfatların kendilerinden sonra gelen adlan niteleyerek ya da belirterek oluşturdukları tamlama. Söz gelimi, *sevinçli haber*, *ağlayan bebek*, *gelecek hafta*, *üçer elma*, *anlattığım öykü*, *gösterdikleri başarı* gibi.

sıralı tümce: [dil.: söz d.] Yalın ya da bileşik tümcelerin anlam yakınlığı nedeniyle birbirlerine virgöl, noktalı virgöl ile bağlanmasından oluşan tümce. Söz gelimi: “Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım ” [Mehmet Akif Ersoy], “Hanife’nin kalbi, aşağı yukarı, sağa sola çırpıyor, nefesi kesiliyor, bütün suallere ezberlettikleri cümleleri aynen tekrar etmek suretiyle cevap veriyordu.” [Halide Edip Adivar] gibi.

sıra noktalar: [yazın b.] Bir alıntıda atlanmış bölümler olduğunu belirtmek için kullanılan noktaları içeren noktalama işareti; simgesi [.....].

sıra sayı sıfatı: [dil.: biçim b.] Varlıkların diziliş ya da aşama sırasını belirten sıfat. Söz gelimi, *onuncu* [yıl], *dördüncü* [hafta], *beşinci* [daire] gibi.

simge: -1. [dil.: anlam b.] 1. İki öge arasındaki bağıntıyı belirten gösterge. Eşanl. **sembol.** Söz gelimi, “bayrak” yurdun, “terazi” adaletin, “güvercin” barışın simgesidir. 2. Üretici-dönüşümsel dil bilgisinde yeniden yazım kurallarını belirtmek amacıyla kullanılan sözcük ya da baş harf. Eşanl. **sembol.** Söz gelimi, adın simgesi *a.*, eylemin simgesi *eyi.*, belirtecin simgesi *be.*, ilgecin simgesi *il.*, **2.** [ed.] Şiirde ve düzyazıda bir duyguyu, düşünceyi, izlenimi somutlamak amacıyla onunla özleştirilen varlık, nesne vb. Eşanl. **sembol.** “İşte bir yol ki hep çakıl ve diken, / Gececeksin yarın bu yoldan sen...” [Tevfik Fikret]. Burada *yol* “yaşam”ın, *çakıl* ve *diken* “güçlükler, engeller”in simgesidir.

simgecilik: [ed.] 19. yy’ın sonlarında Fransa’da Parnasizme tepki olarak doğan, gerçekleri olduğu gibi değil de, bizde bıraktıkları izlenimler ile anlatmayı; simgelere ve imgelere sıkça başvurmayı, sözcüklerin müzik değerinden yararlanmayı ilke edinen edebiyat akımı. Eşanl. **sembolizm.** Dünya şiirindeki temsilcileri arasında C. Baudelaire [1821-1867], S. Mallarmé [1842-1898], P. Verlaine [1844-1896], A. Rimbaud [1854-1891], P. Valéry [1897-1945] anılabilir. Türk şiirinde de Cenap Şahabettin, Ahmet Haşim, Yahya Kemal, A.H. Tanpınar, A.M. Dıranas, C.S. Tarancı vd.’nin bu akımın izlerini taşıyan kimi şiirleri bulunmaktadır.

Simurg: bk. **Anka.**

sintagma [Fr.]: [dil.] bk. **dizim.**

siyer [Osm. <Ar.]: Esk. [ed.] **-1.** İslam peygamberi Hz. Muhammet’ in yaşamını, peygamber olarak eylemlerini, mucizelerini, temel niteliklerini anlatan yapıt. **-2.** Tarihi kişiliklerin, din ve tasavvuf ulularının yaşamının destansı biçimde anlatıldığı öykü. * Kay. Nuran Öztürk, *Siyer Türü ve Siyer-i Veysi* [doktora, 1997].

skeç [Fr.]: [tiy.] bk. **kısa oyun**.

sohbet [Osm. < Ar.]: [ed.] bk. **söyleşi**.

somut ad, - **adı**: [dil.: biçim b.] Duyu organlarından biri ya da birkaçıyla varlığı saptanabilen nesnelerin adı. Eşanl. **somut isim**. Söz gelimi, *taş*, *parmak*, *ses*, *kuş* gibi.

somut isim: [dil.] bk. **somut ad**.

son deyiş: [tiy.] Oyun bittikten sonra, oyuncularından birinin izleyicilere dönüp oyunu başlamak amacıyla yaptığı konuşma. Eşanl. **epilog**.

sone [Fr.]:[ed.] Klasik Avrupa şiirinde kullanılan iki dörtlük, iki üçlükten oluşan 14 dizeli bir nazım biçimi. Türk edebiyatında ilk kez Servetîfünun edebiyatı döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde de kullanıldığına tanık oluyoruz [Ziya Osman Saba, Hamit Macit Seçlekler, vb].

son söz: [gen.] Bir kitabın sonuna konulan, özet ya da genel bir değerlendirme niteliği taşıyan kısa yazı.

sonuç: [gen.] Makale, fıkra, deneme, söyleşi gibi düşünce yazılarında, anlatılanların ya da düşüncelerin belirli bir sonuca bağlandığı bölüm. Eşanl. **netice**.

sonuç paragrafı: [kom.] Makale, fıkra, deneme, söyleşi gibi yazı türlerinde, yazının sonuç bölümünde yer alan paragraf.

soru: [ed.] Sözü; duygu ve düşünceleri daha güçlü belirtmek amacıyla soru biçiminde söyleme sanatı. Eşanl. **istifham**. Söz gelimi: “*Ağlasam sesimi duyar mısınız mısralarımda/Dokunabilir misiniz ellerinizle gözyaşlarıma?*” [Orhan Veli Kanık].

soru adılı: [dil.: biçim b.] Adların yerini soru yoluyla tutan adıl. Eşanl. **soru zamiri**. Söz gelimi: “*Neyi arıyorsunuz?*”, “*Hangisini götürmek istersiniz?*” gibi.

soru belirteci: [dil.: biçim b.] Yüklemin anlamını soru yoluyla belirten belirteç. Eşanl. **soru zarfı**. Söz gelimi: “*Nereye bakıyorsunuz?*”, “*Kaçta satıyorsunuz?*”, “*Niçin ödevlerinizi hazırlamadınız?*” gibi.

soru eki: [dil.: biçim b.] Ad ya da eylem tümcelerine soru kavramı veren ek. Türkçe’de soru eki {-mı-}’dır [-mı-, -mi-, -mu-, -mü-]. Söz gelimi: “Güzel mi?”, “Okudun mu?” gibi. Örneklerde de görüldüğü gibi soru eki tabandan ayrı yazılır.

soru imi~ işareti: [dil.: yazım b.] Soru tümcelerinin sonuna konulan yazım imi; simgesi

soru sıfatı: [dil.: biçim b.] Adları soru yoluyla belirten sıfat. Söz gelimi: “Kaç gün tatil yapmayı düşünüyorlar?”, “Hangi kitabı istemiştiniz?” gibi.

soruşturma: [gen.] Bir sorun ya da konuyla ilgili düşünceleri, görüşleri toplayarak o sorunu ya da konuyu aydınlatmaya çalışma. Eşanl. **anket**.

soru tümcesi: [dil.: söz d.] Soru kavramı taşıyan tümce. Eşanl. **soru cümlesi**. Söz gelimi: “*Asırlardan beri musikinın kardeşi olan şiir ondan nasıl ayrılabilir?*” [Mehmet Kap lan]; “*Kim o?*”; “*Bana telefon eden, sen miydin?*”

soyut ad ~ adı: [dil.: biçim b.] Varlığı duyu organlarıyla saptanamayan, düşünce yoluyla oluşturulan ad. Eşanl. **soyut isim**. Söz gelimi: *gençlik*, özgürlük, sevgi, *kardeşlik* gibi. **soyutçuluk:** [ed.] 20. yy’ın başlarında ortaya çıkan, ele alınan konuların yalnızca genel ve soyut yönlerini belirten bir sanat anlayışı. Eşanl. **abstraksiyonizm**.

söylem: [dil.: metin dil.] **-1.** Bir düşüncenin sözlü ya da yazılı olarak anlatılması. **-2.** Bir başlangıcı ve sonu olan, bir ya da daha çok tümceden oluşan bildiri. **-3.** Tümcelelerin birbirine bağlanması açısından ele alınan ve tümce sınırlarını aşan sözce.

söylence: [ed.] Tarihsel olayların, olağanüstü öğelerle süslenmiş anlatımına dayanan edebi tür. Eşanl. **efsane**. Örn. Halikarnas Balıkçısı, *Anadolu Efsaneleri* [1992].

söylenti: [gen.] Daha önce olup biten bir olayı, durumu, başkalarına duyduğu gibi ak tarma, nakletme. Edebiyatta da bu anlamda kullanılır; bu anlamıyla “alıntı”ya yakındır, ancak kimi söylenilere çoklu yorum da katılır.

söyleşi: [ed.] **-1.** Herhangi bir konuyu, okuyucuyu sıkmadan günlük konuşma havası içinde inceleyerek anlatan yazı türü. Eşanl. **sohbet**. Esk. **musahabe**. Deneme ve köşe yazısı [fıkra] ile büyük benzerlik gösterir. Türk basınında ve edebiyatında Ahmet Rasim [*Ramazana Sohbetleri*], Nurullah Ataç [*Karalama Defteri*], Suut Kemal Yetkin

[*Edebiyat Söyleşileri*], Şevket Rado [*Eşref Saati*], Hasan Ali Yücel [*İyi Vatandaş İyi İnsan*], Melih Cevdet Anday [*Dilimiz Üzerine Söyleşiler*], bu türde de yazmışlardır. **-2.** [Son dönemlerde *röportaj*, *mülakat* yerine de kullanılmaya başlandı.] Kendi alanında ün yapmış bir kimseyle belirli bir konuda yapılan konuşmayı anlatan yazı. Eşanl. **mülakat.** Röportaja benzeyen söyleşide [görüşme], genellikle soru-yanıt düzeni izlenir. Türk edebiyatında ve basınında bu türde ürün verenler: Ruşen Eşref Ünaydın [*Diyorlar ki*, 1918]; Hikmet Feridun Es [*Bugün de Diyorlar ki*, 1932], Mustafa Baydar [*Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, 1960]; Gavsî Ozansoy [*40 Yıl Sonra Diyorlar ki*, 1962]; Tahir Kutsî [*İç Göç*, 1964]; Abdi İpekçi [*Liderler Diyor ki*, 1969]; Yaşar Kemal [*Bu Diyar Baştan Başa*, 1971]; Fikret Otyam [*Gide Gide*]; Yaşar Nabi Nayır [*Edebiyatçılarımız Konuşuyor*, derleme, 1976] vd. Türkiye gazetelerinde söyleşi [röportaj] çalışmaları yayımlanan başlıca gazeteciler arasında şunları sayabiliriz: Fikret Otyam, Yaşar Kemal, Vasfiye Özkoçak, Füsün Özbilgen, Leyla Umar, Nuriye Akman, Ayşe Arman, Fehmi Kuru, Yazgölü Aldoğan, Neşe Düzel, vd.

söyleşme: [tiy.] **-1.** İki kişi arasında karşılıklı söz yarışmasına dayanan bir gösteri türü. Esk. **muhavere** **-2.** Karagöz’de, oyun başlamadan önce Hacivat ile Karagöz arasında yapılan konuşma bölümü. Eşanl. **muhavere** **-3.** Orta oyununda, Pişekar ile Kavuklu’ nun türlü söz oyunları ile çekıştikleri bölüm. Eşanl. **muhavere.**

söylev: [ed.] Bir topluluk önünde, o topluluğa bir düşünceyi, bir ülküyü aşlamak amacıyla yapılan konuşma; bu konuşmanın biçim ve içeriğini belirleyen anlatım türü; bu türde yazılmış kitap, yazı. Eşanl. **nutuk.** Konularına, içeriklerine göre adlandırılır: *hukuksal söylev*, *siyasal söylev*, *felsefî söylev*, *kültürel söylev* vd. Başlıca örnekleri: J.J. Rousseau [*Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*, *Siyasal Fragmanlar-Ekonomi Politik Üzerine Söylev*], Etienne de la Boetie [*Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*], Machiavelli [*Livius Üzerine Söylev*], Descartes [*Yöntem Üzerine Söylev*], vd. Türk basın, siyaset, edebiyat dünyasında Hamdullah Suphi Tanrıöver, Mehmet Emin Yurdakul, Süleyman Nazif, vd. Mustafa Kemal Atatürk’ün *Nutuk* [1927] ve *Söylev ve Demeçler* [4 cilt, 1945, 1952, 1954, 1964] adlı kitapları bu türün en başarılı örnekleri arasında anılabilir.

söyleyim: [dil.: ses b.] Bir dilin söylenişini düzenleyen, kuralcı ve estetikçi bakış açısına göre doğru kabul edilen kurallar bütünü. Eşanl. **diksiyon.** * **Kayn.** Can Gürzap, *Söz Söyleme ve Diksiyon* [8. Basım, 2006]; Nüzhet Şenbay, *Söz ve Diksiyon Sanatı* [12. baskı, 2001]

söyleyiş: [dil.: ses b.] bk. **sesletim** **-2.** [ed., kom., tiy.] Sözlü ve yazılı anlatımda, biçem [üslup] ve ritimle ilgili kuralları yetkin biçimde uygulama. [bk. **retorik**, **ritim**]
söz: [dil.] Konuşucunun kişisel düşüncesini anlatması. F. de Saussure’e göre “dil toplumsal, söz bireysel” niteliklidir.

söz bilim: [ed.] Söz sanatlarını inceleyen , duygu ve düşüncelerin en seçkin bir dille anlatılmasının yollarını gösteren bilgi dalı. Eşanl. **retorik**. Esk. **belagat**. Söz bilimin temel bölümleri: buluş, düzenleme, biçem [üslup], anımsatmalar], davranış [davranışlar: vurgulamalar, tavırlar, jestler].

sözce: [dil.: metindil.] Bir konuşucunun belirli bir bağlamda ürettiği söz. Eşanl. **ifade**. Sözce sözcük de olabilir, tümce de, paragraf da, birkaç paragraflık metin de...

sözcük: [dil.: biçim b.] Bir ya da daha çok ses birimden kurulu, belli bir anlamı olan, sözdiziminde özel bir görev yüklenen dil ögesi. Eşanl. **kelime**. Sözcüklerle dış dünyadaki karşılıkları [gönderge] arasında herhangi bir nedenlilik ilişkisi yoktur. Bu ilişki yalnızca yansıma türü sözcüklerde görülür. Sözcükler bağımsız biçim birimlerdir. [Ayrıca bk. **sözcük türü**]

sözcük çözümlemesi: [dil.: biçim b.] Bir sözcüğün yapısını oluşturan kök ve eklerin ayrı ayrı saptanması ve adlarının belirtilmesi, sözcüğün yapısına, anlamına, görevine göre aldığı adların açıklanması işlemi. Eşanl. **kelime çözümlemesi**. Söz gelimi: *güzelleştirilmek* sözcüğünün çözümlemesi şöyledir: *güzel*, ad kökü + *-leş-*, addan eylem türetme eki+ *-tir-*, eylemden eylem türetme eki + *-[i]l-*, edilgenlik eki + *-mek*, adeylem eki. Yapısına göre türemiş, anlamına göre olumlu, görevine göre adeylem türü sözcük.

sözcük dağarcığı ~ hazinesi: [dil.] bk. **söz varlığı**.

sözcük türü: [dil.: biçim b.] Anlam, görev, yapı bakımından sözcükler in ayrıldığı türlerden her biri. Eşanl. **kelime çeşidi**. Türkçede başlıca sözcük türleri şunlardır: *ad*, *adıl*, *bağlaç*, *belirteç*, *eylem*, *ilgeç*, *sıfat*, *ünlem*. Ad, sıfat, belirteç, eylem ve ünlem temel sözcüklerden; bağlaç, ilgeç ve adıl sözün kuruluşuna bağlamsal ve ilişkisel katkıda bulunan görevsel sözcüklerdendir.

sözcük vurgusu: [dil.: ses b.] Bir sözcükte bir hecenin öteki hecelere göre daha baskılı söylenmesi. Eşanl. **kelime vurgusu**. Türkçede sözcüklerde vurgu hafiftir ve genellikle son hecededir. Söz gelimi: *arkadaş* /a.r.ka.'daş/, *okul* /o.'kul/, *düşünüyorum* /düş.ün.ü.yo.'rum /, *gelme* /gel.'mel gibi. UYARI: ['] imi vurgulu hece nin başına konur.

söz dağarcığı: [dil.] bk. **söz varlığı**.

sözlü anlatım: [gen.] Herhangi bir konuyu, yazılı hazırlık olsun ya da olmasın sözlü olarak anlatma.

sözlü dil: [dil.] bk. **konusma dili**.

sözlü edebiyat: [ed.] Sözlü gelenekte yaratılan ve çağlar boyu kuşaktan kuşağa geçerek bugüne değin gelen edebiyat. Sözlü edebiyat, masal, bilmece, atasözü, mani, ninni vb. türleri içerir. [Ayrıca bk. **halk edebiyatı**]

sözlük: [gen.] Bir dilin belli bir çağda ya da bütün çağlarda kullanılan ya da kullanılmış olan hemen bütün sözcüklerini, terimlerini, deyimlerini abecesel düzende tanımlarıyla birlikte veren, gerektiğinde örnek tümcelerle bu tanımları pekiştiren bir ya da birkaç ciltlik yapıt. Eşanl. **kamus, lügat**. Türkçede ilk sözlük Kaşgarlı Mahmut'un *Divanü Lügati't-Türk' üdür* [Türk Dilleri Sözlüğü 11. yy.]. 19. ve 20. yy'da Türkiye 'de çıkan başlıca sözlükler: Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî* [1899]; *Türkçe Sözlük* [TDK Yayını, 1945; 7. baskı, 2 cilt 1983; resmi TDK bu sözlüğü genişleterek kimi sözlük ilkelerini değiştirip farklı uygulayarak yeniden basmıştır: 1985-2012]; Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük* [1952]; *Meydan-Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi* [12 cilt; 1969-1973]; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* [5.baskı, 1982]; *Türkçe Sözlük* [Dil Derneği, 2. Baskı 2005], *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* [20 cilt 1986-1989], Ekrem Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* [3 cilt, 2. Basım 2005], Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük* [5 cilt, 2007]; Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* [2008]; Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük* [2012].* Kay. Emin Eminoglu, *Türk Dilinin Sözlükleri ve Sözlükçülük Kaynakçası* [2010].

sözlü kompozisyon: [kom.] Herhangi bir konuyla ilgili olarak duyguları, düşünceleri gözlemleri, izlenimleri kompozisyon ilkelerine uygun biçimde sözlü olarak anlatma.

sözsüz iletişim: [gen.] Bireyler arasında jest ve mimiklerle [beden hareketleri, yüz ifadeleriyle] kurulan iletişim türü. [Ayrıca bk. **beden dili**]

sözsüz oyun: [tiy.] Düşünce ve duyguları, kimi kez müzik, kimi kez de çeşitli eşyalar eşliğinde, dansla ya da gövde ve yüz hareketleriyle anlatan tiyatro sanatı. Eşanl. **mim sanatı, pantomim, pandomima**.

söz varlığı: [dil.] -1. Bir dildeki sözcüklerin tümü. Eşanl. **kelime hazinesi, sözcük hazinesi, söz dağarcığı, sözcük dağarcığı**. İki tür söz varlığı vardır: etken söz varlığı, edilgen söz varlığı. *Kay. Doğan Aksan, *Türkçenin Söz Varlığı* [2006]. -2. Bir bilgi dalına ilişkin terimlerin tümü. -3. Bir kimsenin, yazarın kullandığı sözcüklerin tümü. [bk. **edilgen söz varlığı, etken söz varlığı**] -4. Bir sözlükteki sözcüklerin tümü.

söz ve anlam sanatları: [ed.] Anlatımı süslemek, daha etkili kılmak ya da güçlendirmek için siirde ve düzyazıda kullanılan *benzetme* [teşbih], *eğretileme* [istiare], *bilmezlikten gelme* [tecahülîarif], *mecaz, güzel nedenleme* [hüsnitalil] *karşıtlık* [tezat], *tenasüp, tevriye, beklenmezlik* [terdit], *anıştırma* [telmih], *abartma* [mübalağa] gibi sanatların genel adı.

sunu: [gen.] Yazarın, şairin yapıtını sevip saydığı birine [annesine, babasına, öğretmenine, sevgilisine, öğrencilerine...] sunması. Eşanl. **ithaf** Esk. *Tevşih. Sunularda* kitapların başına bu adı geçen kimselerin adı yazılır. “Bu kitabımı sevgili babamın aziz anısına sunuyorum.”, “Hocamızın aziz hatırasına...” , gibi.

suret [Osm <Ar.]: Esk. [tiy.] bk. **göstermelik**.

sürelî yayın: [gen.] Belirli zaman aralıklarıyla yayımlanan gazete, dergi, bülten vb.

sürerlik eylemi, ~ fiili: [dil.: biçim b.] Süreklilik kavramı veren bileşik eylem. Türkçede bu kavram, eylem kök ve gövdelerine {-[y]a- [-a-, -e-]} ulaş eki ve *durmak, kalmak*, kimi zaman da *görmek* eylemlerinden birinin eklenmesiyle kurulur. Söz gelimi: *yaz-a durmak, otur-a-kalmak, yap-a-görinek, sür-e-gelmek, alış-a-gelinek*, gibi.

sürerlik görünüşü: [dil.: biçim b., anlam b.] Yüklemin anlattığı eylemin sürdüğünü, bir süre devam ettiğini, sık sık yinelenildiğini belirten görünüş. Türkçede sürerlik şimdiki zaman {-[ı]yor-}: “*Sabahdan beri ders çalışıyoruz.*”; {-makta-}: “*Güneş yavaş yavaş yükselmekte.*” ve geniş zaman ekleriyle {-[a/ı]r-}: “*Babası her gece eve geç gelir.*”, “*Biz işlerimizi her zaman, vaktinde bitiririz.*” sağlanır. [Ayrıca bk. **bitmişlik görünüşü**]

sürrealizm [Fr.]: [ed.] bk. **gerçeküstücülük**.

süslü düz yazı, - nesir: [ed.] -**1.** Çeşitli söz ve anlam sanatlarıyla süslenmiş nesir. -**2.** Özellikle Divan edebiyatında, anlamı bir yana bırakıp, “hüner ve marifet” göstermek üzere kimi yazarların, bütün söz sanatlarını ve ağır bir dil [Osmanlıca] kullanarak oluşturdukları nesir türü. Eşanl. **inşa**.

standart dil~~ölçünlü dil: [dil.: toplum dil.] Bir toplulukta, başlangıçta sözlü dildeki baskın bir yöresel ağızdan kaynaklanan, yazım ve sesletim özellikleri genel geçer kurallar olarak benimsenen, basın yayın, eğitim kurumlarıyla öbür resmi kurumlarda kullanılan dil. *Ölçünlü konuşma dili, ölçünlü yazı dili* olarak üzere iki türü vardır. Ölçünlü diller ülkelerin genellikle başkentlerinin dili üzerine temellendirilir. Türkiye Türkçesi, İstanbul ağızı, Fransızca Paris ağızı, İngilizce Londra ağızı üzerine kurulmuştur.

ŞŞ

şah beyit /'şah.be.' yit/ [Osm. <Far.+Ar.]: [ed.] [Divan şiirinde] Bir şiirin en güzel beyti. [bk. **beytûlgazel**]

şair /şa:.'ir/ [Osm. <Ar.]: [ed.] Şiir söyleyen ve/veya yazan kimse. Eşanl. **ozan**.

şairiazam /şa:.' i.ri.a:.'zam, şa:.' i.ri.a:.' za:m/ [Osm.<Ar.]: [ed.] En büyük şair; büyüklüğü her zaman kabul gören şair. Türk şiirinde ilkin Abdûlhak Hamit için kullanıldı. Daha sonra kimi ünlü şairler için de bu nitelemenin kullanıldığı görülür.

şairname /şa:.' ir.na:.' me/ [Osm. <Ar.+Far.]: [ed.] Halk şiirinde aşıkların yaşamını, yapıtlarını konu edinen destan. Aşık Ömer, Hızri, Noksani gibi şairlerin bu türde ürünleri vardır.

şaka: [ed.] Bir kimseyi kırmadan ya da aldatmadan salt güldürmek amacıyla söylenen söz, yazılan şiir. Eşanl. **latife**.

şakalaşma: [ed.] Şairlerin birbirlerine şiir yoluyla takılmalarına verilen ad. Divan şiirinde *mûlatefe*, halk şiirinde *atışma* adıyla geçer.

şarkı [Osm. <Ar.]: [ed.] Divan edebiyatında murabba biçimiyle yazılan, ilk bendin 2. dizesi her bendin sonunda yinelenen [nakarat] ve genellikle bestelenerek okunan şiirlere verilen genel ad. Naili, Nedim, Enderunlu Vasıf, Yahya Kemal [Eski Şiirin Rûzgârıyla] ... Çağdaş Türk edebiyatında da bu biçimde [şarkı biçiminde] veya başka biçimlerde [özgür şiir, vb] yazılan ve bestelenen şiirler de vardır. [Mehmet Akif Ersoy, Nazım Hikmet, Cahit Sıtkı Tarancı, Faruk Nafiz Çamlıbel, Orhan Veli, Ahmet Arif, Atilla İlhan, Sabahattin Ali, Ümit Yaşar, vd.]

şart bileşik zamanı eki: [dil.] bk. **koşul bileşik zamanı eki**.

şartlı bileşik tümce: [dil.] bk. **koşullu bileşik tümce**.

şathiye [Osm. <Ar.]: Esk. [ed.] -1. Halk edebiyatında, ciddi bir düşünce ya da duyguyu içneli ve gülmececi ya da saçma, mantık dışı bir dil ve üslupla anlatan şiir. -2. Tekke edebiyatında, Tanrı ile şakalı, takılmalı bir söyleyişle, konuşur gibi yazılan şiir.

şehname /şeh.na:’ me/ [Osm. <Far.]: Esk. [ed.] Divan edebiyatında, hükümdarların yaşam öykülerini, niteliklerini, üstün başarılarını anlatan mesnevi biçiminde yazılmış şiir, yapıt. Örn. Firdevsî’nin Şehname’si. * Kayn. Dr. Bekir Şişman - Dr. Muhammet Kuzubaş, Şehname’nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri [2007].

şehnameci: [ed.] -1. Şehname yazarı. -2. Osmanlılar döneminde, padişah tarafından savaşları ve kahramanlık olaylarını manzum olarak yazmakla görevlendirilen edebiyatçı.

şehrengiz [Osm. <Far.]: Esk. [ed.] Divan edebiyatında, bir şehrin genellikle erkek güzelinin (ya da güzellerinin) ve güzelliklerinin anlatıldığı manzum yapıt. Mesihî, Lamîî, Zatî, Usulî vd.lerinin şehrengizleri vardır.

şiir [Osm. <Ar.]: [ed.] Çeşitli konuları, günlük dilin sözcüklerine özel anlamları yükleyerek işleyen, duygu, düşünce, izlenim, gözlem vb. yi birtakım imgelere, simgelere, söz ve anlam sanatlarına başvurarak anlatan, kimileri uyak, ölçü gibi bağlara uyan, kimileri biçim bakımından özgür olan edebiyat türü. Eşanl. **koşuk**. [Ayrıca bk. **manzume**] Şair, yaratıcı bir insandır; bir yandan özel biçim ve ezgilemeleriyle dili, öte yandan şiir adı verilen olağanüstü yapıyı yaratır. Bu nedenle çok önceleri şiirle müzik birlikte değerlendiriliyordu. Şiir de bir dildir; dil içinde özel bir dil, üst dil, günlük dilin üstünde gezinen, koşan, olmadık, yadırgatıcı ama sevimli görünümeler sunan bir dil. Şiirin günlük dilden, düzyazılarda kullanılan dilden çok farklı bir boyutu vardır; şair, bu dil içinde benzetmeler, eğretilmeler, bağdaştırmalar, sapmalar vb. ile yepyeni bir evren kurar kendisine ve bizi de çağın bu evrene. Bir şairin, bir şiirin evrenine girebilmek için de okurların şiir üzerine sağlam ön bilgileri, estetik kaygıları, gelişmiş beğenileri olması gerekir. Şiirin şifrelerini çözebilmek için bu bilgiler gereklidir.

Bütün edebiyat yapıtlarında olduğu gibi şiirde de, şairin ne anlattığından çok, nasıl anlattığı öncelik taşır. Sanatçının duyarlığı, sanat konusundaki eğilimleri, yaratıcılığı, bilgi ve deneyim birikimi, özgün ve özgür kimliği vb şiirin nasıl anlatılacağını da bir anlamda belirler. Okur için şiirin ses uyumlarından, iç müziğinden, dilin şiirde büründüğü olağanüstü anlatım zenginliğinden tat almak, hazlar devşirmek önemlidir. Şiiri anlama konusuna gelince: Bu konu çok çetrefildir, sorunludur; herkes, şiiri okuduğu andaki birikimine, duyarlığına, şiirin ona çağrıştırdıklarına vb. göre bir anlam yükleyecektir. (ya da yüklemeyecek, aldığı tatla yetinecektir ya da

hiçbir şey anlamayacaktır.] Şairin ne dediğinin peşine düşmek, onun neleri, niçin anlattığını tam da onunki gibi anlamak, hem olanaksız hem de gereksizdir; her okur şiire yüklediği anlamlarla şiiri zenginleş tirmektedir bir bakıma. Her zaman böyle olmuştur. Eski dönemlerde yazılmış kimi şiirlerin bugün bile “beğenilip sevilmesi” biraz da bundan değil mi? Herkes şiir yazabilir ama yüzyıllar, bin yıllar sonra da okunur olmak birtakım “büyülü”, “gizemli” oyunları ve oyuncakları bilmeyi ve üstün başarıyla kullanmayı gerektiriyor galiba.

şimdiki zaman: [dil.: biçim b., söz d.] Eylemin belirttiği kavramın, içinde bulunan zamanda başladığını ve devam etmekte olduğunu ya da çok kısa bir süre sonra başlayacağını anlatan bildirme kipi. Esk. **hâl**. Şimdiki zaman Türkçede {-[ı]yor-} ekiyle kurulur. Çekimi de şöyledir: *yaz-ı-yor-um, yaz-ı-yor-sun, yaz-ı-yor; yaz-ı-yor-uz, yaz-ı yor-sunuz, yaz-ı-yor-lar*. Türkçe’de ayrıca {-makta [-makta-, -mekte-]}, {-mada [-mada-, -mede-]} eki de şimdiki zaman kavramı verir: *dinlemekteyim, uyumakta* gibi. Bu kipin şimdiki zaman dışında geniş zaman ve gelecek zaman kavramları verdiği de görülür. Örn. *Her gün spor yapıyorum. / Yarın Fransa’ya gidiyorlar*.

şimdiki zaman eki: [dil.] Eylem türü sözcüklere şimdiki zaman kavramı veren ek. Türkçede şimdiki zaman eki {-[ı]yor-} ‘dur.

şimdiki zamanın koşulu, ~ ~ şartı: [dil.: söz d.] {-[ı]yorsa-} ekiyle kurulan bileşik zaman. Şimdiki zaman diliminde yapılması/olması bir koşula bağlı olan yan tümceleri kurar. Çekimi şöyledir: *alıyorsam, alıyorsan, alıyorsa, alıyorsak, alıyorsanız, alıyor sa/ar*. Örneğin, *Sen bize bu konuda doğruları söylemiyorsan, ne yapacağız? / Bu konuda gerçekleri biliyorsanız ya şimdi söyleyin ya da hiçbir zaman konuşmayın. /*

şimdiki zamanın hikâyesi: [dil.: söz d.] {-[ı]yordu-} ekiyle kurulan bileşik zaman. Geçmişte belirli aralıklarla ya da sürekli olarak yapılmış olan eylemleri anlatırken kullanılır. Çekimi şöyledir: *alıyordum, alıyordun, alıyordu, alıyorduk, alı yordunuz, alıyordu/ar*. Örnekler: *Korkudan ne yapacağımız bilemiyorduk. / Tatil heyecanıyla hiç mi hiç uyuyamıyordular*.

şimdiki zamanın rivayeti: [dil.: söz d.] {-[ı]yormuş-} ekiyle kurulan bileşik zaman. Geçmişte belirli aralıklarla ya da sürekli olarak yapılmış olan [ya da yapılması tasarlanan] ya da olağan eylemleri başkasından aktararak anlatırken kullanılır. Çekimi şöyledir: *alıyormuşum, alıyormuşsun, alıyormuş, alıyormuşuz, alıyormuşsunuz, alıyormuşlar*. Örnekler: *Çocukken sık sık hastalanıyormuşum. / Evlenmeyi hiç düşünmüyormuş, o nedenle iş arkadaşının evlenme teklifini reddetmek istiyormuş*.

Tt

taban: [dil.: biçimb.] Kök ya da gövdeye verilen ad.

tabiilik /ta.bi.i.: 'lik/ [**tabii** [Osm. <Ar.]] [kom.] bk. **doğallık**.

tabir /ta:.'bir / [Osm. <Ar.]: [dil.] **-1.** bk. **deyim.** **-2.** Söz, ifade, anlatım, deyiş vb. anlamında kullanılmıştır.

tablo /' tab. lo/ [Fr.]: [tiy.] Bir oyun perdesinde, iç perdenin açılmasıyla başlayan gösterim.

taç, taç beyit [Osm. <Far.], [Osm.<Far.+Ar.]: Esk. [ed.] Kasidede şairin adının geçtiği beyit. [bk. **mahlas beyti**]

tahkiye: [Osm. <Ar.]: Esk. [ed.] bk. **anlatı, öyküleme.**

tahlil /tah.' lil, tah.'li:1/ [Osm. <Ar.]: Esk.-1. [dil.: biçimb., söz d.] bk. çözümleme, sözcük çözümlemesi, **tümce çözümlemesi.** **-2.** [ed.] bk. çözümleme.

tahmis /tah. ' mis , tah. ' mi:s/ [Osm.<Ar.]: Esk. [ed.] bk. **beşleme.**

taki: [dil.] **-1.** [Kimi dilcilere göre], ek'in [ya da ad durum eklerinin] eşanlamlısı. **-2.** [Kimi dilcilere göre], çekim ekinin eş anlamlısı.

takisız tamlama: [dil.] Kimi yayınlarda {ad-@+ad-0} biçiminde kurulan tamlama için kullanılır. Söz gelimi: *yün hırka, tahta masa, elma yanak, kepçe kulak, altın yüzük, hakka burun, demir kapı...* Bunun yerine *eksiz tamlama* daha uygundur. [bk. **eksiz tamlama, ekli tamlama**]

takit /ta:.' kit, ta:.' ki:t/ [Osm. <Ar.]: [gen.] bk. **düğümlenme.**

taklit /tak.'li t, tak.' li:t / [Osm. <Ar.]:[tiy.] **-1.** İnsanların, hayvanların davranışlarını ya da cansız nesnelerin durumunu, dilini, seslerini taklit ederek oyun çıkarına. **-2.** Belli bir oyunun, belirli bir olaylar dizisinin taklit yoluyla temsili. Seyirlik halk oyunlarının temel özelliklerinden biridir.

takma ad: [ed.] Yazarların, şairlerin kimliklerini gizlemek, okur üzerinde değişik bir etki yaratmak gibi amaçlarla kullandıkları ikinci ad. Eşanl. **namımüstear, müstear ad.** * Kay. Mehmet Semih, *Türk Edebiyatında Mahlaslar Takma Adlar Tapşırımlar ve Lakaplar* [1993], Gündüz Artan, *Takma Ad-Soyadı-Rumuz Dizinleri* [Tanzimattan Günüümüze] [199 4].

tam uyak, - kafiye [Osm. <Ar.]: [ed.] Şiirde, dize sonlarında ikişer sesin [bir ünlü, bir ünsüz] benzeşmesi yoluyla yapılan uyak. Söz gelimi:

Gözümde bir damla su deniz olup taşıyor, [a]
 Çöllerde kalmış gibi yanıyor, yanıyorum [b]
 Bütün gemicilerin ruhu bende yaşıyor, [a]
 Başımdaki gökleri bir deniz sanıyorum, [b]
 [Ömer Bedrettin Uşaklı].

tamlama: [dil.: söz d.] Bir adın anlamını tam olarak belirtebilmek için başka bir adla, adilla ya da sıfatla tamlanması; ve bu amaçla kurulan sözcük dizisi.

tamlanan: [dil.] Bir ad ya da sıfat tamlamasında anlamı belirtilen, açıklanan ad. Örneğin, [kapının] *rengi*, [havanın] *sıcaklığı*, [*çalışmanın*] *yararları*, [yuvarlak] *şapka*, [derin] *kuyu* ...

tamlanan eki: [dil.] Belirtili ve belirtisiz ad tamlamalarında tamlanan durumunda olan sözcüğün aldığı ek. Türkçede tamlanan ekleri gerçekte iyelik ekleridir. Söz gelimi: *senin arkadaş-ı-n*, *benim başarı-m*, *onun acı-s-ı* gibi [bk. **iyelik eki.**]

tamlayan: [dil.] Bir ad ya da sıfat tamlamasında adı [tamlananı] açıklayan, belirten başka bir ad, sıfat ya da adıl. Söz gelimi, *benim* [kitabım], *kardeşimin* [sevinci], *görgülü* [insan], *okuyan* [çocuk], *izlenen* [yol], *sevindirici* [haber] gibi.

tamlayan durumu: [dil.] Ad soylu bir sözcüğün başka bir ad soylu sözcüğe bağlandığını belirten durum. Türkçede tamlayan durumu {-[n]In [-in, -in, -un, -ün; -nın, -nin, -nun, -nün]} ekiyle oluşturulmaktadır. Örn. *okulun açılışı*, *havanın nemi*, *kuşun kanadı*.

tamlayan eki: [dil.] Belirtili ad tamlamalarında tamlayanın aldığı ek. Tamlanan eki Türkçede {-[n]In [-in, -in, -un, -ün, -nın, -nin, -nun, -nün]}'dır. Söz gelimi, *kitab-ın* dizgisi, *ev-in yolu*, *yol-cu-nun bavulu*, *ana-nzn duası* gibi.

tam mani: [ed.] bk. *düz mani*.

tanım: [gen.] Bir kavram, nesne, duygu, düşünce vb.yi özel ve temel nitelikleriyle anlatma, tanııtma. Eşanl. **tarif**. Tanımlara en çok sözlüklerde rastlanır. Aslında, herkes kendi söylemini kurarken kullanacağı kavramları/terimleri kendine özgü biçimde tanıılamaya çalışır. Özellikle deneme yazarlarında, değişik bakış açıları nedeniyle tanıımlarında farklılaştığı görülür. Örneği, Nermi Uygur' un denemelerinde.

tanıtma yazısı: [ed.] **-1.** Bir edebiyat yapıtını okurlara tanıtmak amacıyla dergi ve gazetelerde yayımlanan kısa eleştiri yazısı. **-2.** Bir kitabın genellikle arka kapağına konan, kitabın içeriği hakkında bilgi veren kısa ve özlü yazı.

Tanzimat Edebiyatı, - sonrası Türk Edebiyatı /tan.zi:.'mat, tan.zi:.' ma:t/ [**tanzimat** [Osm.<Ar.]]: [ed.] Divan edebiyatına bir tepki olarak doğan, batı kültür, sanat ve edebiyatından geniş ölçüde yararlanan, toplumsal konu ve kavramların geniş olarak işlendiği , , büyük yapıt, önemli olaylar vb. dolayısıyla yazılan, dizedeki [dizelerdeki] harflerin genellikle edebiyatın halkın eğitiminde bir araç olarak kabul edildiği edebiyat dönemi [1869-1896]. Temsilcileri arasında Namık Kemal, Şinasi, Ahmet Mithat Efendi, Ziya Paşa, Recaizade Mahmut Ekrem, Samipaşazade Sezai, Nabizade Nazım, Abdülhak Hamit anılabilir.

tarif /ta:.' rif/ [Osm.<Ar.]: [gen.] bk. *tanım*.

tarih /ta:.'r ih/ [Osm. <A r.]: [gen.] **-1.** Geçmiş gerçeğe uygun olarak ortaya çıkarmayı amaçlayan anlatı türü. **-2.** [ed.] Doğum, ölümebed hesabına göre sayılarının toplamı o olayın tarihini veren şiir. [bk. *tarih düşürmek*]

tarih düşürmek: [ed.] Bir olayın oluş tarihini belirtmek için ebced hesabına göre bir dize ya da beyit yazmak. Söz gelimi: Üsküdarlı Neyzen Salim Efendi için (öl. 1885) Osman Şemsi Efendi şu ölüm tarihi düşürmüş: *Çaldı neyzen mir Salim ömrünün son faslını*. Bu dize 1302 [1885] tarihini verir.

tarihsel roman: [ed.] Konusunu ve tiplerini tarihten alan roman. Eşanl. *tarihi roman*. Türk edebiyatında ilk tarihsel roman örneği olarak Namık Kemal'in *Cezmi*' si [1880] gösterilir.

tariz /ta:.'riz , ta:.'ri:z/ [Osm.<Ar.]: [ed.] bk. *dokundurma*.

tartış: [gen.] bk. **münazara**.

tartışma: [gen.] Belirli biri konu hakkında herkesin kendi bakış açısına göre açıklamalarda bulunması, bunun doğruluğunu savunması ve sonunda belirli bir sonuca varılması. Sözlü tartışma ve yazılı tartışma olarak iki biçimi vardır. Eşanl. **polemik**. [Ayrıca bk. **yazılı tartışma**]

tartışmacı anlatım: [kom.] Aynı konuda, birbirine karşıt görüşlerin sergilendiği anlatım biçimi. Genellikle makale, bilimsel inceleme, köşe yazısı gibi yazı türlerinde, tartışma, açık oturum, münazara gibi sözlü türlerde kullanılan bir anlatım biçimidir.

tasarlama kipi: [dil.: biçim b., söz d., anlam b.] Eylemin anlattığı kavramı öznel açıdan 'dilek -koşul, istek, gereklilik, buyurma' biçimine dönüştüren kip. Eşanl. **dilek kipi, isteme kipi**. Tasarlama kipi; dilek-koşul, istek, gereklilik ve buyurma kiplerini içerir.

tasarlama tümcesi: [d l.: söz d., anlam b.] Tasarlama kipinde kurulan tümce. Eşanl. **isteme tümcesi**. Örn. Ödevlerinizi *günü gününe* yapmalısınız. / Haydi *gidelim*. / Lütfen *dışarı çıkınız*. / Burada *olduğumu* bilse hemen gelir.

tasavvuf: [Osm. <Ar.] [tas., ed.] İslam dünyasında, Tanrı, Tanrı ile evren, Tanrı ile insan ilişkileri gibi konulara, insan aklının çözemediği sorunlara; din kitaplarındaki ilke ve kurallara göre değil de, bağımsız düşünüş yoluyla açıklamalar getirmeye çalışan felsefe sistemi.

tasavvuf edebiyatı: [ed.] Tasavvuf ile ilgili konuların işlendiği edebiyat geleneği. Türk edebiyatında tasavvuf edebiyatı diye bir dönem yoktur. Divan edebiyatı ile özellikle Halk edebiyatının Tekke edebiyatı dalında tasavvuf ön planda yer almıştır. [bk. **Tekke edebiyatı**]

tefrika romanı: [ed.] bk. **bölümce romanı**.

tekerleme: [ed.] Daha çok masalların başında kullanılan ölçülü, uyaklı, anlamlı ya da anlamsız söz dizisi. Söz gelimi: "Bir varmış bir yokmuş evvel zaman içinde, kalbur zaman içinde, deve tellal iken, pire berber iken, ben anamın babamın beşiğini tıngır mıngır salları iken..."

tekil: [dil.: biçim b.] **-1.** Tek bir varlığı bildiren ad türü sözcüklerin çoğul eki almamış durumu. Örn. *ayak, baş, ev, kale, yurt*. **-2.** Çekimli eylemlerin “ben, sen, o” adlarını belirtmek için tekil kişi eklerini alarak girdiği biçim. Söz gelimi: *alacağım, görmelisin, verdi* gibi. **-3.** Ad soylu sözcüklerin tekil iyelik eklerini alarak girdikleri biçim. Söz gelimi: *ev-i-m, kalem-in para-s-ı* gibi.

tek tırnak imi: [dil.: yazım b.] Bir metnin içinde, tırnak içine alınan bir söz içinde ayrıca belirtmek/vurgulanmak istenen bir kavramın, sözün başına ve sonuna konulan im; simgesi [‘...’].

tela ffuz~~~sesletim /te.laf.‘ fuz/ [Osm.<Ar.] [dil.: sesb.]

telmih~~~ anıştırma. /tel.‘ mih, tel.‘mi.‘mi:h/ [Osm.<Ar.]: [ed.]

tem, tema [Fr.]:[ed.] **~~~ izlek** [ed.] **-1.** Bir edebiyat yapıtında, yaşamdan seçilen ya da tasarlanıp işlenen genel konu. Eşanl. **tem, tema.** **-2.** Özellikle şiirde, [a] işlenen konu, [b] okurun da yaşaması istenen duygu, okura da sezdirilmek istenen düşünce. Eşanl. **tem, tema.**

temel anlam: [**temel** (Yun.))] [dil.] Bir sözcüğün mantıksal, değişmez, nesnel anlamı. Eşanl. **Düz anlam,** öz anlam. (Ayrıca bk. **yan anlam**)

temel tümce: [dil.] Bileşik, girişik tümceler ile, içinde ara tümce bulunan tümcelerde asıl yargı bölümünü oluşturan tümce parçası. Eşanl. **Ana tümce, ana cümle, temel cümle.** Söz gelimi, “Sigarasını yaktıktan sonra, bir sigara da bana uzattı.” [Yaşar Kemal], “Zamanla nasıl değişiyor insan / Hangi resmine baksam ben değilim.” [Cahit Sıtkı Tarancı] Altı çizili bölümler temel tümceyi gösteriyor.

temiz dil~~~özleştirme: [**temiz**(Osm<Ar.)][**dil., toplum dil.**] Yabancı dil öğelerinden olabildiğince temizlenmiş olan dil. Hiçbir dilin arı [saf] olamayacağı herkesçe bilinir, çünkü ekonomik, siyasal, kültürel vd. ilişkiler nedeniyle diller arasında sözcük alışverişlerinin olması doğal karşılanır. Ancak, bir dilde yabancı öğelerin %25’i geçmesi de tehlikelidir. Her dil bu durumda savunmaya geçer, kendi sözcük üretme yollarını kullanarak söz varlığını yerleştirmeye çalışır. Aydınlarla düşen görev de yerli karşılıklarının olması durumunda yabancı sözcükleri kullanmamalarıdır. Böylelikle temiz dil kullanımı gerçekleşir. (Ayrıca bk. *doğru dil, özleştirme, özleştirmecilik, arılaştırmacılık*.)

terim [Fr.]: [dil.] Bir bilim, kültür, sanat ya da spor dalıyla ilgili bir kavramı anlatan sözcük. Esk. istilâh. Söz gelimi: *tümce*, *ek*, *öykü*, *roman*, *perde*, *sahne* ... birer terimdir.

ters-ütopya~~~distopya: [ed.] Yaşama koşullarının [baskıcı merkezi yönetim, ilişkisizlik, bilgilendirmede kısıtlama, kültürsüzleştirme, gerçekleri saptırma ve bozma, özgürlüklerin iyice kısıtlanması....] çok kötü olduğu sanal toplum düzeni, ülke; buna ilişkin ülkü. Eşanl. **antiütopya**, **distopya**, **karşı ütopya**. William Golding'ın *Sineklerin Tanrısı*, George Orwell'in *1984*, Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*, Ray Bradburg' un *Fahrenheit 451* ... adlı kitapları ters ütopya örnekleridir. * Prof. Dr. Nail Bezel, *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu [ters ütopyalar]* [2001].

terza rima [İt.]: [ed.] İlk önce İtalyan edebiyatında kullanılan, sonra bütün Avrupa edebiyatında yaygınlaşan, üçer dizelik bentlerden kurulu olan, bent sayısı yazara göre değişen, son bölümü tek dizeden oluşan nazım biçimi.

tevriye [Osm. <Ar.]: Esk. [ed.] Bir şiirde, iki ya da daha çok anlamı olan bir sözcüğün yakın anlamını söyleyip uzak olanını kastetme. Söz gelimi: "*Bize Tahir Efendi kelp demiş/iltifatı bu sözde zahirdir/Maliki mezhebim benim zira/İtikadımca kelp tahirdir.*" [Nefi]. Burada *tahir* sözcüğünün yakın anlamı "temiz", uzak anlamı ise "Tahir Efendi"dir.

tez [Fr.]: [gen.] Herhangi bir konu, sorun hakkında ileri sürülen özgün düşünce. Diyalektik düşüncede *tez* [genel kabul gören düşünce]-*antitez* [teze karşı çıkan, onu olumsuzlayan düşünce]-*sentez* [tez ile antitezin çarpışmasından doğan daha sağlıklı düşünce] süreci yaşanır.

tezlik eylemi, ~ **fiili**: [dil.] Tezlik, çabukluk kavramı veren bileşik eylem. Türkçe'de tezlik eylemi {-1 [-i, -i, -u, -ü]} ulaç eki almış bir eylem tabanı ile *vermek* yardımcı eyleminden oluşmaktadır. Söz gelimi: *gel-i+vermek*, *bak-i+vermek*, *otur-u+-vermek*, *gör-ü +vermek*, *dinleyivermek*, *uyuyuvermek*, gibi.

tını: [dil.] Sesleri ayırt etmeye yarayan özellik.

tıpkıbasım /tıp.' kı.ba.'sım/ [gen.] Bir yazı, desen, resim vb.nin fotoğrafından kalıp çıkarılarak yapılan basımı. Eşanl. **faksimile**.

tırnak imi~ işaret: [dil.: yazım b.] Bir metnin içinde, başkasından aktarılan yazı ya da sözler ile önemi belirtilmek istenen, özgün biçimiyle aktarılan sözcüklerin başına ve sonuna konulan yazım imi; simgesi [" "], [«..»].

tip [Fr.]:[ed.] Roman, öykü, tiyatro gibi edebiyat türlerinde, kendisine belirleyici özelliklerin pek çoğu verilerek yaratılan kahramanların her biri. Söz gelimi, "cimri tipi, aydın tipi, ağa tipi, bekçi tipi, aşık tipi, marazi tip" gibi. Anlatı türlerinde tip ile kahraman*

titreşim: [dil.: ses b.] Seslerin üretimi sırasında ses tellerinde oluşan titreme. Eşanl. **ötüm**.

tiyatro /ti.'yat.ro/ [İti.]: [tiy.] **-1.** Bireyin toplumsal ve bireysel yaşayışından çeşitli kesitleri gerçeklere uygun bir biçimde ve kurmaca bir yapıda sahnede gösterilmesi ilkesine dayanan sanat dalı. Tiyatro, toplumun kendine ve dünyaya açılan penceresidir. Yaşamdan kısa ama anlamlı kesitler sunarken, insanlar da oturmayı, kalkmayı, dinlemeyi, izlemeyi, gelenekleri ve töreleri öğrenir. Erdemli ve erdemsiz tutumlarla karşılaşır. Gülerken öğrenir, öğrenirken güler. Tiyatroda trajedi, komedi, dram izlemeyenler, yaşamdaki trajediyi, komediyi, dramı anlayamazlar [Cengiz Gündoğdu]. **2.** Dram, tragedya, komedya gibi tiyatro yapıtlarının sahnelendiği yer. **-3.** Tiyatro yapıtı; piyes, oyun.

tiz [Osm. <Far.]: [gen.] İnce, keskin ses için kullanılır.

ton [Fr.]: [dil.: ses b.] bk. **titrem**.

tonlama~~~ titreleme: [dil.: ses b.] Tümcenin ezgisini oluşturan yükseklik değişikliklerine verilen ad.

topluluk: [gen.] Sanat, edebiyat dünyasında, kuram, yaklaşım, tutum vb. yönlerden ortaklıkları bulunan sanatçıların oluşturduğu birliktelik. Örn. *Fecriati topluluğu* gibi.

topluluk adı: [dil.] Birlik, topluluk kavramı veren tekil ad. Söz gelimi *ordu, alay, sürü, bälük, kovan, yığın, orman* gibi.

topluluk dili: [dil.: toplum dil.] Bir dilin toplumsal katmanlara, cinsiyete, eğitime, mesleklerle, politik kümelerle... göre biçimlenmiş türü. Eşanl. **grup dili, küme dili**.

toplumcu gerçekçilik: [ed.] Sanatı bilgi edinme yolu olarak gören, toplumsal gerçekliğin kavranıp yansıtılması gerekliliğini savunan, böylece sosyalist devrimin kökleşip gelişmesine katkıda bulunan edebiyat akımı. Eşanl. **sosyalist gerçekçilik**.

tuluat ~~~ doğaçlama tiyatrosu: [tiy.] Herhangi bir metne dayanmayan, önceden belirlenmiş bir gelişim düzeni içinde doğaçtan oynanan oyunları kapsayan tiyatro. Tanzimat'la birlikte Türkiye'de görülen Batı tiyatrosu, metinli tiyatro ile geleneksel bir tiyatro türü olan orta oyununun karışımından ortaya çıkmıştır. Sait Faik Abasıyanık, "Kumpanya" adlı uzun öyküsünde tuluat tiyatrolarını ve bu tiyatrolarda çalışan insanların yaşamını anlatır [*Tuluat*, 1951].

tutarlılık: [gen.] -1. Düşünce, duygu ve imgelerin mantıksal bir düzen içinde birbirine bağlı olarak anlatılması. -2. [dil.: metindil.] Metindeki, düşünce, duygu ve imgeleri içeren tümcelerin mantıksal ve anlamsal bir düzen içinde birbirine bağlı olarak anlatılması.

tutarsızlık: [gen.] Duygu, düşünce ve imgelerin belli bir mantıksal düzene bağlı kalınmadan anlatılması.

tutum: [ed.] Bir yazarın, sanatçının yapıtını oluştururken, benimsediği dünya görüşüne, bakış açısına, yeteneklerine, eğilimlerine uygun davranması. Eşanl. **tavir**.

tümce: [dil.: söz d.] Bir durumu, yargıyı, olguyu bildirmek üzere, özne, tümleç ve yüklem adı verilen öğelerden oluşan sözcük dizisi. Eşanl. **cümle**. Söz dizimin temel birimi tümcedir. Tümcede sözcük sayısı değişik olabilir ancak çok sözcüklü tümcelerde anlama/anlamlandırma sorunları yaşanabilir. Tümceler yüklemlerine göre *ad tümcesi*, *eylem tümcesi*; anlamlarına göre *olumlu tümce*, *olumsuz tümce*; yapısına göre *yalın tümce*, *girişik*, *bileşik tümce*, *bağlı tümce*, *sıralı tümce*; öğelerinin dizilişine göre *düz tümce*, *devrik tümce* gibi adlar alır. Söz gelimi: <<Her sabah erken kalkarım. >>; «Türkiye'nin başkenti Ankara 'dır. > gibi.

tümcmesi: [dil.: söz d.] Tümcede, özne, tümleç ve yüklem öbeğinde yer alan ortaç, adeylem ve ulaç türü sözcük; içinde ortaç, adeylem ve ulaç türü sözcükler bulunan özne, tümleç ya da yüklem öbeği. Eşanl. **cümlemesi**. Söz gelimi: "Atatürk'ün o tarihte Türkçülük ideolojisi ile pek ilgilenmiş olduğunu" da sanmıyorum." [Faliş Rıfki Atay], "Yüzünü çenesinden ışığa doğru tutup çevirdim." [Tarık Dursun K.], "Yataklara bas mamaya çalışarak kapıyı açtılar." [Yaşar Kemal].

tümce çözümlemesi [dil.: tümceyi oluşturan öğelerin ayrı ayrı saptanması, ve tümcenin anlamına, yapısına, öge dizilişine ve yüklemine göre aldığı adların belirtilmesi. Eşanl. **cümle çözümlemesi**. Söz gelimi: 1. “İnsan daima dış çevrenin etkisindedir.” [Suut Kemal Yetkin]. İnsan: özne; *daima*: belirteç tümlecisi; *dış çevrenin etkisindedir*: yüklem. / Yalın tümce, ad tümcesi, düz tümce.

2. “Kendimi bildim bileli roman düşmez elimden.” [Nermi Uygur]. *Kendimi bildim bileli*: belirteç tümlecisi; *roman*: özne; *düşmez elimden*: yüklem / Bileşik [girişik] tümce, eylem tümcesi, devrik tümce.

tümce öğeleri: [dil.: söz d.] Tümcenin yapısında yer alan “özne” [özne öbeği], “tümleç” [tümleç öbeği] ve “yüklem” [yüklem öbeği] adı verilen birimler. Eşanl. **cümle öğeleri**. Esk. **cümle unsurları**.

tümce vurgusu: [dil.: ses b.] Tümcede anlam yönünden özellikle belirtilmek istenen sözcüğün [sözcük öbeğinin] vurgulu söylenmesi. Eşanl. **cümle vurgusu**. Söz gelimi: “Bana kapıyı kim açtı.”, “Kim kapıyı bana açtı.”, “Kim bana kapıyı açtı.” Örneklerde de görüldüğü gibi bu tür vurgulu sözcükler yüklemden önce gelir.

tümleç: [dil.: söz d.] Tümcede, yüklem anlamını çeşitli yönlerden [durum, zaman, ölçü, vd.] bütünleyen, sınırlandıran, belirginleştiren öge. [bk. **belirteç tümlecisi**, **dolaylı tümleç**.]

tümleç öbeği: [dil.: söz d.] Bir tümcede tümlecisi oluşturan sözcüklerin tümü. Söz gelimi: “Eve yaralı olarak gelmesine herkes şaşı kaldı. ”, “Sizinle dostluğumu kesiyorum, demesini üzüntüyle karşıladılar. ”, “1 0.30’a kadar, durakta bekledi. »; «Dersten sonra ne yapacaksın?” gibi.

tür: [ed.] bk. **edebiyat türleri**.

tür adı: [dil.: biçim b.] Özel adlar dışında, aynı türden varlıkları belirten ad türü. Eşanl. **cins adı**. **cins isim**, **ortak ad**. Söz gelimi *anı*, *baş*, *ev*, *çiçek*... tür adıdır.

türemiş ad: [dil.: biçim b.] Ad ya da eylemlerden yapım ekleriyle türetilmiş olan ad. Eşanl. **türemiş isim**. Söz gelimi: *güzel-lik*, *başar-ı*, *sez-gi*, *yaş-ı-t* gibi.

türemiş belirteç: [dil.: biçim b.] Ad ya da eylemlerden yapım ekleriyle türetilmiş olan belirteç. Eşanl. **türemiş zarf**. Söz gelimi: *ilk-in*, *akşam-leyin*, *gör-meden*, *bekle -meksizin* gibi.

türemiş eylem: [dil.: biçim b.] Ad ya da eylemlerden yapım ekleriyle türetilmiş olan eylem. Söz gelimi: *baş>baş-ar-mak*, *bak->bak-tır-mak*, *düz>düz-el-t-mek*, *fay da>faydalanmak* gibi.

türemiş sıfat: [dil.: biçim b.] Ad ya da eylemden yapım ekleriyle türetilmiş sıfat. Söz gelimi: *ben-cil* [adam], *tat-lı* [su], *düşün-en* [adam], *gör-düğüm* [manzara] gibi.

türemiş sözcük: [dil.: biçim b.] Ad ya da eylem türü sözcüklerden yapım ekleriyle türetilmiş olan sözcük. Eşanl. türemiş kelime. [bk. *türev*] Kimi çekim ekleri de yapım işlevi görebilir. Örn. -da [yüzde, gözde, farkındalık, vb], -dan [içten, sıradan, elden vb.]...

türetme: -1. [dil.: biçim b.] Ad ya da kök ve gövdelerinden yapım ekleriyle sözcük kurma işi. Eşanl. **iştikak**. **-2.** [ed.] Bir kökten türemiş sözcüklerle bir anlatış özelliği yaratma sanatı. Eşanl. **iştikak**.

türetme eki: [dil.] bk. **yapım eki**.

türev~~~türemiş sözcük: [dil.: biçim b.] Ad ya da eylem tabanlarından yapım ekleriyle türetilmiş sözcük.

Türk Dili: [dil.] Geniş anlamda, Ural-Altay dil ailesinde, bir görüşe göre de Altay dilleri arasında yer alan Türk dil ve lehçelerinin genel adı. [bk. **Türkçe.**] Bugün dünyada yaklaşık 200 milyon Türk, 25 dolayında, yazı dili konumuna gelmiş Türk dillerini konuşup yazmaktadır: Türkiye Türkçesi, Azerice, Türkmence, Kırgızca, Kazakça, Özbekçe, Sarı Uygurca, Gagavuzca, Altayca, Çuvaşça, Yakutça, Tatarca, Yeni Uygurca, vd. Ayrıca sözlü gelenekte konuşulan Türk dilleri, lehçeleri ve ağızlarının sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Türk dillerinin söz varlığı, birkaç on milyon sözcükten oluşmaktadır. Türk dilinin bugün kullanılmayan Göktürkçe, Uygurca, Kıpçakça, Karahanlıca, Çağatayca gibi kolları da vardı. **-2.** bk. **Türkiye Türkçesi**.

Türk Edebiyatı: [ed.] **-1.** Türk dünyasında gelişen edebiyat geleneği. "Türk dünyası edebiyatları" olarak da anılır. İslamlıktan önceki Türk edebiyatları, Çağdaş Türk edebiyatları olarak iki bölümde incelenir. **-2.** Anadolu'da Türk edebiyatı: [a] İslam Kültür ve Uygarlığı Etkisinde Gelişen Türk edebiyatı [Halk edebiyatı, Divan edebiyatı, Tekke edebiyatı], [b] Batı kültür ve uygarlığı etkisinde gelişen Türk edebiyatı: Tanzimat edebiyatı, Servetifünun edebiyatı, Ara Kuşak, Fecriati edebiyatı, Milli edebiyat.

Türk Halk Edebiyatı: [ed.] Sözlü gelenekte başladığı için başlangıç tarihi bilinmeyen, Anadolu’da 13. yy ile 20. yy arasında gelişen, düzyazı [efsane, halk hikayesi, masal vd] ve şiir {koşma, mani, destan vd.} türünde genellikle sözlü ürünleri bulunan edebiyat geleneği. [bk. **Aşık Edebiyatı, Tekke Edebiyatı.**].

Türkiye Edebiyatı / tür.ki.ye/ [ed.] Anadolu’da, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde gelişen edebiyat geleneğinin son evresi [20.-21.yy.] Ulusal Edebiyat, Cumhuriyet Edebiyatı dönemlerini kapsar. [Türkiye’deki yayınlarda *Türkiye Edebiyatı* için genellikle *çağdaş Türk edebiyatı* sözü kullanılıyor. Öbür Türk soylu halkların geliştirdiği edebiyattan ayırmak için “Türkiye Edebiyatı” terimi kullanılabilir.]

Türkiye Türkçesi: [dil.] Türk dillerinden biri. Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşayan Türklerin konuşup yazdıkları bu dil, Batı Oğuzcanın bir koludur. Türkiye’de daha çok kısaltılmış biçimi ile [*Türkçe**] kullanılır. Türk dilleri arasında konuşur sayısı, söz varlığı, bilim, kültür, sanat ve felsefe dili olarak en gelişkini kabul edilir.

Uu

ulaç: [dil.: biçim b., söz d.] Eylem kök ve gövdelerinden ulaç ekleriyle türetilmiş olan sözcük. Eşanl. **bağyelem, gerundium.** Esk. **bağ fiil, zarf fiil.** Söz diziminde bir yan tümceyi belirteç işleviyle temel tümceye bağlar. [bk. **ulaç eki**]

ulaç eki: [dil biçim b.] Eylem kök ve gövdelerinden tümcede belirteç görevi yapan sözcükler türeten ek. Eşanl.; **bağ fiil eki, belirteçleştirme eki, gerundium eki, zarf fiil eki.** Türkçe’de başlıca ulaç ekleri şunlardır: {-a [-a, -e]} [*bak-a -bak-a, düşün-e düşün-e*], {-[y]ınca [-ınca, -ince, -unca, -ünce]} [*bak-ınca, gelince, arayınca...*], {-[y]ıp[-ıp, -ip, -up, -üp]} [*bak-ıp, gel-ip, anla-y-ıp,*], {-[y]arak [-arak, -erek]} [*bak-arak, inle-y-erek*], {-madan [-madan, -meden]} [*bak-madan, bekle-meden*], {-maksızın - [- maksızın, -meksizin]} [*bakmaksızın, dinlemeksizin*] gibi. Kimi örneklerde yapım işlevli ekler sırasına girdiği görülür: *bilerek, giderek*, gibi. Örnek kullanımlar: *Dinlene dinlene çalışıyoruz. / Doktor gelince bana da haber verin. / Arkasına bakmadan gitti. / Gerçekleri öğrenip gelin, öyle tartışalım ...*

ulama: -1. [dil ses b.] Konuşmada art arda gelen sözcüklerden ilkinin sonundaki ünsüzün ikincinin başındaki ünlüye bağlanarak söylenmesi. Söz gelimi: *taş atmak* [ta-şat mak], *top oyunu* [to.po.yu.nu] *güzel anı* [gü.ze.la.nı] gibi. **-2.** [ed.] Divan şiirinde, bir sözcüğün sonundaki ünsüzün aruz ölçüsü gereği sonraki sözcüğün başındaki ünlüyle birleştirilerek okunması.

ulanti: [ed.] Şiirde, tümcenin bir dizede bitmeyip öteki dizelere geçmesi. Eşanl. **anjanbman.** Söz gelimi: “*senin bugün/ Cennet kadar güzel vatanın var. Şu gördüğün/ Zümrüt bakışlı, inci şeta retli kızcağız/ Kimdir bilir misin? Vatanın...*” [Tevfik Fikret]

ulusal dil: [dil.: toplum d.] Bir devletin sınırları içinde yaşayan bir ulusun yasaca tanınan ortak dili. Eşanl. **milli lisan.** Türkiye Cumhuriyeti’nde ulusal dil Türkçedir. [bk. **resmi dil**]

ulusal edebiyat: [ed.] Türk edebiyatında, toplum ve ülke sorunlarına geniş yer veren,, yalın Türkçeyi ve hece ölçüsünü kullanmayı ilke edinen edebiyat akımı [1911-1923]. Eşanl. **Milli edebiyat.** Selanik’te çıkmaya başlayan *Genç Kalemler* [1911] dergisinin çevresinde toplanan genç yazarlar, “ulusal [milli] edebiyat” kavramını ortaya atarak, edebiyatın ulusallaştırılması görevini üstlenmişler, konuşma dili ile yazılı dili arasındaki farkları ortadan kaldırarak günlük konuşma diliyle Türk toplumunun ekonomik, siyasal, kültürel, toplumsal yaşamından alınan konuları çeşitli edebiyat türleri aracılığıyla yansıtmışlardır. Bu akımın önde gelenleri arasında, Ömer Seyfettin, Ali Canip [Yöntem], Ziya Gökalp, Faruk Nafiz [Çamlıbel], Yakup Kadri [Karaosmanoğlu], Reşat Nuri [Güntekin], Refik Halit [Karay] anılabilir. [Ayrıca bk. **Cumhuriyet Edebiyatı**].

ulusal marş: [ed.] Resmi törenlerde, ulusal bayramlarda çalınan, söylenen; metni halkın ulusal duygularını coşturan marş. Eşanl. **milli marş.** Türk ulusal marşının [“İstiklal Marşı”] söz yazarı Mehmet Akif Ersoy, bestecisi Osman Zeki Üngör’ dür.

ulusal tiyatro: [tiy.] Bir ulusun yaşamının, toplumsal ve ekonomik yaşamında yer etmiş olan gelenek ve göreneklerinin, karakterinin, psikolojisinin özgün birikimine uygun olarak anlatıldığı tiyatro. Eşanl. **milli tiyatro.**

unvan sıfatı [**unvan** {Osm. < Ar.}]: [dil.] bk. **san sıfatı.**

Ural-Altay dilleri: [dil.] Asya'nın Büyük Okyanus kıyılarından Orta Avrupa ve Akdeniz kıyılarına kadar uzanan büyük bir alanda konuşulan diller ailesi. İki ana kola ayrılır: Altay dilleri, Ural dilleri.

Ural dilleri: [dil.] Ural-Altay dil ailesinin bir kolu.: Ural dillerinin iki altkolu vardır:

1. Samoyed dilleri: Yurak Samoyedcesi, Yenisey Samoyedcesi, Tavgi Samoyedcesi, Ostyak Samoyedcesi, Saam Samoyedcesi; 2. Fin-Ugor dilleri: Fin bölümü: Lapça, Baltık Fincesi, Ural Fincesi; Ugor bölümü: Ob Ugorcası, Ostyakça, Mançu dili, Macarca. [Ayrıca bk. **Altay diller**]

uyak: [ed.] Şiirde, dize sonlarında bulunan sözcüklerin ve eklerin son heceleri arasındaki ses benzerliği. Eşanl. **kafiye**. Halk edebiyatında *ayak** denir. [Ayrıca bk. **cinashlı uyak, çapraz uyak, sarma uyak, tam uyak, tunç uyak, yarım uyak**]

uyarlama: [ed., tiy.] Yabancı bir edebiyat yapıtını kişi, yer adları, gelenek ve görenekler bakımından, yerli bir kimliğe sokma ve bu yolla oluşturulan yapıt. Eşanl. **adaptasyon**. Ahmet Vefik Paşa'nın birçok tiyatro yapıtı Fransız yazarı Moliere'den uyarlamadır.

uydurma: [gen.] Gerçeği yansıtmayan, yakıştırmaya yoluyla oluşturulmuş [söz ya da yazı].

uydurmacılık: [gen.] Dil bilgisel kurallara uymayan, dil estetiğine aykırı sözcük türetme.

uydurma sözcük: [gen.] Hiçbir dil bilgisi ve dil bilim kuralına uymayan, toplumca benimsenmemiş, dil estetiğine aykırı özellikler taşıyan sözcük. [UYARI: Dil terimleri arasında *uydurma sözcük*, *uydurmacılık*, *uydurukça* gibi terimler yoktur.] Türkiye'de Dil Devrimi sürecinde devrim karşıtlarınca uydurulan birtakım saçma sözcükler [*gökkonuksal avrat*: hostes, *ulusal düttürü*: ulusal marş, *tavuksal fırlatgaç*: yumurta, vd.] Dil Devrimi ve yandaşlarıyla alay etmek etmek amacını taşıyordu. Öyleki bu sözcüklerin Atatürk'ün Türk Dil Kurumunca türetildiğine inananlara bugün bile rastlanmaktadır. Bunun dışında Dil Devrimi sürecinde türetilen kimi sözcükleri [*soyut*, *somut*, *özgürlük*, *bağımsızlık*, *ilginç*, *örneğin*, *toplum* vd.] uydurma olarak betimleyen dilciler de vardır [Ö.F. Timurtaş, M. Ergin, vd.]

uygulamalı dramaturji: [tiy.] **-1.** Bir oyunun kuramsal dramaturjiye bağlı olarak seyirci ve tiyatro ilintileri içinde sahnelenmesi. **-2.** Dramaturg ve yönetmenin iş birliği ile gerçekleştiren sahneleme işi.

uyum: -1. [dil.: ses b.] 1. Bir sözcükte ünlülerin ya da ünsüzlerin birbirlerini etkileyerek benzeşmesi olayı. [bk. **ünlü uyumu, ünsüz uyumu, iinlii - iinsüz uyumu.** 2. [söz d.] Sözdiziminde öğeler arasında, zaman, kişi, sayı, vb bakımlardan uyumlu olması. **-2.** [ed.] Şiirde ya da düzyazıda, sözcüklerin, sözcük öbeklerinin, özellikle ses bakımından benzeşmesiyle oluşan ve okuyucuda estetik bir duygu uyandıran düzenleme. Eşanl. **ahenk.**

uzatma: [ed.] Aruz ölçüsüyle yazılan bir şiirde, ölçüye uydurma zorunluluğu yüzünden kısa (açık) bir heceyi uzun okuma. Eşanl. **imale.** Söz gelimi: “*Beni candan usandırdı cefadan yar usanmaz mı/ Felekler yandı ahımdan muradım şem’i yanmaz mı?*” [Fuzuli] . Bu dizelerde, *beni* sözcüğündeki “ni” hecesi ölçü gereği uzun [ini:/] okunur.

uzun çizgi: [dil.: yazım b.] Karşılıklı konuşmalarda, konuşma cümlelerinin başına konulan yazım imi; [-]. Eşanl. **tire.**

uzun öykü: [ed.] İçerik bakımından öyküye benzeyen fakat uzunluğu yönünden romana yaklaşan öykü. Eşanl. **uzun hikâye.** Uzun öyküde (nuvel) anlatının merkezini tek bir olay oluşturur; karakterler olayın gerisinde kalır; gerektiği ölçüde betimlenir. Rastlantılar önem taşır. Mekan ve zaman değişiklikleri sınırlıdır. Karakterler romana göre daha az sayıdadır.

Üü

Üç birlik kuralı: [tiy.] Tragedyalarda uyulması zorunlu olan üç kural. 1. *Zaman birliği:* Oyunlardaki olayın 24 saat içinde geçmesi; 2. *Yer birliği:* Olayın hep aynı yerde geçmesi; 3. *Konu birliği:* Oyunun tek bir konuyu işlemesi.

Üç dilli: [dil.: toplum d.] **1.** Üç ayrı dilde olan, üç ayrı dilde düzenlenmiş olan. Örn. üç dilli sözlük, yapıt, yazıt. **2.** Üç dili birden konuşabilen kimse, üç dilin kullanıldığı topluluk, ülke için kullanılır.

Üçleme: [ed., tiy.] -1. Romanda ve tiyatrodaki konulan birbirinin devamı olan ve üç kitaptan oluşan bütün. Eşanl. **trilogya**. Söz gelimi Kemal Tahir 'in *Yediçinar Yaylası, Köyün Kamburu, Büyük Mal* romanları üçleme oluşturur. -2. [dil.: biçim b.] Aynı kökten üç sözcüğün yinelenmesi. Söz gelimi: *[baş] zonk zonk zonklamak, kıvrım kıvrım kırılmak, kurum kurum kurulmak*, gibi. [bk. **ikileme**]

Üçlük: [ed.] Üç dizeden oluşan nazım birimi.

Üç nokta: [dil.: yazım b.] Birtakım bölümler, örnekler sayıldıktan sonra, bitmemiş tümcelerin sonuna, alıntılarda atlanılan yerleri göstermek için, adı gizlenmek istenin bir kimsenin, şeyin yerine konulan noktalama işareti; simgesi [...]

Üçüncü kişi: [dil.: biçim b.] Çekimli eylemlerde ya da adılarda, hakkında konuşulan kişi ya da kişiler. Söz gelimi: *aldı, alacak, alıyor* ve *o* [üçüncü tek. kişi]; *aldılar, alacaklar, alıyorlar, ve onlar* [üçüncü çoğ. kişi]. -2. [ed.] Üçüncü kişi anlatıcı, roman, öykü gibi anlatılarda, her şeyi bilen, düzenleyen ve anlatan kimse.

Üleştirme sayı sıfatı: [dil.: biçim b.] Varlıkların sayısını üleştirme yoluyla belirten sıfat. Söz gelimi: *beş-er* [lira], *on-ar* [elma], *iki-şer* [kitap] gibi.

Ünlem: [dil.: biçim b.] Kimi zaman sevinme, kızma, korku, acıma, şaşma gibi ansızın beliren duyguları, kimi zaman da birtakım doğa seslerini yansıtmaya yarayan sözcük türü. Esk. **nida**. Söz gelimi: *ah, of püf püf takır takır, ey, ha, eee, vah, vay* gibi. Ünlemler bağımsız, görevsel dil bilgisel biçim birimlerdir.

Ünlem imi, - işareti: [dil.: yazım b.] Ünlem bildiren sözcüklerden, tümcelerden sonra ya da küçümseme, alay, yerme gibi duyguları belirtmek için sözcüğün ya da tümcenin sonuna konulan yazım imi; simgesi [!]. Esk. **nida işareti**. Söz gelimi: *"Oo! Maalesef menfaat hususunda pek korkaktır. »* [Reşat Nuri Güntekin] *«Ya! Demek bütün bunlar onun yüzünden geldi başınıza. »* gibi.

Ünlem işareti: [dil.] bk. ünlem imi.

Ünleme: [ed.] Birden uyanan coşkuların etkisiyle ağızdan çıkan sözcükler, söz öbekleri yoluyla yapılan sanat. Esk. **nida**. *"Elveda, ey yüreği sevgimle emekleyen/Ey her yeri şiirimle bir daha dolup taşan! /Elveda ey benimle halısından boğuşan! /Ey perde arkasında geçmişimi bekleyen!"*. [Behçet Kemal Çağlar].

Ünlem tümcesi: [dil.: söz d.] Duygusal bir yargıyı, bir coşkuyu dile getiren tümce türü. Eşanl. ünlem cümlesi. Örn. *Aferin! Bu ödev çok güzel olmuş. / Eyvah! Sütü taşırdım. Ben gelmeden sakın evdeki hiçbir şeye dokunma!* gibi.

Ünlü: [dil.: ses b.] Ses tellerinin titreşimi sonucu ve ses yolunda herhangi bir engelle karşılaşmadan oluşan ses. Eşanl. **vokal**. Kimi yayınlarda *ünlü* ses de denilmektedir: /a/ /e/ /i/, /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/.

Ünlü düşmesi: [dil.] Bir sözcüğün içindeki bir ünlünün düşmesi. Örn. ısıtma>*sıtma*, evir-mek>evir-e>evre, koku-lamak> *koklamak*, gibi. [Ayrıca bk. **ses düşmesi**]

Ünlü türemesi: [dil.: ses b.] Bir sözcüğün doğal yapısında bulunmayan bir ünlünün sonradan ortaya çıkması. Örn. *station*>*istasyon*, *jikr*>*fikir*, vb. [Ayrıca bk. **ses türemesi**]

Ünlü uyumu: [dil.: ses b.] Türkçede bir sözcükteki ünlülerin incelik, kalınlık ya da düzlük, yuvarlaklık bakımlarından benzeşmesi kuralı. [bk. **büyük ünlü uyumu**, **küçük ünlü uyumu**]

Ünlü-ünsüz uyumu: [dil.: ses b.] Sözcükte kalın ünlülerin kalın ünsüzlerle, ince ünlülerin ince ünsüzlerle kurduğu uyum. Örneğin, *kadın*, *kedi*; *gama*, *gemi*, *algın*, *ergin* vb.

Ünsüz düşmesi: [dil.] Bir sözcüğün içindeki bir ünsüzünün düşmesi. Örn. *arслан*>*aslan*, *afv*>*af*, gibi. [Ayrıca bk. **ses düşmesi**]

Ünsüz ikizleşmesi: [dil.: ses b.] Kimi sözcüklerde dil dışı nedenlerle, kimi ünsüzlerin ikiz ünsüz durumuna gelmesi. Genellikle halk dilinde ve ağızlarda görülür. Örn. *aferin*>*afferin*, *eşek*>*eşşek*, ısırmak>issirmek, şakadək>şakkadək, *yaşa*>*yaşşa*, gibi.

Ünsüz türemesi: [dil.: ses b.] Bir sözcüğün doğal yapısında bulunmayan bir ünsüzün sonradan ortaya çıkması. Örn. *meta*>*matah*, *urmak*>*vurmak* vb. [Ayrıca bk. **ses türemesi**]

Ünsüz uyumu: [dil.: ses b.] Türkçede süresiz ünsüzle biten bir sözcüğe içinde süresiz ünsüz bulunan bir ekin; sert ünsüzle biten bir sözcüğe, içinde sert ünsüz bulunan bir ekin getirilmesi kuralı. Söz gelimi: *ev-den*, *kar-da*, *sac-da*, *kış-tan*, *gelmiş-tir*, *gö rüş-tür-mek*, *bas-ki*, *baş-kan*, *af-tan* gibi.

Üslup /üs.lüp, üs.lü:p/ [Osm.< Ar.]: [dil.: metind.] [ed.] bk. **biçem**.

üst dil: [dil.] **-1.** Doğal dili ya da konudili inceleyip betimlemek için oluşturulmuş araç dil; dili anlatan dil. Söz gelimi dilbilim terimleri, edebiyat terimleri bir üst dil oluşturur. **-2.** Doğal dil kullanılırken bildiriye açıklık getirmek için başvurulanan tanım, söz, yapılan açıklama. Söz gelimi: “ *Demek istiyorum ki*, “; “*Bir başka deyişle*”; “ *Başka türlü söylendikte*” gibi.

üst kurmaca: [ed.] Klasik anlamdaki tüm kurmaca türlerine gönderme yapan bir kurmaca türü. Gerçek ile kurmaca arasındaki ilişkiyi sorgulamak/sorunsallaştırmak için bilinçli ve düzenli olarak anlatının bir kurmaca olduğunu anımsatan kurmaca türüdür. Üst kurmacada yazar, okurlara, bir kurmaca ürünü okuduklarını unutmalarına izin vermez; onlarla bu konuda bir tür sözleşme yapar; yazar, gerçekleri anlatıyormuş gibi yapar ama metninin kurmaca olduğunu okura duyumsatır; okur da yazarın anlattıklarını gerçekmiş gibi kabul eder ama kurmaca olduğunu da bilir. Bunun için, romancı;

- romanın içinde roman yazan birini anlatır;
- roman içinde başka bir romana yer verir;
- kendini de yazan da romanın kişilerinden biri yapar;
- yarattığı kişilerle arasında geçen konuşmaları ekler, vb.

Amerikalı edebiyat bilimci Linda Hutcheon tarafından “kurmaca üstü-kurmaca” [fiction about fiction] olarak adlandırılmıştır. Son dönemlerde bu tekniği kullanan yazarlar arasında Oğuz Atay, Ahmet Altan, Orhan Pamuk, vd anılabilir. [internetten değiştirilerek alıntılandı.]

üstünlük derecesi: [dil.] bk. **en üstünlük derecesi.**

ütopya /ü.'top.ya/ [İti.] [gen.] [Edebiyat ve düşünce yapıtlarında] Eşitlikçi, özgürlükçü, insan haklarına saygılı olarak tasarlanan, içinde yaşayanların mutlu olduğu sanal toplum düzeni. Yen. **düşülke, düşülkü.** Platon [*Devlet*], Farabi [*El-Medinetü'l-Fazzla*, “Erdemli Kent”], Yusuf Has Hacıp [*Kutadgu Bilig* “Mutlu Olma Bilgisi”], Thomas More [*Ütopya*], Tomasso Campanella [*Güneş Ülkesi*], Francis Bacon [*Yeni Atlantis*] vd yapıtlarında bu türde ideal toplum düzeni tasarlanıp savunulmuştur.

Vv

vakanüvis /va.' ka.nü.'vis/ [Osm.Ar.+Far.]: Esk. [gen.] Osmanlılar döneminde, devletçe görevlendirilen tarih yazar.

vakayiname /va.' ka.yı.na.' me/ [Osm.Ar.+Far.]: Esk. [ed.] Vakanüvislerce yazılan tarih yapıtı. Vakayinamelerde olaylar genellikle günü gününe kaydedilir; çocukluk da padişahın ve devlet ileri gelenlerinin başından geçenler anlatılırdı. *

varak [Ar.]: Esk. [gen.] El yazması kitaplarda, [ön ve arka] sayfa. Bu tür yapıtlarda varak numarası esas alınır; çeviri yazılarda varağın ön yüzüne [a], arka yüzüne [b] harfi konularak gösterilir.

varoluşçuluk: [ed.] Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, özellikle Fransa'da ortaya çıkan, insanın varoluş sorunlarını inceleyen felsefe, sanat ve edebiyat akımı. Eşanl. **egzistansiyalizm**. İki önemli temsilcisi: J.P. Sartre, Albert Camus * Kay. Jean-Paul Sartre, *Varoluşçuluk* [1960]; Paul Foulquie, *Varoluş Felsefesi* [1973]; Roger Reneaux, *Egzistansiyalizm* [1994]; Walter Kaufmann, *Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk* [1997]; Alasdair MacIntyre, *Varoluşçuluk* [2001].

virgül [Fr.]: [dil.: yazımb.] Eş görevli sözcüklerin, sözcük öbeklerinin sıralı tümcelerin arasına konulan seslenme sözlerinden sonra, arasöz ve ara tümcelerin başında ve sonunda kullanılan yazım imi; simgesi [,]

Yy

yabancı dil: [dil.] Bir kimsenin ana dili dışında kalan her tür dile verilen ad. Türkler için Türkçe dışındaki bütün diller [Arapça, Farsça, İngilizce, Almanca, Çince...] yabancı dildir. [Karş. **yerli dil**]

yabancı ek: [dil.] Kimi Türkçe sözcüklerde de kullanılan yabancı kökenli ek. Söz gelimi; {-at} [Ar.] [*gidiş-at*] {-ten} [Ar.] [*ayrı- yeten*], {-tar} [Far.] [*emek-tar*], {-tion/siyon} [Fr.] [*atma-syon, uydurmasyon*] gibi.

yabancı sözcük: [dil.] Bir dilin kendi kaynağından gelmeyen, başka dillerden alınan sözcük. Eş anl. **yabancı kelime**. Söz gelimi: *alerji* [Fransızca], *iskele* [İtalyanca], *perşembe* [Farsça], *tarih* [Arapça], *semaver* [Rusça], *soba* [Macarca], *judo* [Japonca], *inci* [Çince], *manga* [Almanca], vd. [bk. **alıntı sözcük**, **ödünc** **sözcük**] Türkçe tarihi boyunca 30'dan çok dilden sözcük ödünçlemiştir [Anadolu Türkçesinin söz varlığı yaklaşık 1 milyona yakın sözcükten oluşur; yabancı sözcüklerin sayısı ise 100 bin dolayındadır.]; bu sözcüklerin yapısında, sesletiminde ve bağlamsal tanımlarında kendine göre birtakım değişiklikler de yapmıştır.

yakın anlamlı sözcük: [dil.] Anlamları birbirine yakın olan sözcüklerden her biri. Yakın anlamlı sözcükler, eş anlamlı sözcüklerden farklıdır. Söz gelimi: *iyi/güzel/hoş / sevimli/tatlı...* yakın anlamlı sözcüklerdir. [Ayrıca bk. **eş anlamlı sözcük**]

yakın benzeşme: [dil.: ses b.] Bir sözcükte sert ünsüzlerin sert ünsüzlerle, yumuşak ünsüzlerin, yumuşak ünsüzlerle benzeşmesi ilkesi. Söz gelimi: *güldürmek* [ı-d], *ekmekçi* [k-ç], *şaşkın* [ş-k] gibi. [bk. **uzak benzeşme**]

yakışırma: [ed.] Sözlü edebiyatta, anlam ve ses bakımından uyumlu, uyaklı söz.

yaklaşma eylemi: [dil.: biçim b.] Bir olayın olmasının çok yaklaştığını, az daha olacağını [ama olmadığını] belirtmek üzere; {-[y]a [-a, -e]} ulaş ekini alan bir eylemle, *yazmak* yardımcı eyleminden oluşan bileşik eylem. Söz gelimi, *öl-e+yazmak*, *düş-e+yazmak* gibi.

yalın durum: [dil.: biçim b.] Tümcede özne ya da belirtisiz nesne konumunda olan adın durumu. Türkçede yalın durumdaki ad, sıfır [0] durum ekiyle belirtilir. Söz gelimi, "Sen kitabı okumuyor musun?"

yalın hal: [dil.] bk. **yalın durum.**

yalınlık: [gen.] Anlatımın süssüz, özentisiz, doğal ve içten olması. Eşanl. **sadelik.**

yan anlam: [dil.: anlam b.] Bir sözcüğün temel anlamına kullanım sırasında katılan ve bildirilenlerin tümünce algılanmayan, ikincil kavramlara, imgelere, öznel izlenimlere vb. ilişkin olan duygusal, coşkusal ikincil anlam. Karş. **düz anlam, temel anlam.**

yanıltmaca: -1. [ed.] Bir dize ya da beyitte iki anlamlı sözcüklerin o dize ya beytin daha değişik biçimde anlaşılmasına [anlatılmasına] olanak vermesi durumu. Eşanl. **mugalatayı- maneviye.** Söz gelimi: “Aşıka şevkin dın vermekliğin müşkil degil/ Çün Mesih-i vaktin can vermek ciscindir sana” [Fuzuli] beytinde “can vermek: 1] diriltmek, 2] ölmek, 3] bir kimse için canını feda etmek.” anlamlarında kullanılmıştır. **-2.** [kom.] Bir tartışmada karşı tarafı yanıltmak amacıyla söz söyleme ve bu amaçla söylenen söz. Eşanl. **mugalata.**

yansıma: [dil.: biçim b.] Doğadaki sesleri yansılama [taklit] yoluyla veren sözcük. Eşanl. **onomatope.** Yansımalar Türkçe nedenli sözcükler arasında anılır. [bk. **nedenlilik**] Söz gelimi: *fısır fısır, takır takır, hışır hışır, mırıl mırıl* gibi.

yan tümce: [dil.: söz d.] Bileşik tümcelerde, temel tümcenin anlamını bütünleyen, bağımsız tümce olarak kullanılmayan tümce. Eşanl. **Yan cümle.** Söz gelimi: “*Eve erken gelersen, sevinirim.*”; “*Otobüsü kaçırdığı için, derse geç kaldı.*”; “*Kaza haberini duyar duymaz, oraya gitti.*” gibi. * Kay. Fatma Erkman -Akerson-Şeyda Ozil, *Türkçede Niteleme [Sıfat İşlevli Yan Tümceler]* [1998].

yapay dil: [dil.: toplum d.] Değişik diller konuşan insanlar arasında anlaşma sağlamak için oluşturulan dil. Eşanl. **yapma dil.** *Esperanto, İdo, Oksidental, Volapük* başlıca yapay dillerdir. [Karş. **doğal dil**]

yapı: -1. [dil.: biçim b.] Dildeki öğelerin oluşturduğu iç düzen, bu öğelerin birbiriyle ilişkilerini yansıtan dizge. **-2.** Yazınsal yapıtlarda, yapıtın bütünlüğünü sağlayan düzen. Söz gelimi bakış açısı, olay örgüsü, öykü, biçim, tür, kişiler, dil, biçem, vd. yapıyı oluşturan temel öğelerdir.

yapım eki: [dil.: biçim b.] Sözcük kök ya da gövdelerine getirilerek yeni anlamlı sözcükler oluşturan ek. Eşanl. **türetme eki.** Esk. **teşkil eki.** Söz gelimi: {-lık-} [göz-lük], {-ar-} [baş-ar-mak] gibi. Bu tür eklere *yapım işlevli ek* denmesi daha uygun olur.

yapıt: -1. [gen.] Herhangi bir konuda yazılmış kitap, vd. **-2.** [ed.] Yazınsal ve estetik değeri olan kitap, vd. [şiir, roman, öykü, oyun, deneme vd].

yardımcı düşünce: [gen.] Bir yazıda ya da kitapta sergilenmek istenen ana düşünceyi destekleyen, tamamlayan, ikinci derecedeki düşüncelerin her biri. Eşanl. **yardımcı fikir.**

yardımcı eylem: [dil.] Ad, sıfat ya da eylemsi türü sözcüklerle birlikte kullanılan, genellikle tek başlarına pek kullanılmayan eylem. Türkçede *etmek, eylemek, olmak, kılmak, imek* gibi yardımcı eylemler vardır. Söz gelimi: *terk etmek, viran eylemek, kul olmak, hasta idim* gibi. Özel yapılı bileşik eylemlerde de *vermek [geli+vermek], bilmek [anlaya+bilmek], durmak [yaza+durmak], koymak [gide+koymak], kalmak [ba ka+kalmak], yazmak [öle+yazmak]* yardımcı eylemleri kullanılır.

yaşamöyküsü: [ed.] Bilim, sanat, kültür, siyaset vd alanlarda büyük ün yapmış kimselerin yaşamını anlatan yazı ya da yapıt. Eşanl. **biyografi, hayat hikâyesi.**

yaygın yanlış: [dil.] Genelleştiği için yanlışlığı dikkate alınmadan kullanılan [deyim, sözcük, terim]. Eşanl. **galatimeşhur.** Söz gelimi: Farsça *nerdûban*> Türkçe'de *merdiven*; Arapça *mûzah*> Türkçede *mizah*, Fransızca *chemin de fer* [okunuşu: şömen döfer]> Türkçede şimendifer olarak yaygınlaşmış ve benimsenmiştir.

yayım: [gen.] -1. Gazete, dergi, kitap, broşür vb.nin basılıp dağıtılması. Esk. neşir. -2. Radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarıyla, sesli, sesli/görüntülü bilgi, haber vb. iletilmesi. Esk. neşir.

yayın: [gen.] -1. Basılarak satışa sunulan gazete, dergi, kitap, broşür vb. Esk. neşriyat. 2. Radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarıyla iletilen sesli, sesli/görüntülü bilgi, haber vb. Esk. neşriyat.

yazar: -1. [gen.] Bilim, kültür, sanat vb. alanlarda yazı, kitap yazan kimse. Esk. müellif. -2. [ed.] Edebiyatla uğraşan, edebi yapıtlar ortaya koyan kimse. Esk. muharir.

yazı: -1. [dil.: yazımb.] bk. abece. -2. [ed.] 1. Makale, fıkra, deneme, söyleşi gibi yazı türlerinden herhangi bir örneğe verilen genel ad. 2. bk. metin.

yazı dili: [dil.] Bir ülkede, yazılı ürünlerde kullanılan dil. Yazı dili ile konuşma dili [sözlü dil] arasında söz varlığı sesletim vb. yönlerden kimi önemli farklar vardır.

* Kay. Atilla Özkırımlı, Türk Dili ve Anlatım [2006].

yazılaştırma: [dil.] Dil düzenlemesi sürecinde, uygun bir abecenin benimsenip kullanıma sunulması. Örneğin, Türkiye’ de 1928’ deki Yazı Devrimi, bir yazılaştırma uygulamasıdır.

yazılı edebiyat: [ed.] Yazının bulunuşuyla başlatılan ve bütün ürünleri yazıya geçirilen edebiyat geleneği. [Karş. sözlü edebiyat]

yazılı anlatım: [gen.] Herhangi bir konuyla ilgili duygu, düşünce, izlenim vb.nin kompozisyon ilkelerine uygun olarak yazıyla anlatılması. [Karş. sözlü anlatım]

yazılı tartışma: [gen] Gazete ve dergilerde belirli bir konuda yazarların yaptıkları sert üsluplu, yer yer kaba dilin [hakaret, küçümseme vd.] de kullanıldığı tartışma. Eşanl. polemik. Esk. kalem kavgası

yazım: [dil.: yazım b.] Bir dili belli kurallar uyarınca yazma biçimi; belirli bir dildeki sözcüklerin nasıl yazılacağını belirleyen kurallar ve kullanımların tümü. Eşanl. imla. Yazım ölçünlü dil bağlamında ele alınır. Ölçünlü dille uyuşmayan yazılışlar [Söz gelimi ağızlarla ilişkin yazılış biçimleri: biçok, gelmiyo, celeceğum, Angara vd], yanlış olarak değil de yazım dışı ya da yazıma aykırı olarak değerlendirilir. Yazım sorunları dilin kullanım sürecinde hep varolagelmıştır, bundan sonra da var olacaktır; bu nedenle, önemli olan geleneksel yazımı oturtabilmek, belirli sürelerle yeni gelişmeler izleyip eğilimlere uygun kararlar alıp uygulamaya koymaktır.

yazım imi: [dil.: yazım b.] Bir dilin yazımında kullanılan im. Eşanl. **noktalama işareti**. Örneğin Türkçede *nokta* [.] , *virgül* [,], *soru imi* [?], *ünlem imi* [!], vd yazım imleri kullanılmaktadır. [bk. **ayraç, iki nokta, kesme işareti, kısa çizgi, nokta, noktalı virgül, sıra noktalar, soru işareti, tırnak işareti, uzun çizgi, üç nokta, ünlem işareti, virgül.**]

yazım kılavuzu: [dil.] Yazım kurallarını yazım imlerini açıklayıp örneklendiren, sözcüklerin doğru/uzlaşmalı yazım biçimlerini abacesel düzende içeren kılavuz kitap. *Yazım Kılavuzu* [TDK, 198 3], *Yazım Kılavuzu* [Dil Derneği, 2009]; Ömer Asım Aksoy [vd.]; *Ana Yazım Kılavuzu* [son baskı, 2010], vd.

yazım kuralları: [dil.] Bir dilin yazma biçimini belirleyen kurallar. Eşanl. **imla kuralları**. Söz gelimi: Tümcelerin sonuna nokta konulması, özel adların büyük harfle başlaması... birer yazım kuralıdır.

yazın~~~edebiyat: [ed.]

yazın türleri~~~edebiyat türleri: [ed.] Roman, öykü, şiir, tiyatro, deneme, söyleşi, makale, fıkra, masal, anı, mektup vd. yazı türlerine verilen genel ad. Eşanl. **edebi türler, yazın türleri.**

yazıt: [gen.] Bir kimse ya da olayın anısını yaşatmak için genellikle taşlar üzerine kazılan yazı. Eşanl. **epigram, kitabe.** Söz gelimi: Göktürklerden kalan taşta yazılı ürünler birer yazıttır; bu nedenle *Orhun Yazıtları* adıyla anılır.

yeni eleştiricilik: [ed.] 19. yy' da ortaya çıkan ve yapıtları; yazıldığı çağı, yazarın yaşamını, etkileme ve etkilenme alanlarını dikkate alarak değerlendirmeyi ilke edinen eleştiri anlayışı.

yeni roman: [ed.] Fransa'da 1950'lerden sonra, geleneksel roman anlayışına karşı ortak tepki gösteren roman anlayışı. Temsilcileri arasında Alain Robbe-Grillet, Michel Butor, Samuel Becket, Claude Simon, Robert Pinget, Nathalie Sarraute yer almaktadır. [Ayrıca bk. **antiroman**]

yeni sözcük: [dil.] Yeni yaratılmış; eski metinlerden, yöre ağızlarından ya da yabancı dillerden yeni aktarılmış sözcüğe ya da bir sözcüğe eklenmiş yeni anlama verilen ad. Eşanl. **neolojizm, yeni kelime.** Söz gelimi, Dil Devrimi sürecinde öneri [teklif], yayım [neşir], sorun [mesele], sevi [aşk], *albeni*, *seçenek* [alternatif], *yazın* [edebiyat], gibi binlerce yeni sözcükler üretilmiştir. Son birkaç on yılda ise, *kamu ortaklığı*, *katma değer vergisi*, *yenilikçilik* [inovasyon], *genel-ağ* [İnternet], *çubuk bellek* [usb] gibi yerli; *çekap*, *baypas*, *tayming*, *reyting* gibi yeni yabancı sözcükler de Türkçenin söz varlığına katılmıştır.

yeni oluşum~~~neolojizm /ne.o.lô.'jizrn/ [Fr.]: [dil.] -1. Dilde yeni yaratılan, türetilen, başka dilden alıntılanan bir sözcüğün kullanılması ya da bir sözcüğün yeni bir anlamda kullanılması. **yeni oluşumculuk.** -2. bk. **yeni sözcük.**

yeni Türkçe: [dil.] Genel Türkçenin 16.-19. yy' lar arasındaki dönemi.

yeni Türk Edebiyatı: Türkiye'de Tanzimat'tan [1860] günümüze kadar süregelen edebiyatı nitelerek için kullanılan terim.

yer belirteci: [dil.] Eylemlerin anlamını yer bakımından tümleyen belirteç. Eşanl. **yer zarfı.** Söz gelimi: *içeri* [girmek], *dışarı* [çıkma], *yukarı* [bakma], *aşağı* [düşme]... **yer birliği, yerde birlik:** [tiy.] Tragedyalarda, olayın hep aynı yerde geçmesi kuralı.

yeri: [ed.] Bir kişinin, toplumun, nesnenin, yerin, inancın, geleneğin, tutumun vb.nin eksik, kötü, gülünç yönlerini alaylı bir dille anlatan yapıt. Eşanl. *hiciv*.

versiz: [kom.] Yazılı ve sözlü anlatımda yerinde kullanılmamış tümce, sözcük, örnek vb.yi belirtmek için kullanılır.

yeterlik eylemi, - fiili: [dil.] Yetme ve başarma kavramı veren bileşik eylem. Türkçede yeterlik eylemi {-[y]a [-a, -e]} ulaş ekini almış bir eylemle *bilmek* yardımcı eyleminden {-a+bil-} oluşmaktadır. Söz gelimi: *dur-a-bilmek, gör-e-bilmek, koş-a-bilmek, yüz-e-bil-mek, al-a-bilmek, düşün-e-bilmek* gibi. Olumsuzu {-ama- [-ama-, eme-]} ekiyle kurulur: *durabilmek/duramamak, görebilmek/görememek, koşabilmek/koşamamak, yüzebilmek/yüzememek, alabilmek/alamamak, düşünebilmek/düşünememek* gibi.

yıldız: [dil.: yazım b.] **-1.** Bir yazıda, yapıtta dipnotları göstermek için kullanılan yazım imi; simgesi [*]. İlgili terime, kavrama gönderme işlevi de vardır. **-2.** Dille ilgili bilimsel çalışmalarda kökeni, nereden geldiği kesin olarak bilinemeyen sözcüklerde kullanılır.

yıllık: [ed.] **-1.** Yılda bir çıkarılan ve o yılın bilim, sanat, kültür vb olaylarını içeren yapıt. **-2.** Özel ve tüzel kişilerin çıkardığı, o yılın genel görünümünü, başarılarını, değişmelerini içeren özel yayın. **-3.** Belirli bir bilim dalındaki özgün araştırma ve incelemelerin yayımlandığı ve yılda bir çıkarılan kitap biçiminde dergi.

yineleme: **-1.** [ed.] Anlatımı ve ses güzelliğini güçlendirmek amacıyla kimi sözcüklerin yinelenmesi yoluyla yapılan söz sanatı. Eşanl. **tekrir.** Söz gelimi: “*Tanrı bir güldür açar insanda /Tanrı bir dildir söyler insanda.*” [Ceyhan Atuf Kansu]. **-2.** [kom.] Özensizlik, başka eş anlamlı sözcük bulamamak gibi nedenlerden dolayı yazıda ve konuşmada aynı sözcükleri sık sık kullanma. Eşanl. **tekrar.** Yineleme, yazılı ve sözlü anlatımda bir kusur olarak kabul edilir. **-3.** [dil.] bk. **ikileme.**

yorum: **-1.** [dil.: metindil] Söylemde konu ile ilgili olarak söylenen söz, verilen bilgi. Yorum, sözdizimi boyutunda genellikle yüklemdir [eylem/yüklem öbeği]. Ör. *Kitap masanını üzerindedir.* * Bu tümcede *kitap* konu, *masanın üzerindedir* ise yorumdur. **-2.** [ed.] Bir yazının, sözün güç anlaşılır yönlerini birtakım ipuçlarından yola çıkarak açıklama; bu açıklamanın yer aldığı yazı, yapıt. Esk. **tefsir.**

yorumlama: **-1.** [dil.] İletişimde bildirinin içeriğine anlam verme süreci. **-2.** [tiy.] Sah neye konulan bir yapıtın, tiyatro yönetmeni ve oyuncuların biçim ve içerik yönünden kendince anlamlandırmaları.

yönelme durumu: [dil.: söz d.] Yüklemin [eylemin] belirttiği eylemin yöneldiği, döndüğü yeri açıklayan ad durumu. Eşanl. **datif, -e hali**. Türkçede yönelme durumu { [y]a [-a-, -e-]} ekiyle kurulur. Söz gelimi: *açlığ-a* [çare bulmak], *düşünce-y-e* [önem vermek], *kulağ-a* [seslenmek], *sinemay-a* [gitmek] gibi. Tümcede yüklem öbeğinde yer alır. Yükleme yer, yön, amaç, neden bilgisi katar. Örn. *Babası henüz eve dönmedi. / Bu hediyeyi sana aldım ...*

yönelme durumu eki: [dil.: biçim b.] Yönelme durumunu kuran durum eki. Eşanl. **datif eki, -e hâli eki**. Türkçe'de yönelme durumu eki {-[y]a [-a-, -e]}'dır.

yönetmen: [tiy.] Bir tiyatro yapıtının hazırlanıp oynanması sürecinde, ilgili herkesle [yazar, oyuncular vd] uyumlu işbirliği yapan, yapıtın sanatsal, estetik açılardan en iyi biçimde sunulması için çaba harcayan kimse. Eşanl. **rejisör**.

yönetmenlik: [tiy.] Yönetmenin işi, uğraşı. Eşanl. rejisörlük.

yumuşama: [dil.] Sert ünsüzlerin yumuşak ünsüz sırasına geçmesi. Söz gelimi: çakmak a>çakmağa, *kurt-un>kurdun*, *dip-inden>dibinden* gibi örneklerde /k>ğ/, /t>d/, /p>b/ değişmesi yumuşama olayını gösterir.

yüklem: [dil.] Tümcede en temelli durumda olan, genellikle kip-zaman-kışı-sayı vb. ekleri alarak çekimli duruma getirilmiş olan öge. Yüklem tek sözcük olabileceği gibi öbek de olabilir. Esk. **fiil, haber**. Söz gelimi: “*Babası, yarın akşam saat 8’i on geçte gelecek.*”, “*Bu gelen, senin arkadaşın mı?*” Altı çizili ögeler yüklemi gösterir.

yüklem öbeği: [dil.] Tümcede yüklemle birlikte kullanılan sözcüklerin oluşturduğu öbek. Söz gelimi: “*Bu kitabın vakit geçirilmeden basılması, onun en büyük isteğiydi.*” “*Kavganın sebebi şoförün hem kaza yapması hem de küfür etmesidir.*” Altı çizili ögeler yüklem öbeğini gösterir. (Ayrıca bk. **özne öbeği**)

Zz

zaman /za.'man, za.'ma:n/ [Osm.<Ar.]: [dil.: söz d.] Eylemlerin gösterdiği iş, oluş, durum vb.nin gerçekleşme zamanını belirleyen dil bilgisi ulamı. [bk. **yalın zaman**]

zaman belirteci: [dil.] bk. **zaman zarfı**.

zaman birliği, zamanda birlik: [tiy.] Tragedyalarda, olayın 24 saat içinde geçmesi, olup bitmesi kuralı.

[bk. **yer birliği, konu birliği**]

zaman eki: [dil.: biçim b., söz d.] Eylemlere çekim sırasında gelecek zaman, geniş zaman, şimdiki zaman, geçmiş zaman [belirli ve belirsiz geçmiş zaman] kavramları veren eklere verilen genel ad. Söz gelimi: gelecek zaman eki {-[y]acak-}, geniş zaman eki {-[a/ı] r-}, geçmiş zaman ekleri {-miş-}, {-dı-}, şimdiki zaman eki {-[I] yor-} ...

zaman belirteci: [dil.: biçim b.] Yüklemin anlamını zaman bakımından etkileyen, sınırlayan belirteç. Eşanl. **zaman zarfı**. Söz gelimi: "Bu sabah işe gitmeyecektim". "Biraz sonra sizde olacağım". gibi.

zaman ulacı: [dil.: biçim b., söz d.] Eylemin anlamını zaman bakımından belirleyen ulaç. Eşanl. **zaman bağ fiili, zaman zarf fiili**. Söz gelimi: "**Yatınca** hemen uyuyamam.", "**Buraya geleli** üç saat oluyor." "**Hastalığı gün geçtikçe** artıyordu." gibi.

zincirleme ad (isim) tamlaması: [dil.: söz d.] Tamlayanı ya da tamlananı yahut da her ikisi de birer ad tamlaması olan tamlama türü. Söz gelimi: "**Evin kaloriferinin bozulması**", "**banka müdürlerinin maaş durumlarının görüşülmesi**" gibi.

zincirleme sıfat tamlaması: [dil.] Tamlayanı sıfat tamlaması biçiminde kurulu olan sıfat tamlaması. Ör. "**Kırmızı şapkalı adam**", "**Uzun saçlı çocuk**" gibi

KAYNAKÇA VE ÖNERİLER

1. Albayrak, Nurettin; Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Leyla ile Mecnun Yayınları, İstanbul, 2004
2. Albayrak, Nurettin; Türkiye Türkçesinde Atasözleri, Kapı Yayınları, İstanbul, 2009.
3. Aksan, Doğan; Her Yönüyle Dil, 3 Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.
4. Aksoy, Ömer Asım; Türk Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü, 3 Cilt, İnkılap Yayınları, İstanbul, Son Baskı 2011.
5. Aktaş, Şerif; Edebiyatta Üslup ve Problemleri, Akçağ Yayınları, Ankara, 1986.
6. Atabay, Neşe; Çam, Ayşe; Özel, Sevgi; Türkiye Türkçesinin Sözdizimi, Papatya Bilim, İstanbul, 2008
7. Asiltürk, Baki; 80 Kuşağı Türk Şiirinin Poetikası, Toroslu Kitaplığı, İstanbul, 2006.
8. Başol, Öktem; Senaryo Kitabı Senaryo Yazım Teknikleri ve Film Öyküleri, İthaki Yayınları, İstanbul, 2010.
9. Beydili, Celal; Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Yurt Kitap Yayın, Ankara, 2005.
10. Bolan, Burhan; Çizgi Roman Sanatı, Engin Yayıncılık, Ankara, 2000.
11. Bolat, Salih; Öykü Yazma Teknikleri-Yaratıcı Yazma Dersleri, Varlık Yayınları, İstanbul, 2012.
12. Boratav, Pertev Naili; Halk Edebiyatı Dersleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, Yeni Basım 2011.
13. Boratav, Pertev Naili; Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2002.
14. Bozyiğit, A. Esat; Türk Ad Bilimi Bibliyografyası, Akyıldız Yayınları, Ankara, 1995.
15. Brun-Ros, J.; Hatiplik Sanatı, Çev. Nazife Müren, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.
16. Çelebioğlu, Amil; Türk Bilmeceler Hazinesi, Ülker Yayınları, İstanbul, 1979.
17. Çetin, İlhami; Atatürk Türkiye'sinde ve Avrupa'da Aydınlanma, Der Yayınları, İstanbul, 2019.
18. Çobanoğlu, Özkul; Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.
19. Çotuksöken, Yusuf; Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2012
20. Çotuksöken, Yusuf; Uygulamalı Türk Dili, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2008
21. Çotuksöken, Yusuf; Dilce-Türkçe Üzerine Değınmeler, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2009
22. Dilaçar, A; Ana Dili İlkeleri ve Türkiye Dışındaki Başlıca Uygulamaları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1978
23. Dilidüzgün, Selahattin; Çağdaş Çocuk Yazını, Tudem Yayınları, İstanbul, 2006.
24. Dökmen, Üstün; İletişim Çatışmaları ve Empati, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2005.
25. Enginün, İnci; Mukayeseli Edebiyat, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017
26. Enginün, İnci; Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001.
27. Ercilasun, Ahmet Bican; Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
28. Erhat, Azra; Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972.

29. Forster, E.M.; Roman Sanatı, Çev. Ünal Aytür, Adam Yayınları, İstanbul, 1985.
30. Göğüş, Beşir; Uluslararası Ana Dili Eğitim Örgütü Çalışmaları Çerçevesinde Türkiye 'de bir Türkçe, Belleten Dergisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
31. Göktürk, Akış; Okuma Uğraşı, YKY, İstanbul, 1980.
32. Gündüz, Sevim; Roman ve Öykü Yazma Sanatı, Toroslu Kitaplığı, İstanbul, 2007.
33. Haedens, Kleber; Roman Sanatı, Çev. Y. Nabi, Varlık Yayınları, İstanbul, 1961.
34. Halman, Talat Sait; Türk Edebiyatı Tarihi, 4 Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınevi, İstanbul 2006.
35. İdil, A. Mümtaz; Gerçeklik ve Roman, Dayanışma Yayınları, Ankara, 1983.
36. Kantarcıoğlu, Sevim; Edebiyat Akımları Platon 'dan Derrida' ya, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2009.
37. Kaplan, Mehmet; Hikâye Tahlilleri, Dergâh yayınları, İstanbul, 1986.
38. Karaalioğlu, Seyit Kemal; Edebiyat Akımları, İnkılap ve Ata Yayınları, İstanbul, 1980
39. Kundera, Milan; Roman Sanatı, Çev. İsmail Yerguz, Afa Yayınevi, İstanbul, 1989.
40. Kurdağ, Şükran; Çağdaş Türk Edebiyatı, 4 cilt, Evrensel Basım, İstanbul, 2002.
41. Lekesiz, Ömer; Yeni Türk Edebiyatında Öykü, 5 Cilt, Şule Yayınları, İstanbul, 2017.
42. Lyons, John; Kuramsal Dil Bilime Giriş, Çev. Ahmet Kocaman, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
43. Mayakovski, Vladimir; Şiir Nasıl Yazılır, Yaşantı Sanat Kitapları, İstanbul, 1990.
44. Moran, Berna; Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
45. Moran, Berna; Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, 2 Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016
46. Oktay, Ahmet; Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı-1923/1950, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
47. Öngören, Mahmut Tali; Senaryo ve Yapım, 3 Kitap, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1993.
48. Özakman, Turgut; Oyun ve Senaryo Yazma Teknikleri, 4. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.
49. Özdemir, Emin; Sözlü-Yazılı Anlatım Sanatı, Kompozisyon, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983.
50. Özel, Sevgi; Türkiye Türkçesi Temel Dil bilgisi, Dil Derneği, Ankara, 2018.
51. Özgentürk, Nebil; Cumhuriyetten Günümüze Basının Kısa Tarihi, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2008.
52. Parla, Jale; Don Kişot' tan Bugüne Roman, 3. Basımı, İletişim Yayınları, 2015
53. Sartre, J.P.; Edebiyat Nedir?, Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınları, İstanbul, 1995.
54. Sever, Sedat; Çocuk ve Edebiyat, 4. Baskı, Tudem Yayınları, İstanbul, 2008.
55. Tepebaşı, Fatih; Fabl ile Eğitim, 2. Basım, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2011.

TÜRKÇEYE BİR IŞIK

“Türk dilinin sadeleştirilmesi, zenginleştirilmesi ve kamuoyuna bunların benimsetilmesi için her yayın vasıtasından faydalanmalıyız. Her aydın hangi konuda olursa olsun yazarken buna dikkat edebilmeli, konuşma dilimizi ise ahenkli, güzel bir hâle getirmeliyiz.”
[Mustafa Kemal Atatürk, 1938]

6. yüzyılda yazılı ilk edebiyat örnekleri görülmeye başlanan Türkçemiz, dünyanın en eski ve köklü dillerinden biridir. Atalarımız, Orta Asya’dan dünyaya yayılırken dilimizi de adım attıkları her bölgeye taşımışlardır.

Günümüzde yeryüzünde toplam 6 bin 912 dil konuşuluyor ve Türkçe bu diller arasında en çok konuşulan ilk 5 dil arasında yer alıyor.

Cumhuriyet’in ilanıyla Atatürk, Kurtuluş Savaşı’ndan sonra asıl savaşı kültür ve dil konusunda vermişti.

Atatürk özellikle 1928 -1938 arasındaki on yılda en büyük enerjisini bu işe verdi. Bir mektubunda yazdığı gibi geceleri dil meseleleri ile uğraşüyor, gündüzleri ise kendi başına iki üç saatini bu işe ayırıyordu. Atatürk’ün Türk dili ve eğitim üzerine yaptığı en büyük çalışmalardan biri de Türkçe Terimler Sözlüğü hazırlamak olmuştur. Atatürk vasiyet olarak şu sözleri halkına bıraktı:

“Bakınız arkadaşlar, ben belki çok yaşamam fakat siz ölene dek Türk gençliğini yetiştirecek ve Türkçenin bir kültür dili olarak gelişmeye devamı yolunda çalışacaksınız çünkü Türkiye ve Türklük, uygarlığa ancak bu yolla kavuşabilir.”

Sevgili Işıklılar,

Siz de dünyanızı geliştirmek istiyorsanız önce Türkçemizi en iyi şekilde kullanmayı öğrenmeli ve Işık Okullarından aldığınız kültür ve becerileri dilinize ve iletişiminize yansıtmalısınız. Değişen ve dönüşen dünyada “yaşama katkı ve dönüşüm sağlayan iyi insan” olmalısınız.

Av. A. Akın Süel

Feyziye Mektepleri Vakfı
Yönetim Kurulu Başkanı

FMV Işık Okullarının öğrenci ve öğretmenlerine
“134. Kuruluş Yılı Armağanı” olarak 7000 adet basılmıştır. Para ile satılmaz.